

Mūlapaṇṇāsa-ṭīkā : 1 - 2324

139. Suttadesanāvattusaṅkhātassa (2.0001) atthassa uppatti aṭṭhuppatti, sā tassa atthīti **aṭṭhuppattikoti** vuttovāyamattho. **Lābhasakkārapaccayā**ti lābhasakkāranimittam, bhagavato saṅghassa ca uppannalābhasakkārahetu, attano vā lābhasakkārappādanahetu. **Titthiyaparidevite**ti titthiyānam “kiṃ bho samaṇoyeva gotamo samaṇo”ti-ādinā vippalapanimittam. “**Mahālābhasakkāro uppajji**”ti vatvā samantapāsādikattam tassa uppattikāraṇam dassento “**catuppamāṇiko hī**”ti-ādimāha. Cattāri pamāṇāni catuppamāṇāni, catuppamāṇāni etassa atthīti **catuppamāṇiko**. Lokoyeva saṅgamma samāgamma vasanaṭṭhena **lokasannivāso**, sattakāyoti attho. Pamināti uḷāratādivisesam etenāti pamāṇam (a. ni. ṭī. 2.4.65) rūpam rūpakāyo pamāṇam etassāti **rūpappamāṇo**. Tato eva rūpe pasannoti **rūpappasanno**. Sesapadesupi eseva nayo. **Ghosoti** pavattathutighoso (a. ni. ṭī. 2.4.65). **Lūkhanti** paccayalūkhatā. **Dhammoti** silādayo guṇadhammā adhippetā.

Tesam (2.0002) puggalānam. **Ārohani** uccatam. Sā ca kho tasmim tasmim kāle pamāṇayuttā daṭṭhabbā. **Parināhanti** nātikisanātithūlatāvasena mitaparināham. **Sanṭhānanti** tesam tesam aṅgapaccaṅgānam susaṅghititam. **Pāripūrinti** sabbesam sarirāvayavānam paripuṇṇatam avekallatam. **Tattha pamāṇam gahe**tvāti tasmim rūpe rūpasampattiyam pamāṇabhāvam upādāya. **Pasādam janetī**ti adhimokkham uppādeti.

Paravaṇṇanāyāti “amuko ediso ca ediso cā”ti yasaguṇavacanena. **Parathomanāyā**ti sammukhāva parassa silāghuppādanena abhitthavanena. **Parapasamsanāyā**ti parammukhā parassa guṇasamkittanena. **Paravaṇṇahārikāyā**ti paramparavaṇṇahārikāya paramparāya parassa kittisaddūpasamhārena. **Tatthāti** tasmim thutighose.

Cīvaralūkhanti thūlajiṇṇabahutunnakatādim cīvarassa lūkhabhāvam. **Pattalūkhanti** anekaganthikāhatādim pattassa lūkhabhāvam. **Vividham vā dukkarakārikanti** dhutaṅgasevanādivasena pavattam nānāvidham dukkaracariyam.

Sīlam vā passivāti sīlapāripūrivasena visuddham kāyavacīsucaritam ṇāṇacakkhunā passivā. Jhānādi-adhigamasiddham **samādhim vā**. Vipassanābhiññāsaṅkhātam **paññaṃ vā**.

Bhagavato sarīram disvāti sambandho. **Rūpappamāṇopi sammāsambuddheveva pasīdati** aparimitakālasamupacitapuññānubhāvanipphannāya sabbaso anavajjāya sabbākāraparipuṇṇāvayavāya rūpakāyasampattiyā samantapāsādikattā, yassā rucirabhāvo visuddhe vigatavalāhake deve puṇṇamāsiyam paripuṇṇakalābhāgamaṇḍalam candamaṇḍalam abhibhavivā atirocati, pabhassarabhāvo sara-dasamayam samvaddhitadiguṇatejakiraṇajālasamujjalam sūriyamaṇḍalam abhibhavati, sommakiraṇarasasamujjalabhāvehi tadubhayehi abhibhuyya vattamānam ekasmim khaṇe dasasahasilokadhātuṃ vijjotanasamattham mahābrahmuno pabhāsamudayam abhivhacca bhāsate tapate virocati ca.

Satipi aṅgapariccāgādīnam dānapāramibhāve pariccāgavisesabhāvadassana-tthañceva sudukkarabhāvadassanatthañca **aṅgapariccāgā**diggahaṇam, tatthāpi ca aṅgapariccāgato viṣum **nayanapariccāgagga**haṇam, pariccāgabhāvasāma-

ññepi rajjapariccāgato (2.0003) **puttadārapariccāgaggahaṇa**ñca kataṃ. **Ādinā naye-**
nāti ādi-saddena pubbayogapubbacariyādihetusampattiyā, “itipi so bhagavā”ti-ā-
dinā (dī. ni. 1.157, 255) vuttāya phalasampattiyā, “so dhammaṃ deseti”ti-ādinā
(dī. ni. 1.255) vuttāya sattupakārakiriyāya ca saṅgaho daṭṭhabbo. **Sammāsambu-**
ddheyeva pasīdati yathāvuttaguṇānaṃ anaññasādhāraṇabhāvato acchariyabbhu-
tabhāvato ca. Sesesupi eseva nayo.

“**Cīvaralūkhaṃ disvā**”ti vatvā taṃ dassetuṃ “**sace bhagavā**”ti-ādi vuttaṃ. **Sāṇa-**
paṃsukūlacīvarenāti matakaḷevaram paliveṭhetvā chaḍḍitena tumbamate kimī
pappoṭetvā gahitena sāṇapaṃsukūlacīvarena. **Bhāriyanti** garukaṃ, dukkaranti
attho. Vadhu yuvatimajjhimitthivasena, bālayobbanapurāṇavasena vā **tividhanāṭa-**
katā. Hareṇuyūsaṃ maṇḍalakalāyaraso. “Yāpessati nāmā”ti nāma-saddaṃ
ānetvā sambandho. Nāma-saddayogena hi anāgatakālassa viya payogo, yāpeti
icceva attho. **Appāṇakanti** nirassāsaṃ nirodhitassāsapassāsaṃ.

Samādhiguṇanti sādharmaṇato vuttamatthaṃ vivarati jhānādiggahaṇena. Māna-
dabbanimadanena nibbisevanabhāvāpādanampi damanamevāti vuttaṃ “**pāthika-**
puttadamanādīni”ti. **Ādi-**saddena saccakāḷavakabakadamanādīnaṃ saṅgaho.
Bāverunti evaṃnāmakaṃ visayaṃ. **Sarasampannoti** aṭṭhaṅgasamannāgatena
sarena samannāgato. Tena brahmassaratākaravīkabhāṇitādassanena lakkhaṇa-
hāranayena avasesalakkhaṇapāripūriṃ viya tadavinābhāvato buddhānaṃ desa-
nāvīlāsañca vibhāveti.

Hatappabhāti buddhānubhāvena vigatatejā. **Kāḷapakkhūpameti** sattānaṃ
byāmo handhakārābhibhāvena kāḷapakkhārattūpame. **Sūriyeti** sūriye udayitvā
obhāsenteti adhippāyo.

Siṅghāṭaketi tikoṇaracchāyaṃ. **Catukketi** sandhiyaṃ. **Paridevantīti** anutthunana-
vasena vippalapanti. Sokādhikakato hi vacīpalāpo paridevo. **Loke uppajjamāne-**
yeva uppannāti attano diṭṭhivādassa purātanabhāvaṃ dīpentī.

Sesapadesupīti (2.0004) “idha dutiyo samaṇo”ti-ādīsu sesavāresupi (a. ni. ṭi. 2.
4.241-242) yathā hi “vivicceva kāmehī”ti (pārā. 11; dī. ni. 1.226; saṃ. ni. 2.152; a.
ni. 4.123) ettha kato niyamo “vivicca akusalehī”ti (pārā. 11; dī. ni. 1.226; saṃ. ni. 2.
152; a. ni. 4.123) etthāpi katoyeva hoti sāvadhāraṇasseva atthassa icchitabbattā,
evamidhāpīti. Tenāha “**dutiyādayopi**”ti-ādi. Sāmaññaphalādhigamavasena nippa-
riyāyato samaṇabhāvoti tesam vasenettha cattāro samaṇā desitāti tamatthaṃ
suttantarena samatthetuṃ “**tenevāhā**”ti-ādi vuttaṃ. Paṭipattikkamena desanāka-
mena ca sakadāgāmi-ādīnaṃ dutiyāditā vuttāti sotāpannassa paṭhamatā avuttasi-
ddhāti na coditā. **Phalaṭṭhakasamaṇāva adhippetā** samitapāpasamaṇaggahaṇato.
Kasmā panettha **mahāparinibbāne** Viya maggaṭṭhā tadatthāya paṭipannā ca na
gahitāti? Veneyyajjhāsayato. Tattha hi maggādhigamatthāya vipassanāpi ito
bahiddhā natthi, kuto maggaphalānīti dassentena bhagavatā “ñāyassa
dhammassa padesa vattī, ito bahiddhā samaṇopi natthī”ti vuttaṃ. Idha pana niṭṭhā-
nappattameva taṃtaṃsamaṇabhāvaṃ gaṇhantena phalaṭṭhakasamaṇāva gahitā
“maggatṭhato phalaṭṭho savisesaṃ dakkhiṇeyyo”ti. Svāyamattho dvīsu suttesu
desanābhedeneva viññāyatīti.

Rittāti vivittā. **Tucchāti** nissārā paṭipannakasārābhāvato. Pavadanti etehīti **pavādā**, diṭṭhigatikānaṃ nānādiṭṭhidīpakā samayāti āha “**cattāro sassatavādā**”-ti-ādi. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āgamissati. **Teti** yathāvuttasamaṇā. **Etthāti** “parappavādā”-ti vutte bāhirakasamaye.

Yanti yasmim. Bhummatthe hi idaṃ paccattavacanaṃ. Ñāyo vuccati saha vipassanāya ariyamaggo. Tena hi nibbānaṃ ñāyati gammati paṭivijjhatīti. So eva nibbānasampāpakahetutāya dhammoti āha “**ñāyassa dhammassā**”-ti.

Tesaṃ parappavādasāsanānaṃ **akhettatā khettatā ca ariyamaggassa** abhāvabhāvā suparisuddhassa sīlassa suparisuddhāya samathavipassanāya **abhāvato sāvato ca**. Tadubhayañca durakkhātasvākkhātabhāvahetukaṃ, so ca asammāsambuddhasammāsambuddhapaveditatāyāti parājikāya (2.0005) satthu vipattihetutāya sāsanaṃ aniyānabhāvoti dasseti.

Idāni yathāvuttamatthaṃ pariyāyato ca pāḷiyā ca samatthetuṃ “**tenāha bhagavā**”-ti-ādinā pāḷiṃ dassetvā upamāpadesena tattha suttaṃ vibhāvento “**yasmā**”-ti-ādimāha. Tattha yasmā ekaccānaṃ visesato sīhānaṃ purimaṃ pādadvayaṃ hatthakiccampi karoti, tasmā āha “**surattahatthapādo**”-ti. **Sīhassa kesā** nāma kesarāyatanaṃ khandhalomā. **Gocariyahatthikulaṃ** nāma pakatihatthikulaṃ, yaṃ “kālāvakan”-tipi vuccati. **Ghoṭako** nāma assakhaḷuṅko. Sineruparibhaṇḍe simbalirukkhehi sañchādito paññāsajoyano daho simbalidaho, taṃ parivāretvā mahantaṃ simbalivanaṃ, taṃ sandhāyāha “**simbalidahavane**”-ti. Aññatitthāvāsabhūmiyaṃ imesu samaṇesu ekacco na uppajjati, īdiso panettha vikappo natthi, sabbena sabbaṃ na uppajjantevāti dassento “**ekasamaṇopi**”-ti āha. **Ariyamaggaparikkhateti** ariyamagguppattiyā abhisankhate, yadā sāsanaṃ sammāpaṭipattiyā ariyamaggo dibbati, tadāti attho.

Sammāti suṭṭhu. Suṭṭhu nadanaṃ nāma hetuyuttaṃ suṭṭhu katvā kathananti āha “**hetunā**”-ti. So ca hetu aviparīto eva icchitabboti āha “**nayenā**”-ti, ñāyenāti attho. Evaṃbhūto ca so yathādhīppetatthaṃ karoti sādhetīti dassento āha “**kāraṇenā**”-ti. Yadi tiracchānasīhassa nādo sabbatiracchāna-ekaccamanussāmanussanādato seṭṭhattā seṭṭhanādo, kimaṅgaṃ pana tathāgatasīhanādoti āha “**sīhanādanti seṭṭhanādan**”-ti. Yadi tiracchānasīhanādassa seṭṭhanādatā nibbhayatāya appaṭisattutāya icchitā, tathāgatasīhanādasseva ayamattho sātisayoti āha “**abhītanādaṃ appaṭinādan**”-ti. Idāni seṭṭhanādabhāvaṃ kāraṇena paṭipādentō “**imesañhī**”-ti-ādimāha. Tena “sammā”-ti vuttamatthaṃ samattheti. Tattha **atthitāyāti** iminā sīhanādassa uttamattataṃ dasseti. Bhūtaṭṭho hi uttamaṭṭho. Tāya eva bhūtaṭṭhatāya abhītanādatāti dassento “**ime samaṇā ...pe... nāma hotī**”-ti āha. Abhūtañhi vadato kutoci (2.0005) bhayaṃ vā āsaṅkā vā siyāti “idhevā”-ti niyamassa aviparītataṃ dassento “**amhā-kampi ...pe... appaṭinādo nāma hotī**”-ti āha. Yañhi aññatthāpi atthi, taṃ idhevāti avadhāretuṃ na yuttanti.

140. Khoti avadhāraṇe. Tena vijjati evāti dasseti. Yanti karaṇatthe paccattanti āha “**yena kāraṇenā**”-ti. **Titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo** tabbinimuttassa kassaci diṭṭhivipphanditassa abhāvato. Pāragamanasaṅkhātaṃ taraṇaṃ diṭṭhigatikānaṃ (a. ni. ṭī. 2.3.62) tattha tattheva aparāparaṃ ummujjananimujjanavasena pilava-

nanti āha “**taranti uppalavanti**” ti. **Uppādetāti** pūraṇādiko. Titthe jātāti **titthiyā**, yathā-vuttaṃ vā diṭṭhigatasāṅkhātaṃ titthaṃ etesaṃ atthīti titthikā, titthikā eva **titthiyā**. Assasanti ettha, etenāti vā **assāso**, avassayo.

Pakatatthaniddeso yaṃ-taṃ-saddoti tassa “bhagavatā” ti-ādīhi padehi samānādhikaraṇabhāvena vuttassa yena abhisambuddhabhāvena bhagavā pakato satthubhāvena adhigato supākaṭo ca, taṃ abhisambuddhabhāvaṃ saddhiṃ āgamanapaṭipadāya atthabhāvena dassento “**yo so ...pe... abhisambuddho**” ti āha. Satipi ñāṇadassanasaddānaṃ idha paññāvevacanabhāve tena tena visesena nesam savisaye visesappavattidassanattaṃ (sārattha. ṭi. parivāra 3.1) asādhāraṇavisavasena vijjāttayavasena vijjābhiññānāvaraṇavasena sabbaññutaññānamamsacakkhuvasena paṭivedhadesanāññāvasena ca te yojetvā dassento “**tesaṃ tesan**” ti-ādīmāha. Tattha **āsayānusayaṃ jānatā** āsayānusayañāṇena, **sabbaṃ ñeyyadhammaṃ passatā** Sabbaññutānāvaraṇañāṇehi. **Pubbenivāsādīhīti** pubbenivāsa-āsavakkhayañāṇehi. Anaññasādhāraṇapuññānubhāvanibbatto anuttaraññādhigamaladdhapurāvattako ca bhagavato rūpakāyo atikkammeva devānaṃ devānubhāvaṃ vattatīti āha “**sabbasattānaṃ ...pe... passatā**” ti. **Paṭivedhapaññāyāti** maggapaññāya. Tāya hi sabbaso ñeyyadhammesu sammohassa vidhamitattā pacchā pavattajānanaṃ tassa jānanaṃ viya vuccati.

Arīnanti kilesārīnaṃ, pañcavidhamārānaṃ vā

sāsanapaccatthikānaṃ vā aññatitthiyānaṃ, tesāṃ hananaṃ pāṭihāriyehi abhibhavanaṃ appaṭibhānatākaraṇaṃ ajjupekkhanaṃ (2.0007) vā. **Kesivinayasutta-**cettha (a. ni. 4.111) nidassanaṃ. Tathā ca ṭhānāṭṭhānādīni vā **jānatā**, yathākammupage satte **passatā**, savāsanānamāsavānaṃ khīṇattā **arahatā**, abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhena **sammāsambuddhena**. Atha vā tīsu kālesu appaṭihataññatāya **jānatā**, kāyakammādīnaṃ ñāṇānuparivattanena nisammakāritāya **passatā**, ravādīnampi (sārattha. ṭī. parivāra 3.1) abhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā**, chandādīnaṃ ahānihetubhūtāya akkhayaṭṭibhānasādhikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhena**. Evaṃ dasabala-aṭṭhārasāveṇikabuddhadhammavasenapi yojanā veditabbā. **Ye**Ti caturo dhamme. **Attanī**ti amhesu. Na rājarājamahāmattādīsu upatthambhaṃ sampassamānā, na kāyabalaṃ sampassamānāti yojanā.

Uppannapasādoti aveccappasādaṃ vadati. Vakkhati hi “cattāri sotāpannassa aṅgāni kathitāni”ti (ma. ni. aṭṭha. 1.140). Kāmaṃ asekkhāpi asekkhāya samasi-kkhatāya sahadhammikā eva, ciṇṇabrahmacariyatāya pana sahadhammaṃ carantīti na vattabbāti asekkhavāro na gahito. **Sabbepeteti** ete yathāvuttā bhikkhu-ādayo sotāpannādayo ca puthujanā ariyā cāti sabbepi ete taṃtaṃsikkhāhi samānadhammattā sahadhammattā “**sahadhammikā**”ti vuccanti. Idāni nibbattita-ariyadhammavaseneva sahadhammike dassento “**apicā**”ti-ādimāha. **Maggadassanamhīti** pariññābhisamayādivasena saccapaṭivedhena “nava maggaṅgāni, aṭṭha bojjaṅgāni”ti-ādinā vivādo natthi. **Ekadhammacāritāyā**Ti samānadhammacāritāya. Na hi paṭividdhasaccānaṃ “mayā dhammo sudiṭṭho, tayā duddiṭṭho”ti-ādinā vivādo atthi. Diṭṭhisīlasāmaññena saṅghātā hi te uttamapurisā. **Imināti** “sahadhammikā kho panā”ti-ādivacanena. Tattha **piyamanāpaggahaṇena** sīlesu paripūrakāritāpadesena ekadesena gahitaṃ saṅghasuppaṭipattiṃ paripuṇṇaṃ katvā dasseti. Ye hi sampannasīlā suvisuddhadassanā, te viññūnaṃ piyā manāpāti. **Ettāvatāti** “atthi kho no āvuso”ti-ādinayappavattena ratanattayapasādajotanena **akkhātā** tesu tesu suttapadesesu.

141. Satthari pasādoTi **pasādaggahaṇena** “bhagavatā”ti-ādinā vā pasādaniyā dhammā gahitā. Tena buddhasubuddhataṃ dasseti, tathā “**dhamme** (2.0008) **pasādo**”ti iminā dhammasudhammataṃ, itarena saṅghasuppaṭipannataṃ. Yena cittaena aññattha anupalabbhamānena sāsaneyeva samaṇo ito bahiddhā natthīti ayamatto, sammadeva, paṭiṭṭhāpitoti veditabbaṃ. Tatrāyaṃ yojanā- yasmā sammāsambuddho amhākaṃ satthā, tasmā atthi kho no, āvuso, satthari pasādo, sammāsambuddhattā cassa svākhāto dhammoti atthi dhamme pasādo, tato eva ca atthi sīlesu paripūrakāritāti sahadhammikā ...pe... pabbajitā cāti evamettha satthari pasādena dhamme pasādo, tena saṅghasuppaṭipattīti ayañca nayo lese-napi parappavādesu natthīti idheva samaṇo ...pe... samaṇehi aññehīti.

Paṭividdhasaccānaṃ pahīnānurodhānaṃ gehassitapemassa asamhavo evāti “**idāni**”ti vuttaṃ. Yadi evaṃ “upajjhāyena, bhikkhave, saddhivihārikamhi putta-pemaṃ upaṭṭhapetabbaṃ”ti-ādivacanaṃ (mahāva. 65) kathanti? Nayidaṃ gehassitapemaṃ sandhāya vuttaṃ, taṃsadisattā pana pemamukhena vutto mettā-

sneho. Na hi bhagavā bhikkhū saṃkilese niyojeti. **Evarūpaṃ pemaṃ sandhāyāti** pasādāvahaguṇāvahato pūraṇādīsu bhatti pasādo na hoti, pasādapatirūpakā pana lobhapavattīti daṭṭhabbā. **Thero**ti mahāsaṅgharakkhitatthero. Yena **aṭṭha-kathā** potthakaṃ āropitā. **Ekova satthā** anaññasādhāraṇaguṇattā, aññathā ana-cchariyattā satthulakkhaṇameva na paripūreyya. **Visuṃ katvāti** aññehi vivecetvā attano āveṇikaṃ katvā. “Amhākaṃ satthā”ti byāvadantānaṃ aññesaṃ satthā na hotīti atthato āpannameva hoti, tathā ca padesavattiniṃ tassa satthutaṃ paṭijānantā paripuṇṇalakkhaṇasatthutaṃ icchantānampi tato viruddhā satthubhāvaparīyesanena parājitā honti. **Pariyattidhammeti** adhiabrahmaguṇasuttageyyādippabhedasamaye. Tattha **ajasīla ...pe... kukkurasīlādīsūti** idaṃ yebhuyyena aññati-tthiyānaṃ tādīsaṃ vatasamādānasabbhāvato vuttaṃ, **ādi**-saddena yamaniyama-cātuyāmasaṃvarādīnaṃ saṅgahoti. **Adhippayāsoti** adhikaṃ payasati payujjati ete-nāti adhippayāso, savisesaṃ adhiakattabbakiriyā (a. ni. ṭi. 2.3.117). Tenāha “**adhika-ppayogo**”ti.

Tassa (2.0009) **pasādassa pariyoṣānabhūtāti** tassa satthari dhamme ca pasā-dassa niṭṭhānabhūtā. **Niṭṭhāti** mokkho. Samayavādīnañhi tasmiṃ tasmiṃ samaye tadupadesake ca pasādo yāvadeva mokkhādhigamaṇaṭṭho. Diṭṭhigatikā tathā tathā attano laddhivasena niṭṭhaṃ parikappenti yevāti āha “**niṭṭhaṃ apaññapento nāma natthī**”ti. **Brāhmaṇānanti** brāhmaṇavādīnaṃ. Tesāṃ ekacce brahmunā salo-katā niṭṭhāti vadanti, ekacce tassa samīpatā, ekacce tena saṃyogo niṭṭhāti vadanti. Tattha ye salokatāvādino samīpatāvādino ca, te dvedhāvādino, itare advedhāvādino. Sabbepi te atthato brahmalokupapattiyamaṃyeva niṭṭhāsaññino. Tattha hi nesāṃ niccābhiniveso yathā taṃ bakassa brahmuno. Tena vuttaṃ “**brahmaloko niṭṭhā**”ti. **Brahmalokoti** paṭhamajjhānabhūmi. **Mahātāpasānanti** vekhanasāditāpa-sānaṃ. Mahābrahmā viya paṭhamajjhānabhūmiyaṃ ābhassaresu eko sabba-seṭṭho natthīti “**ābhassarā**”ti puthuvacanaṃ. **Paribbājakānanti** sañcayādiparibbāja-kānaṃ. Anto ca mano ca etassa natthīti **anantamānaso**. Ājivakānañhi sabbadābhāvato ananto, sukhadukkhādisamatikkamanato amānaso. Iminā aṭṭhahi loka-dhammehi upakkiliṭṭhacittataṃ dasseti.

Papañce yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. **Taṇhādiṭṭhiyova adhippetā** mamañkāra-ahañkāravigamassa adhippetattā. Yathā pañcasu ṭhānesu ekova kilesa lobho āgato, evaṃ dvīsu ṭhānesu tayo kilesā āgatā “doso moho diṭṭhī”ti. “Sadosassā”ti hi vuttaṭṭhāne paṭighaṃ akusalamūlaṃ gahitaṃ, “paṭiviruddhassā”-ti virodho, “samohassā”ti moho akusalamūlaṃ, “aviddasuno”ti malyaṃ, asampa-jaññaṃ vā, “sa-upādānassā”ti “natthi dinnan”ti-ādinā nayena gahaṇaṃ, “papañcā-rāmāssā”ti papañcuppattivāsena.

Ākāratoti pavatti-ākārato. Padantarena rāgavisesassa vuccamānattā-ādito vuttaṃ sarāgavacanaṃ oḷārikaṃ rāgavisayanti āha “**pañcakāmaguṇikarāgavasenā**”ti. **Gahaṇavasenāti** daḷhaggahaṇavasena. “Anuruddhapaṭiviruddhassā”ti ekapada-vasena pāḷiyaṃ āgatattā ekajjhaṃ paduddhāro kato. Tattha pana “anuruddhassā”-ti subhavasenāti evamattho vattabbo. Na hi paṭivirujjanaṃ subhavasena hoti. **Papañcuppattidassanavasenāti** kilesakammavipākānaṃ aparāparuppattipaccaya-

tāya (2.0010) saṃsārassa papañcanam papañco, tassa uppattihetubhāvadassanavasena. Taṇhā hi bhavuppattiyā visesapaccayo. **Taṇhāpaccayā upādānadassanavasenā**ti taṇhāpaccayassa upādānassa dassanavasena, yadavathā taṇhā upādānassa paccayo, tadavathādassanavasena. Phalena hi hetuvisesakittaname-tanti. **Evaṃ viddhamsethā**ti kāmarāgabhavataṇhādivasena lobham kasmā evaṃ vippakiretha. **Taṇhākaraṇavasenā**ti taṇhāyanakaraṇavasena subhākāraggahaṇavasena. Subhanti hi ārammaṇe pavatto rāgo “subhan”ti vutto.

142. Vadanti etenāti **vādo**, diṭṭhivādo. Diṭṭhivasena hi “sassato attā ca loko ca, asassato attā ca loko cā”ti ca diṭṭhigatikā paññapenti. Tenāha “**dvemā, bhikkhave, diṭṭhiyo**”ti (ma. ni. 1.142). Taṇhārahitāya diṭṭhiyā abhāvato taṇhāvaseneva ca attano sassatabhāvābhinivesoti katvā vuttam **“taṇhādiṭṭhivasenā”**ti. **Allinā**ti nissitā. **Upagatā**ti avissajjanavasena ekibhāvamiva gatā. **Ajjhositā**ti tāya diṭṭhiyā gilitvā pariniṭṭhāpitā viya tadantogadhā. Tenāha “**anupavitṭhā**”ti. Yathā gahaṭṭhānam kāmajhosānam vivādamūlam, evaṃ pabbajitānam diṭṭhajhosānanti āha “**vibhavaditṭhiyā te paṭiviruddhā**”ti. Diṭṭhivirodhena hi diṭṭhigatikavirodho.

Khaṇikasamudayo uppādakkhaṇoti āha “**diṭṭhīnam nibbatti**”ti. Diṭṭhinibbattigga- haṇeneva cettha yathā diṭṭhīnam paṭiccasamuppannatā vibhāvitā, evaṃ diṭṭhiva- tthunopīti ubhayesampi aniccatā dukkhatā anattatā ca vibhāvitāti daṭṭhabbam. Yāni **paṭisambhidānaya**na (paṭi. ma. 1.122) “paccayasamudayo aṭṭha ṭhānāni”ti vuttāni, tāni dassento “**kandhāpi**”ti-ādīmāha. Tattha kandhāpi diṭṭhiṭṭhānam āra- mmaṇaṭṭhena “rūpaṃ attato samanupassati”ti-ādivacanato (saṃ. ni. 3.81; 4.345). **Avijjāpi diṭṭhiṭṭhānam** upanissayādivasena paccayabhāvato. Yathāha- “assutavā, bhikkhave, puthujjano ariyānam adassāvī ariyadhammassa akovido”ti-ādi (ma. ni. 1.2, 461; saṃ. ni. 3.1, 7). **Phassopi diṭṭhiṭṭhānam**. Yathā cāha “tadapi phassapa- ccayā (dī. ni. 1.118-130), phussa phussa paṭisaṃvediyanti”ti (dī. ni. 1.144) ca. **Saññāpi diṭṭhiṭṭhānam**. Vuttañhetam “saññānidānā hi papañcasaṅkhāti (2.0011) (su. ni. 880), pathaviṃ pathavito saññatvā”ti (ma. ni. 1.2) ca ādi. **Vitakkopi diṭṭhi- ṭṭhānam**. Vuttampi cetam “takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccam musāti dvaya- dhammamāhū”ti (su. ni. 892; mahāni. 121) “takkī hoti vīmaṃsī”ti (dī. ni. 1.34) ca ādi. **Ayonisomanasikāropi diṭṭhiṭṭhānam**. Yathāha bhagavā “tasseva ayoniso manasikaroto channaṃ diṭṭhīnam aññatarā diṭṭhi uppajjati, atthi me attāti assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati”ti-ādi (ma. ni. 1.19). Samuṭṭhāti etenāti samu- ṭṭhānam, tassa bhāvo **samuṭṭhānaṭṭho**, tena. **Khaṇikatthaṅgamo** khaṇikanirodho. **Paccayatthaṅgamo** avijjādīnam accantanirodho. So pana yena hoti, tam dassento “**sotāpattimaggo**”ti āha. Cattāro hi ariyamaggā yathārahaṃ tassa tassa saṅkhāra- gatassa accantanirodhahetu, khaṇikanirodho pana ahetuko.

Ānisamsanti udayam. So pana diṭṭhadhammikasamparāyikavasena duvidho. Tattha samparāyiko duggatiparikilesatāya-ādīnavapakkhiko evāti itaram dassento “**yam sandhāyā**”ti-ādīmāha. **Ādīnavampi** diṭṭhadhammikameva dassento “**diṭṭhigga- haṇamūlakam upaddavan**”ti-ādīmāha. **Soti-ādīnavo**. **Ādīnanti ādi**-saddena naggi- yānasanaṅkaṭivatādīnam saṅgaho. Nissarati etenāti nissaraṇanti vuccamāne dassanamaggo eva diṭṭhīnam nissaraṇam siyā, tassa pana atthaṅgamapariyā-

yena gahitattā sabbasaṅkhatanissaṭṭaṃ nibbānaṃ diṭṭhīhipi nissaṭṭanti katvā vuttaṃ “**diṭṭhīnaṃ nissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ**” ti. Imināti-ādīsu vattabbaṃ anuyogavatte vuttanayameva.

143. Diṭṭhicchedanaṃ dassentoti sabbupādānapariññādassanena sabbaso diṭṭhīnaṃ samucchedavidhiṃ dassento. **Vuttāyevāti-**

“Upādānāni cattāri, tāni atthavibhāgato;

dhammasaṅkhepavitthārā, kamato ca vibhāvaye” ti. (visuddhi. 2.645)-

Gāthaṃ uddisitvā atthavibhāgādivasena vuttāyeva. Kāmaṃ ito bāhirakānaṃ “imāni upādānāni ettakāni cattāri, na ito bhiyyo” ti īdisaṃ ñāṇaṃ natthi, kevalaṃ pana keci “kāmaṃ pahātabbā” ti vadanti, keci “natthi paro lokoti ca, micchā” ti vadanti, apare “sīlabbatena suddhīti (2.0012) ca, micchā” ti vadanti, attadiṭṭhiyā pana micchābhāvaṃ sabbaso na jānanti eva. Yattakaṃ pana jānanti, tassapi acca-ntappahānaṃ na jānanti, tathāpi sabbassa pariññeyyassa pariññeyyaṃ paññape-
ma-icceva tiṭṭhanti. Evaṃbhūtānaṃ pana nesaṃ tattha yādisī paṭipatti, taṃ dassento satthā “**santi, bhikkhave**” ti-ādimāha. Tattha **santīti** saṃvijjanti. Tena tesāṃ diṭṭhigatikānaṃ vijjamānatāya avicchedataṃ dasseti. **Eketi** ekacce. **Samaṇa-brāhmaṇāti** pabbajjupagamanena samaṇā, jātimattena ca brāhmaṇā. **Sabbesanti** anavasesānaṃ upādānānaṃ **samatikkamaṃ** pahānaṃ. **Sammā na paññapenti** yesaṃ paññapenti, tesampi sammā pariññaṃ na paññapenti. Idāni taṃ atthaṃ vitthārato dassetuṃ “**keci**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha hotika-kuṭīcaka-bahūdaka-haṃsa-paramahaṃsa-kājaka-tidaṇḍa-monavata-seva-pārupaka-pañcamarattika-

somakāraka-mugabbata-carabāka-tāpasa-niganthā-jīvaka-isi-pārāyanika-pañcāta-pika-kāpila- kāṇāda-saṃsāramocaka-aggbhattika-magavatika-govatika-kukkura-vatika-kāmaṇḍaluka- vaggulivatika-ekasāṭaka-odakasuddhika-sarīrasantāpaka-sīlasuddhika-jhānasuddhika-catubbidha- sassatavādādayo channavuti taṇhāpā-sena ḍaṃsanato, ariyadhammassa vā vibādhanato **pāsaṇḍā. Vatthupaṭisevanam kāmanti** byāpārassa vatthuno paṭisevanasaṅkhātamaṃ kāmamaṃ. **Theyyena sevanti**ti paṭihattha-ādisamaññāya lokassa vacanavasena sevanti. **Tīṇi kāraṇānī**ti “natthi dinnan”ti-ādinayappavattāni diṭṭhivisesabhūtāni vaṭṭakāraṇāni.

Atthasallāpikāti atthassa sallāpikā, dvinnaṃ adhippetatthasallāpavibhāvinīti adhippāyo. Dvinnañhi vacanaṃ sallāpo. Tenāha “**pathavī kirā**”ti-ādi.

Yo titthiyānaṃ attano satthari dhamme sahadhammikesu ca pasādo vutto, tassa anāyatanagatatā appasādakabhāvadassanaṃ pasādapacchedo. Tathāpavatto vādo **pasādapacchedavādo** vutto. **Evarūpeti** īdise vuttanayena kilesānaṃ anupasamasamvattanike. **Dhammeti** dhammapatirūpake. **Vinayeti** vinayapatirūpake. Titthiyā hi kohaññe ṭhatvā lokaṃ vañcentā dhammaṃ kathemāti “sattime kāyā akaṭā akaṭavidhā”ti-ādinā (dī. ni. 1.174) yaṃ kiñci kathetvā tathā “vinayaṃ paññapemā”ti (2.0013) gosīlavaggulivatādīni paññapetvā tādisaṃ sāvake sikkhāpetvā “dhammavinayo”ti kathenti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “dhammavinaye”ti. Tenāha “**ubhayenapi aniyyānikaṃ sāsanaṃ dasseti**”ti. Parittampi nāma puññaṃ kātukāmaṃ maccheramalābhibhūtātāya nivārentassa antarāyaṃ tassa karoto diṭṭheva dhamme viññūhi garahitabbatā samparāye ca duggati pāṭikaṅkhā, kimaṅgaṃ pana sakalavaṭṭadukkhānissaraṇāvahe jinacakke pahāradāyino titthakarassa tadovādakarassa cāti imamattaṃ dassento “**aniyyānikasāsanaṃ hi**”ti-ādimāha. Yathā so pasādo samparāye na sammaggato attano pavattivase-nāti dassento “**kañci kālaṃ gantvāpi pacchā vinassati yevā**”ti āha, aveccappa-sādo viya accantiko na hotīti attho.

Sampajjamānā yathāvidhipaṭipattiyā **tiracchānayoṇiṃ āvahati**. Kammasarikkhakena hi vipākeneva bhavitabbaṃ. **Sabbampi kāraṇabhedanti** sabbampi yathāvuttaṃ titthakarānaṃ sāvakānaṃ apāyadukkhāvahaṃ micchāpaṭipattisaṅkhātamaṃ kāraṇavisesamaṃ. **So panesa** pasādo **na niyyāti** micchattapakkhikattā surāpītasīṅgāle pasādo viya. Suramaṃ parissāvetvā chaḍḍitakasaṭamaṃ **surājallikaṃ**. Brāhmaṇā nāma dhanaluddhāti adhippāyenāha “**imamaṃ vañcessāmī**”ti. **Kaṃsasatāti** kahāpaṇasatā.

144. Tassāti pasādassa. Sabbopi lobho kāmupādānanteva vuccatīti āha “**araha-ttamaggena kāmupādānassa pahānapariññan**”ti. **Evarūpeti** īdise sabbaso kilesānaṃ upasamasamvattanike. Yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamānānaṃ apāyesu apatānavasena dhāraṇaṭṭhena **dhamme**. Sabbaso vinayanaṭṭhena **vinaye**. Tattha bhavadukkhānissaraṇāya samvattane.

Namassamāno aṭṭhāsi dve asaṅkhyeyyāni paccekabodhipāramīnaṃ pūraṇena tattha buddhasāsane paricayena ca bhagavati pasannacittatāya ca. “**Ulūkā**”tyādi-gāthā rukkhadevatāya bhāsītā. **Kāluṭṭhanti** sāyanhakāle divāvihārato uṭṭhitaṃ. **Duggateso na gacchatīti** duggatiṃ eso na gamissati. **Morajiko** murajavādako. **Mahā-**

bherivādakavatthuādīnipi sitapātukaraṇaṃ ādiṃ katvā vitthāretabbāni.

Paramattheti (2.0014) lokuttaradhamme. **Kim pana vattabbanti** dhammepi paramatthe nimittaṃ gahetvā suṇantānaṃ. **Sāmaṇeravatthūti** pabbajitadivaseyeva sappena daṭṭho hutvā kālaṃ katvā devalokaṃ upapannasāmaṇeravatthu.

Khīrodananti khīrena saddhiṃ sammissaṃ odanaṃ. **Timbarusakanti** tindukaphalaṃ. Tipusasadisā ekā vallijāti timbarusaṃ, tassa phalaṃ timbarusakanti ca vadanti. **Kakkārikanti** khuddaka-elāḷukaṃ. Mahātipusanti ca vadanti. **Vallipakkanti** khuddakatipusavalliyā phalaṃ. **Hatthapatāpakanti** mandāmukhi. **Ambakañjikanti** ambulakañjikaṃ. Khaḷayāguntipi vadanti. **Doṇinimmajjaninti** satelaṃ tilapiññākaṃ. **Vidhupananti** caturassabījanīṃ. **Tālavaṇṭanti** tālapattehi katamaṇḍalabījanīṃ. **Morahatthanti** morapiñchehi kataṃ makasabījanīṃ.

Vuttanayānusārenevāti yasmā idhāpi yathāvuttaṃ sabbampi kāraṇabhedaṃ ekato katvā dassento sathā “taṃ kissa hetūn”ti-ādimāha, tasmā tattha aniyyānikasāsane vuttanayassa anussaraṇavasena yojetvā veditabbaṃ.

145. Pariññanti pahānapariññaṃ. **Tesaṃ paccayaṃ dassetunti** upādānānaṃ pariññā nāma pahānapariññā. Tesaṃ accantanirodho adhippeto, so ca paccayanirodhena hotīti tesaṃ paccayaṃ mūlakāraṇato pabhuti dassetuṃ. **Ayanti** idāni vuccamāno **ettha** “ime cā”ti-ādipāṭhe “kiṃ nidānā”ti-ādisamāsapadānaṃ attho. **Sabbapadesūti** “taṇhāsamudayā”ti-ādīsu sabbesu padesu. Iminā eva ca sabba-ggaḥaṇena “phassanidānā”ti-ādīnampi padānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Ime aññati-tthiyā upādānānampi samudayaṃ na jānanti, kuto nirodhaṃ, tathāgato pana tesaṃ tappaccayapaccayānampi samudayañca atthaṅgamañca yāthāvato jānāti, tasmā-“idheva, bhikkhave, samaṇo ...pe... suññā parappavādā samaṇebhi aññehi”ti (ma. ni. 1.139) yathāraddhasīhanādaṃ matthakaṃ pāpetvā dassento “ime ca, bhikkhave, cattāro upādānā”ti-ādinā (ma. ni. 1.145) nayena desanaṃ paṭiccasamuppādamukhena otārento vaṭṭaṃ dassetvā “yato ca kho”ti-ādinā vivaṭṭaṃ dassento arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhi, tamatthaṃ dassento “**yasmā pana bhagavā**”ti-ādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

Cūlasīhanādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

Vesālinagaravaṇṇanā

146. Aparāparanti (2.0015) punappunaṃ. **Visālībhūtātāyāti** gāvutantaraṃ gāvutantaraṃ puthubhūtātāya. **Tatrāti** tassaṃ visālībhūtātāyaṃ. **Chadditamatteti** vissa-tṭhamatte. **Ūmibhayādīhīti** ūmikumbhīla-āvaṭṭasaṃsukābhayehi. Udakappavāhenā-gatassapi ca usmā na vigacchati, usmā ca nāma īdisassa saviññāṇakatāya bhavyeyyāti “**siyā gabbho**”ti cintesi. **Tathā** hīti-ādi tattha kāraṇacintā. Puññavantatāya

duggandham nāhosi, sa-usumatāya **pūtikabhāvo**. Dārakānaṃ puññūpanissayato **aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti**, khīrabhattañca labhi. Carimakabhava bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya udaracchaviyā acchavippasannatāya nicchavi viyāti katvā āha “**nicchavī ahesun**” ti. **Tesanti** dvinnaṃ dārakānaṃ. **Mātāpitari** posakamātāpitari. **Abhisiñcitvā rājānaṃ akaṃsu** rajjasampattiyā dāyakassa kammassa katattā, asambhinne eva rājakule uppannattā ca. Kumārassa puññānu-bhāvasañcoditā devatādhiggahitāti keci.

Purassa apareti purassa aparadisāya gāvutamatte ṭhāne jīvakambavanaṃ viya sapākāramandirake. **Acirapakkantoti** ettha na desantarapakkamanaṃ adhippetam, atha kho sāsanaṃ apakkamananti dassento “**vibbhamitvā**” ti-ādimāha. Tenevāha “**imasmā dhammavinayā**” ti. **Parisatīti** parisāyaṃ, janasamūheti attho. Janasamūhagato pana “**parisamajjhe**” ti vutto. Bhāvanāmanasikārena vinā pakatiyāva manussahi nibbattetabbo dhammoti **manussadhammo**, manussatthābhāvāvaho vā dhammo **manussadhammo**, anuḷāraṃ parittakusalaṃ. Yaṃ asatipi buddhuppāde vattati, yañca sandhāyāha “**hīnena brahmacariyena, khattiyē upapajjati**” ti. “**Amhākaṃ buddho**” ti buddhe mamattakārino **buddhamāmakā**. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā

Alaṃ (2.0016) ariyāya ariyabhāvāyāti **alamariyo**, rūpāyatanaṃ jānāti cakkhavi-ññānaṃ viya passati cāti **ñāṇadassanaṃ**, dibbacakkhu. Sammasanupage ca pana dhamme lakkhaṇattayañca tathā jānāti passati cāti **ñāṇadassanaṃ**, vipassanā. Nibbānaṃ, cattāri vā saccāni asammohapaṭivedhato jānāti passati cāti **ñāṇadassanaṃ**, maggo. Phalaṃ pana nibbānavaseneva yojetabbaṃ. Paccavekkhaṇā maggādhigatassa atthassa paccakkhato jānanaṭṭhena **ñāṇadassanaṃ**, sabbaññutā anāvaraṇatāya samantacakkhutāya ca **ñāṇadassanaṃ**. **Lokuttaramaggo adhippeto**, tasmiñhi paṭisiddhe sabbesampi buddhaguṇānaṃ asambhavoti adhippāyo. Tenāha “**tañhi so bhagavato paṭisedheti**” ti.

Sukhumaṃ dhammantaraṃ nāma jhānavipassanādikaṃ ācariyānuggahena **gahitaṃ nāma natthi**. **Takkapariyāhatanti** “iti bhavissati, evaṃ bhavissati” ti taṃtaṃ-dassetabbamatthatakkanaena vitakkanamattena parito āhataṃ parivattitaṃ katvā. Tenāha “**takketvā**” ti-ādi. **Lokiyapaññaṃ anujānāti** upanisinnaparisāya anukūladhammakathanatoti adhippāyo. Tenāha “**samaṇo gotamo**” ti-ādi. Paṭibhātīti paṭibhānaṃ, “iti vakkhāmī” ti evaṃpavattaṃ kathanacittaṃ, tato paṭibhānato jānanaṃ paṭibhānaṃ, āgamābhāvato sayameva upaṭṭhitattā **sayampaṭibhānaṃ**. Tenāha “**imināssa dhammesu paccakkhabhāvaṃ paṭibāhati**” ti. **Suphusitanti** nibbivaraṃ. Aphusitatte hi sukkena vacīghoso na niccharati. **Dantāvaraṇanti** oṭṭhadvayaṃ. Jivhāpi thaddhatāya sukkena vacīghoso na niccharatīti āha “**muḍukā jivhā**” ti. Karavīkarutamañjutāya **madhuro saro**. Elaṃ vuccati doso, elaṃ gaḷatīti elagaḷā, na elagaḷā **anelagaḷā**, niddosā, na rujjhatīti attho. Sabbametaṃ rañjanasseva kāraṇaṃ dassento vadati.

Pañca dhammāti gambhīraññācariyabhūtānaṃ khandhādīnaṃ uggahaṇa-sa-
vana-dhāraṇa-paricaya-yonisomanasikāre sandhāyāha. **Takkarassa sammā**
dukkhakkhayāyāti ettha **sammā**-saddo ubhayatthāpi yojetabbo “sammā takka-
rassa sammā dukkhakkhayāyā”ti. Yo hi sammā dhammaṃ paṭipajjati, tasseva
sammā dukkhakkhayo hoti. Yo pana vuttanayena takkaro, tassa niyyānaṃ atthato
dhammasseva niyyānanti āha “**so dhammo ...pe... niyyāti gacchatī**” ti.

147. Kodhanoti (2.0017) kujjhanasīlo. Yasmā pana sunakkhatto kodhavasena
kurūro pharusavacano ca, tasmā āha “**kodhanoti caṇḍo pharusō cā**” ti. **Tasmiṃ attā-**
bhāve maggaphalānaṃ upanissayo natthīti tasmiṃ attabhāve uppajjanārahānaṃ
maggaphalānaṃ upanissayo natthi. **Taṃ buddhā “moghapuriso”ti vadanti** yathā
taṃ sudinnalāḷudāyi-ādike. **Upanissaye satipi tasmiṃ khaṇe magge vā phale vā**
asati “moghapuriso”ti vadanti yathā taṃ dhaniyūpasenattherādike. Samucchinno-
panissaye pana vattabbameva natthi. Yathā “makkhali moghapuriso manussa-
khippaṃ maññe”ti (a. ni. 1.311) tathā sunakkhattopīti āha “**imassa panā**”ti-ādi.
Assāti etena. Kattari hidaṃ sāmivacanaṃ. **Kodhenāti** kodhahetunā.

Bhagavatoti sampadānavacanaṃ kuddhapadāpekkhāya. **Pubbeti** bhikkhukāle.
Saddaṃ sotukāmoti so kira dibbacakkhunā tāvatimsabhavane devatānaṃ rūpaṃ
passanto oṭṭhacalanāṃ passati, na pana saddaṃ suṇāti, tasmā tāsāṃ saddaṃ
sotukāmo ahosi. Tena vuttaṃ “**saddaṃ sotukāmo ...pe... pucchi**” ti. So ca atīte
ekaṃ sīlavantaṃ bhikkhuṃ kaṇṇasakkhaliyaṃ paharivā badhiramakāsi, tasmā
parikammaṃ karontopi abhabbova dibbasotādhigamāya. Taṃ sandhāya vuttaṃ
“**upanissayo natthīti ñatvā parikammaṃ na kathesi**” ti. **Cintesīti** attano micchāpari-
vitakkitena ayoniso ummujjanto cintesi.

Niyyānikattāvabodhanato abhedopacārena “**desanāddhammo niyyāniko**” ti vutto.
Niyyāno vā ariyamaggo bodhetabbo etassa atthīti **niyyāniko desanāddhammo.**
Attani atthitaṃ

dasseti kiccasiddhidassanena tattha tattha pākaṭikatattā, na paṭiññāmattena. Tathā hi yathāparādham taṃtaṃsikkhāpadapaññattiyā yathādhammaṃ veneyyājñhāsayanurūpañca aviparītadhammadesanāya devamanussehi yathābhisaṅkhata-pañhānaṃ tadajñhāsayanukūlaṃ ṭhānaso vissajjanena ca bhagavato sabbattha appaṭihatañāṇacārabhāvena **sabbaññutaññāṇaṃ** viññūnaṃ pākaṭaṃ, tathā tattha tattha yamakapāṭihāriyakaraṇādīsu **iddhividhaññāṇādīni**. Tenāha “**mayhañcā-**”ti-ādi. Anveti yathāgahitasāṅketassa anugamanavasena eti (2.0018) jānātīti **anvayo**. Tenāha “**anubujhatīti attho**”ti. Saṅketānugamanañcetta “yathāparādham taṃtaṃsikkhāpadapaññattiyā”ti-ādinā vuttanayameva. **Evam yojanā veditabbāti** yathā sabbaññutaññāṇena yojanā katā, evaṃ “evarūpampi nāma mayhaṃ iddhi-vidhaññāṇasaṅkhātaṃ uttarimanussadhamman”ti-ādinā tattha tattha yojanā veditabbā.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasabalaññavaṇṇanā

148. Yadipi ādito abhiññāttayavasena desanāya āgatattā cetopariyaññānāntaraṃ upari tisso abhiññā vattabbā siyunti vattabbaṃ siyā, atthato pana vijjāttayaṃ yathāvutta-abhiññāttayamevāti katvā “**tisso vijjā vattabbā siyun**”ti vuttaṃ. Kasmā panettha “**tāsu vuttāsu upari dasabalaññāṇaṃ na paripūrati**”ti vuttaṃ, nanu imāni ñāṇāni sesābhiññā viya attano visayassa abhijānanaṭṭhaṃ upādāya abhiññāsu vattabbāni, akampiyaṭṭhaṃ pana upatthambhanaṭṭhañca upādāya balaññānesu yathā sammāsati-ādayo indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgesūti? Nayidamevaṃ. Tattha hi dhammānaṃ dhammakiccavisesavibhāvanaparāya desanāya vuttaṃ, idha pana satthu guṇavisesavibhāvanaparāya desanāya tathā vuttaṃ na sakkā atthato anaññattā, ekaccānaṃ puthujjanānaṃ evaṃ cittaṃ uppajjeyya “kimidaṃ bhagavā heṭṭhā vuttaguṇe punapi gaṇhanto guṇādhikadassanaṃ karoti”ti. Tasmā suvuttametam “upari dasabalaññāṇaṃ na paripūrati”ti.

Aññehi asādhāraṇāniti kasmā vuttaṃ (a. ni. ṭi. 3.10.21), nanu cetāni sāvakānampi ekaccānaṃ uppajjantīti? Kāmaṃ uppajjanti, yādisāni pana buddhānaṃ ṭhānāṭṭhānaññāṇādīni, na tādisāni tadaññesaṃ kadācīpi uppajjantīti aññehi asādhāraṇāni. Tenāha “**tathāgatasseva balāni**”ti. Imameva hi yathāvuttalesaṃ apekkhitvā tadabhāvato āsayānusayaññāṇādīsu eva asādhāraṇaguṇasamaññā niruḷhā. Kāmaṃ ñāṇabalānaṃ ñāṇasambhāro visesapaccayo, puññasambhāropi pana nesam paccayo eva (2.0019), ñāṇasambhārassapi vā puññasambhārabhāvato “**puññussayasampattiyā āgatāni**”ti vuttaṃ.

Pakatihatthikulanti (saṃ. ni. 2.22) giricaranadīcaravanacarādippabhedā gocariyakālāvakanāmā sabbāpi balena pākatikā hatthijāti. **Dasannaṃ purisānanti** thāma-majjhimanānaṃ dasannaṃ purisānaṃ. Ekassa tathāgatassa kāyabalanti ānetvā sambandho. **Ekassāti** ca tathā heṭṭhākathāyaṃ āgatattā desanāsotena vuttaṃ.

Nārāyanasaṅghātabalanti ettha nārā vuccanti rasmiyo, tā bahū nānāvidhā ito uppajjantīti **nārāyanam**, vajiram, tasmā nārāyanasaṅghātabalanti vajirasaṅghātabalanti attho. **Ñāṇabalaṃ pana pāliyaṃ āgatameva**, na kāyabalaṃ viya aṭṭhakathāruḷhamevāti adhippāyo. “**Samyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni sattasattati ñāṇāni**”-ti vuttaṃ (vibha. mūlaṭī. 760), tattha pana nidānavagge sattasattati āgatāni catucattārīsañca, tesattati pana paṭisambhidāmagge (paṭi. ma. 1.73 mātikā) sutamayādīni āgatāni dissanti, na samyuttake. **Aññānipīti** etena ñāṇavattuḥvibhaṅge ekakādivasena vuttāni, aññattha ca “pubbante ñāṇan”-ti-ādīnā (dha. sa. 1076) brahmajālādīsu (dī. ni. 1.36) ca “tayidaṃ tathāgato pajānāti, imāni diṭṭhiṭṭhānāni evaṃ gahitāni”-ti-ādīnā vuttāni anekāni ñāṇappabhedāni saṅgaṇhāti. Yāthāvapaṭivedhato sayañca akampiyaṃ puggalañca taṃsamaṅgiṃ neyyesu adhibalaṃ karotīti āha “**akampiyatṭhena upatthambhanaṭṭhena cā**” ti.

Usabhassa idanti **āsabham**, (a. ni. ṭī. 2.4.8) seṭṭham ṭhānam. Sabbaññutapaṭijānanavasena abhimukhaṃ gacchanti, aṭṭha vā parisā upasaṅkamantīti **āsabhā**, pubbabuddhā. **Idaṃ panāti** buddhānam ṭhānam sabbaññutameva vadati. **Tiṭṭhamānovāti** avadantopi (saṃ. ni. ṭī. 2.2.22) tiṭṭhamānova paṭijānāti nāmāti attho. **Upagacchatīti** anujānāti.

Aṭṭhasu parisāsūti “abhijānāmi kho panāham, sārīputta, anekasataṃ khattiyaparisaṃ ...pe... tatra vata maṃ bhayaṃ vā sārājjaṃ vā okkamissatīti nimittametaṃ, sārīputta, na samanupassāmi”-ti (ma. ni. 1.151) vuttāsu aṭṭhasu parisāsu. **Abhītanādaṃ** (2.0020) **nadatīti** parato dassitañāṇayogena dasabalohanti abhītanādaṃ nadati. **Sīhanādasuttena khandhavagge** (saṃ. ni. 3.78) āgatena.

“Devamanussānaṃ catucakkaṃ vattatī”-ti (a. ni. 4.31) suttasesena sappurisūpassayādīnaṃ phalasampattipavatti, purimasappurisūpassayādīnaṃ upanissāya pacchimasappurisūpassayādīnaṃ sampattipavatti vā vuttāti ādi-saddena tattha ca cakka-saddassa gahaṇaṃ veditabbaṃ. Vicakkasaṅṭhānā asani eva **asanivicakkaṃ**. **Uracakkādīsūti** ādi-saddena āṇāsamūhādīsūpi cakka-saddassa pavatti veditabbā. “Saṅghabhedam karissāma cakkabhedan”-ti-ādīsū (pārā. 409; cūḷava. 343) hi āṇā “cakkan”-ti vuttā, “devacakkaṃ asuracakkan”-ti-ādīsū (a. ni. ṭī. 2.4.8) samūhoti. Paṭivedhaniṭṭhattā arahattamaggañāṇaṃ paṭivedhoti “**phalakkhaṇe uppannaṃ nāmā**”-ti vuttaṃ. Tena paṭiladdhassapi desanāñāṇassa kiccanipphatti parassa bujjanamattena hotīti “**aññātakonḍaññassa sotāpatti ...pe... phalakkhaṇe pavattaṃ nāmā**”-ti vuttaṃ. Tato paraṃ pana yāva parinibbānā desanāñāṇappavatti tasseva pavattitassa dhammacakkassa ṭhānanti veditabbaṃ pavattitacakkassa cakkavattino cakkaranassa ṭhānaṃ viya.

“**Tiṭṭhati**”-ti vuttaṃ, kiṃ bhūmiyaṃ puriso viya? Noti āha “**tadāyattavuttitāyā**”-ti. **Ṭhānanti** cettha attalābho dharamānatā ca, na gatinivattīti āha “**uppajjati ceva pavattati cā**”-ti. Yattha panetaṃ dasabalañāṇaṃ vitthāritaṃ, taṃ dassento “**abhidhamme panā**”-ti-ādīmāha. Sesesūpi eseva nayo.

Samādiyantīti **samādānāni**, tāni pana samādiyitvā katāni hontīti āha “**samādiyitvā katānan**”-ti. **Kammameva vā kammamānānanti** etena samādānasaddassa apubbathābhāvaṃ dasseti muttagatasadde gatasaddassa viya. **Gatīti** nirayādiga-

tiyo. **Upadhīti** attabhāvo. **Kāloti** kammaṣṣa vipaccanārahakālo. **Payogoti** vipāku-pattiyā paccayabhūtā kiriyā.

Agatigāmininti nibbānagāminiṃ. Vakkhati hi “nibbānañcāhaṃ, sārīputta, pajānāmi nibbānagāmiñca maggaṃ nibbānagāminiñca paṭipadan”ti (ma. ni. 1.153). Bahūsupi manussesu ekameva (2.0021) paṇaṃ ghātentesu kāmaṃ sabbesaṃ cetanā tassevekassa jīvitindriyārammaṇā, taṃ pana kammaṃ tesāṃ nānākāraṃ. Tesu (vibha. aṭṭha. 811) hi eko ādarena chandaḃjāto karoti, eko “ehi tvampi karohī”-ti parehi nippīlito karoti, eko samānacchando viya hutvā appaṭibāhamāno vicarati. Tesu eko teneva kammena niraye nibbattati, eko tiracchānayoniyaṃ, eko pettivisaye. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇe eva- “iminā nīhārena āyūhitattā esa niraye nibbattissati, esa tiracchānayoniyaṃ, esa pettivisaye”ti jānāti. Niraye nibbattamānampi- “esa mahāniraye nibbattissati, esa ussadaniraye”ti jānāti. Tiracchānayoniyaṃ nibbattamānampi- “esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppado, esa bahuppado”ti jānāti. Pettivisaye nibbattamānampi- “esa nijjhāmataṇhiko bhavissati, esa khuppipāsiko, esa paradattūpajīvī”ti jānāti. Tesu ca kammesu- “idaṃ kammaṃ paṭisandhimākaḃḃhissati, idaṃ aññena dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṃ bhavissati”ti jānāti.

Tathā sakalagāmaḃsikesu ekato piṇḃapātaṃ dadamānesu kāmaṃ sabbesampi cetanā piṇḃapātārammaṇāva, taṃ pana kammaṃ tesāṃ nānākāraṃ. Tesu hi eko ādarena karotīti sesāṃ purimasadisāṃ, tasmā tesu keci devaloke nibbattanti, keci manussaloke, taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeyeva jānāti- “iminā nīhārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke, tatthāpi esa khattiyakule, esa brāhmaṇakule, esa vessakule, esa suddakule, esa paranimmitavasavattīsu, esa nimmānarattīsu, esa tusitesu, esa yāmesu, esa tāvatīṃsesu, esa cātumahārājikesu, esa bhummadevesū”ti-ādinā tattha tattha hīnapaṇītasuvaṇṇadubbhaṇṇa-appaparivāramahāparivāratādibhedāṃ taṃ taṃ visesaṃ āyūhanakkhaṇeyeva jānāti.

Tathā vipassanaṃ paṭṭhapentesuyeva- “iminā nīhārena esa kiñci sallakkhetuṃ na sakkhissati, esa mahābhūtammattameva vavathapessati, esa rūpapariggāheyeva ṭhassati, esa arūpapariggāheyeva, esa nāmarūpapariggāheyeva (2.0022), esa paccayapariggāhe eva, esa lakkhaṇārammaṇīkavipassanāya eva, esa paṭhamaphaleyyeva, esa dutiyaphale eva, esa tatiyaphale eva, esa arahattaṃ pāpuṇissati”ti jānāti. Kasiṇaparikkammaṃ karontesupi- “imassa parikkammammattameva bhavissati, esa nimittaṃ uppādessati, esa appanaṃ eva pāpuṇissati, esa jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ gaṇhissati”ti jānāti. Tenāha “**imassa cetanā**”ti-ādi.

Kāmanato, kāmetabbato, kāmapaṭisaṃyuttato ca kāmo dhātu **kāmadhātu**. **Ādi-saddena** byāpādadhātu-rūpadhātu-ādīnaṃ saṅgaho. **Vilakkhaṇatāyāti** visadisasabhāvatāya. **Khandhāyatanadhātulokanti** anekadhātuṃ nānādhātuṃ khandhalokaṃ āyatanalokaṃ dhātulokaṃ yathābhūtaṃ pajānātīti yojanā. “Ayaṃ rūpakkhando nāma ...pe... ayaṃ viññāṇakkhandho nāma. Tesupi ekavidhena rūpakkhando, ekādasavidhena rūpakkhando (vibha. 33). Ekavidhena vedanā-

kkhandho, bahuvīdheṇa vedanākkhandho (vibha. 34-61). Ekavīdheṇa saññākkhandho, bahuvīdheṇa saññākkhandho (vibha. 62-91). Ekavīdheṇa saṅkhāra-kkhandho, bahuvīdheṇa saṅkhāra-kkhandho (vibha. 92-120). Ekavīdheṇa viññāṇa-kkhandho, bahuvīdheṇa viññāṇa-kkhandho”ti (vibha. 121-149) evaṃ tāva khandhalokassa, “idaṃ cakkhāyatanaṃ nāma ...pe... idaṃ dhammāyatanaṃ nāma. Tattha dasāyatanaṃ kāmāvacarā, dve cātubhūmakā”ti-ādinā (vibha. 156-171) āyatanalokassa, “ayaṃ cakkhudhātu nāma ...pe... ayaṃ manoviññāṇadhātu nāma, tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve cātubhūmakā”ti-ādinā (vibha. 172-188) dhātulokassa anekasabhāvaṃ nānāsabhāvañca pajānāti. Na kevalaṃ upādinnakasaṅkhāralokasseva, atha kho anupādinna-kasaṅkhāralokassapi- “imāya nāma dhātuyā ussannattā imassa rukkhassa khandho seto, imassa kāḷo, imassa maṭṭho, imassa sakaṅṭako, imassa bahalattaco, imassa tanuttaco, imassa pattamaṃ vaṇṇasaṅṭhānādivasena evarūpaṃ, imassa pupphaṃ nīlaṃ pītaṃ lohitaṃ odātaṃ sugandhaṃ duggandhaṃ, imassa phalaṃ khuddakaṃ mahantaṃ dīghaṃ rassaṃ vaṭṭaṃ susaṅṭhānaṃ dussaṅṭhānaṃ mudukaṃ pharusaṃ sugandhaṃ duggandhaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ ambilaṃ kasāvaṃ, imassa kaṅṭako tikhiṇo kuṅṭho ujuko (2.0023) kuṭilo tambo kāḷo odāto hoti”ti-ādinā pajānāti. Sabbaññubuddhādīnaṃ eva hi etaṃ balaṃ, na aññesaṃ.

Nānādhimuttikanti nānā-ajjhāsayataṃ. Adhimutti nāma ajjhāsayadhātu ajjhāsayasabhāvo. So pana hīnapañītatāsāmaññena pāḷiyaṃ dvidhāva vuttopi hīnapañītādibhedena anekavīdhoti āha “**hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvan**”ti. Tattha tattha ye ye sattā yaṃyaṃ-adhimuttikā, te te taṃtadadhimuttike eva sevanti bhajanti payirupāsanti dhātusabhāgato. Yathā gūthādīnaṃ dhātusabhāvo eso, yaṃ gūthādīhi eva saṃsandanti samenti, evaṃ (puggalānaṃ ajjhāsayassevesa sabbhāvo, yaṃ) (vibha. mūlaṭī. 813) hīnajjhāsayā dussilādīhi eva saṃsandanti samenti, sampannasīlādayo ca sampannasīlādīheva. Taṃ nesaṃ nānādhimuttikataṃ bhagavā yathābhūtaṃ pajānātīti.

Vuddhiñca hāniñcāti paccayavisesena sāmattiyaṭo

adhikataṃ anadhikatañca. Indriyaparopariyattañāṇaniddese (vibha. 814; paṭi. ma. 1.113) “āsayam jānāti anusayam jānāti”ti āsayādi jānanam kasmā niddiṭṭhanti? Āsayajānanādinā yehi indriyehi paroparehi sattā kalyāṇapāpāsayādikā honti, tesam jānanassa vibhāvanato. Evañca katvā indriyaparopariyatta-āsayānusayañāṇam visum asādhāraṇatā, indriyaparopariyattanādhimuttikatāñāṇam visum balatā ca siddhā hoti. Tattha āsayanti yattha sattā nivasanti, taṃ tesam nivāsaṭṭhānam diṭṭhigataṃ vā yathābhūtañāṇam vā **āsayo**. **Anusayo** appahīnabhāvena thāmagato kilesa. Taṃ pana bhagavā sattānam āsayam jānanto tesam tesam diṭṭhigatānam, vipassanāmaggañāṇaṇca appavattikkhaṇepi jānāti. Vuttaṃ hetam-

“Kāmaṃ sevantaṃyeva bhagavā jānāti ‘ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmasayo kāmadhimutto’ti. Kāmaṃ sevantaññeva jānāti ‘ayaṃ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammadhimutto’ti. Nekkhammaṃ sevantaññeva jānāti. Byāpādam, abyāpādam, thinamiddham, ālokasaññam sevantaṃyeva (2.002) jānāti ‘ayaṃ puggalo thinamiddhagaruko thinamiddhāsayo thinamiddhadhimutto’ti” (paṭi. ma. 1.113).

Paṭhamādīnam catunnam jhānānanti rūpāvacarānam paṭhamādīnam paccanīka-jhāpanaṭṭhena ārammaṇūpanijjhānaṭṭhena ca jhānānam. Catukkanayena hetam vuttaṃ. **Aṭṭhannaṃ vimokkhānanti** ettha paṭipāṭiyā satta appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccanato ārammaṇe ca adhimuccanato vimokkhā nāma, aṭṭhamo pana sabbaso saññāvedayitehi vimuttattā apagamavimokkho nāma. Catukkanayapañcakanayesu paṭhamajjhānasamādhi savitakkasavicāro nāma, pañcakanaye dutiyajjhānasamādhi avitakkavicāramatto, nayadvayepi upari tisu jhānesu samādhi avitakka-avicāro, samāpattisu paṭipāṭiyā aṭṭhannaṃ samādhītipi nāmaṃ, samāpattītipi cittekaggatāsabbhāvato, nirodhasamāpattiyā tadabhāvato na samādhīti nāmaṃ. **Hānabhāgiyadhammanti** appaṇehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññāmanasikārānam kāmaḍi-anupakkhandanam. **Visesabhāgiyadhammanti** paṇehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññāmanasikārānam dutiyajjhānādipakkhandanam. Iti saññāmanasikārānam kāmaḍidutiyajjhānādipakkhandanāni hānabhāgiyavisesabhāgiyadhammāti dassitāni, tehi pana jhānānam taṃsabbhāvata dhamma-saddena vuttā. **Tasmāti** vuttamevatthaṃ hetubhāvena paccāmasati. **Vodānanti** paṇatāsankhātam vodānam. Tañhi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhahitvā dutiyajjhānādi-adhigamassa paccayattā “**vuṭṭhānan**”ti vuttaṃ. Ye (a. ni. ṭi. 3. 10.21) pana “nirodhato phalasangāpattiyā vuṭṭhānanti pāḷi natthi”ti vadanti, te “nirodhā vuṭṭhahantassa nevasaññānāsaññāyatanaṃ phalasangāpattiyā anantara-paccayena paccayo”ti imāya **pāḷiyā** (paṭṭhā. 1.1.417) paṭisedhetabbā. Yo samāpattilābhī samāno eva “**na** labhāmahan”ti, kammaṭṭhānam samānam eva “na kammaṭṭhānan”ti saññī hoti, so sampattiṃyeva samānam “vipattī”ti paccetīti vedītabbo.

149. Appananti nigamaṃ. **Na tathā daṭṭhabbanti** yathā paravādinā vuttaṃ, tathā na daṭṭhabbam. **Sakasakakiccameva jānātīti** ṭhānāṭṭhānajānanādiṃ sakam sakamāyeva kiccam kātum jānāti, yathāsakameva visayam paṭivijjhatīti attho.

Tampīti tehi dasabalañāṇehi jānitabbampi. **Kammantaravipākantaramevāti** (2.0025) kammantarassavipākantameva jānāti, cetanācetanāsampayuttadhamme nirayādinibbānagāminipaṭipadābhūte kammanti gaheṭvā āha “**kammaparicchadamevā**”ti. Dhātunānattañca dhātunānattakāraṇaṇca **dhātunānattakāraṇanti** ekadesa-sarūpekaseso daṭṭhabbo. Tañhi ñāṇaṃ tadubhayampi jānāti, “imāya nāma dhātuyā ussannattā”ti-ādinā (vibha. aṭṭha. 812) tathā ceva saṃvaṇṇitaṃ. **Saccaparicchadamevāti** pariññābhisamayādivasena saccānaṃ paricchindanameva. **Appetum na sakkoti** aṭṭhamanavamabalāni viya taṃsadisaṃ iddhividhañāṇaṃ viya **vikubbitum**. Etenassa balasadisatañca nivāreti. Jhānādiñāṇaṃ viya vā **appetum vikubbituñca**. Yadipi hi “jhānādipaccavekkhaṇāñāṇaṃ sattamabalan”ti tassa savitakkasavicāratā vuttā, tathāpi “jhānādīhi vinā paccavekkhaṇā natthi”ti jhānādisahagataṃ ñāṇaṃ tadantogadhaṃ katvā evaṃ vuttanti veditabbaṃ. Atha vā sabbaññutaññāṇaṃ jhānādikiccaṃ viya na sabbaṃ balakiccaṃ kātuṃ sakkotiṭi dassetuṃ “**jhānaṃ hutvā appetum na sakkoti iddhi hutvā vikubbitum na sakkoti**”ti vuttaṃ, na pana kassaci balassa jhāna-iddhibhāvatoti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ kiccavisesavasenapi dasabalañāṇasabbaññutaññāṇaṃ visesaṃ dassetvā idāni vitakkatikabhūmantaravasenapi taṃ dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ. **Paṭipāṭiyāti**-ādito paṭṭhāya paṭipāṭiyā.

Anupadavaṇṇanaṃ katvā veditabbānīti sambandho. Kilesāvaraṇaṃ niyatamicchādiṭṭhi, kilesāvaraṇassa abhāvo āsavakkhayādhigamassa ṭhānaṃ, tabbhāvo aṭṭhānaṃ, anadhigamassa pana tadubhayaṃ yathākkamaṃ aṭṭhānañca ṭhānañcāti tattha kāraṇaṃ dassento “**lokiya ...pe... dassanato cā**”ti āha. Tattha lokiya-sammādiṭṭhiyā ṭhiti āsavakkhayādhigamassa ṭhānaṃ kilesāvaraṇābhāvassa kāraṇattā. Sā hi tasmim̐ sati na hoti, asati ca hoti. Etena tassā aṭṭhitiyā tassa aṭṭhānatā vuttā eva. **Nesaṃ** veneyyasattānaṃ. **Dhātuvemattadassanatoti** kāmādhātu-ādīnaṃ pavattibhedadassanato. Yadaggena dhātuvemattaṃ jānāti, tadaggena cariyāvisesampi jānāti. **Dhātuvemattadassanatoti** vā dhammādhātuvemattadassanato. Sabbāpi hi cariyā (2.0026) dhammādhātupariyāpannā evāti. **Payogaṃ anādiyitvāpi** santatimahāmattādīnaṃ (dha. pa. 142) viya. **Dibbacakkhuñāṇānubhāvato pattabbenāti** ettha dibbacakkhunā parassa hadayavatthusannissayalohitavaṇṇa-dassanamukhena tadā pavattamānacittajānanatthaṃ parikammakaraṇaṃ nāma sāvakānaṃ, tañca kho ādikammikānaṃ, yato dibbacakkhu-ānubhāvato cetopariyañāṇassa pattabbatā siyā, buddhānaṃ pana yadipi āsavakkhayañāṇādhigamato pageva dibbacakkhuñāṇādhigamo, tathāpi tathā parikammakaraṇaṃ natthi vijjāttayasiddhiyā sijjanato. Sesābhiññāttaye cetopariyañāṇaṃ dibbacakkhuñāṇādhigamena pattanti ca vattabbataṃ labhatīti tathā vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Puna evarūpiṃ vācaṃ na vakkhāmīti cittaṃ uppādentō taṃ vācaṃ pajahati nāma. Vācāya pana so attho pākaṭo hotīti “**vadanto**”ti vuttaṃ. **Diṭṭhiṃ na gaṇhissāmīti** diṭṭhiggāhapaṭikkhepo. Diṭṭhiyā anuppādanaṃ pajahanamevāti āha “**pajahanto**”ti. **So** ariyūpavādī **niraye ṭhapitoyeva**, nāssa nirayūpapattiyā koci vibandho ekaṃsiko ayamatthoti adhippāyo.

Assāti ekaṃsikabhāvassa. Sikkhāhi silasamādhipaññāhi, tadatthāya vipassa-

nāya ca vinā aññārādhanassa asambhavato “**lokiyalokuttarā sīlasamādhīpaññā veditabbā**” ti vatvā puna āsannatare sīlādike dassento “**lokuttaravaseneva vinivattatumpi vaṭṭati**” ti āha, tasmā aggamaggapariyāpannā sīlādayo veditabbā. Aggama-ggaṭṭhassa hi diṭṭheva dhamme ekaṃsīkā aññārādhanā, itaresaṃ anekāṃsīkāti. Sampajjanaṃ **sampadā**, nipphattīti attho, tasmā **evaṃsampadanti** evaṃ-avirajjhānānipphattikanti vuttaṃ hoti. Tenāha “**imampi kāraṇaṃ**” ti-ādi. Tattha **kāraṇanti** yutti. Tatrāyaṃ yuttiniddhāraṇā “nirayūpago ariyūpavādī tadādāyassa avijjamānato seyyathāpi micchādiṭṭhī” ti. Ettha ca “taṃ vācaṃ appahāyā” ti-ādivacanena tadādāyassa appahānena ca ariyūpavādo antarāyiko anathāvaho ca, pahānena pana accayaṃ desetvā khamāpanena anantarāyiko atthāvaho ca yathā taṃ vuṭṭhitā desitā ca āpattīti dasseti.

Dasabalaññaṇavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catavesārajaññaṇavaṇṇanā

150. Byāmohabhayaavasena (2.0027) (a. ni. ṭī. 2.4.8) saraṇapariyesanaṃ sārājjanaṃ sārado, byāmohabhayaṃ, vigato sārado etassāti visārado, tassa bhāvo **vesārajaṃ**. Taṃ pana ñāṇasampadaṃ pahānasampadaṃ desanāvisesasampadaṃ khemaṃ nissāya pavattaṃ catubbidhaṃ paccavekkhaṇaññaṃ. Tenāha “**catūsu ṭhānesū**” ti-ādi. **Dassitadhammesū**ti vuttadhammesu. Vacanamattameva hi tesāṃ, na pana dassanaṃ tādisasseva dhammassa abhāvato. Bhagavatā eva vā “ime dhammā anabhisambuddhā” ti parassa vacanavasena **dassitadhammesu**. “Dhammapaṭisambhidā” ti-ādīsu (vibha. 718) viya **dhamma**-saddo hetupariyāyoti āha “**sahadhammenāti sahetunā**” ti. **Hetū**ti ca upapattisādhanahetu veditabbo, na kārako sampāpako ca. **Appamāṇanti** anidassanaṃ. Nidassanañhi anvayato byatirekato pamāṇaṅgatāya “pamāṇaṃ” ti vuccati. **Nimittanti** codanāya kāraṇaṃ. Tattha codako codanaṃ karotīti **kāraṇaṃ**, dhammo codanaṃ karoti etenāti **kāraṇaṃ**. Tenāha “**puggalopi**” ti-ādi. **Khemanti** kenaci appaṭibandhiyabhāvena anupaddutataṃ.

Antarāyo etesaṃ atthi, antarāyevā yuttāti **antarāyikā**. Evaṃbhūtā pana te yasmā antarāyakarā nāma honti, tasmā āha “**antarāyaṃ karontīti antarāyikā**” ti. Asañcicca vītikkamo na tathā sāvajjoti katvā vuttaṃ “**sañcicca vītikkantā**” ti. **Satta āpattikkhandhā**ti-ādi nidassanamattaṃ itaresampi catunnaṃ “antarāyikā” ti vuttadhammānaṃ tabbhāve byabhicārābhāvato. **Idha pana methunadhammo adhippetoti** idaṃ aṭṭhuppattivasena vuttaṃ **arīṭṭhasikkhāpadaṃ** (pāci. 417-422) viya. Yasmā taṅkhaṇampi kāmesu (a. ni. ṭī. 2.4.8) ādīnavaṃ disvā viratto (a. ni. ṭī. 2.4.8) hoti ce, visesaṃ adhigacchati, na kāmesu āsatto, tasmā vuttaṃ “**methunaṃ ...pe... antarāyo hoti**” ti. Tattha **yassa kassacīti** na kevalaṃ pabbajitasseva, atha kho yassa kassaci. Tathā hi vuttaṃ “methunamanuyuttassa, mussatevāpi sāsanaṃ” ti. **Tasmimṃ aniyyānikadhamme**ti tasmimṃ parena parikappita-aniyyānikadhammani-

mittaṃ. Nimittatthe hi idaṃ kammaṣaṃyoge bhuttaṃ.

Catavesārajañāṇavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhapaṇṇaṇā

151. Purisassa (2.0028) sūratarabhāvo nāma saṅgāme pākaṭo hoti, na gehe nisinnakāle, evaṃ vesārajañāṇassa ānubhāvo paṇḍitapaṇṇaṇāsu yattha katthacīti dassento “**vesārajañāṇassa baladassanattan**”ti āha. **Sannipativā nisinnatṭhānanti** ṭhānasīsenā sannipatitakhattiyapaṇṇaṇameva dasseti. **Eseva nayo sabbatṭhāti** atidesena āvibhāvitamatthaṃ dassetuṃ “**māraṅgikāna**”ti-ādi vuttaṃ sadisatthavisayattā atidesassa. Yathā hi khattiyānaṃ samūho khattiyapaṇṇaṇāti aya-mattho labbhati, na evaṃ “mārapaṇṇaṇā”ti ettha, māraṅgā paṇṇaṇāti pana mārapaṇṇaṇāti ayamattho adhippeto. Tenāha “**māraṅgikānaṃ ...pe... na māraṅga**”ti. **Māraṅgikānanti** mārapakkiyānaṃ. **Uggaṭṭhānadassanavasena** Ti sārājittabbaṭṭhānadassanavasena, evaṃ uggaṭṭhāni khattiyā attano puññatejēnāti adhippāyo. **Brāhmaṇā tisu vedesūti** idaṃ itaresaṃ avisayadassanavasena vuttaṃ. Vede sajjhāyantaṃ hi khattiyā vessa ca tadatthavicāraṅgāya yebhuyyena asamatthā evāti. Kasmā panettha yāmadipaṇṇaṇā na gahitāti? Bhusaṃ kāmaṅgiddhatāya yonisomanasikāravirahato. Yāmadayo hi uḷāruḷāre kāme paṭisevantaṃ tatthāṅgiddhatāya dhammaṣṣavaṇṇaṇāya sabhāvena cittampi na uppādentī, mahābodhisattānaṃ pana buddhānaṅga ānubhāvena ākaḍḍhiyamānā kadāci tesāṃ payirupāsanādīni karonti tādisa mahāsamaye. Teneva hi vimānavatthudesanāpi tannimittā bahulā nāhosi. Manuṣṣānaṃ vasaṇṇaṇāya katā.

Paracakkavāḷesu ca manuṣṣānaṃ viśeṣādhiṅgamo natthīti pucchati “**kiṃ pana bhagavā aṅgāni cakkavāḷānīpi gacchati**”ti. Itaro yadipi tesāṃ ariyadhammādhiṅgamo natthi, vasaṇṇaṇāya pana tattha gantvā dhammaṃ desetīti dassento “**āmagacchati**”ti āha. **Keyūraṃ** nānāvidharatanapaṇṇaṇāsuvaṇṇajālavinaddhaṃ bhujābharaṇaṃ. **Aṅgamaṃ** nānāṅgandhagandhitāṃ, kevalaṃ vā suvaṇṇamayaṃ bāhuvalayaṃ. **Chinnassarāti** dvidhābhūtasarā (dī. ni. ṭī. 2.172) **gaggarassarāti** gaggarikāya viya gaggarāyamānakharassarā (dī.

ni. 1.172; a. ni. 1.3.8.69). **Bhāsanantaranti** tesam bhāsam (dī. ni. 1.172; a. ni. 1.3.8.69) sandhāyāha. “**Vīmaṃsā** (2.0029) **uppajjati**” ti saṅkhepato vuttam vivaritam “**idaṃ vuttam hoti**” ti-ādi vuttam.

Saṅgammāti samāgantvā. Ādito lāpo **ālāpo**, vacanapaṭivacanavasena samam lāpo **sallāpo**. Sammā, samaññā vā kathā saṃkathā, saṃkathāva **sākacchā**.

Aṭṭhapaṇṇasavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuyonivaṇṇanā

152. Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajātītāya missitā viya hontīti **yonī**. Sā pana atthato aṇḍādi-uppattiṭṭhānavisiṭṭho khandhānaṃ bhāgasō pavattivisesoti āha “**khandhakoṭṭhāso yonī nāmā**” ti. **Aṇḍe jātāti** paṭhamāya jātiyā vasena vuttam, dutiyāya pana aṇḍato, aṇḍe vā bhijjamāne jātāti evamattho veditabbo. Tenāha “**abhinibbhijja jāyanti**” ti. **Vināti** etehi aṇḍādihi bāhirapaccayehi vinā. **Uppatitvā viyāti** uppajjanavasena patitvā viya. Bāhirapaccayanirapekkhattāyeva vā upapātane sādhuḅārino upapātikā, te eva idha **opapātikā** Ti vuttā. **Ādi**-saddena gabbhamale nibbattamahāpadumārādīnaṃ saṅgaho. Nijjhāmatanḅhikapetānaṃ niccam dukkhāturatāya kāmasēvanā natthi, tasmā te gabbhaseyyakā na honti, jālavantatāya na tāsam kucchiyaṃ gabbho saṅṅhāti, tasmā te opapātikāyeva saṃsedajattāyapi asambhavato. **Nerayikā viyāti** nidassanāpadesena tesampi opapātikattam dīpeti. **Avasesāti** nijjhāmatanḅhikanerayike ṅhapetvā avasesā vinipātikā. Yakkhānaṃ cātumahārājikatāya opapātikabhāve eva āpanne tam nivattetuṃ “**evaṃ yakkhāpi**” ti vuttam. Tathā hi te na bhummadevā na ca vinipātikāti.

Catuyonivaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcagativaṇṇanā

153. **Gantabbāti** (2.0030) upapajjitabbā. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho taṃsamaṅginā santānalakkhaṇena sattena katoti vohariyati, tathā upapattibhavalakkhaṇā gatiyo paramatthato asatipi gamake taṃtamkammavasena yesam tāni kammāni, tehi gantabbāti vohariyantīti. Evaṃ saddatthato gatiṃ dassetvā atthuddhāranayenapi tam dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi vuttam. Yesu nirayādibhedeṣu upapattibhavesu gati-saddo nirūḅho, tato aññatthāpi gatisaddappavatti atthi, tam ekena gati-saddena visesetvā āha “**gatigatī**” ti yathā “**dukkhadukkham, (saṃ. ni. 4.327) rūparūpan**” ti (visuddhi. 2.449) ca. Uppādāvattāya gamanaṃ upagamananti “**nibbattigatī**” ti vuttā. **Gatinti** cittagatiṃ. Tenāha “**ajjhāsayagati nāmā**” ti, ajjhāsayappavattīti attho. **Tadaṭṭhakathāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 2.503) pana “**gatinti nipphattin**” ti attho vutto. Brahmanimantanāsutte (ma.

ni. 1.503) hi ayam pāḷi. **Jutinti ānubhāvaṃ. Vibhavoti vināso.** So hi vigamoti atthena gati. Teneva **nibbānaṃ arahato gatī** (pari. 339) anupādisesanibbānaṃ arahato gati vigamo vibhavoti anekatthattā dhātūnaṃ. **Dveyeva gatiyoti** dveva nipphattiyoti atthoti āha “**ayam nipphattigati nāmā**” ti.

Yassa uppajjati, taṃ brūhento eva uppajjatīti ayo, sukhaṃ. Natthi ettha ayoti **nirayo**. Tato eva ramitabbaṃ assādetabbaṃ tattha natthīti dassento āha “**nirati-atthena nirassādaṭṭhena nirayo**” ti. **Tiriyaṃ añcitā**ti devamanussādayo viya uddhaṃ dīghā ahutvā tiriyaṃ dīghābhi attho. Pakaṭṭhato sukhato ayaṇaṃ apagamo **peccabhāvo**, taṃ peccabhāvaṃ **pattānaṃ visayo** Ti petayonimeva vadati. **Manaso ussannattā**ti satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāyāti atto. Ayam panattho nippariyāyato jambudīpavāsīvasena veditabbo. Yathāha- “tīhi, bhikkhave, ṭhānehi jambudīpikā manussā uttarakuruke manusse adhiggaṇhanti deve ca tāvatimse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso” ti (a. ni. 9.21). Tehi pana samānarūpādītāya saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi (2.0031) manussāteva paññāyimsu. Lokiyā pana “manuno apaccabhāvena manussā” ti vadanti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana paramatthadīpaniyaṃ **vimānavatthusamvaṇṇanāyaṃ** (vi. va. aṭṭha. 3) vuttanayena gahetabbo. **Ānubhāvehi**ti devānubhāvasaṅkhātehi iddhivisesehi. Tattha kāmā devā kāmaguṇehi ceva iddhivisesehi ca itare iddhivisesehiva **dibbanti** kiḷanti jotanti, saraṇanti vā gammanti, abhitthaviyantīti vā **devāti**.

Tiracchānayoṇīcāti-ādīsūti ettha tiracchānayonipettivisayaggahaṇena khandhānaṃ eva gahaṇaṃ tesam tādīsassa paricchinnassa okāsassa abhāvato. Yattha vā te araṇṇasamuddapabbatādike nibaddhavāsaṃ vasanti, tādīsassa ṭhānassa vasena okāsopi gahetabbo. Nirayūpagādīhi sattehi maggitabbato **maggo** paṭipajjitabbā **paṭipadā** cāti taṃ taṃ kammameva vuttanti āha “**ubhayenapī**” ti-ādi. **Yathā ca paṭipannoti** iminā tassa kammaṃ katūpacitākāramāha. Ettha ca **niraya-gāmiṇca maggaṃ niraya-gāmiṇca paṭipadanti** iminā sādharmaṇato niraya-samvattaniyaṃ kammaṃ vatvā puna taṃ taṃ santānapatitātāya asādhāraṇataṃ dassetuṃ “**yathāpaṭipanno**” ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Vinipatantīti** vivasā, virūpaṃ vā nipatanti. Kasmā panettha pañcagatiparicchadakaññaṃ dassento bhagavā “nibbānañcāhan” ti-ādīmāhāti anuyogaṃ sandhāyāha “**idaṃ panā**” ti-ādi. Na hi bhagavā attano buddhasubuddhataṃ vibhāvento sāvasesaṃ katvā desanaṃ deseti.

Pañcagativaṇṇanā niṭṭhitā.

Ñāṇapavattākāraṇaṇā

154. Ñāṇappavattākāraṇanti ñāṇassa pavatti-ākāraṃ, ñāṇassa vā pavattipakāraṃ. **Ekantadukkhāti** ekantena dukkhā accantadukkhā. Tā pana sabbakālaṃ dukkhā sukhālayenapī asammissāti dassento āha “**niccadukkhā nirantaradukkhā**” ti. **Baha-**

lāti atanukā, mahantāti attho (2.0032). **Tibbāti** vā tikhiṇā. **Kharāti** kakkhaḷā. **Kaṭu-**
kāti vā aniṭṭhā. Kassati khaṇiyatīti **kāsu**, āvāṭo. Kasiyati cīyatīti **kāsu**, rāsi. **Phuna-**
ntīti dvīhi hatthehi aṅgārāni ukkhipitvā paṭivātaṃ ophunanti, tena tesaṃ sakalasa-
rīraṃ ḍayhati. Tenāha “**paridaḍḍhagattā**”ti. Purisappamāṇaṃ **porisaṃ**. **Ekapathe-**
nevāti ekamaggabhūteneva. **Anukkamanīyenāti** ukkamituṃ apakkamituṃ asakku-
ṇeyyena.

Nanu ca dibbacakkhuñāṇaṃ paccuppannavañṇārammaṇaṃ, tena kathaṃ rūpa-
ntarasamaṅgiṃ niraye nibbattasattaṃ “ayaṃ so”ti jānātīti codanaṃ sandhāyāha
“**tattha kiñcāpī**”ti-ādi. Yathākammūpagañāṇena “ayaṃ so”ti sallakkheti, tassa
pana dibbacakkhu-ānubhāvena pattabbattā “**dibbacakkhubalaṃ nāma etanti**
vuttaṃ.

Purimanayenevāti “gūthakūpo viya tiracchānayoni daṭṭhabbā”ti-ādinā aṅgārakā-
supamāyaṃ vuttanayeneva. Dukkhaṃ vedanā bahulā etāsūti **dukkhabahulā**. **Bahala-**
pattapalāsoti aviraḷatanuvipulapaṇṇo. Sukhaparibhogaṃ mahāpāsādaṃ dassetuṃ
“**dīghapāsādo**”ti vuttaṃ caturassapāsādādīnaṃ khuddakattā. **Uñṇāmaya-attharaṇe-**
nāti uñṇāmayalohita-attharaṇena. Uttaraṃ uparibhāgaṃ chādetīti **uttaracchado**,
vitānaṃ. Taṃ pana lohitavitānaṃ idhādhippetanti “**rattavitānenā**”ti vuttaṃ.

Aparabhāgayojanāti pāḷiyaṃ “aparena samayenā”ti vuttassa aparabhāgassa
yojanā. Sā pana ekadesena purimabhāge vutte eva suviññeyyā hotīti “**yathā**
so”ti-ādimāha. **Maggāruḷhamevāti** maggaṃ upagatamattameva.

Niyamābhāvāti “dibbacakkhunāva passati”ti niyamassa abhāvā. “**Dibbacakkhu-**
nāpi passissati”ti idaṃ na anuttarasukhānubhavanassa dibbacakkhugocarattā
vuttaṃ, anāgatassa pana tassa dibbacakkhuparibhaṇḍabhūtena anāgataṃsañā-
ṇena dassanamevāti kāraṇūpacārena vuttaṃ. Pāḷiyaṃ pana “cetasā ceto paricca
pajānāmi”cceva vuttaṃ. “**Atthato pana nānā hoti**”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ viva-
rituṃ “**devalokasukhaṃ hī**”ti-ādiṃ vatvā (2.0033) yathādassita-upamāhipi aya-
mattho pākaṭo evāti dassento “**upamāyampi**”ti-ādimāha. Gotrabhuñāṇuppādato
paṭṭhāya nirodhaṃ passitvā uppannamaggaphalapaccavekkhaṇavasena ceva
parato phalasaṃpattisaṃpajjanavasena ca ariyasāvako nirodhe sayito viya
hoti tadapassayeneva pavattanatoti āha “**nirodhasayanavaragatan**”ti. Tenāha
“**nibbānā ...pe... passati**”ti.

Ñānapavattākāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukkarakārikādisuddhivaṇṇanā

155. Pucchānusandhi-ādi-anusandhittayato aññattā “**pāṭiyekkaṃ anusandhivase-**
nā”ti vuttaṃ. Na kevalaṃ “**dukkarakārikāya suddhi hoti**”ti evaṃladdhiko eva, atha
kho dukkaracārīsu abhippasannoti dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ. **Catukuṇḍikoti**
dvīhi pādehi hatthehīti catūhi aṅgehi kuṇḍanako āhiṇḍanako. **Chamānikīṇṇanti**
bhūmiyaṃ khittaṃ. **Bhakkhasanti** āhāraṃ.

Macchariyamalādipāpadhammavigamanato mettādiguṇānubrūhanato ca brahmaṃ seṭṭhaṃ cariyanti **brahmacariyaṃ**, dānaṃ. Tathā hi taṃ bhagavatā paṇḍitapaññattaṃ vuttaṃ. Evaṃ sesesupi yathārahaṃ brahmacariyapariyāyo niddhāretvā vattabbo. **Kinti** kīdisaṃ. **Vatanti** samādinnavataṃ. **Suciṇṇassāti** suṭṭhu ciṇṇassa puñṇassa. **Iddhīti** ānubhāvo. **Jutīti** vatthābharaṇobhāsasamujjalā sarīrappabhā. **Balavīriyūpapattīti** kāyabalena ceva ussāhena ca samannāgamo.

Tena pāṇi kāmadaḍḍoti tena addhikānaṃ upagacchantānaṃ hatthaṃ pasāretvā asayhaseṭṭhino dānaṭṭhānadassanamayena puñṇena idāni mayhaṃ hattho kapparukkho viya kāmadaḍḍo icchiticchitadāyī, kāmadaḍḍo honto ca madhussavo iṭṭhava-tthuvissajjanako jāto. **Tena me brahmacariyenāti** tena mama yathāvuttakāyaveyyāvaṭṭiyakammasaṅkhātena seṭṭhacariyena. **Puñṇanti** puñṇaphalaṃ. Tampi hi puṇṇasabhāvato, uttarapadalopena vā “evamidaṃ puñṇaṃ pavaḍḍhatī”ti-ādīsu (dī. ni. 3.80) “puñṇaṃ”ti vuccati.

Pañca (2.0034) sikkhāpadāni samāhaṭṭāni **pañcasikkhāpadaṃ** yathā “tibhavaṃ, tisakaṭṭaṇ”ti ca. **Brahmacariyasinti** dhammadesanāya. Sā hi vineyyānaṃ brahma-bhāvāvahanato brahmaṃ seṭṭhaṃ cariyaṃ, brahmuno vā bhagavato vācasikaṃ cariyanti “brahmacariyaṃ”ti vuccati.

Sahassaṃ maccupahāyanti sahasamattā arahattasamadhigamena maccupahāyanti yātikkamena maccupahāyino jātā. **Brahmacārī bhavissāmāti** ettha yena brahmacariyena te brahmacārinoti vuccanti, taṃ brahmacariyaṃ niddhāretvā āha “**methunavirati brahmacariyanti vuttā**”ti.

Nātikkamāmāti na aticarāma agamanīyaṭṭhānēpi itaratthāpi na vītikkamāma. Tenāha “**aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāmā**”ti. **Amhanti** amhākaṃ.

Attadamanavasenāti yathāpaṭiññaṃ arahantānaṃ anukaraṇākārena pavattacittadamanavasena, manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ damanenāti attho. Sikkhāppatta-seṭṭhacariyatāya **ariyamaggo brahmacariyaṃ**. Brahmaṃ seṭṭhaṃ carati etenāti **brahmacariyaṃ**,

satthusāsanaṃ.

Ataramānānanti na taramānānaṃ desakālaṃ udikkhantānaṃ. **Phalāsāva samijjhatī** sudullabhaphalepi āsā sammāpayogamanvāya samijjhati eva. **Vipakkabrahmacariyosmīti** visesena nipphannaṇāṭajjhāsaya paripuṇṇa-uḷāramanoratho. So hi seṭṭhamanosamācāratāya brahmacariyapariyāyena vutto.

Idameva suttaṃ āgataṭṭhānanti adhippāyo tepiṭake buddhavacane idameva suttapadaṃ “vīriyaṃ brahmacariyaṃ”ti āgataṭṭhānanti attho. Vīriyañhi tasmim visaye uttamaṃ paramukkaṃsagataṃ tādisacariyāhetu cāti brahmacariyanti idha vuttaṃ. **Caturaṅgasamannāgatanti** catubbidhadukkarakiriyāya sādhakassa catubbidhassa attano pavatti-ākārassa vasena caturaṅgasamannāgataṃ.

Koci chinnabhinnapaṭapilotikadharo dasantayuttassa vatthassa abhāvato nicceloti vattabbaṃ labheyyāti taṃ nivattento āha “**naggo**”ti. **Evaṃ akāsiṃ**, evampi sattapīḷā mā ahoṣīti adhippāyo. Yathā (2.0035) “abhihaṭaṃ na sādīyāmi”ti-ādi (ma. ni. 1.155) bhikkhāpariyesane ukkaṭṭhacāritādassanaṃ, evaṃ “na-ehi bhaddantikā-dibhāvopī”ti gahetabbaṃ. **Purisaragatāyāti** purisasamīpagatāya. Saṃkittiyanti etāyāti **saṃkitti**, gāmaṃvāsi-ādīhi samudāyavasena kariyamānakiriyā. Idha pana bhattasaṃkitti adhippetāti āha “**saṃkittetvā katabhattesū**”ti. Dadanti tāyāti **datti**. Ekāhaṃ antarabhūtaṃ etassa atthīti **ekāhikaṃ**. Esa nayo sesapadesupi. **Ekāhavārenāti** ekāhikavārena. “Ekāhikan”ti-ādinā vuttavidhimeva paṭipāṭiyā pavatta-bhāvaṃ dassetuṃ puna vuttaṃ. Tenāha “**iti evarūpan**”ti-ādi.

Erakatiṇādīni vāti erakatiṇādīni ganthitvā katanivāsanāni chavadussāni, nihīnadussānīti attho. **Tantāvutānanti** tantaṃ pasāretvā vītānaṃ. **Pakatikaṇṭaketi** salāka-kaṇṭake.

156. Nekavassagaṇasañjātanti anekavassasamūhasañjātaṃ. Nanu ca idāneva “sāyatatiyakampi udakorohanānuyogamanuyutto”ti vuttaṃ, “nekavassagaṇikaṃ rajojallaṃ kāye sannicitan”ti ca, tadubhayaṃ ekasmim kathaṃ sambhavatīti āha “**idaṃ attano rajojallakavatasamādānakālaṃ sandhāya vadati**”ti. Eteneva “acelako homi”ti vutta-acelakapaṭiññā, “sāṇānipi dhāremi”ti-ādinā vuttachannakapaṭiññā, tatthāpi sāṇa-masāṇa-chavadussādi-nivattha-paṭiññā ca aviruddhāti daṭṭhabbā tasmim tasmim kāle tathā tathā paṭipannattā. **Teti** acelakā. **Saṅghāntanti** sabbaso ghātaṃ. Tenāha “**vadhan**”ti. **Sīlavā nāma natthi** “anabhisandhikampi pāpaṃ hoti”ti evaṃ laddhikattā. **Sīlaṃ adhiṭṭhāyāti** idaṃ paṭikkamanakiriyāṃ sandhāya vuttaṃ.

Pāsaṇḍapariggahaṇatthāyāti pāsaṇḍesu asārasārabhāvavīmaṃsanatthāya. **Taṃ pabbajanti** ājīvakaṃpabbajjaṃ. **Vikaṭabhojaneti** vikatabhojane virūpabhojane. Tenāha “**apakatibhojane**”ti.

157. Bhiṃsanakatasminti bhāvasādhanabhāvī idaṃ padanti āha “**bhiṃsanakatasminti bhiṃsanakakiriyāyā**”ti. “Bhiṃsanakattasmin”ti vattabbe ekassa ta-kārassa (2.0036) lopo daṭṭhabbo. Yebhuyyaggaṇaṃ lomavantavasenapi yojetabbaṃ, na lomavasenāti āha “**bahutarānaṃ vā**”ti-ādi.

Su-sadde u-kārassa o-kāraṃ katvā pāḷiyaṃ “sotatto”ti vuttanti tadatthaṃ viva-ranto “**sutatto**”ti āha. Suṭṭhu avatattoti vā **sotatto**. **Sosinnoti** etthāpi eseva nayo.

Suddhivasanattāyāti saṃsārasuddhigavesanattāya.

Vihārasminti paccatte bhummavacananti āha “**vihāro eva hi ‘vihārasmin’ti vutto**” - ti. **Teneva cāti** teneva vibhattivipallāsavasena. **Evaṃ atthoti** ayaṃ evaṃ līngavipallāsavasena attho veditabbo. Dukkhattoti ānetvā sambandho. **Sabbattāti** sukhadukkhe lābhālābhādike ca. **Tulitoti** tulāsadiso.

Dukkarakārikādisuddhivaṇṇanā niṭṭhitā.

Āhārasuddhivaṇṇanā

158. Sujjhitunti saṃsārato sujjhituṃ.

159. Āsītikapabbānīti āsītikapiṭṭhipabbāni, “kāḷapabbānī”ti vadanti. Pabbānaṃ **majjhe. Unnatunnatānī**ti maṃse milāte dvinnaṃ sandhīnaṃ antare vātenuddhumātadhamanijālatāya unnatāni unnatānīti. **Ānisadanti** ānisadaṭṭhānaṃ. **Nisinnatṭhānanti** paṃsūhi, vālikāhi vā nicitaṃ nisinnatṭhānaṃ. **Sarapoṅkhenāti** sarassa poṅkhappadesena, sarapoṅkhasaññitena vā maggena. **Akkantanti** akkantaṭṭhānaṃ. Takkagoḷikasadisānaṃ, sarīraghaṃsanattamaṃ kata kuruvindagoḷakānaṃ vā **āvaḷi** Vaṭṭanāhāro. **Vaṃsatoti** piṭṭhivaṃsato. **Maṇḍaleti** bhittipādānaṃ matthake ṭhapitamaṇḍalake sīsaggena **patitṭhahanti. Na evaṃ phāsuḷiyoti** yathā yathā vuttagopānasiyo papatā tiṭṭhanti, na evaṃ bodhisattassa phāsukāpi papatā ṭhitā.

Okkhāyikāti avakkhāyikā, heṭṭhā hutvā ninnabhāvena paññāyamānā. **Evarūpā**ti yathāvuttarūpā, ninnatarāti attho. **Yāva piṭṭhikaṇṭakaṃ allīnā** (2.0037) **hotīti** mayhaṃ udaracchavi yāva piṭṭhikaṇṭakaṃ, tāva taṃ āhacca ṭhitattā allīnā hoti udariyassa parikkhayena antānañca suṭṭhumilātātāya. **Bhāriyabhāriyāti** garutarā. Saha-udaracchaviṃ piṭṭhikaṇṭakaṃ, sahapitṭhikaṇṭakaṃ udaracchavinti yojanā. **Neva nikkhamati** āhārasannissaya-āpodhātuyā sabbaso visukkhattā. **Pūtimūlānī**ti lomamūlānaṃ paribrūhanake maṃse lohite ca parikkhīṇe tāni sukkhāni ṭhānato bhaṭṭhāni abhāveneva “pūtimūlāni”ti vuttāni. Tenāha “**tassa panā**”ti-ādi.

Adhigatāti idāni adhigatā. **Yathā etarahi vipassanāpaññāya adhigatattāti** iminā kiñcāpi mahābodhisattā paripākagataññā vasībhūtajjhānābhīññā vipassanāya parikammaṃ karonti, yathā ca nesaṃ carimabhava vipassanācāro, na tathā tadāti dasseti. **Etadevāti** yaṃ yena vuttaṃ atthajātaṃ, etadeva **ettha** etasmiṃ pāṭhapadesa **yuttaṃ** pubbenāparaṃ avirujjhanato. **Itarathāti** bhikkhūhi vuttappakārena **ananurūpo siyā** “imissā”ti vuttāya aññatte.

Āhārasuddhivaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃsārasuddhi-ādivaṇṇanā

160. Saṃsārenāti aparāparaṃ cavanupapajjanavasena bhavesu saṃsaraṇena.

Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;

abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccatī”ti. (visuddhi. 2.619; dī. ni. aṭṭha. 2.95; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.60; a. ni. aṭṭha. 2.4.199; dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; vibha. aṭṭha. 226; su. ni. aṭṭha. 2.523; udā. aṭṭha. 39; itivu. aṭṭha. 14, 58; theragā. aṭṭha. 1.67, 99; bu. vaṃ. aṭṭha. 58; cūḷani. aṭṭha. 6; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.117; visuddhi. mahāṭi. 1.127; a. ni. ṭi. 2.4.9; sāratta. ṭi. 1.1);

Bahukanti bahukālaṃ bahukkhattuṃ. **Upapajjitvā**ti tattha tattha bhave nibbattitvā. **Āvāsenāti** tasmim̐ tasmim̐ sattāvāse āvasanena nibbattitvā jīvanena. **Khandhāyeva vuttā** tesam̐yeva pavattivisesassa tena tena (2.0038) pariyāyena vuttattā. **Bahuyāgeti** ajasūkaragomāyvādi ke bahuvidhe mahāyaññe. **Bahu-aggīti** vācāpeyyādivasena antamaso pākayaññādivasena ca bahukepi aggī paricaraṇena.

161. Bāladārakopi “daharo”ti vuccatīti tato visesanatthaṃ “**yuvā**”ti vuttaṃ. Atikkantapaṭhamavayā sattā sabhāvena palitasirā hontīti paṭhamavaye ṭhitabhāvaṃ dassetuṃ “**susukālakeso**”ti vuttaṃ. **Jarājiṇṇoti** jarāya jiṇṇo, na akālikena jarāya abhibhūto. Ukkamsagatabuddhatāya **vuddho**. Tenāha “**vaḍḍhitvā ṭhita-aṅgapacca-ṅgo**”ti, ārohapariṇāhasena vuddhirahitoti attho. **Jātimahallakoti** jātiyā mahallako, na bhogaparivārādīhīti attho. **Addhagatoti** ettha **addha**-saddo dīghakālavācīti āha “**bahu-addhānaṃ gato**”ti. **Vayoti**-ādipadalopenāyaṃ niddesoti āha “**pacchimavayana**”ti. **Padasatampi ...pe... samatthatāti** padasatampi padasahassampi sotapathamāgacchantameva uggahaṇasamatthatā pariggahetuṃ samatthatā. Ayañca gatiyā byāpāroti sakkā viññātuṃ gahaṇamattabhāvato. **Tadevāti** padasatampi padasahassampi. **Ādhāraṇaṃ** apilāpanavasena hadaye dhāraṇaṃ. **Upanibandhanaṃ** yathā na pamuṭṭhaṃ hoti, tathā upecca aparāparaṃ nibandhanaṃ. Ayaṃ pana satiyā byāpāroti sakkā viññātuṃ. Pāliyañca “paramāya gatiyā ca satiyā ca dhitiyā cā”ti vuttaṃ, parato ca “evaṃ adhimattagatimanto”ti vuttaṃ. **Samatthavīriyaṃ dhiti nāmāti** viṣiṭṭhavisayaṃ dassento yathāvuttasatisamāyogaṃ tassa dīpeti. **Tassāti** yathāvuttagatisatidhitihi subhadhātavacīparicitassa pariyattidhammassa āgamavasena atthadassanasamatthatā yuttivasena kāraṇadassanasamatthatā.

Daḷhaṃ (a. ni. ṭi. 3.9.38) thiraṃ dhanu etassāti daḷhadhanvā, so eva idha “**daḷhadhammā**”ti vutto. Paṭisattuvidhamanattaṃ dhanuṃ gaṇhātīti **dhanuggaho**, so eva usuṃ saraṃ asati khipatīti **issāsoti** āha “**dhanuṃ gahetvā ṭhito issāso**”ti. Dvisahassapalaṃ lohādibhāraṃ vahituṃ samatthaṃ **dvisahassathāmaṃ**. Tenāha “**dvisahassathāmaṃ nāmā**”ti-ādi. **Daṇḍeti** dhanudaṇḍe. **Yāva kaṇḍappamāṇāti** dīghato yattakaṃ kaṇḍassa pamāṇaṃ, tattake (2.0039) dhanudaṇḍe ukkhittamatte āropito ceva hoti jiyādaṇḍo, so ca bhāro pathavito muccati, evaṃ idaṃ “dvisahassathāmaṃ nāma dhanūti daṭṭhabbaṃ. **Uggahitasippoti** uggahitadhanusippo. **Katahatthoti** thirataraṃ lakkhesu avirajjhanasarakkhepo. Īdiso pana tattha vasībhūto katahattho nāma hotīti āha “**ciṇṇavasībhāvo**”ti. Kataṃ rājakulādīsu upecca asanaṃ etena so **katūpāsanoti** āha “**rājakulādīsu dassitasippo**”ti. **Evaṃ**

katanti evaṃ antosusirakaraṇādinā sallahukaṃ kataṃ.

Oloketīti udikkhati. **Evaṃ santepi tesam vāro paññāyatīti** tesam bhikkhūnaṃ “ayaṃ paṭhamaṃ pucchati, ayaṃ dutiyan” ti-ādinā pucchanavāro tādisassa paññavato paññāyati sukhumassa antarassa labbhanato. **Buddhānaṃ pana vāroti** īdise ṭhāne buddhānaṃ desanāvāro aññesaṃ napaññāyanato buddhānaṃyeva paññāyati. Idāni tameva paññāyanataṃ yuttito dassento “**vidatthicaṅgulaṅgulachāyan**” ti-ādimāha. Accharāsaṅghāṭamatte khaṇe aneka-koṭisahasā-cittapavattisambhavato “**vidatthicaṅgulaṅgulaṅgulachāyaṃ atikkamanato puretaraṃyeva bhagavā ...pe... katheti**” ti vatvā tato lahutarāpi satthu desanāpavatti athevāti dassento “**tiṭṭhantu vā tāva ete**” ti-ādimāha. Idāni tattha kāraṇaṃ dassetuṃ “**kasmā**” ti-ādi vuttaṃ. **Soḷasa padāni kathetīti** etena lokiyajanassa ekapaduccāraṇakkhaṇe bhagavā aṭṭhavīsasatpadāni kathetīti dasseti. Idāni tassapi kāraṇaṃ dassetuṃ “**kasmā**” ti-ādi vuttaṃ.

Dhammoti pāḷi. Pajjati attho etenāti **padam**, tadattho. Atthaṃ byañjetīti **byañjanaṃ**, akkharaṃ. Tañhi padavākyakkharabhāvehi paricchijjamānaṃ taṃ taṃ atthaṃ byañjeti pakāseti. Tenāha “**dhammapadabyañjananti pāḷiyā padabyañjanaṃ, tassa tassa**

atthassa byañjanakaṃ akkharan”ti. Etena aparāparehi padabyañjanehi suci-rampi kālaṃ kathentassa tathāgatassa na kadāci tesam pariyādānaṃ atthīti dasseti. Pañhaṃ byākaronti etenāti **pañhabyākaraṇaṃ**, tathāpavattapaṭibhānaṃ. Aparikkhayapaṭibhānā hi buddhā bhagavanto, yato vuttaṃ (2.0040) “natthi dhammadesanāya hānī”ti (dī. ni. ṭī. 3.141, 305; vibha. mūlaṭī. 1.suttantabhājanīya-vaṇṇanā). Tenāha “**iminā kiṃ dasseti**”ti-ādi. Tathā āsannaparibbānassapi bhagavato desanāya itarāya ca visesātāvoti paṭhamabuddhavacanampi majjhima-buddhavacanampi pacchimabuddhavacanampi sadisameva. Āsītikavassato paraṃ **pañcama āyukoṭṭhāso**.

162. Kāmañcetha bhagavatā nāgasamālattherassa acchariya-abbhuta-paveda-namukhena attano lomānaṃ haṭṭhabhāvassa paveditattā “**lomahaṃsanapariyāyo**”-ti nāmaṃ gahitaṃ, tathāpi sabbaññutaññāṇādi-anaññasādhāraṇaññānubhāva-vibhāvanādivasena soḷasasamūhato sīhanādassa nadanena desanāya pavattitattā “mahāsīhanādo”tveva saṅgītikāramahātherehi nāmaṃ ṭhapitanti daṭṭhabbaṃ.

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

163. Tato paranti tiṇṇaṃ janānaṃ upari saṅgho catuvaggakaraṇīyādikammehi paṭikammappattattā. **Gāmaṃ gatoti vuccati** gāmaṃ uddissa gatattā, evaṃ sāvattiṃ pavisitum viharato nikkhantā “pavisimsū”ti vuttā. **Pariññanti** pahānapariññaṃ. Sā hi samatikkamo, na itarā. **Rūpavedanāsupīti** “rūpānaṃ pariññaṃ, vedanānaṃ pariññaṃ”ti etthāpi. Kāmaṃ sabbesaṃ titthiyānaṃ kāmādi-pariññāpaññāpanahetubhūto samayo natthi, yesaṃ pana atthi, te upādāya “**sakasamayaṃ jānantā**”-ti vuttaṃ. “Yato yato kho bho ayaṃ bhikkhu vivicceva kāmehi ...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati, ettāvataṃ kho bho kāmānaṃ pariññā hoti”ti evaṃ sarūpato paṭhamajjhānaṃ vibhāvetum asakkontāpi kevalaṃ accantappahānasaññāya **kāmānaṃ pariññaṃ paññapeyyum paṭhamajjhānaṃ vadamānā**. Taṃ kissa hetu? Tādisassa āgamādhigamassābhāvato. **Rūpavedanāpariññāsupi** eseva nayo. **Vuccethāti** vucceyya. **Dutiyapadepīti** “anusāsaniyā vā anusāsaniṃ”ti evaṃ vuttavākyepi. **Te** kira bhikkhū.

165. Na (2.0041) **ceva sampāyissantīti** na ceva sammadeva pakārehi game-ssanti ñāpessanti. Tenāha “**sampādetvā kathetuṃ na sakkhissantī**”ti. Yasmā avisa-ye pañho pucchito hoti, tasmā āpajjissantīti yojanā. **Sadevake**ti arūpadevaggahaṇaṃ. Te hi lokiyadevehi dīghāyukatādinā ukkaṭṭhā. **Samārake**ti kāmāvacaradevaggahaṇaṃ. **Sabrahmake**ti rūpāvacarabrahmaggaṇaṃ. **Sassamaṇabrāhmaṇi-**yāti ettha **samaṇaggahaṇena** pabbajite, **brāhmaṇaggahaṇena** jātibrāhmaṇe, puna **devaggahaṇena** sammutideve, manussaggahaṇena avasiṭṭhamanussakāyaṃ pariyādiyati. **Lokapajāggahaṇena** pana payojanaṃ aṭṭhakathāyaṃ dassitameva. **Aññathā ārādhanā nāma natthīti** iminā kāmārūpavedanāsu assādādīnaṃ yāthā-

vato avabodho eva ito bāhirakānaṃ natthi, kuto pavedanāti dasseti.

166. Cittārādhanti yāthāvapavedanena paresaṃ cittassa paritosanaṃ. **Bandhanaṭṭhena guṇāti** kāmarāgasamyojanassa paccayabhāvena vatthukāmesupī bandhanaṭṭho vutto, koṭṭhāsaṭṭho vā guṇaṭṭho daṭṭhabbo. **Tarayantīti** taramānā yanti gacchanti. Atitādibhinnapaṭhamādivayā eva cittatā rāsibhāvena vayo-guṇāti gahitāti āha “**rāsaṭṭho guṇaṭṭho**” ti. **Cakkhuviññeyyāti** vā cakkhuviññāṇataṃ dvārikaviññāṇehi vijānitabbā. **Sotaviññeyyāti**-ādīsipi eseva nayo. **Iṭṭhārammaṇa-bhūtāti** sabhāveneva iṭṭhārammaṇajātikā, iṭṭhārammaṇabhāvaṃ vā pattā. **Kamanīyāti** kāmetabbā. **Manavaḍḍhanakāti** manoharā. Etena parikkappanatopi iṭṭhabhāvaṃ gaṇhāti. **Piyajātikāti** piyāyitabbasabhāvā. **Kāmūpasamhitāti** kāmarāgena upecca sandhāniyā sambaddhā (a. ni. ṭī. 3.6.63) kātabbāti āha “**ārammaṇaṃ katvā**” ti.

167. Saññaṃ ṭhapetvā Ti “imasmiṃ aṅgulikādipabbe gahite sataṃ hoti, imasmiṃ sahasan” ti-ādinā saññāṇaṃ katvā gaṇanā. **Acchiddagaṇanāti** “ekaṃ dve” ti-ādinā navantavidhinā nirantaragaṇanā. **Piṇḍagaṇanāti** saṅkalanapaṭuppadānādinā piṇḍitvā gaṇanā. Tenāha “**khettaṃ oloketvā**” ti-ādi. Kasanaṃ **kasīti** kasiggahaṇena sabbo kasipaṭibaddho (2.0042) jīvikūpāyo gahitoti āha “**kasīti kasika-**” ti. **Jaṅghavaṇijjāti** jaṅghasatthavasena vaṇijjaṃ āha, **thalavaṇijjāti** sakaṭasatthavasena. **Ādi-saddena** nāvāpaṇādivasena vohāraṃ. **Vaṇippathoti** vaṇijamaggo, dānaggahaṇavasena saṃvohāroti attho. Usūnaṃ asanakammaṃ **issattaṃ**, dhanusippena jīvikā, idha pana issattaṃ viyāti **issattaṃ**, sabba-āvudhajīvikāti āha “**āvudhaṃ gahetvā upaṭṭhānakammaṃ**” ti. Porohiccāmaccaṃ mādi **rājakammaṃ**. **Ādi-saddena** rathasippakhattavijjāsippādi-vuttāvasesaṃ mahāsippaṃ khuddaka-sippaṃ ca saṅgaṇhāti. **Sītassa purakkhatoti** sītassa purato kato. Yo hi sītakāle jīvikāhetu sītalapadesaṃ pakkhandati, so vāḷamigādīhi viya sītena paripātiyamāno tena purato kato viya hoti. Tenāha “**sītena bādhiyamāno**” ti. **Uṇhassa purakkhatoti** etthāpi eseva nayo. **Sarivvāti** saṃsappitvā. **Ghaṭṭiyamānoti** hiṃsiyamāno bādhiyamāno. **Ābādhanam ābādho**, piḷāti attho. **Kāmahetunti** vā bhāvanapuṃsakani-deso yathā “visamaṃ candimasūriyā parivattanti” ti (a. ni. 4.70). Tathā sesapada-dvayepi. Tenevāha “**kāmānameva hetū**” ti. **Kāmānaṃ hetūti** ettha purimapaḍāva-dhāraṇamayuttaṃ tadanñapaccayapaṭikkhepāpattito, tathā uttarapaḍāva-dhāraṇaṃ kāmānaṃ kadāci ahetubhāvassapi sambhavato, tasmā “**uppajjatiyevā**” ti vuttaṃ.

Uṭṭhahatoti iminā uṭṭhānavīriyaṃ vuttanti āha “**ājīvasamuṭṭhāpakavīriyenā**” ti. **Taṃ vīriyanti** ājīvikasamuṭṭhāpakavīriyaṃ. **Pubbenāparaṃ ghaṭentassā** Ti ārambhato paṭṭhāya nirantaraṃ pavattentassa. **Citte uppannalavasokena socatīti** cittasantaṭṭhena anto nijjhāyati. **Kāye uppannadukkhena** tasseva sokassa vasena kāye uppannadukkhena. Sokuddesena taṃ taṃ vippalapento vā **paridevati**. **Uraṃ tāle-tvāti** vakkhappadesaṃ paharivvā. “**Moghan**” ti-ādi paridevanākāradassanañceva sammohāpajjanākāradassanañca. **Meti vatvā** puna **noti** puthuvacanaṃ attano ubhayathāpi voharitabbato, byāmaḷhavacanaṃ vā sokavasena.

168. Idha (2.0043) kāmaggahaṇena visesato vatthukāmā gahitāti kāmādigga-

haṇaṃ kataṃ, nānantariyatāya pana kilesakāmopi gahito eva. **Asicammanti** ettha **cammaggahaṇena** na kevalaṃ cammamayassa, cammaparisibbitasseva vā gahaṇaṃ, atha kho sabbassapi āvudhabādhakassa gahaṇanti dassento “**kheṭakaphalakādīni**” ti āha. **Ādi-saddena sarādisaṅgaho. Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti** dhanuñceva khurappatūṇiñca sannayhitvā, dhanudaṇḍassa jiyāya tathābhāvaka-
raṇādipi (a. ni. ṭi. 3.5.76) dhanuno sannayhananti. Dvinnaṃ senānaṃ byūhasaṃ-
vidhānena vā **ubhatobyūhaṃ. Vijjotalantesūti** nisitapītapahalatāya vijjotanasena
parivattamānesu.

Pākārasamīpātisaṅkhāratāya pākārapādā **upakāriyo**, yā “uddāpā” ti vuccanti. **Satadantenāti** anekasatadantakena, yassa tikhiṇadantāni anekasatāni mūlāni honti. Atibhāratāya dasavīsamattāpi janā ukkhipituṃ na sakkonti, yantavasena
pana ukkhipitvā bandhitvā ṭhapenti. Tenāha “**aṭṭhadantākārenā**” ti-ādi. **Omadda-
ntīti** oṭṭhapenti.

169. Sandhimpī chindanti corikāya jīvitukāmā. **Nillopanti** nissesavilopaṃ, ekaṃ
parittaṃ gāmaṃ parivāretvā tattha kiñcīpi gayhūpagaṃ asesetvā karamaragga-
haṇaṃ. Tenāha “**mahāvīlopan**” ti. **Panthaduhanakammaṃ** aṭavimagge ṭhatvā
addhikānaṃ vilumpanaṃ. **Pahārasādhanatthaṃ** (a. ni. ṭi. 2.2.1) daṇḍappahārassa
sukhasiddhi-atthaṃ. Kañjito nibbattaṃ kañjiyaṃ, āranālaṃ. Yaṃ “bilaṅgan” tipī
vuccati, taṃ yattha siñcati, sā **kañjiya-ukkhalikā**. Bilaṅgathālikasadisakaraṇaṃ **bila-
ṅgathāliyaṃ. Sīsakapālaṃ uppāṭetvāti** ayogūlapavesanappamāṇaṃ chiddaṃ
katvā. **Saṅkhamuṇḍakammakāraṇanti** saṅkhaṃ viya muṇḍakammakāraṇaṃ.

Rāhumukhakammakāraṇanti rāhumukhagata-sūriyasadisa-kammakāraṇaṃ. **Jotimālikanti** jotimālavantaṃ kammakāraṇaṃ. **Hatthapajjotikanti** hatthapajjotana-
kammakāraṇaṃ. **Erakavattakammakāraṇanti** erakavattasadiṣe sarīrato baddhe
uppāṭanakammakāraṇaṃ. **Cīrakavāsikakammakāraṇanti** sarīrato uppāṭitabaddha-
cīrakāhi nivāsāpanakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā yathā gīvato paṭṭhāya baddhe
kantitvā kaṭiyameva ṭhapenti, evaṃ gopphakato paṭṭhāya (2.0044) kantitvā kaṭiya-
meva ṭhapenti. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana “**kaṭīto paṭṭhāya kantitvā gopphakesu ṭhape-
nti**” ti vuttaṃ. **Eṇeyyakakammakāraṇanti** eṇimigasadisakammakāraṇaṃ. **Ayavala-
yāni datvāti** ayavalaṃ paṭīmuñcivā. **Ayasūlāni koṭṭentīti** kapparaṇaṇṇukakoṭṭisu
ayasūlāni pavesenti. Nti taṃ tathākatakammakāraṇaṃ sattaṃ.

Baḷisamaṃsikanti baḷisehi maṃsuppāṭanakammakāraṇaṃ. **Kahāpaṇikanti**
kahāpaṇamattaso chindanakammakāraṇaṃ. **Koṭṭentīti** chindanti. **Khārāpatacchi-
kanti** tacchetvā khārāvasiñcanakammakāraṇaṃ. **Palighaparivattikanti** palighassa
viya parivattanakammakāraṇaṃ. **Ekābaddhaṃ karonti** ayasūlassa koṭṭanena. **Palā-
lapīṭhakanti** palālapīṭhassa viya sarīrassa saṃvellanakammakāraṇaṃ. **Kāraṇikāti**
ghātanakārakā. **Palālavatṭiṃ viya katvāti** yathā palālapīṭhaṃ karontā palālavatṭiṃ
katvā saṃvellanavasena naṃ (a. ni. ṭi. 2.2.1) veṭṭenti, evaṃ karontīti attho. **Chāta-
kehīti** bubhukkhitehi koleyyakasunakhehi. Balavanto hi te javayoggā sūrā ca
honti. Kammavasena sampareti etthāti samparāyo, paraloko. Tattha bhavoti **sampa-
rāyiko**.

170. Chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca etthāti nibbānaṃ **chandarāgavinayo**

chandarāgappahānañcāti. Tenāha “**nibbānañhī**”ti. Tattha āgammāti idaṃ yo chandarāgaṃ vineti pajahati, tassa ārammaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tīhi pariññāhīti** iminā ñātatīraṇapariññāhi parijānissantīti netamaṃ ṭhānaṃ vijjati. Ko pana vādo pahānapariññāyāti dasseti? **Tathabhāvāyāti** parijānanakabhāvāya.

171. AparittenāTi ahīnena. **Vipulenāti** mahatā. Yadi vaṇṇasampattidassanattamaṃ, vaṇṇadasakaṃ kasmā na gahitanti āha “**mātugāmassa hī**”ti-ādi. Bhojanasampadādīnaṃ alābhepīti dassanattamaṃ “**duggatakule nibbattassapī**”ti vuttaṃ. **Thokaṃ thokaṃ vaṇṇāyatanaṃ pasīdati** maṃsassa paribrūhanato thanamaṃ sāni vadḍhanti jāyanti. Vaṇṇeti hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsento viya hotīti **vaṇṇo**. So eva sāmaggopabhogādīnā nibhātīti **nibhā**. Tenāha “**vaṇṇanibhāti vaṇṇoyevā**”ti.

Bhogganti (2.0045) ativiya vaṅkatāya bhoggaṃ. Tādisaṃ pana sarīraṃ bhaggaṃ viya hotīti āha “**bhaggaṃ**”ti. Tenāha “**imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti**”ti. Dantānaṃ chinnabhinnatāya ekaccānaṃ patanena ca **khaṇḍitadantaṃ**. Kesānaṃ setavaṇṇatāya palitanti āha “**paṇḍarakesan**”ti. Kesānaṃ mattaso siyane khallāṭavohāroti bahuso siyanaṃ sandhāyāha “**mahākhallāṭasīsan**”ti. Vassasatikakāle uppajjanatīlakāni sandhāyāha “**tilakāhatagattan**”ti. Tāni pana kānīci setāni hontī kānīci kāḷānīti āha “**setakāḷatīlakehī**”ti. **Byādhikanti** sañcāta-byādhīṃ. **Bāḷhagilānanti** māraṇanti kagelaññena gilānaṃ.

173. Tasmīṃ samayeti tasmīṃ jhānaṃ upasampajja viharaṇasamaye. **Na cete**tīti na abhisandahati. Byābādhanatṭhena

byābādho, byābādhova byābajjhaṃ, natthi ettha byābajjhanti **abyābajjhaṃ**, dukkharahitaṃ. Tenāha “**niddukkhahevā**” ti.

174. Aniccādi-ākāroti aniccākāro dukkhākāro vipariṇāmākāro calādi-ākāro ca.

Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Cūladukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

175. Sakkesūti ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ satipaṭṭhānasuttavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbanti taṃ ekadesena dassento “**so hī**” ti āha. Tattha yena rājakumārā sakyā nāma jātā, yato tesaṃ nivāsaṭṭhānatāya janapado tathā vuccati, taṃ vattabbanti āha “**sakyānaṃ pana uppatti ambaṭṭhasutte āgatāvā**” ti. **Kapilavatthūti vuttaṃ** purimasaññāvasena.

Nānappakārakanti “lobhadhammā” ti bahuvacanassa nimittaṃ vadati. Lobho hi tena tena avatthāvisesena pavatti-ākārabhedena “chando rāgotāṇhā āsatti apekkhā” ti-ādinā anekappabhedo, lubbhanalakkhaṇena pana “lobho” tveva vuccati. Tenāha “**nānappakāraṃ lobhaṃyevā**” ti. Tathā “doso paṭigho kodho upanāho (2.0 virodho” ti-ādinā, “muyhanaṃ asamapekkhanaṃ apaccavekkhaṇā dummejjhaṃ bālyan” ti-ādinā (dha. sa. 390) ca dosamohānaṃ nānappakārataṃ sandhāyāha “**ita-resupi dvīsu eseva nayo**” ti. **Pariyādiyivā**ti parito sabbaso ādāya. Gahetvāti ayamettha atthoti āha “**gahaṇe āgatan**” ti. **Pariyādiyati**ti parikkhīṇoti. Dī-saddaṇhi saddavidū khayatthaṃ vadanti.

Ekadāti āmeḍitalopena niddesoti āha “**ekekasmim kāle**” ti. **Lobhadosamohāti** paṭhamamaggena pahīnāvasesā lobhadosamohā. **Niravasesā pahiyanti**, aññathā dutiyamaggena kiṃ kataṃ siyāti adhippāyo. Samudācārappattaṃ pana disvā “**appahīnaṃ me atthī**” tipi jānāti. Evaṃ kathaṃ niravasesappahānasaññāti āha “**appahīnaṃ ...pe... saññī hoti**” ti. Evaṃ paṭhamamaggeneva samucchinnasaṃsayassa “ko su nāma me dhammo ajjhattaṃ appahīnoti **evaṃ sandheho kathaṃ uppajjati**” ti vatvā “**paṇṇattiyā akovidattā**” ti kāraṇamāha. Vinayakukkuccaṃ viya hi paṇṇattiyā akusalatāya ariyānampi katthaci vimatimattaṃ uppajjati yathā taṃ sabbaso appahīnasammohānanti. Attano avisaye anabhijānanaṃ paṇṇattikosa-llena kimettha payojanaṃ, paccavekkhaṇāmattena ayamattho sijjhatīti dassento “**kiṃ tassa paccavekkhaṇā natthī**” ti āha. Itaro “natthī” ti na sakkā vattunti katvā “atthī” ti vatvā tattha labbhamānavibhāgaṃ dassento “**sā panā**” ti-ādimāha. Tattha **sāti** paccavekkhaṇā. **Sabbesanti** sabbesaṃ ariyānaṃ. Yathā paripuṇṇā na hoti, na evaṃ sabbaso na hotīti āha “**imāsu panā**” ti-ādi.

176. Ajjhantanti niyakajjhattaṃ adhippetanti āha “**tava santāne**” ti. **Appahīnoti** anavasesato appahīno. **Duvidheti** vatthukāmakilesakāme. Kilesakāmopi hi yadaggena assādīyati, tadaggena paribhuñjīyati.

177. Assādīyatīti assādo, sukhaṃ. Appo appamattako assādo etesūti **appassādā**. Tenāha “**parittasukhā**” ti. Pariyesanadukkhādihetukaṃ (2.0047) diṭṭhadhammikaṃ

tattha duccharitacaraṇena samparāyikañca dukkhamettha kāmesu bahukanti **bahudukkhā**. **Bahupāyāsā**ti bahuparikkilesā. Te pana parikkilesā vakkhamānanayena bahūyevettha diṭṭhadhammikāpīti āha “**diṭṭhadhammika ...pe... bahū**”ti. Te ca parikkilesā yasmā taṃsamaṅgino hitapaṭipattiyā antarāyakarā idha ceva paraloke ca ādīnavakāraṇaṅca pavattanti, tasmā vuttaṃ “**diṭṭhadhammika ...pe... bahū**”ti. **Evaṃ cepī**ti evaṃ “appassādā kāmā”ti-ādinā ākārena. **Nayenā**ti dhammena. **Kāraṇenā**ti yuttiyā. Suṭṭhu diṭṭhaṃ hotīti sambandho. **Vipassanāpaññāyā**ti ariyamagga-paññāya. Sā cattāripi saccāni visesato passatīti **vipassanā**ti adhippetā. Tenāha “**heṭṭhāmaggadvayañāṇenāti attho**”ti. **Pītisukhanti** pītisukhavantaṃ jhānadvayaṃ. **Dve maggeti** heṭṭhāmagge. Āvaṭṭanasīlo ābhujanāsīlo na hotīti **anāvaṭṭi neva hoti** sabbaso appahīnakāmarāgachando. Tenāha “**kasmā**”ti-ādi. **Orodhanāṭakā pajahanapaññā**ti ādīnavānupassanāñānamāha.

179. Assādopi kathito, “appassādā”ti hi iminā yāvatako kāmesu assādo, taṃ sabbam anavasesato pariggahetvā cassa parittabhāvo dassitoti **ādīnavopi kathito** saṅkhepeneva sesassa-ādīnavassa dassitattā. **Taṃ kathetunti** taṃ nissaraṇaṃ “ekantasukhapaṭisaṃvedī”ti iminā kathetuṃ. **Imehi antehīti** “pañcime, mahānāma, kāmaguṇā”ti-ādinā kāmaguṇadassanamukhena kāmasukhallikānuyogaṃ “ubbhaṭṭhakā honti āsanapaṭikkhittā”ti-ādinā attakilamathānuyogañca dassetvā imehi dvīhi antehi muttaṃ mama sāsanti, phalasaṃpattipariyosānattā sāsanasampattiyā “**upariphalasaṃpattisīsenā sakalasāsaṇaṃ dassetun**”ti āha. Gijjhasadiso kūṭoti majjhepadalopīsaṃsāso yathā “sākapatthivo”ti (pāṇini. 2.1.60). Dutiye panettha gijjhavantatāya gijjhā kūṭe etassāti **gijjhakūṭo**. Uddhamyeva tiṭṭhanakā nisajjāya vuṭṭhitakālato paṭṭhāya ekaṭṭhāneneva tiṭṭhanakā. Tenāha “**anisinnā**”ti. **Nigaṇṭhassā**ti nāṭaputtassa. Natthi etassa parisesanti **aparisesaṃ**. Evaṃ saṅkhābhavacanamatamassāti āha “**aparisesasaṅkhātan**”ti. Niccaṭṭhena (2.0048) satata-saddena abhiṇṭhappavatti jotitā siyāti “**samitan**”ti vuttaṃ. Tena nirantarappavattiṃ dassetīti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo.

180. Yaṃ karoti, taṃ jānāti ti dukkhassa nijjaraṇakhepanaṃ nāma viññūnaṃ kiccaṃ, viññunā ca purisena katākataṃ jānitabbaṃ, tasmā tumhehi purāṇānaṃ kammānaṃ byantibhāvaṃ karontehi paṭhamaṃ tāva ettakāni purāṇāni kammānīti jānitabbāni, tato “ettakaṃ kālaṃ katena tapasā ettakāni tāni byantikātāni, idāni ettakāni kātabbāni”ti-ādinā ayaṃ vidhi purisena viya attanā kātabbakiccaṃ paricchinditabbanti dasseti. Tenāha “**tumhehipi tathā ñātabbaṃ siyā**”ti. **Suddhantanti** suddhakoṭṭhāsaṃ, āyatīṃ anavassavasiddhaṃ kammakkhayaṃ, tato vā dukkhakkhayaṃ attho. **Suddhantaṃ patto atthīti pucchati**ti iminā akusalānaṃ pahānaṃ, kusalānaṃ bhāvanā ca sabbena sabbam nigaṇṭhasamaye natthi sabbaso visuddhibhāvanāya abhāvato, tasmā kuto dukkhakkhayaṃ sambhavoti dasseti.

Evaṃ ajānanabhāve satīti “ahuvamheva mayan”ti-ādinā vuttappakārassa ajānane sati, tasmīṃ tumhehi aññāyamāneti attho. **Luddā**ti ghorā. Te pana yasmā kāyavācāhi nihīnameva karonti, tasmā vuttaṃ “**luddācārā**”ti. **Lohitapāṇitveva vuccati** tajjākiriyaṅcaraṇato. Māgavikakevaṭṭacoraghātakādayo **māgavikādayo**.

Kakkhaḷakammāti pharusakammā. **Te nigaṇṭhesu pabbajantī**ti pubbe mahādukkhasaṃvattaniyakammassa katattā hi tumhe etarahi īdisaṃ mahādukkhaṃ paccanubhavathāti dasseti.

Vādeti diṭṭhiyaṃ, samayeti attho. **Sukhena sukhanti** ettha **sukhenā**ti paṭipattisukhena, sukhāya paṭipattiyāti attho. **Sukhanti** vimokkhasukhaṃ, idha loke sukhaṃ adhigacchantā kasivaṇijjādidukkhapaṭipattiyāva adhigacchanti, evaṃ mokkhasukhampīti adhippāyo. Sarīrāvayavasampattiyāpi bimbino sāroti **bimbisāro**. **Te nigaṇṭhā ...pe... sandhāya vadanti**, na pana bhagavato accantasantapaṇītaṃ nibbānasukhapaṭivedanaṃ jānanti. **Sahasāti** ravā. **Appaṭisaṅkhāti** na paṭisaṅkhāya avicāretvā. Tenāha “**sāhasaṃ katvā**” ti-ādi.

Aññāhi (2.0049) vedanāhi avomissaṃ ekantaṃ sukhaṃ **ekantasukhaṃ**, tassa paṭisaṃvedī. Tenāha “**nirantarasukhapaṭisaṃvedī**” ti. **Kathāpatiṭṭhāpanatthanti** “ekantasukhapaṭisaṃvedī” ti evaṃ āraddhakathāya patiṭṭhāpanatthaṃ. **Rājavāreti** rājānaṃ uddissa āgatadesanāvāre. **Sukhaṃ pucchituṃ hotīti** “yadi satta rattindivāni nappahoti, kiṃ cha rattindivāni pahoti” ti-ādinā pucchanasukhaṃ hoti. “Ahaṃ kho” ti-ādinā pavatto **suddhavāro** suddhanissandassa phalasaṃpattisukhassa vasena āgatattā. **Anacchariyaṃ hoti**, satta rattindivāni pahontassa ekasmiṃ rattindive kiṃ vattabbanti. **Uttānatthameva** vuttanayattā suviññeyyattā.

Cūḷadukkhakkhandhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Anumānasuttavaṇṇanā

181. Vuttānusārenāti “kurūsu, sakkesū” ti ca ettha vuttanayānusārena, “bhaggā nāma jānapadino rājakumārā” ti-ādinā nayena vacanattho veditabboti attho. **Vatthupariggahadivaseti** nagaramāpanatthaṃ vatthuvijjācariyena nagaraṭṭhānassa pariggāṇhanadivase. **Athāti** pacchā. **Nagare nimmiteti** tattha anantarāyena nagare māpīte. Tameva susumāragiraṇaṃ subhanimittaṃ katvā “**susumāragiri**” tvevassa **nāmaṃ akaṃsu**. Susumārasaṅṭhānattā susumāro nāma eko giri, so tassa nagarassa samīpe, tasmā taṃ susumāragiri etassa atthīti “**susumāragiri**” ti vuccatīti keci. **Bhesakaḷāti** vuccati ghammaṇḍagacchaṃ, keci “setarukkhaṇ” ti vadanti, tesāṃ bahulatāya pana taṃ vanaṃ bhesakaḷāvananteva paññāyittha. **Bheso** nāma eko yakkho ayuttakārī, tassa tato gaḷitaṭṭhānatāya taṃ vanaṃ **bhesagaḷāvanaṃ** nāma jātanti keci. **Abhayadinnatṭhāne jātaṃ** virūḷhaṃ, saṃvaddhanti attho.

Ichchāpetīti yaṃ kiñci attani garahitabbaṃ vattuṃ sabrahmacārīnaṃ icchaṃ uppādeti, tadatthāya tesāṃ attānaṃ vissajjetīti attho. Paṭhamaṃ dinno hitūpadeso **ovādo**, aparāparaṃ dinno **anusāsani**. Paccuppannātītavisaṃyo (2.0050) vā **ovādo**, anāgatavisaṃyo **anusāsani**. Otiṇṇavatthuko **ovādo**, itaro **anusāsani**. **So cāti** evaṃ pavāretā so bhikkhu. Dukkhaṃ vaco etasmiṃ vipaṭikūlaggāhe vipaccanīkasāte anādare puggaleti **dubbaco**. Tenāha “**dukkhena vattabbo**” ti. **Upari āgatehīti** “pāpiccho hotī” ti-ādinā (ma. ni. 1.181) āgatehi soḷasahi pāpadhammehi. Pakārehi

āvahaṃ padakkhiṇaṃ, tato padakkhiṇato gahaṇasīlo padakkhiṇaggāhī, na pada-
kkhiṇaggāhī **appadakkhiṇaggāhī**. **Vāmatoti** apasabyato, vuttavipariyāyatoti adhi-
ppāyo.

Asantasambhāvanapatthanānanti asantehi avijjamānehi guṇehi sambhāva-
nassa patthanābhūtānaṃ. Paṭi-saddo paccattikapariyāyo, pharaṇaṃ vāyamaṇaṃ
idha tathāvaṭṭhānanti āha “**paṭippharatīti paṭiviruddho paccanīko hutvā tiṭṭhati**” ti.
Apasādetīti khipeti tajjeti. Tathābhūto ca paraṃ ghaṭṭento nāma hotīti āha “**ghaṭṭeti**” -
ti. **Paṭi-āropetīti** yādisena vutto, tassa paṭibhāgabhūtaṃ dosaṃ codakassa upari
āropeti.

Paṭicaratīti (a. ni. ṭi. 2.3.68) paṭicchādanavasena carati pavattati, paṭicchāda-
nattho eva vā carati-saddo anekatthattā dhātūnanti āha “**paṭicchādeti**” ti. **Aññena-
ññanti** paṭicchādanākāradassananti āha “**aññena kāraṇenā**” ti-ādi. Tattha **aññaṃ
kāraṇaṃ vacanaṃ vāti** yaṃ codakena cuditakassa dosavibhāvanaṃ kāraṇaṃ,
vacanaṃ vā vuttaṃ, tato aññeneva kāraṇena, vacanena vā paṭicchādeti. **Kāraṇe-
nāti** codanāya amūlikabhāvadīpaniyā yuttiyā. **Vacanena**ti tadatthabodhanena. **Ko
āpannoti-ādinā** codanaṃ avissajjetvā vikkhepāpajjanaṃ aññenaññaṃ paṭicara-
ṇanti dasseti, bahiddhā kathā-apanāmanaṃ vissajjetvāti ayameva tesāṃ viseso.
Tenāha “**itthannāman**” ti-ādi.

Apadiyanti dosā etena rakkhīyanti, lūyanti, chijjantīti vā **apadānaṃ**, (a. ni. ṭi. 2.3.
2) sattānaṃ sammā, micchā vā pavattapayogo. Tenāha “**attano cariyāyā**” ti.

183. Anuminitabbanti (2.0051) anu anu minitabbo jānitabbo. **Attānaṃ anuminita-
bbanti** ca idaṃ paccatte

upayogavacanaṃ. Tenāha “**anuminitabbo tuletabbo tīretabbo**” ti. **Attānaṃ anuminitabbanti** vā attani anumānaññaṃ pavattetabbaṃ. Tatrāyaṃ nayo- appiyabhāvā- vahā mayi pavattā pāpicchatā pāpicchābhāvato parasmimṃ pavattapāpicchatā viya. Esa nayo sesadhammesupi. Aparo nayo- sabrahmacārīnaṃ piyabhāvaṃ icchanta pāpicchatā pahātabbā sīlavisuddhihetubhāvato attukkaṃsanādippahānaṃ viya. Sesadhammesupi eseva nayo.

184. Paccavekkhitabboti “na pāpiccho bhavissāmi, na pāpikānaṃ icchānaṃ vasaṃ gato” ti-ādinā pati pati divasassa tikkhattuṃ vā ñāṇacakkhunā avekkhitabbaṃ, ñāṇaṃ pavattetabbanti attho. Pāpicchatādīnaṃ pahānaṃ pati avekkhitabbaṃ, ayañca attho tabba-saddassa bhāvatthatāvasena veditabbo, kammatthātāvasena pana **aṭṭhakathāyaṃ “attānan”** ti paccatte upayogavacanaṃ katvā vuttaṃ. **Sikkhantena** ti tissopi sikkhā sikkhantena. Tenāha “**kusalesu dhammesū**” ti.

Tilakanti kāḷatīlasetatīlādīlakamaṃ. **Sabbappahānanti** sabbappakārappahānaṃ. **Phale āgateti** phale uppanne. **Nibbāne āgateti** nibbānassa adhigatattā. **Bhikkhupātimokkhanti** “so samaṇo, sa bhikkhū” ti evaṃ vuttabhikkhūnaṃ pātimokkhaṃ, na upasampannānaṃ eva na pabbajitānaṃ evāti daṭṭhabbaṃ. Yasmā cidaṃ bhikkhupātimokkhaṃ, tasmā vuttaṃ “**idaṃ divasassa tikkhattun**” ti-ādi. **Apaccavekkhituṃ na vaṭṭati** attavisuddhiyā ekantahetubhāvato.

Anumānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Cetokhīlasuttavaṇṇanā

185. Ceto tehi khilayati thaddhabhāvaṃ āpajjati **cetokhīlā**. Tenāha “**cittassa thaddhabhāvā**” ti. Yasmā tehi uppannehi cittaṃ uklāpījātaṃ ṭhānaṃ viya amanuññaṃ khettaṃ viya ca khāṇukanicitaṃ amahapphalaṃ hoti. Tena vuttaṃ “**kacavarabhāvā khāṇukabhāvā**” ti. “Cittassā” ti ānetvā (2.0052) sambandhitabbaṃ. **Cittaṃ bandhitvā** ti taṇhāpavattibhāvato kusalacārassa avasaracajanavasena cittaṃ baddhaṃ viya samorodhetvā. Tenāha “**muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhanti**” ti. Saddatthato pana ceto virūpaṃ nibandhiyati saṃyamīyati etehīti **cetaso vinibandhāyassa** catubbidhaṃ sīlaṃ akhaṇḍādibhāvappattiyā suparisuddhaṃ visesabhāgiyattā appakasireneva maggaphalāvahaṃ mahāsaṅgharakkhitattherassa viya, so tādisena sīlena imasmimṃ dhammavinaye vuddhiṃ āpajjissati āha “**sīlena vuddhin**” ti. Yassa pana ariyamaggo uppajjanto virūḷhamūlo viya pādapo suppatiṭṭhito, so sāsane virūḷhiṃ āpannoti āha “**maggena virūḷhin**” ti. Yo sabbaso kilesanibbānapatto, so arahā sīlādiddhammakhandhapāripūriyā sativepullappatto hotīti āha “**nibbānena vepullan**” ti. Dutiyavikappe attho vuttanayānusārena veditabbo.

Buddhānaṃ dhammakāyo viya rūpakāyopi anaññasādhāraṇatāya anuttaraguṇādhiṭṭhānatāya ca apaccakkhakārīnaṃ saṃsayavatthu hotiyevāti “**sarīre vā guṇe vā kaṅkhati**” ti vuttaṃ. Tattha yathā mahāpurisalakkhaṇena anubyañjanādayo rūpakāyaguṇā gahitā eva honti avinābhāvatoti “**dvattiṃsavaralakkhaṇappaṭimaṇḍi-**

ta" micceva vuttaṃ, evaṃ anāvaraṇañāṇena sabbepi anantāparimeyyabhedā dhammakāyaguṇā gahitā eva hontīti **sabbaññutaññāṇaggahaṇameva** kataṃ nānantiyabhāvatoti daṭṭhabbaṃ. **Kaṅkhaḥīti** "aho vata te guṇā na bhaveyyuṃ, bhaveyyuṃ vā"ti patthanuppādanavasena kaṅkhati. Purimo hi viparītajjhāsayo, itaro yathābhūtañāṇajjhāsayo. **Vicinantoti** vicayabhūtāya paññāya te vivecetu kāmo tadabhāvato kicchamaṃ dukkamaṃ āpajjati, kicchappatti ca tattha nicchetuṃ asamatthatāyevāti āha "**vinicchetuṃ na sakkoti**"ti. Vigatā cikicchāti **vicikicchā**. **Adhimokkamaṃ na paṭilabhatīti** "evametan"ti okappanavasena guṇesu vinicchayaṃ nādhigacchati. **Otarivāti** ñāṇena anupavisitvā. **Pasīditunti** "pasannarūpadhammakāyaguṇehi bhagavā"ti pasīdituṃ. **Anāvilo** akālusso hotuṃ **na sakkoti**. "Kaṅkhati"-ti iminā dubbalā vimati vuttā, "vicikicchati"ti iminā majjhimā, "nādhimuccati"ti iminā balavati, "na sampasīdati"ti iminā tividhāyapi vimatiyā vasena uppannacittakāluṣsiyaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Ātappāyāti-ādito (2.0053) tapati santapati kileseti **ātappaṃ**, ārambhadhātu, tadatthāya. **Anuyogāyāti** yathā saṃkilesadhammānaṃ avasaro na hoti, evaṃ anu anu yuñjanaṃ **anuyogo**, nikkamadhātu, tadatthāya. Tenāha "**punappunaṃ yogāyā**"ti. **Sātaccāyāti** yathā uparūpari visesādhigamo hoti, tathā satatassa nirantrapavattassa anuyogassa bhāvo **sātaccamaṃ**, parakkamadhātu, tadatthāya. **Padhānāyāti** santamevaṃ tividhadhātusaṃvaḍḍhitānubhāvaṃ sabbakilesaviddhamṣanasaṃmatthaṃ padhānasaṅkhātamaṃ vīriyaṃ, tadatthāya. Ettha ca ātappāya cittaṃ na namati yathāvuttakaṅkhāvasena, pageva anuyogādi-atthanti dassetuṃ cattāripi padāni gahitāni, anavasesavisesadassanattaṃ vā. Keci pana "ātappavevacanāneva anuyogādipadāni"ti vadanti. Ettāvataṃ bhagavā satthari kaṅkhāya cittaṃ thaddhakacavarakhāṇukabhāvena akusalabhāvādi-āpādanato cetokhilabhāvaṃ dasseti. Sesesupi eseva nayo.

Sikkhāggahaṇena paṭipattisaddhammassa gahitattā vuttaṃ "**pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme cā**"ti. Pariyattidhamme yattha kaṅkhāya sambhavo, taṃ dassetuṃ "**caturāsīti dhammakhandhasahassāni**"ti-ādi vuttaṃ. Tayidaṃ nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ paramparāya paṭivedhāvahabhāvādivasenapi ekaccānaṃ tattha saṃsayuppattito. Yathā ca paṭivedhe kaṅkhā vuttā, evaṃ adhigamadhammepi pavattatīti veditabbā. Tathā hi ekacce "kasiṇādibhāvanāya jhānāni ijjhanti"-ti vadanti. "Kasiṇanissando āruppāti, mettādinissando catutthabrahmavihāro"ti evamādinā kaṅkhatiyevāti. Ettha ca navalokuttaresu paññattiyamaṃyeva kaṅkhāpavatti veditabbā asaṃkilesikattā lokuttaradhammānaṃ.

Evarūpanti edisaṃ suppaṭipatti-ujuppaṭipatti-ñāyappaṭipatti-sāmīcippaṭipatti-saṅkhātamaṃ sammāpaṭipadaṃ. **Adhisīlasikkhā**dayo lokuttaradhammassa anudhammabhūtā veditabbā. Evañhi maggaphalasikkhāhi imāsaṃ viseso siddho hoti. Tathā hi vuttaṃ "sikkhāggahaṇena paṭipattisaddhammassa gahitattā"ti. Ettha ca yathā vicikicchā vatthuttayassa sikkhāya ca guṇesu anadhimuccana-asampasīdanavasena appaṭipattibhāvato cittaṃ thaddhabhāvo āsappanaparisappanavasena pavattiyā kacavarakhāṇukabhāvo ca, evaṃ sabrahmacārīsu āghātacaṇḍikkādivasena cittaṃ thaddhabhāvo ca upahananavirujjanādivasena (2.0054) kaca-

varakhāṇukabhāvo ca veditabbo. Ariyasaṅghavisayā vicikicchā, puggalavisayā kāci natthīti saṅghavisayāva gahitā, sāsanikavasena cāyaṃ cetokhiladesanāti sabrahmacārīvisayova kopo gahito.

186. Yathā vatthukāmo, evaṃ kilesakāmopi assādanīyo evāti “**kilesakāmepī**” ti vuttaṃ. Tenāha bhagavā “rūpataṇhā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati” ti-ādi (dī. ni. 2.400; ma. ni. 1.133; vibha. 203). **Kāmaniddese** (mahāni. 1) sabbepi tebhūmakā dhammā kāmaniya-ṭṭhena “**kāmā**” ti vuttā, balavakāmarāgavatthubhūtāyevettha kāmaggahaṇena gahitāti. Vinibaddhavatthubhāvena yathā viṣuṃ attano kāyo gahito, tathā paresaṃ tathārūpā rūpadhammā samūhaṭṭhenāti āha “**rūpeti bahiddhārūpe**” ti. Yathā hi pañcakāmaguṇiko rāgo jhānādivisesādhigamassa vinibaddhāya saṃvattati, evaṃ attano kāye apekkhā bahiddhā ca sakaparikkhārañātimitādīsu apekkhāti. Keci panettha “rūpeti rūpajjhāne” ti-ādinā papañcenti. Tadayuttaṃ jhānādhigamavinibaddhānaṃ sīlassa ca saṃkilesabhūtānaṃ cetovinibaddhabhāvena gahitattā.

Yāvadatthanti yāva attheti abhikaṅkhati, tāva. Tenāha “**yattakaṃ icchati, tattakan**” ti. Nti yāvadatthaṃ udarapūraṃ bhuttaṃ. **Avadehanato** pūraṇato. **Seyyasukhanti** seyyaṃ paṭicca uppajjanakasukhaṃ. **Passasukhanti** passānaṃ samparivattanena uppajjanakasukhaṃ. **Niddāsukhanti** niddāyanena uppajjanakasukhaṃ.

Sīlenāti-ādi patthanākāradassanaṃ. **Vatasamādānanti** dhutaṅgādivatānu-ṭṭhānaṃ. **Tapoti** vīriyārambho. So hi kilesānaṃ tapanatṭhena niggaṇhanaṭṭhena **tapacaraṇanti** vuttaṃ.

189. Chandaṃ nissāyā Ti chandaṃ dhuraṃ, chandaṃ jeṭṭhakaṃ, chandaṃ pubbaṅgamaṃ katvā pavattivasena chandaṃ nissāya. Jeṭṭhakaṭṭhena padhāna-bhūtā, padhānabhāvaṃ vā pattāti **padhānabhūtā**. **Tehi dhammehīti** chandanissa-yena pavattasamādhinā ceva “padhānasaṅkhāro” ti vuttavīriyena ca. **Upetanti** sampayuttaṃ. Ijjhanaṭṭhena **iddhi**, nipphatti-atthena paṭilābhaṭṭhena cāti attho, tassā **iddhiyā pādaṃ** pādakaṃ (2.0055) padaṭṭhānabhūtaṃ. Atha vā ijjhanti tāya iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti **iddhi**, sāva uparivisesānaṃ adhiṭṭhānabhāvato **pādo**. Tenāha “**iddhibhūtaṃ vā pādanti iddhipādan**” ti. **Sesesupī** Ti vīriyiddhipādā-dīsupi. **Assāti** iddhipādassa. **Attho dīpitoti** dīpanatthaṃ kataṃ, tasmā **visuddhimaggaṃvaṇṇanāyaṃ** (visuddhi. mahāṭī. 2.369) tassa atthavicāro gahetabbo. Iddhipādānaṃ samādhipadhānattā vuttaṃ “**vikkhambhanappahānaṃ kathitan**” ti. Tesaṃ tesaṃ kusaladhammānaṃ anuppannānaṃ uppādanakiriyāya uppannānaṃ paribrūhanakiriyāya ussahanato **ussoḷhī**, thāmappattā parakkamadhātu. Sā pana catunnaṃ iddhipādānaṃ viśesapaccayabhūtā te upādāya “**pañcamī**” ti vuttā, sā ca yasmā samathavipassanābhāvanāsu tattha ca-ādimajjhapariyosānesu sādhetabbaṃ vīriyaṃ, tasmā āha “**ussoḷhīti sabbattha kattabbavīriyaṃ dasseti**” ti. Pubba-bhāgiyasamathavipassanāsādhanaṃ pahātabbadhammavibhāgena bhinditvā āha “**pañca cetokhilappahānāni pañca vinibandhappahānāni**” ti. **Bhabboti** yutto arahati nipphattiyā. **Ñāṇenāti** maggañāṇena. **Kilesabhedāyāti** kilesānaṃ samucchindanāya. **Khemassāti** anupaddavassa.

Sambhāvanattheti (sārattha. ṭī. 1.11; a. ni. ṭī. 3.7.71) “api nāmevaṃ siyā” ti vika-

ppanattho sambhāvanattho. Evaṃ hīti evaṃ ekameva saṅkhyāṃ avatvā aparāya saṅkhyāya saddhiṃ vacanaṃ loke siliṭṭhavacanaṃ hoti yathā “dve vā tīṇi vā udakaphusitānī” ti. **Sammā adhisayitānī**ti pādādīhi attanā nesamaṃ kiñci upaghātaṃ akarontiyā bahivātādiparissayapariharaṇatthaṃ sammadeva upari sayitāni. **Utum gāhāpentiyā**ti tesamaṃ allasinehapariyādānatthaṃ attano kāyusmāvasena utum gaṇhāpentiyā. Tenāha “**usmikatānī**” ti. **Sammā paribhāvitānī**ti sammadeva sabbaso kukkuṭavāsanāya vāsītāni. Tenāha “**kukkuṭagandhaṃ gāhāpitānī**” ti. Ayañca kukkuṭagandhaparibhāvanā sammā-adhisayanāsammāparisedananipphattiyā “**anunipphādī**” ti (sārattha. ṭī. 1.11) daṭṭhabbā. Tehi pana saddhiṃyeva ijjhanato vuttaṃ “**tividhakiriyākaraṇenā**” ti. Kiñcāpi na evaṃ “aho vatime” ti-ādinā icchā uppajjeyya, kāraṇassa pana sampāditattā atha kho bhabbāva abhinibbhijjintuṃ yojanā (2.0056). Kasmā bhabbāti āha “**te hi yasmā tāyā**” ti-ādi. Ettha yathā kapālassa tanutā ālokassa anto paññāyamānassa kāraṇaṃ, tathā kapālassa tanutāya nakhasikhāmukhatuṇḍakānaṃ kharatāya ca allasinehassa pariyādānaṃ kāraṇavacananti daṭṭhabbamaṃ, **tasmāti** ālokassa anto paññāyamānato, sayañca paripāka-gatattā.

Opammasampañipādananti opammatthassa upameyyena sammadeva paṭipādanaṃ. **Atthenāti** upameyyatthena. Yathā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyāya karaṇaṃ kukkuṭacchāpakānaṃ aṇḍakosato nikkhamanassa mūlakāraṇaṃ, evaṃ bhikkhuno ussoḥhipannarasāni aṅgāni avijjaṇḍakosato nikkhamanassa mūlakāraṇanti āha “**tassā kukkuṭiyā ...pe... samannāgatabhāvo**” ti. Paṭicchādanasāmaññena avijjāya aṇḍakosasadisatāya balavavipassanāvasena avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, vipassanāññānaṃ pariṇāmakālo vuṭṭhānagāminibhāvāpatti, tadā ca sā maggañāṇagabbhaṃ dhārenti viya hotīti āha “**gabbhaggahaṇakālo**” ti. **Abhiññā-pakkheti** lokiyābhiññāpakkhe. Lokuttarābhiññā hi avijjaṇḍakosamaṃ

padālikāti. **Gāthāya avijaṇḍakosaṃ paharatīti** desanāvīlāsena vineyyasantāna-gataṃ avijaṇḍakosaṃ ghaṭṭeti, yathāṭhāne ṭhātum na deti.

Paṭisaṅkhānappahānanti tadaṅgappahānapubbakaṃ vikkhambhanappahānaṃ. Pubbabhāgiyā iddhipādā pāḷiyaṃ gahitāti “**iddhipādehi vikkhambhanappahān**”ti vuttaṃ. “Usoḷhipannarasaṅgasamannāgato bhikkhu bhabbo abhinibbidāyā”-ti-ādivacanato (ma. ni. 1.189) lokuttariddhipādā pana sambodhaggahaṇeneva gahitā. **Magge āgate**ti ussoḷhipannarasaṅgasamannāgatassa bhikkhuno vipassanaṃ ussukkāpayato magge āgate uppanne, pāḷiyaṃ vā abhinibbidāsambodhaggahaṇehi **magge āgate**. **Phale āgate**ti etthāpi vuttanayena attho veditabbo. Nibbānassa pana pāḷiyaṃ anāgatattā nissaraṇappahānaṃ na gahitaṃ. Sesāṃ suviññeyyameva.

Cetokhīlasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā

190. Vanīyati (2.0057) vivekakāmehi bhajīyati, vanute vā te attasampattiyā vasa-natthāya yācanto viya hotīti vanaṃ, patiṭṭhanti ettha vivekakāmā yathādhippetavisesādhigamenāti patthaṃ, vanesu patthaṃ gahanaṭṭhāne senāsanaṃ **vanapatthaṃ**. **Pariyāyati attano phalaṃ pariggahetvā vattatīti pariyaṃ**, kāraṇanti āha “**vanapatthapariyāyanti vanapatthakāraṇaṃ**”ti. Vanapatthañhi taṃ upanissāya viharato upanissayakāraṇaṃ. Tenāha “vanapatthaṃ upanissāya viharatī”ti. Pariyāyati desetabbamatthaṃ patiṭṭhapetīti **pariyaṃ**, desanā. Vanapatthaṃ ārabha pavattā desanā **vanapatthadesanā**, taṃ, ubhayatthāpi vanapatthaggahaṇaṃ lakkhaṇa-mattaṃ gāmādīnampettha kāraṇabhāvassa, desanāya visayabhāvassa ca labbhamaṇattā.

191. **Nissāyāti** apassāya, vivekavāsassa apassayaṃ katvāti attho. **Na upaṭṭhātīti**-ādīhi tasmīṃ vanapatthe senāsanasappāyābhāvaṃ, utupuggaladhammassavanasappāyābhāvampi vā dasseti. **Jīvitasambhārāti** (a. ni. ṭī. 3.9.6) jīvitappavattiyā sambhārā paccayā. **Samudānetabbāti** sammā ñāyena anavajja-uñchācariyādīnā uddhaṃ uddhaṃ ānetabbā pāpuṇitabbā. Te pana tathā samudānitā samāhaṭṭā nāma hontīti āha “**samāharitabbā**”ti. **Dukkheṇa uppajantīti** sulabhuppādā na honti. Etena bhojanasappāyādi-abhāvaṃ dasseti. **Rattibhāgaṃ vā divasabhāgaṃ vāti** bhummatthe upayogavacananti āha “**rattikoṭṭhāse vā divasakoṭṭhāse vā**”ti. **Rattiṃyeva pakkamitabbāṃ** samaṇadhammassa tattha anipphajjanato.

192-3. **Saṅkhāpīti** “yadatthamahaṃ pabbajito, na metaṃ idha nipphajjati, cīvarādi pana samudāgacchati, nāhaṃ tadatthaṃ pabbajito, kiṃ me idha vāsenā”ti paṭisaṅkhāyapi. Anantaravāre **saṅkhāpīti** “yadatthamahaṃ pabbajito, taṃ me idha nipphajjati, cīvarādi pana na samudāgacchati, nāhaṃ tadatthaṃ pabbajito”ti paṭisaṅkhāyapīti attho. Tenāha “**samaṇadhammassa nipphajjanabhāvaṃ jānitvā**”ti.

195-7. **So** (2.0058) **puggalo anāpucchā pakkamitabbāṃ, nānubandhitabboti** “so

puggalo”ti padassa “nānubandhitabbo”ti iminā sambandho. Yassa yena hi sambandho, dūraṭṭhenapi so bhavati. **Taṃ puggalanti** “so puggalo”ti paccattava-canaṃ upayogavasena pariṇāmetvā taṃ puggalaṃ anāpucchā pakkamitabbanti attho. Atthavasena hi vibhattivipariṇāmoti. **Taṃ āpucchā pakkamitabbanti** etthāpi eseva nayo. **Āpucchā pakkamitabbanti** ca kataññutakataveditāya niyojanaṃ.

198. Evarūpoti yaṃ nissāya bhikkhuno guṇehi vuddhiyeva pāṭikañkhā, pacca-yehi ca na parissamo, evarūpo daṇḍakammādīhi niggaṇhāti cepi, na pariccajita-bboti dasseti “**sacepi**”ti-ādinā.

Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā

199. Jātivanti sayamjātaṃ vanaṃ. Tenāha “**aropiman**”ti. **Paṭisallānatthāyāti** ekibhāvattāya, puthuttārammaṇato vā cittaṃ paṭinivattetvā accantasante nibbāne phalasaṃpattivasena alliyāpanatthaṃ. Daṇḍo pāṇimhi assāti **daṇḍapāṇi**. **Yathā so “daṇḍapāṇi”ti vuccati, taṃ dassetuṃ “ayañhi”**ti-ādi vuttaṃ. **Daṇḍavittatā-yāti** daṇḍe soṇḍatāya. So hi daṇḍapasuto daṇḍasippe ca sukusalo tattha pākaṇo paññāto, tasmā daṇḍaṃ gahetvā vicarati. **Jaṅghākilamathavinodanattanti** rājasabhāya ciranisajjāya uppannajaṅghāparissamassa apanayanatthaṃ. **Adhiccanikkhamanoti** yādicchakanikkhamano, na abhiṇhanikkhamano. **Olubbhāti** sannirumbhitvā ṭhito. Yathā so “olubbhā”ti vutto, taṃ dassetuṃ “**gopālakadārako viyā-**”ti-ādi vuttaṃ.

200. Vadanti etenāti **vādo**, diṭṭhīti āha “**kiṃ vādīti, kiṃ diṭṭhiko**”ti? **Kimakkhāyīti** kimācikkhako, kīdisadhammakatho? **Acittikārenāti** anādarena. Tathāpucchane kāraṇaṃ dassento “**kasmā**”ti-ādimāha. **Nassatetanti** nassatu etaṃ kulaṃ.

Atthaṃ (2.0059) **na jānāti** Ti atthaṃ ce ekadesena jāneyya, taṃ micchā gahetvā paṭippharivāpi tiṭṭheyya. Tassa dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyāti tadassa atthājānanam bhagavatā icchitaṃ. **Viggāhikakathanti** viggahakathaṃ, sārambhakathanti attho. Nanu bhagavatā saddhiṃ loke puthū samaṇabrāhmaṇā nānāvādā santīti codanaṃ sandhāyāha “**tathāgato hī**”ti-ādi. **Na vivadati** vivādahetukānaṃ kāmadiṭṭhijhosānānaṃ maggeneva samugghātittā, tadabhāvato pana **loko tathāgatena vivadati**. Dhammavādī yathābhūtavādī dhammavādīhi na vivadati tesam vivaditukāmatāya eva abhāvato, adhammavādī pana tiṇāyapi namaññamāno tehi kiñci vivadati. Tenāha “**na, bhikkhave, dhammavādī kenaci lokasmiṃ vivadati**”ti (saṃ. ni. 3.94). Adhammavādī pana asamucchinnavivādahetukattā vivadateva. Tathā cāha “**adhammavādīva kho, bhikkhave, vivadati**”ti.

Yathā ca panāti ettha **yathā**-Saddo “yathā ca anuppannassa kāmacchandassa uppādo hoti, tañca pajānāti”ti-ādīsu (a. ni. 3.122) viya kāraṇatthoti āha “**yena kāraṇenā**”ti. Kāraṇākāro vā idha yathā-saddena vutto, so pana atthato kāraṇamevāti vuttaṃ “**yena kāraṇenā**”ti. “Idaṃ kathaṃ idaṃ kathaṃ”ti pavattanato kathaṃ

kathā, vicikicchā. Sā yassa natthi, so akathaṃkathī, taṃ **akathaṃkathim**. Vippaṭṭi-sāraṅkukkuccaṃ bhagavatā anāgāmiṃ maggeneva chinnaṃ, hatthapādaṅkukkuccaṃ aggaṃ maggena āveṇiṅkaḍḍhammādhigamato. Aparāparaṃ uppajjanakabhavo **“bhavā-bhavo”** ti idhādhippetoti āha **“punappunabbhave”** ti. Saṃvarāsaṃvaro phalāphalaṃ viya khuddakamahanto bhavo **“bhavābhavo”** ti vuttoti āha **“hīnapaṇite vā bhavo”** ti. Bhavo vuḍḍhippatto **“abhavo”** ti vuccati yathā **“asekkhā dhammā”** ti (dha. sa. 11. ti-kamātikā). **Kilesasaññā**ti kāmasaññādikē vadati. Kilesā eva vā saññānāmena vuttā **“saññā pahāya amataṃ eva pāpuṇāti”** ti-ādīsu viya. **Attano khīṇāsavabhāvaṃ dīpeti**ti imināva paresaṅca tathattāya dhammaṃ desetīti ayampi attho vibhāvīti daṭṭhabbaṃ. **Nīharitvā kīlāpetvā**ti nīharitvā ceva kīlāpetvā ca, nīharaṇavasena vā kīlāpetvā. **Tivisākhanti** tibhaṅgabhākuṭi viya nalāṭe jātattā **nalāṭikaṃ**.

201. Kinti (2.0060) **nu khoti** kiṃ kāraṇenāti attho. **Anusandhim** **gahetvā**ti pucchā-nusandhim uṭṭhapetvā. **Yatonidānanti** yaṃnidānaṃ, yaṃkāraṇāti vuttaṃ hoti. Purīmapade hi vibhatti alopaṃ katvā niddeso, cha-ajjhātikabāhirāyatanādinidānanti ayameva attho. Saṅkhāyanti saṅkhābhāvena ñāyantīti **saṅkhāti** āha **“saṅkhāti koṭṭhāsā”** ti. Kāmañcetta mānopi papañco, abhinandanasabhāve eva pana gaṇhanto **“taṇhāmānadiṭṭhipapañcasampayuttā”** ti āha. Tathā hi vakkhati **“abhinanditabban”** ti-ādi. **Samudācaranti**ti sabbaso uddhaṃ uddhaṃ pariyādāya pavattanti. Mariyādattho hi ayamākāro, tena ca yogena **purisanti** upayogavacanaṃ yathā **“tathāgataṃ, bhikkhave, arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dve vitakkā samudācaranti”** ti (itivu. 38). Taṇhādayo ca yathāsakaṃ pavatti-ākāraṃ avilaṅghantiyo āsevanavasena uparūpari pavattanti. Tathā hi tā **“papañcasāṅkhā”** ti vuttā.

Kāraṇeti pavattipaccaye. **Ekāyatanampi ...pe... natthīti** cakkhāyatanādi ekampi āyatanāṃ abhinanditabbaṃ abhivaditabbaṃ ajjhositabbaṅca natthi ce, nanu natthi eva, kasmā **“natthi ce”** ti vuttanti? Saccāṃ natthi, appahīnābhinandanābhivādāna-ajjhosānānaṃ pana puthujjanānaṃ abhinanditabbādippakārāni āyatanāni hontīti tesāṃ na sakkā natthīti vattu, pahīnābhinandanādīnaṃ pana sabbathā natthīti **“natthi ce”** ti vuttaṃ. **Ahaṃ mamanti abhinanditabbanti** diṭṭhābhinandanāya **“ahan”** ti taṇhābhinandanāya **“maman”** ti rocetabbaṃ. **Abhivaditabbanti** abhinivāsanaṃ muṭṭhāpanavasena vattabbaṃ. Tenāha **“ahaṃ mamanti vattabban”** ti. **Ajjhositvā**ti diṭṭhi taṇhā vatthūṃ anupavisitvā gāhadvayaṃ anaññasādhāraṇaṃ viya katvā. Tenāha **“gilitvā pariniṭṭhapetvā”** ti. **Etenāti** **“ettha ce natthi”** ti-ādivacana. **Etthāti** āyatanesu. Taṇhādīnaṃ avatthubhāvadassanamukhena **taṇhādīnaṃ yeva appavattim** kilesapariniṭṭhānaṃ kathitanti. Tenāha bhagavā **“esevanto”** ti-ādi, ayameva abhinandanādīnaṃ natthibhāvako maggo, tappaṭṭippassaddhibhūtaṃ phalaṃ, taṃnissaraṇaṃ vā nibbānaṃ rāgānusayādīnaṃ anto avasānaṃ appavattīti attho. Tenāha **“ayaṃ ...pe... anto”** ti. **Sabbatthāti** **“esevanto paṭighānusayānaṃ”** ti-ādīsu sabbapadesu.

Ādiyatīti (2.0061) pahāradānādivasena gayhati. **Matthakappattaṃ kalahanti** bhaṇḍanādimatte aṭṭhatvā mukhasattīhi vitudanādivasena matthakappattaṃ kalahāṃ. Yāya karotīti sambandho. Sesapadesupi eseva nayo. Viruddhaggāhavasena **nānāgāhamattaṃ**, tathā viruddhavādavasena **nānāvādamattaṃ**. **Evaṃ pava-**

ttanti garukātabbesupi gāravaṃ akatvā “tuvaṃ tuvaṃ” ti evaṃ pavattaṃ sārambha-kathaṃ, yāya cetaṇāya yaṃ karoti, sā tuvaṃ tuvaṃ. **Nissāyāti** paṭicca, nissayādi-paccaye katvāti attho. Kilesānaṃ uppattinimittatā tāva āyatanānaṃ hotu tabbhāve bhāvato, nirodhanimittatā pana kathaṃ. Na hettha lokuttaradhammānaṃ saṅgaho lokiyānaṃyeva adhippetattāti codanaṃ sandhāyāha “**nirujjhamānāpī**” ti-ādi. Nāma-mattena nimittataṃ sandhāya vuttoti dassento “**yatthuppannā, tattheva niruddhā hontī**” ti vatvā tamatthaṃ suttantarena sādheṇto “**svāyamattho**” ti-ādimāha.

Tattha **samudayasaccapañhenā** Ti mahāsatipaṭṭhāne samudayasaccanidde-sena. So hi “**kattha uppajjamānā**” ti-ādinā pucchāvasena pavattattā pañhoti vutto. Nanu tattha taṇhāya uppattinirodhā vuttā, na sabbakilesānanti īdisī codanā anava-kāsāti dassento “**yatheva cā**” ti-ādimāha. **Laddhavohāreti** iminā rāgādīnaṃ appa-vattinimittatāya antoti samaññā nibbānassāti dasseti. Eteneva abhinandanādīnaṃ abhāvoti ca idaṃ saṃvaṇṇitanti daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ pana sabbasaṅkhatavinis-saṭe nibbāne akusaladhammānaṃ nirodhasambhavoti āha “**yañhi yattha natthi, taṃ tattha niruddhaṃ nāma hotī**” ti. Yvāyaṃ appavattiyāṃ nirodhavohāro vutto, svāyamattho nirodhapañhena dīpetabbo. Na hi tattha uppajjitvā niruddhā vitakka-vicārā paṭippassaddhāti vuttā, atha kho appavattā evāti.

203. Evaṃsampadanti evaṃsampajjanakaṃ evaṃ passitabbaṃ idaṃ mama ajjhesanaṃ. Tenāha “**īdisanti attho**” ti. **Jānaṃ jānātīti** (a. ni. ṭī. 3.10.113-116) sabba-ññutaññāṇena jānitabbaṃ sabbaṃ jānāti.

Ukkaṭṭhaniddesena hi avisesaggahaṇena ca “jānan”ti iminā niravasesaṃ ñeyya-jātaṃ pariggaṇhātīti tabbisayāya jānanakiriyāya sabbaññutaññāṇameva (2.0062) karaṇaṃ bhavituṃ yuttaṃ. Atha vā pakaraṇavasena “bhagavā”ti saddantarasa-nnidhānena cāyamattho vibhāvetabbo. **Passitabbameva passatī** Ti dibbacakkhu-paññācakkhu-dhammacakkhu-buddhacakkhu-samantacakkhu-saṅkhātehi ñāṇa-cakkhūhi passitabbaṃ passati eva. Atha vā **jānaṃ jānātīti** yathā aññe savipallāsā kāmarūpapariññāvādino jānantāpi vipallāsavasena jānanti, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana pahīnavipallāsattā jānanto jānātīti eva, diṭṭhidassanassa ca abhāvā passanto passatiyevātīti attho. **Dassanapariṇāyakatṭhenā**ti yathā cakkhu sattānaṃ dassanattaṃ pariṇeti, evaṃ lokassa yāthāvadassanasādhanato dassanakiccapariṇāyakatṭhena **cakkhubhūto**, paññācakkhumayattā vā sayambhuñāṇena paññā-cakkhuṃ bhūto pattoti vā **cakkhubhūto**. **Ñāṇabhūto**ti etassa ca evameva attho daṭṭhabbo. **Dhammā vā** bodhipakkhiyā tehi uppannattā lokassa ca taduppādanato, anaññasādhāraṇaṃ vā dhammaṃ pattoti **dhammabhūto**. **Brahmā** vuccati maggo tena uppannattā lokassa ca taduppādanattā, tañca sayambhuñāṇena pattoti **brahmabhūto**. Catusaccadhammaṃ vadatīti **vattā**. Ciraṃ saccapaṭivedhaṃ pavattento vadatīti **pavattā**. **Atthaṃ nīharitvā**ti dukkhādi-atthaṃ tatthāpi piḷanādi-atthaṃ uddharitvā. Paramatthaṃ vā nibbānaṃ pāpayitā, amatasacchikiriyāṃ sattesu uppādentō amataṃ dadātīti **amatassa dātā**. Bodhipakkhiyadhammānaṃ tadāyatta-bhāvato **dhammassāmī**.

204. So vā uddeso attanopi hotīti thero “**yaṃ kho no**”ti āha. Sabbalokasādhāraṇā hi buddhānaṃ desanāti. Idāni yehi dvārārammaṇehi purisaṃ papañcasaññā-saṅkhā samudācaranti, tāni tāva dassento papañcasaññāsaṅkhā dassetuṃ yena saḷāyatanavibhaṅgena niddeso kato, tassa atthaṃ dassetuṃ “**cakkuñcā**”ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **nissayabhāvenā**ti nissayapaccayabhāvena. Nissayapaccayo ca pasādacakkhuyeva hoti, na cuddasasambhāraṃ, catucattālīsasambhāraṃ vā sasambhāracakkhūti āha “**cakkhupasādañca paṭiccā**”ti. **Ārammaṇabhāvenā**ti ārammaṇapaccayabhāvena. Ārammaṇapaccayo ca catusamuṭṭhānikarūpesu yaṃ kiñci hotīti āha “**catusamuṭṭhānikarūpe ca paṭiccā**”ti.

Ettha cakkhu ekampi viññāṇassa paccayo hoti, rūpāyatanaṃ pana anekameva saṃhatanti (2.0063) imassa visesassa dassanattaṃ nissayabhāvena “**cakkhupasādañca ārammaṇabhāvena catusamuṭṭhānikarūpe cā**”ti vacanabhedo kato. Kiṃ pana kāraṇaṃ cakkhu ekampi viññāṇassa paccayo hoti, rūpaṃ pana anekamevātīti? Paccayabhāvavisesato. Cakkhu hi cakkhuviññāṇassa nissayapurejāta-indriyavippayuttapaccayehi paccayo hontaṃ atthibhāveneva hoti tasmīṃ sati tassa bhāvato, asati abhāvato, yato taṃ atthi-avigatapaccayehissa paccayo hotīti vuccati, tannissitatā cassa na ekadesena allīyanavasena icchitabbā arūpabhāvato. Atha kho garurājādīsu sissarājapurisādīnaṃ viya tappaṭibaddhavuttitāya, itare pana paccayā tena tena visesena veditabbā.

Sacāyaṃ paccayabhāvo na ekasmīṃ na sambhavatīti ekampi cakkhu cakkhuviññāṇassa paccayo hotīti dassetuṃ pāḷiyaṃ “**cakkuñcāvuso, paṭiccā**”ti ekavacanasena vuttaṃ. Rūpaṃ pana yadipi cakkhu viya purejāta-atthi-avigatapacca-

yehi paccayo hoti puretaraṃ uppannaṃ hutvā vijjamānakkhaṇe eva upakārakattā tathāpi anekameva saṃhataṃ hutvā paccayo hoti ārammaṇabhāvato. Yañhi paccayadhammaṃ sabhāvabhūtaṃ, parikappitākāramattaṃ vā viññāṇaṃ vibhāventamaṃ pavattati, tadaññesañca satipi paccayabhāve so tassa sārammaṇasabhāvatāya yaṃ kiñci anālam bhivā pavattituṃ asamatthassa olubbhapavattikāraṇabhāvena ālam baniyato ārammaṇaṃ nāma, tassa yasmā yathā tathā sabhāvūpaladdhi viññāṇassa ārammaṇapaccayalābho, tasmā cakkhuvinnāṇaṃ rūpaṃ ārabha pavattamaṃ tassa sabhāvaṃ vibhāventameva pavattati. Sā cassa indriyādhīnavuttikassa ārammaṇasabhāvūpaladdhi na ekadvikalāpagatavaṇṇavasena hoti, nāpi katipayakalāpagatavaṇṇavasena, atha kho ābhogānurūpaṃ āpāthagatavaṇṇavasenāti anekameva rūpaṃ saṃhaccakāritāya viññāṇassa paccayo hotīti dassento **“rūpe ca uppajjati cakkhuvinnāṇan”** ti bahuvacanavasenaṃha.

Yaṃ pana **paṭṭhāne** (paṭṭhā. 1.1.2 paccayaniddesa) **“rūpāyatanaṃ cakkhuvinnāṇadhātuyā taṃsampayuttakānañca dhammānaṃ ārammaṇapaccayena paccayo”** - ti vuttaṃ, taṃ yādisaṃ rūpāyatanaṃ cakkhuvinnāṇassa ārammaṇapaccayo, tādisaṃ sandhāya vuttaṃ. Kīdisaṃ pana tanti (2.0064)? Samuditanti pākaṭṭoyamattho. Evañca katvā yadeke vadanti **“āyatanasallakkhaṇavasena cakkhuvinnāṇādayo sallakkhaṇavisayā, na drabyasallakkhaṇavasena”** ti, tampi suvuttameva hoti. Na cettha samudāyārammaṇatā āsaṅkitabbā samudāyābhogasseva abhāvato, samuditā pana vaṇṇadhammā ārammaṇapaccayā honti. Kathaṃ pana paccekaṃ asamatthā samuditā ārammaṇapaccayā honti. Na hi paccekaṃ daṭṭhuṃ asakkontā andhā samuditā passantīti? Nayidamekantikaṃ visuṃ visuṃ asamatthānampi sivikāvahanādīsu samatthatāya dassanato. Kesādīnañca yasmimṃ ṭhāne ṭhitānaṃ paccekaṃ vaṇṇaṃ gahetuṃ na sakkā, tasmimṃyeva ṭhāne samuditānaṃ taṃ gahetuṃ sakkāti bhīyopī tesaṃ saṃhaccakāritā paribyattā. Etena kiṃ cakkhuvinnāṇassa paramānurūpaṃ ārammaṇaṃ, udāhu taṃsamudāyoti-ādīkā codanā paṭikkhittāti veditabbā. **“Sotañca, āvuso, paṭiccā”** ti-ādīsūpi iminā nayena attho veditabbo. **Cakkhuvinnāṇaṃ nāmāti** cakkhunissitarūpavijānanalakkhaṇaṃ cakkhuvinnāṇaṃ nāma uppajjati.

Tiṇṇaṃ saṅgatiyāti cakkhu, rūpaṃ, cakkhuvinnāṇanti imesaṃ tiṇṇaṃ saṅgatiyā samodhānena. **Phasso nāmāti** arūpadhammopī samāno ārammaṇe phusanākāre- neva pavattanato phusanalakkhaṇo phasso nāma dhammo uppajjati. **Sahajātādiva- senāti** cakkhuvinnāṇasampayuttāya saajāta-aññamaññādivasena, anantarāya anantarādivasena, itarāya upanissayavasena paccayabhāvato **phassapaccayā** phassakāraṇā **vedanā uppajjati**. Anubhavanasamakālemeva ārammaṇassa sañjā- nanaṃ hotīti **“tāya vedanāya yaṃ ārammaṇaṃ vedeti, tadeva saññā sañjānāti”** ti vuttaṃ. Cakkhudvārikā dhammā idhādhippetāti tadanusārena pana aparāparuppa- nnānaṃ vedanādīnaṃ gahaṇe sati, yanti vā kāraṇavacanaṃ, yasmā ārammaṇaṃ vedeti, tasmā taṃ sañjānātīti attho. Na hi asati vedayite kadāci saññuppatti atthi. Sesapadesupī eseva nayo. Saññāya hi yathāsaññātaṃ vijjamānaṃ, avijjamānaṃ vā ārammaṇaṃ vitakkavasena parikappeti, yathāparikappitañca taṃ diṭṭhitaṇhā- mānamaññanāhi maññamāno papañcetīti vutto. Tenevāha **“pathaviṃ pathavito**

sañjānā”ti, “pathaviṃ pathavito (2.0065) saññatvā pathaviṃ maññati”ti-ādi (ma. ni. 1.2), “takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccam musāti dvayadhammāhū”ti (su. ni. 892; mahāni. 121) ca. Balappattapapañcavasenevāyamathavaṇṇanā katā, **aṭṭhakathāyaṃ** pana paridubbalavasena.

Cakkhurūpādīhi kāraṇehīTi cakkhuvīññāṇaphassavedanāsaññāvitakkehi kāraṇabhūtehi. Akāraṇabhūtānampi tesam atthitāya kāraṇaggahaṇam. Pariññātā hi te akāraṇam. Tenāha “**apariññātakāraṇan**”ti. Tīhipi pariññāhi apariññātavatthukam. **Abhibhavanti**ti ajjhottharanti. **Sahajātā hontī**ti ettha “cakkhusamphassapaccayā vedanākkhandho atthi kusalo’ti-ādivacanato vedanāsaññā asahajātāpi gahetabbā. **Yadi evanti** “papañceti”ti ettha yadi pañcadvārajavanasaḥajātā papañcasāṅkhā adhippetā tāsam paccuppannavisayattā, **kasmā atītānāgataggahaṇam katanti** codeti. Itaro “**tathā uppajjanato**”ti-ādinā pariharati. Tattha **tathā uppajjanato**ti yathā vattamānakāle, evam atītakāle anāgatakāle ca cakkhudvāre papañcasāṅkhānam uppajjanato atītānāgataggahaṇam katam, na atītesu, anāgatesu vā cakkhurūpesu cakkhudvārikānam tāsam uppajjanato.

Manañjāvuso, paṭiccāti ettha duvidham manam kevalam bhavaṅgam, sāvajjanam vā. Duvidhā hi kathā. Uppattidvārakathāyaṃ dvikkhattum calitam bhavaṅgam manodvāram nāma, cakkhādi viya rūpādinā yena tam ghaṭṭitam tattha upari viññāṇuppattiyā dvārabhāvato. Paccayakathāyaṃ sāvajjanabhavaṅgam, “manosamphassapaccayā atthi kusalo”ti-ādīsu hi sāvajjanamanosamphasso icchito, na bhavaṅgamanosamphasso asambhavato. Tattha paṭhamanayaṃ sandhāyāha “**mananti bhavaṅgacittan**”ti. **Dhammeti tebhūmakadhammārammaṇanti** iminā sabhāvadhammesu eva kilesuppattīti keci, tadayuttam tadupādānāyapi paññattiyā dhammārammaṇatāya vuttattā. Idha pana tebhūmakāpi dhammā labbhantīti dassanattham “**tebhūmakadhammārammaṇan**”ti vuttam, na paññattiyā anārammaṇattā. Evañcetaṃ sampaṭicchitabbaṃ, aññathā akusalacittuppādā anārammaṇā nāma siyuṃ. Uppattidvārakathāyaṃ cakkhuvīññāṇādi viya āvajjanampi dvārapakkhikamevāti vuttam “**manoviññāṇanti āvajjanam vā**”ti. Paccayakathāyaṃ pana āvajjanam gahitanti “**javanam vā**”ti vuttam. Nayadvaye dhammānam saḥajātavibhāgam dassetuṃ “**āvajjane (2.0066) gahite**”ti-ādi vuttam. **Yuttamevāti** nippariyāyato yuttameva.

So yāva na paccayapaṭivedho sambhavati, tāva paññattimukheneva sabhāvadhammā paññāyanti paccekam apaññāpaneti āha “**phasso nāma eko dhammo uppajjati**”ti. **Evam phassapaññattim paññapessatī**ti paññapetvā tabbisayada-ssanam ñāṇam uppādessati. **Imasmim sati idaṃ hotī**Ti imasmim cakkhu-ādike paccaye sati idaṃ phassādikaṃ paccayuppannam hoti. **Dvādasāyatana vasenāti** dvādasannam āyatanānam vasena āgatena paṭiccasaṃuppādanayavasena. **Dvādasāyatanapaṭikkhepavasenāti** “imasmim asati idaṃ na hotī”ti paccayābhāva-paccayuppannābhāvadassanakkame dvādasannam āyatanānam paṭikkhepavasena.

Sāvakena pañho kathitoti ayam pañho sāvakena kathito, iti iminā kāraṇena mā nikkaṅkhā ahuvattha. Atha vā saṃkhittena vuttamattham vitthārena vibhajantena

etadagge ṭhapitena mahāsāvakena pañho kathitoti iminā kāraṇena etasmim pañhe mā nikkañkhā ahuvattha, heraññike sati kahāpaṇaṃ sayamaṃ nicchinantā viya ahutvā bhagavato eva santike nikkañkhā hotha.

205. Ākaronti phalaṃ tāya tāya mariyādāya nibbattenti **ākārā**, kāraṇāni. **Pāṭiyekkakāraṇehī**ti channaṃ dvārānaṃ vasena viṣuṃ viṣuṃ papañcakāraṇassa niddi-ṭṭhattā vuttaṃ. Atha vā yadipi yattakehi dhammehi yaṃ phalaṃ nibbattati, tesamaṃ samuditānaṃyeva kāraṇabhāvo sāmaggīyāva phaluppattito, tathāpi paccekaṃ tassa kāraṇamevāti katvā vuttaṃ **“pāṭiyekkakāraṇehī”**ti. **Padehī**ti nāmādipadehi ceva taṃsamudāyabhūtehi vākyehi ca. Tenāha **“akkharasampiṇḍanehī”**ti. Akkharāniyeva hi atthesu yathāvaccamaṃ padavākyabhāvena paricchijjanti. **Byañjanehī**ti atthassa abhibyañjanato byañjanasaññitehi vaṇṇehi. Tāni pana yasmā pariyāyassa akkharāṇato **“akkharānī”**ti vuccanti, tasmā āha **“akkharehī”**ti. Ettha ca imehi ākārehi imehi padabyañjanehi papañcasamudācārassa vaṭṭassa ca vivaṭṭassa ca dassana-attho vibhattoti yojanā. **Paṇḍiccenā**ti paññāya. **“Kittāvatā nu kho, bhante, paṇḍito hoti (2.0067)? Yato kho bhikkhu dhātukusalo ca hoti”**ti (ma. ni. 3.124) ādisuttapadavasena paṇḍitalakkhaṇaṃ dassento **“catūhi vā kāraṇehī”**ti-ādimāha. Saccapaṭivedhavasena paṇḍiccaṃ dassitanti paṭisambhidāvasena mahāpaññataṃ dassetuṃ **“mahante atthe”**ti-ādi vuttaṃ.

Guḷapūvanti guḷe missitvā katapūvaṃ. **Baddhasattuguḷakanti** madhusakkharāhi piṇḍikataṃ sattupiṇḍaṃ. **Asecitabbakaṃ** madhu-ādinā pageva tehi samayojitabbattā. **Cintakajātikoti** dhammacintāya cintakasabhāvo. **Sabbaññutaññāṇeneva-ssā**Ti sabbaññutaññāṇeneva assa suttassa guṇaṃ paricchindāpetvā nāmaṃ gaṇhāpessāmi.

Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā

206. **Dve dve bhāgeti** dve dve koṭṭhāse katvā. Kāmañcetha **“imaṃ ekaṃ bhāga-makāsiṃ, imaṃ dutiyabhāgamakāsin”**ti vacanato sabbepi vitakkā saṃkilesavodānavibhāgena dveva bhāgā katā, aparāparuppattiyā panetesamaṃ abhiñhācāraṃ upādāya pāḷiyaṃ **“dvidhā katvā”**ti āmeḍitavacananti **“dve dve bhāge katvā”**ti

āmeditavacanavaseneva vutto. Atha vā bhāgadvayassa sappatibhāgatāya tattha yaṃ yaṃ dvayampi kho ujuvipaccanīkaṃ, taṃ taṃ viṣuṃ viṣuṃ gahetukāmo bhagavā āha “dvidhā katvā vitakke vihareyyan”ti. Evaṃ pana cintetvā tattha micchāvitakkānaṃ sammāvitakkānañca anavasesaṃ asaṅkarato ca gahita-bhāvaṃ dassento “**imaṃ ekaṃ bhāgamakāsiṃ, imaṃ dutiyabhāgamakāsin**”ti avoca. **Kāmapaṭisaṃyuttoti** kāmarāgasan̄khātena kāmena sampayutto, kāmena paṭibaddho vā. Sesesupi eseva nayo. Ayaṃ pana viseso- byāpajjati cittaṃ ete- nāti **byāpādo**, doso. Vihimsati etāya satte, vihiṃsanaṃ vā tesāṃ etanti **vihimsā**, paresāṃ viheṭhanākārena pavattassa karuṇāpaṭipakkhassa pāpadhammasetaṃ adhivacanaṃ. **Ajjhattanti** ajjhattadhammārammaṇamaṃha. **Bahiddhāti** bāhiradhammārammaṇaṃ. **Oḷārikoti** bahalakāmarāgādipaṭisaṃyutto. Tabbipariyāyena **sukhumo**. **Vitakko akusalapakkhikoyevāti** (2.0068) iminā vitakkabhāvasāma- ñṇena tatthāpi akusalabhāvasāmañṇena ekabhāgakaraṇaṃ, na ekacittuppādapariyāpannatādivasenāti dasseti.

Nekkhammaṃ vuccati lobhātikkantattā paṭhamajjhānaṃ, sabbākusalehi nikkhantattā sabbāṃ kusalaṃ. Idha pana kāmavitakkapaṭipakkhassa adhippetattā āha “**kāmehi nissaṭo nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko**”ti. **Soti** nekkhamavitakko. **Yāva paṭhamajjhānāti** paṭhamasamannāhārato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānaṃ etthuppanno vitakko nekkhamavitakkoyeva. **Paṭhamajjhānanti** ca idaṃ tato paraṃ vitakkābhāvato vuttaṃ. Na byāpajjati cittaṃ etena, byāpādassa vā paṭipakkhoti **abyāpādo**, mettāpubbabhāgo mettābhāvanārambho. Na vihiṃsanti etāya, vihiṃsāya vā paṭipakkhoti **avihiṃsā**, karuṇāpubbabhāgo karuṇābhāvanārambho.

Mahābodhisattānaṃ mahābhinnikkhamaṃ nikkhantakālato paṭṭhāya laddhāvasarā sammāsaṅkappā uparūpari savisesaṃ pavattantīti āha “**chabbassāni ...pe... pavattiṃsū**”ti. Ñāṇassa aparipakkattā pubbavāsanāvasena satisammosato kadāci micchāvitakkalesopi hotiyevāti taṃ dassetuṃ “**satisammosena ...pe... tiṭṭhanti**”ti āha. Yathā niccapihitepi gehe kadāci vātapāne vivaṭamatte laddhāvasaro vāto anto paviseyya, evaṃ guttindriyepi bodhisattasantāne satisammosavasena laddhāvasaro akusalavitakko uppajji, uppanno ca kuslavāraṃ pacchinditvā aṭṭhāsi, atha mahāsatto taṃmuhuttuppannameva paṭivinodetvā tesāṃ āyatiṃ anuppādāya “ime micchāvitakkā, ime sammāvitakkā”ti yāthāvato te paricchinditvā micchāvitakkānaṃ avasaraṃ adento sammāvitakke parivaḍḍhesi. Tena vuttaṃ “**mayhaṃ ime**”ti-ādi.

207. Pamādo nāma sativippavāsoti āha “**appamattassāti satiyā avippavāse ṭhita-ssā**”ti. **Ātāpavīriyavantassāti** kilesānaṃ niggaṇhanavīriyavato. **Pesitacittassāti** bhavavimokkhāya vissaṭṭhacittassa kāye ca jīvite ca nirapekkhassa. “**Evaṃ paṭipākatiko jāto**”ti attano attabhāvaṃ nissāya pavattaṃ somanassākāraṃ gehassitasomanassapakkhikaṃ akāsi, paññāmahantatāya sukhumadassitā.

Apariññāyaṃ (2.0069) **ṭhitassāti** na pariññāyaṃ ṭhitassa, apariggahitapariññāssāti attho. **Vitakko ...pe... etāni tīṇi nāmāni labhatīti** tādisassa uppanno micchāvitakko yathārahaṃ attabyābādhako ubhayabyābādhako ca na hotīti na vattabbo taṃ sabhāvānativattanatotī adhippāyo. Anuppannānuppāda-uppannaparihānini-

mittatāya paññaṃ nirodhetīti **paññaṃnirodhiko**. Tenāha “**anuppannāyā**” ti-ādi. **Natthi-bhāvaṃ gacchatīti** paṭisaṅkhānabalena vikkhambhanappahānamāha. **Nirujjhatī-**ti-ādīhipi tadeva vadati. **Vigatantanti-**ādīhi pana samūlaṃ uddhaṭaṃ viya tadā appavattanakaṃ akāsinti vadati.

208. Cittavipariṇāma bhāvo cittassa aññathattaṃ pakaticittavigamo. **Anekaggatā-kāro** vikkhepo. Tattha vitakkena cittaṃ vihaññaṃ mānaṃ viya hotīti āha “**taṃ gahetvā vihiṃsāvitakkaṃ akāsī**” ti. **Kāruṇṇanti** paradukkhanimittaṃ cittakhedāṃ vadati. Tenevāha- “paradukkhe sati sādhuṇaṃ manaṃ kampaṭṭi karuṇā” ti (ma. ni. ṭī. 1.1; saṃ. ni. ṭī. 1.1.1). Nti karuṇāyanavasena pavattacittapakampanaṃ sandhāya “**uppajjati vihiṃsāvitakko**” ti āha, na sattesu vihiṃsā pavattatīti adhippāyo.

Tena tena cassākārenāti yena yena ākārena bhikkhunā anuvitakkitaṃ anuvicāritāṃ, tena tena ākārenassa **cetaso nati hoti**. Tenevāha “**kāma vitakkādīsū**” ti-ādi. **Pahāsīti** kālavipallāsenā vuttanti āha “**pajahatī**” ti. Pahānaṃ panassa siddhameva paṭipakkhassa siddhattāti dassetuṃ “**pahāsī**” ti vuttaṃ yathā “asāmi bhoge gāmi-kā-ādīyimsū” ti. **Bahulamakāsīti** etthāpi eseva nayo. **Evamevaṃ namatīti** kāma vitakkasampayogākārameva hoti, kāma vitakkasampayuttākārena vā pariṇamati. Kasanaṃ **kiṭṭhaṃ**, kasīti attho, tannibbattatā pana kāraṇūpacārena sassaṃ “**kiṭṭhan**” ti vuttanti āha “**sassasambādhe**” ti. **Cattāri bhayāni** Ti vadhabandhajānigarahāni. **Upaddavanti** anathuppādabhāvaṃ. **Lāmakanti** nihīnabhāvaṃ. **Dhandhesūti** attano khandhesu. **Otāranti** anuppavesaṃ kilesānaṃ. Saṃkilesato visu-jjhaṃ **visuddhi**, sā eva **vodānanti** āha “**vodānapakkhanti idaṃ tasseva vevacanan**” ti.

209. Sabbakusalaṃ (2.0070) **nekkhammaṃ** sabbākusalapaṭipakkhatāya tato nissaṭṭatā. **Nibbānameva nekkhammaṃ** sabbakilesato sabbasaṅkhatato ca nissaṭṭatā. **Kiṭṭhasambādhaṃ viya rūpādi-ārammaṇaṃ** pamāde sati anathuppattiṭṭhāna-bhāvato. **Kūṭagāvo viya kūṭacittaṃ** duddamabhāvato. **Paṇḍitagopālako viya bodhisatto** upāyakosallayogato. **Catubbidhabhayaṃ viya micchāvitakkā** sappatibhaya-bhāvato. Paññāya vuddhi etassa atthīti **paññāvuddhiko**. Vihaññati cittaṃ etenāti vighāto, cetodukkhaṃ, tappakkhiko vighātapakkhiko, na vighātapakkhikoti **avighāta-pakkhiko**. **Nibbānasamvattaniko** Nibbānavaho. **Ugghātiyeyyā** Ti uddhataṃ siyā vikkhittaṃ bhavēyyāti attho. **Sanṭhapemīti** sammadeva paṭṭhapemi. Yathā pana ṭhapitaṃ sanṭhapitaṃ nāma hoti, taṃ dassetuṃ “**sannisīdāpemi**” ti-ādi vuttaṃ. **Sannisīdāpemi**ti samādhipaṭipakkhe kilese sannisīdāpento cittaṃ gocarajjhatte sannisīdāpemi. Abyaggabhāvāpādakena **ekaggaṃ karomi**, yathā ārammaṇe suṭṭhu appitaṃ hoti, **evaṃ sammā** sammadeva **ādahāmi** samāhitaṃ karomi, yasmā tathāsamāhitaṃ cittaṃ suṭṭhu ārammaṇe āropitaṃ nāma hoti, na tato paripatati, tasmā vuttaṃ “**suṭṭhu āropemīti attho**” ti. **Mā ugghātiyittāti** mā haññittha, mā ūhataṃ atthāti attho.

210. Soyeva ...pe... vuttoti iminā kiñcāpi ekaṃ yeva kusalavitakkaṃ magga-kkhaṇe viya tividdhattasambhavato tividdhanāmikaṃ katvā dassitaṃ viya hoti, na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Pabandhapavattañhi upādāya ekattanayena “**soyeva byāpādapaccanīkatṭhenā**” ti-ādi vuttaṃ. Ekajātiyesu hi kusalacittesu

uppanno vitakko samānākāratāya so evāti vattabbataṃ labhati yathā “sā eva tittirī, tāni eva osadhānī”ti (saṃ. ni. 2.2.19). Na hi tadā mahāpurisassa asubhamettākaruṇāsannissayā te vitakkā evaṃ vuttāti.

Samāpattiṃ nissāyāti samāpattiṃ samāpajjitvā, tato vuṭṭhahitvāti attho. Vipassanāpi taruṇāti yojanā. **Kāyo kilamati** samathavipassanānaṃ taruṇatāya bhāvanāya pubbenāparaṃ visesassa alabbhamānattā. Tenāha “**cittam haññati vihaññati**”ti. **Vipassanāya bahūpakārā** (2.0071) **samāpatti**, tathā hi vuttaṃ- “samādhim, bhikkhave, bhāvetha, samāhito yathābhūtaṃ jānāti passati”ti (saṃ. ni. 3.5; 4.99; 5.1071).

Yathā vissamaṭṭhānaṃ yodhānaṃ parissamaṃ vinodeti, tathā parissamavinodanattam phalakehi kātammaṃ vissamaṭṭhānaṃ phalakakoṭṭhako, samāpattiyā pana vipassanā bahukāratarā samādhiparipanthakānaṃ, sabbesampi vā kilesānaṃ vimathanena dubbalabhāvāpajjanato. Tenāha “**vipassanā thāmajātā samāpattimpi rakkhati, thāmajātaṃ karoti**”ti. Nanu cevaṃ itarītarasannissayadoso āpajjati? Nayidamekantikaṃ, itarītarasannissayāpi kiccasiddhi loke labhatīti dassetuṃ “**yathā hi**”ti-ādi vuttaṃ.

Gāmantaṃ āhaṭesūti gāmasamīpaṃ upanītesu. **Etāgāvoti sati uppādanamattameva kātammaṃ** yathā gāvo rakkhitabbā, tadabhāvato. **Tadāti** samathavipassanānaṃ thāmajātakāle. Anupassanānaṃ lahuṃ lahuṃ uppattiṃ sandhāya “**ekappahāreneva āruḥhova hoti**”ti vuttaṃ, kameneva pana anupassanāpaṭipāṭim ārohati.

215. Evaṃ bhagavā attano appamādapāṭipadaṃ, tāya ca laddhaṃ anaññasādhāraṇaṃ visesaṃ dassento hetusampattiyā saddhim phalasampattiṃ dassetvā idāni sattūpakārasampattiṃ dassetuṃ “**seyyathāpi**”ti-ādimāhāti evaṃ ettha anu-sandhi veditabbā. Araññalakkhaṇayoggamattena **araññaṃ**. Mahāvanatāya **pavanaṃ**. Pavaddhañhi vanaṃ pavanaṃ. **Catūhi yogehīti** jighacchāpipāsābhaya-pāṭipattisaṅkhātayogehi. **Khemaṃ** anupaddavataṃ. Suvatthim anupaddavaṃ āva-hatīti **sovattiko**. Pītiṃ kuṭṭhim gameti upanetīti **pītigamaniyo**. Pītaṃ pānatitthaṃ gacchatīti **pītagamaniyo**. **Sākhādīhīti** kaṇṭakasākhākaṇṭakalatāvanehi. Anāsaya-gāmitāya udakasanniruddhopi **amaggo** vutto, itarāni apītigamanīyatāyapi. **Ādi-sad-dena** gahanaṃ pariggaṇhāti. Okemigaluddakassa gocare caratīti **okacaro**, dīpa-kamigo. Araññe mige disvā tehi saddhim palāyeyyāti **dīgharajjubandhanaṃ**.

Idha vasantīti migānaṃ āsayam vadati, tato āsayato **iminā maggena nikkhamanti**. **Ettha carantīti** etasmim thāne gocaraṃ gaṇhanti. **Ettha pivantīti** (2.0072) etasmim nipānatitthe udakaṃ pivanti. **Iminā maggena pavisantīti** iminā maggena nipānatitthaṃ pavisanti. **Maggaṃ pidhāyāti** pakatimaggaṃ pidahitvā. **Na tāva kiñci karoti** anavasese vanamige ghātetukāmo.

Avijjāya aññāṇā hutvāti avijjāya nivutattā ñāṇarahitā hutvā, nandīrāgena upanītā rūpārammaṇādīni ābandhitvā. Palobhanato **okacaram nandīrāgoti**. Byāmohanato **okacārikaṃ avijjāti katvā dasseti**. **Tesanti** okacarokacārikānaṃ. **Sākhābhaṅge-nāti** tādisena lūkhataragandhena sākhābhaṅgena. **Manussagandhaṃ apānetvā** tassa sākhābhaṅgassa gandhena. **Sammattoti** sammajjito byāmuñcho.

Buddhānaṃ khemamaggavicaraṇaṃ kummaggapidhānañca **sabbalokasādhāra-**

ṇampi atthato veneyyapuggalāpekkhamevāti dassento “aññātakonḍaññādīnaṃ bhabbapuggalānaṃ” ti āha. Ūhatoti samūhato nīhatoti āha “dvedhā chetvā pātito” ti. Nāsītāti adassanaṃ gamitāti āha “sabbena sabbam samugghātītā” ti. Hitūpacāranti sattānaṃ hitacariyaṃ.

Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Vitakkasaṅghānasuttavaṇṇanā

216. Dasakusalakammaphavasenaṃ idam nidassanamattam daṭṭhabbam vaṭṭapādakasamāpatticittassapi idha adhicittabhāvena anicchittā. Tenāha “vipassanāpādaka-aṭṭhasamāpatticittan” ti. Atha vā anuttarimanussadhammasaṅgahitameva kevalam “pakaticittan” ti vattabbanti dassento “dasakusalakammaphavasena uppannam cittam cittamevā” ti vatvā yadettha adhicittanti adhippetam, tam tadeva dassento “vipassanāpādaka-aṭṭhasamāpatticittan” ti āha. Itarassa panettha vidhi na paṭisedhetīti daṭṭhabbam. Vipassanāya sampayuttam adhicittanti keci. Anuyuttenāti anuppannassa uppādanavasena, uppannassa paribrūhanavasena anu anu yuttena. Mūlakammaṭṭhānanti pārihāriyakammaṭṭhānaṃ. Gahetvā viharantoti bhāvanaṃ anuyuñjanto. Bhāvanāya appanaṃ appattopi

adhicittamanuyuttoyeva tadatthepe taṃsaddavohārato.

Yehi (2.0073) phalaṃ nāma yathā uppajjanaṭṭhāne pakappiyamānaṃ viya hoti, **tāni nimittāni**. Tenāha “**kāraṇāni**” ti. **Kālena kālanti** ettha **kālenāti** bhummatthe karaṇavacananti āha “**samaye samaye**” ti. **Nanu ca ...pe... niran taraṃ manasi kātabbanti** kasmā vuttaṃ, nanu ca bhāvanāya vithipaṭipannattā abbudaṇiharaṇavidhiṃ dassentena bhagavatā “**pañca nimittāni kālena kālaṃ manasi kātabbāni**” ti ayaṃ desanā āradhāti? “Adhicittamanuyuttenā” ti vuttattā avicchedavasena bhāvanāya yuttappayutto adhicittamanuyutto nāmāti codakassa adhippāyo. Itaro bhāvanaṃ anuyuñjantassa-ādikammikassa kadāci bhāvanupakkilesā uppajjeyyūṃ, tato cittassa visodhanatthāya yathākālaṃ imāni nimittāni manasi kātabbāni “kālena kālan” ti satthā avocāti dassento “**pāliyañhi**” ti-ādimāha. Tattha **imāni** imāni pāliyaṃ āgatāni pañca nimittāni. **Abbudanti** upaddavaṃ.

Chandasahagatā rāgasampayuttā ti taṇhāchandasahagatā kāmarāgasampayuttā. **Itthāniṭṭha-asamapekkhitesū** ti itthesu piyesu, anitthesu appiyesu, asamaṃ asammā pekkhitesu. **Asamapekkhananti** gehassita-aññāṇupekkhāvasena ārammaṇassa ayoniso gahaṇaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ- “cakkhunā rūpaṃ disvā upekkhā bālassa mūlhasa puthujjanassā” ti-ādi (ma. ni. 3.308). **Te** parivittakā. **Tato nimittato aññanti** tato chandūpasamaṃhitādi-akusalavitakkuppattikāraṇato aññaṃ navaṃ nimittaṃ. “Manasikaroto” ti hi vuttaṃ, tasmā ārammaṇaṃ, tādiso purimuppanno cittappavatti-ākāro vā nimittaṃ. **Kusalanissitaṃ nimittanti** kusalacittappavattikāraṇaṃ **manasi kātabbaṃ** citte ṭhapetabbaṃ, bhāvanāvasena cinte-tabbaṃ, cittasantāne vā saṅkamitabbaṃ. Asubhañhi asubhanimittanti. Saṅkhāresu uppanne chandūpasamaṃhite vitakketi ānetvā sambandhitabbaṃ. Evaṃ “**dosū-pasañhite**” ti-ādīsu yathārahaṃ taṃ taṃ padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Yattha katthacī** ti “sattesu saṅkhāresū” ti yattha katthaci. **Pañcadhammūpanissayoti** pañca-vidho dhammūpasamaṃhito upanissayo.

Evaṃ “**chandūpasañhite**” ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**imassa hatthā vā sobhanā**” ti-ādi āradhamaṃ. Tattha “**asubhato** (2.0074) **upasaṃharitabban**” ti vatvā upasaṃharaṇākārassa dassanaṃ “**kimhi sārattosi**” ti. **Chavirāgenāti** chavirāgatāya kālasāmādivaṇṇanibhāya. **Kuphalapūritoti** pakkehi kuṇapaphalehi puṇṇo. “Kaliphalapūrito” ti vā pāṭho.

Assāmikatāvakālikabhāvavasenāti idaṃ pattaṃ anukkamena vaṇṇavikārañceva jiṇṇabhāvañca patvā chiddāvachiddaṃ bhinnaṃ vā hutvā kapālaniṭṭhaṃ bhavissati. Idaṃ cīvaraṃ anupubbena vaṇṇavikāraṃ jiṇṇatañca upagantvā pāda-puñchanacoḷakaṃ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍaniyaṃ bhavissati. Sace pana nesaṃ sāmiko bhavēyya, na nesaṃ evaṃ vinassituṃ dadeyyāti evaṃ assāmikabhāvavasena, “anaddhaniyaṃ idaṃ tāvakālikan” ti evaṃ tāvakālikabhāvavasena ca manasikaroto.

Āghātavinaya ...pe... bhāvetabbāti- “pañcime, bhikkhave, āghātapaṭivīnaya. Yattha hi bhikkhuno uppanno āghāto sabbaso paṭivīnetabbo” ti-ādinā nayena āgatassa **āghātavinayasuttassa** (a. ni. 5.161) ceva **kakacūpamovāda** (ma. ni. 1-233) **chavālātūpamā** dīnañca (itivu. 91) vasena āghātaṃ paṭivīnodetvā mettā

bhāvetabbā.

Garusaṃvāsoti garuṃ upanissāya vāso. **Uddesoti** pariyattidhammassa uddisā-panaṅceva uddisanaṅca. **Uddiṭṭhaparipucchananti** yathā-uggahitassa dhammassa atthaparipucchā. **Pañca dhammūpanissāyāti** garusaṃvāsādike pañca dhamme paṭicca. **Mohadhātūti** moho.

Upanissitabbāti upanissayitabbā, ayameva vā pāṭho. **Yattappaṭiyattoti** yatto ca gāmapavesanāpucchākaraṇesu ussukkaṃ āpanno sajjito ca hotīti attho. **Athassa moho pahīyatīti** assa bhikkhuno evaṃ tattha yuttappayuttassa pacchā so moho vigacchati. **Evampīti** evaṃ uddese appamajjanenapi. Puna **evampīti** atthaparipucchāya kaṅkhāvinodanepi. **Tesu tesu ṭhānesu attho pākaṭo hotīti** suyyamānassa dhammassa tesu tesu padesu “idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhī, idha paññā” ti so so attho vibhūto hoti. Idaṃ cakkhurūpālokādi (2.0075) **imassa** cakkhuvīññā-ṇassa **kāraṇaṃ, idaṃ** sālībījabhūmisalilādi **imassa** sālī-aṅkurassa **kāraṇaṃ. Idaṃ na kāraṇanti** tadeva cakkhurūpālokādi sotaviññāṇassa, tadeva sālībījādi kudrusa-kaṅkurassa na kāraṇanti ṭhānāṭṭhānavinicchaye cheko hoti.

Āramaṇesūti kammaṭṭhānesu. **Ime vitakkāti** kāmavitakkādayo. Sabbe kusalā dhammā sabbākusalapaṭipakkhāti katvā “pahīyanti” ti vattabbe na sabbe sabbesaṃ ujuvipaccanīkabhūtāti “pahīyanti evā” ti sāsāṅkaṃ vadati. Tenāha “**imānī**” ti-ādi.

Kusalanissitanti kusalena nissitaṃ nissayitabbaṃ. **Kusalassa paccayabhūtanti** tasseva vevacanaṃ, kusaluppattikāraṇaṃ yathāvutta-asubhanimittādimeva vadati. **Sāraphalaketī** candanamaye sāraphalake. **Visamāṇinti** visamākārena tattha ṭhitaṃ āṇiṃ. **Haneyyāti** pahareyya nikkhāmeyya.

217. Aṭṭoti āturo, duggandhabādhatāya pīlito. **Dukkhitoti** sañjātadukkho. **Imināpi kāraṇenāti** akosallasambhūtātāya kusalapaṭipakkhatāya gehassitarogena sarogātāya ca **ete akusalā** viññugarahitabbatāya jigucchanīyatāya ca **sāvajjā** aniṭṭhaphalatāya nirassādasamvattaniyatāya ca **dukkhavipākāti** evaṃ tena tena kāraṇena akusalādibhāvaṃ **upaparikkhato**.

“Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ, passa nande samussayaṃ;
uggharantaṃ paggharantaṃ, bālānaṃ abhinanditaṃ” ti. (apa. therī 2.4.157)-
Evamādi **kāyavicchandaniyakathādīhi** vā. **Ādi-saddena-**

“Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati;
kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jetaṃ dujjayaṃ” ti. (theragā. 442)-
Evamādi paṭighavūpasamanakathādīkāpi saṅgaṇhāti.

218. Na saraṇaṃ **asati**, ananussaraṇaṃ. Amanasikaraṇaṃ **amanasikāro**. **Kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisīditabbanti** kammaṭṭhānāmanasikāreneva nisīditabbaṃ. **Uggahito dhammakathāpabandhoti** kammaṭṭhānassa upakāro dhammakathāpabandho. **Muṭṭhipotthakoti** muṭṭhippamāṇo pārihāriyapotthako. **Samannānēntenāti** (2.0076) samannāharantena. **Okāso na hoti** āraddhassa pariyosāpeta-
bbato. Āraddhassa antagamanaṃ anārambhovāti theravādo. **Tassāti** upajjhāyassa. **Pabbhārasodhanaṃ** kāyakammaṃ, ārabhanto eva vitakkaniggaṇhanatthaṃ saṃyuttanīkāyasajjhāyanaṃ vacīkammaṃ, dassanakiccapubbakamma-

karaṇatthaṃ tejokasiṇaparikkammanti tīṇi kammāni ācinoti. Thero tassa āsayam kasiṇaṅca savisesaṃ jānitvā “**imasmim vihāre**” ti-ādimavoca. Tenassa yathādhippāyaṃ sabbaṃ sampāditaṃ. **Asatipabbaṃ nāma** asatiyā vitakkaniggahaṇavibhāvanato.

219. Vitakkamūlabhedam pabbanti vitakkamūlassa tammūlassa ca bhedavibhāvanam vitakkamūlabhedam pabbaṃ. Vitakkaṃ saṅkharotīti vitakkasaṅkhāro, vitakkaṃ paccayo subhanimittādisupi subhādinā ayonisomanasikāro. So pana vitakka-saṅkhāro saṃtiṭṭhati etthāti **vitakkasaṅkhārasaṅghānam**, asubhe subhanti-ādi saññāvipallāso. Tenāha “**vitakkānam mūlaṅca mūlamūlaṅca manasi kātabban**” ti. **Vitakkānam mūlamūlam gacchantassāti** upaparikkhanavasena micchāvitakkānam mūlam uppattikāraṇam ñāṇagatiyā gacchantassa. Yāthāvato jānantassa pubbe viya vitakkā abhiṇham nappavattantīti āha “**vitakkacāro sithilo hotī**” ti. **Tasmim sithilībhūte matthakam gacchanteti** vuttanayena vitakkacāro sithilabhūto, tasmim vitakkānam mūlagamane anukkamena thirabhāvappattiyā matthakam gacchante. **Vitakkā sabbaso nirujjhantīti** micchāvitakkā sabbepi gacchanti na samudācaranti, bhāvanāpāripūriyā vā anavasesā pahiyanti.

Kaṇṇamūle patitanti sasakassa kaṇṇasamīpe kaṇṇasakkhalim paharantaṃ viya upapatitaṃ. Tassa kira sasakassa heṭṭhā mahāmūsikāhi khatamahāvāṭam umaṅgasadisam ahoṣi, tenassa pātena mahāsaddo ahoṣi. **Palāyimsu** “pathavī udriyati” ti. **Mūlamūlam gantvā anuvijjeyyanti** “pathavī bhijjati” ti yatthāyaṃ saso uṭṭhito, tattha gantvā tassa mūlakāraṇam yaṃnūna vīmaṃseyyam. Pathaviyā bhijjanaṭṭhānam gate “ko jānāti, kiṃ bhavissati” ti saso “na sakkomi sāmī” ti āha. Ādhipaccavato hi yācanaṃ saṅghamudukaṃ. **Duddubhāyatīti** duddubhāti saddam karoti. Anuravadassanaṅhetam. **Bhaddanteti** migarājassa piyasamudācāro, migarāja, bhaddam te atthūti attho. **Kimetanti** kiṃ etaṃ, kiṃ tassa mūlakāraṇam? **Duddubhanti** idampi tassa anuravadassanameva. Evanti yathā sasakassa mahāpathavī-bhedanam ravanāya micchāgāhasamuṭṭhānam (2.0077) amūlam, evam vitakkacāropi saññāvipallāsasamuṭṭhāno amūlo. Tenāha “**vitakkānan**” ti-ādi.

220. Abhidantanti abhibhavanadantaṃ, uparidantanti attho. Tenāha “**uparidantan**” ti. So hi itaram musalam viya udukkhalam visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati. **Kusalacittenāti** balavasammāsaṅkappasampayuttena. **Akusalacittanti** kāmavitakkādisahitaṃ akusalacittaṃ. **Abhiniggaṇhitabbanti** yathā tassa āyatim samudācāro na hoti, evam abhibhavitvā niggahetabbaṃ, anuppattidhammatā āpādetabbāti attho. **Ke ca tumhe** satipi cirakālabhāvanāya evam adubbalā **ko cāham** mama santike laddhappatiṭṭhe viya ṭhitepi idāneva appatiṭṭhe karonto iti evam **abhibhavitvā**. Tam pana abhibhavanākāram dassento “**kāmam taco cā**” ti-ādinā caturaṅgasamannāgatavīriyapaggaṇhanamāha. **Atthadīpikanti** ekantato vitakkaniggaṇhanatthajotakaṃ. **Upamanti** “seyyathāpi, bhikkhave, balavā puriso” ti-ādikaṃ upamaṃ.

221. Pariyādānabhājanīyanti yaṃ tam ādito “adhicittamanuyuttena bhikkhunā pañca nimittāni kālena kālam manasi kātabbānī” ti niddiṭṭham, tattha tassa nimittassa manasikaraṇakālapariyādānassa vasena vibhājanam. Nigamaṃ vā etaṃ,

yadidaṃ “yato kho, bhikkhave”ti-ādi. Yathāvuttassa hi atthassa puna vacanaṃ nigamananti. Tathāpaṭipannassa vā vasībhāvavisuddhidassanattamaṃ “**yato kho, bhikkhave**”ti-ādi vuttaṃ. **Satthācariyo**ti dhanubbedācariyo. Yathā hi sasanato asattampi satthaggaṇeṇeva saṅgayhati, evaṃ dhanusippampi dhanubbedapariyāpannamevāti.

Pariyāyati parivitakketīti **pariyāyo**. Vāroti āha “**vitakkavārapathesū**”ti, vitakkānaṃ vārena pavattanamaggesu. **Ciṇṇavasī**ti āsevitavasī. **Paguṇavasī**ti subhāvitavasī. Sammāvitakkaṃyeva yathicchitaṃ tathāvitakkanato, itarassa panassa setughātoyevāti.

Vitakkasaṅghānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca sīhanādavaggavaṇṇanā.

3. Opammavaggo

1. Kakacūpamasuttavaṇṇanā

222. Moḷinti (2.0078) kesaracanaṃ. **Vehāyasanti** ākāse. **Ratanacaṅkoṭavarenā**ti ratanasilāmayavaracaṅkoṭakena sahasanetto sirasā paṭiggahi. “Suvaṇṇacaṅkoṭakavarenā”tipi (bu. vaṃ. aṭṭha. 23 dūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.2 avidūrenidānakathā) pāṭho.

Sāti moḷi. Moḷi etassa atthīti moḷiko, moḷiko eva **moḷiyo**. **Phaggunoti** pana nāmaṃ. **Saṅkhāti** samaññā. Veliyati khaṇamuhuttādivasena upadisiyatīti **velā**, kāloti āha “**tāyaṃ velāyaṃ ...pe... ayaṃ kālavelā nāmā**”ti. Velayati paricchavedasena tiṭṭhatīti **velā**, sīmā. Velayati saṃkilesapakkhaṃ cālayatīti **velā**, sīlaṃ. Anatikkamanaṭṭhopi cassa saṃkilesadhammanimittaṃ acalanameva. Viññupurisābhāve chapañcavācāmatṭhaṃ **ovāde pamāṇaṃ nāma**. **Davasahagataṃ katvāti** kiḷāsahitaṃ katvā.

Missībhūtoti ananulomikasamaṃsaggavasena missībhūto. “**Avaṇṇaṃ bhāsati**”ti saṅkhepato vuttaṃ vivaritaṃ “tāpanapacanakoṭṭanādīni”ti-ādi vuttaṃ. **Adhikaraṇampi karotīti** ettha yathā so adhikaraṇāya parisakkati, taṃdassanaṃ “**imesaṃ bhikkhūnaṃ**”ti-ādi. **Adhikaraṇaṃ ākaḍḍhatīti** adhikaraṇaṃ uddissa te bhikkhū ākaḍḍhati, adhikaraṇaṃ vā tesu uppādentā ākaḍḍhati. **Uddesapadaṃ vāti** padaso uddesamattaṃ vā. **Neva piyakamyatāyāti** neva attani satthuno piyabhāvakāmatāya. **Na bhedādhippāyenāti** na satthuno tena bhikkhūnaṃ bhedādhippāyena. **Atthakāmatāyāti** moḷiyaphaggunassa hitakāmatāya.

224. Avaṇṇabhāsaneti bhikkhūnaṃ aguṇakathane. Chandādīnaṃ vatthubhāvato kāmaguṇā gehaṃ viya gehaṃ, te ca te sitā nissitāti **gehassitāti** vuttā. Taṇhāchandaṃpi tāsaṃ kattukāmatāpīti ubhayepi **taṇhāchandaṃ, paṭighachandaṃ** pana tesāṃ kattukāmatā eva. Phalikamaṇi viya pakatipabhassarassa cittasantānassa upasaṅgo viya vipariṇāmakāraṇaṃ rāgādayoti āha “**rattampi cittaṃ vipariṇatan**”ti-ādi. **Hitānukampīti** (2.0079) karuṇāya paccupaṭṭhāpanamāha. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādīsu (udā. 20) viya **antara**-saddo citta-pariyāyoti āha “**dosantaroti dosacitto**”ti.

225. Dubbacatāya ovādaṃ asampaṭicchanto citteneva **paṭiviruddho aṭṭhāsi**. **Gaṇhiṃsu** cittaṃ, hadaya-gāhīniṃ paṭipajjiṃsūti attho. **Pūrayiṃsu** ajjhāsayanti attho. **Ekasmiṃ samaye** paṭhamabodhiyaṃ. Ekāsaṇaṃ bhojanaṃ **ekāsaṇabhōjanaṃ**, ekavelāyameva bhojanaṃ. Tañca kho pubbaṇhe evāti āha “**ekaṃ purebhattabhōjanaṃ**”ti-ādi. Sattakkhattuṃ bhuttabhōjanaṃpi imasmiṃ sutte ekāsaṇabhōjananteva adhippettaṃ, na ekāsaṇikatāya ekāya eva nisajjāya bhojanaṃ. “Appaḍaṃsa ...pe... samphassa”ti-ādīsu viya **appa**-saddo abhāvattoti āha “**nirābādhattaṃ, niddukkhattaṃ**”ti. Padhānādivasena sallahukaṃ akicchaṃ utṭhānaṃ **sallahuka-utṭhānaṃ**. **Na ekappahārenāti** na ekavārena, na ekasmiṃyeva kāleti adhi-

ppāyo. **Dve bhojanānīti** “aparaṇhe rattiyan”ti kālavasena dve bhojanāni. **Pañca guṇe**Ti appābādhādike pañca ānisaṃse. **Satuppādakaraṇīyamattamevā**Ti satuppādamattakaraṇīyameva, nivāretabbassa punappunaṃ samādapanañca nāhosi.

Maṇḍabhūmīti ojavantabhūmi, yattha pariśiñcanena vinā sassāni kiṭṭhāni sampajjanti. Yuge yojetabbāni yoggāni, tesam ācariyo **yoggācariyo**, tesam sikkhāpanako. Gāmaṇihatthi-ādayopi “yoggā”ti vuccantīti āha pāḷiyam **“assadammasāraṭhī”**ti. Catūsu maggesu **yena yena maggena icchati**. Javasaṃmagādibhedāsu gatisu **yaṃ yaṃ gatiṃ. Taṃ taṃ** maggaṃ **āruḷhāva** otiṇṇāyeva. **Neva vāretabbā** rasmiviniggaṇhanena. **Na vijjhitabbā** patodalaṭṭhiyā. **Gamaṇamevāti** ime yuttā mama icchānurūpaṃ mandaṃ gacchanti, samaṃ gacchanti, sīghaṃ gacchantīti khuresu nimittaggaṇaṃ paṭṭhapetvā sārathinā tesam gamaṇameva passitabbam hoti, na tattha niyojanaṃ. **Tehipi bhikkhūhi. Pajahiṃsu** pajahitabbam. **Sāladūsanāti** sālārukkhaṇisaṇāsakā. **Aññā ca valliyo** sālārukkhe vinandhitvā ṭhitā. **Bahinīharaṇenāti** sālavanato bahi chaḍḍanena. **Susaṇṭhitā**Ti saṇṭhānasampannā, **mariyādam** (2.0080) **bandhitvāti** ālavālasampādanavasena mariyādam bandhitvā. **Kipillapuṭakaṃ** tambakipillakapuṭakaṃ. **Sukkhadaṇḍakahaṇaṃ** ālavālabbhantarā.

226. Videharaṭṭhe jātasamvaḍḍhatāya **vedehikā**. Paṇḍā vuccati paññā, tāya itā gatā pavattāti **paṇḍitā. Gahapatānīti** gehasāminī. **Soraccenāti** saṃyamena. **Nivāta-vuttīti** paṇipātakārī. **Nibbutāti** nibbutaduccaritapariḷāhā. **Uṭṭhāhikāti** uṭṭhānavīriyavati. **Kibbisāti** kurūrā.

227. **Evaṃ akkhantiyā dosam dassetvāti** “guṇavanto”ti loke patthaṭakittisaddānampi akkhantinimittam ayasuppattiguṇaparihāni-ādiṃ akkhamatāya-ādīnavam pakāsetvā. **Vacanapatheti** vacanamagge yuttakālādike. Saṇhābhāvopi hi vacanassa pavatti-ākāroti katvā “vacanapatho” tveva vutto. **Tesaṃyeva** kālādīnam. Mettā etassa atthīti mettam, uppannam mettacittam etesanti **uppannamettacittā**. Puna “kālena vā, bhikkhave”ti-ādi (pari. 362, 363) pāḷi dhammasabhāvadassanavasena pavattā “param codanāvasena vadantā nāma imehi ākārehi vadantī”ti. **Adhimuñcitvāti** abhīrasena tasmim puggale bhāvanācittam muñcitvā vissajjivā. So puggalo ārammaṇam etassāti **tadārammaṇam**, mettacittam. Yadi evam padesaṃvisayaṃ taṃ kathaṃ nippadesaṃvisayaṃ viya hotīti codento “**katham tadārammaṇam sabbāvantaṃ lokaṃ karoti**”ti āha, itaro “**pañca vacanapathe**”ti-ādīnaṃ pariharati. Idha **tadārammaṇaṅcāti** tasseva mettacittassa ārammaṇam katvāti pāḷiyam vacanaseso daṭṭhabbo. Tenāha “**puna tassevā**”ti-ādi. Sabbā sattaḷāyasaṅkhātā pajā etassa atthīti **sabbāvanto**Ti imamattham dassento “**sabbāvantaṃ**”ti āha. **Vipulenāti** mahājanārammaṇena. Mahantapariyāyo hi vipula-saddo, mahattañcetta bahukabhāvo. Tenāha “**anekasattārammaṇenā**”ti. **Taṅca puggalanti** pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalam. **Cittassāti** mettāsahagatacittassa. Ettha ca mettāsahagatena cetasā viharissāmāti sambandho. Tattha kathanti āha “**taṅca puggalam sabbañca lokaṃ tassa cittassa ārammaṇam katvā adhimuccivā**”ti.

228. **Tadatthadīpikanti** (2.0081) yā mettam cetovimuttiṃ sammadeva bhāvetvā ṭhitassa nibbikārato kenaci vikāram na āpādetabbatā, tadatthajotikam. **Apatha-**

vinti pathavī na hotīti apathavī. **Nippathavinti** sabbena sabbam pathavībhāvābhāvam. **Tiriyam pana aparicchinnā**ti kasmā vuttam, nanu cakkavālapabbatehi tam tam cakkavālam paricchindati? Na, tadaññacakkavālapathaviyā ekābaddhabhāvato. Tiṇṇaṇhi cakkānam antarasadise tiṇṇam tiṇṇam lokadhātūnam antareveva pathavī natthi lokantaranirayabhāvato. Cakkavālapabbatantarehi sambaddhaṭṭhāne pathavī ekābaddhāva. Vivaṭṭakāle hi saṅghahamānāpi pathavī yathāsaṅghitapathaviyā ekābaddhāva saṅghahati. Tenāha “**tiriyam pana aparicchinnā**”ti. Imināva gambhīrabhāvena vuttaparimāṇato param natthīti dīpitaṃ hoti.

229. Haliddīti haliddivaṇṇam adhippetanti āha “**yam kiñci pītakavaṇṇan**”ti. Vaṇṇasaṅkhātam rūpaṃ assa atthīti rūpī, na rūpīti **arūpīti** āha “**arūpo**”ti. Tenevāha “**sanidassanabhāvapaṭikkhepato**”ti.

230. Pañca yojanasatānīti himavantato samuddam pavitṭhaṭṭhānavasena vuttam, na anotattadahamukhato. Aññā nadiyo upādāya labbhamānam gambhīrataṃ appameyya-udakatañca gahetvā “**gambhīrā appameyyā**”ti vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana tiṇukkāya tāpetabbattābhāvadassanaparametanti vuttam “**etena payogenā**”ti-ādi.

231. Tūlinī viya **tūlinīti** āha “**simbalitūlalātūlasamānā**”ti. Sassaranti evampavatto saddo **sassarasaddo**. Anuravadassanañhetam. Tathā **bhabbharasaddo**. Sabbametam mettāvihārino cittassa dūsetum asakkuṇeyyabhāvadassanaparam. Ayañhettha saṅkhepattho- yathā mahāpathavī kenaci purisena apathaviṃ kātum na sakkā, yathā ākāse kiñci rūpaṃ paṭṭhapetum na sakkā, yathā gaṅgāya udakaṃ tiṇukkāya tāpetum na sakkā, yathā ca biḷārabhastam thaddham pharusañca samphassam kātum na sakkā, evamevaṃ mettāya cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulikatāya pañca vacanapathe gahetvā āgatapurisena kenaci pariyāyena cittassa aññathattam kātum na sakkāti.

232. Ocarakāti (2.0082) parūpaghātavasena hīnakammakārino. Tenāha “**nīcakammakārakā**”ti. **Anadhivāsanenāti** akkhamanena. **Mayham ovādakaro na hotīti** paramhi anattakārimhi cittapadosanena āghātuppādanena mama sāsane sammāpaṭipajjamāno nāma na hoti.

233. Aṇunti appakaṃ tanu parittakaṃ. **Thūlanti** mahantaṃ oḷārikaṃ. Vacanapathassa pana adhippetattā tam sāvajjavibhāgena gahetabbanti āha “**appasāvajjam vā mahāsāvajjam vā**”ti. Khantiyā idaṃ bhāriyam na hotīti avocum “**anadhi ...pe... passāmā**”ti. **Dīgharattanti** cirakālam, accantamevāti attho. Accantañca hitasukham nāma aññādhigamenevāti āha “**arahattena kūṭam gaṇhanto**”ti.

Kakacūpamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Alagaddūpamasuttavaṇṇanā

234. Bādhayimsūti (sārattha. ṭi. pācittiya 3.417) haniṃsu. Taṃtaṃsampattiyā vibandhanavasena sattasantānassa antare vemajjhe eti āgacchatīti antarāyo,

diṭṭhadhammikādi-anattho, anatikkamanatṭhena tasmim̐ antarāye niyuttā, antarāyaṃ vā phalaṃ arahanti, antarāyassa vā karaṇasīlāti **antarāyikā**. Tenāha “**antarāyaṃ karontīti antarāyikā**”ti. **Ānantariyadhammā**ti ānantariyasabhāvacetanā-dhammā. Tatrāyaṃ vacanattho- cuti-anantaraphalaṃ anantaraṃ nāma, tasmim̐ anantare niyuttā, tannibbattanena anantarakaraṇasīlā, anantarapayojanāti vā ānantarikā, te eva **ānantariyā**ti vuttā. Kammāni eva antarāyikāti **kammantarāyikā**. **Mokkhasseva antarāyaṃ karoti, na saggassa** micchācāralakkhaṇābhāvato. Na hi bhikkhuniyā dhammarakkhitabhāvo atthi. Pākatikabhikkhunivasena cetam̐ vuttam̐, ariyāya pana pavattam̐ apāyasaṃvattaniyameva. Nandamāṇavako cettha nidassanam̐. Ubhinnaṃ samānacchandatāvasena vā asaggantarāyikatā, mokkhantarāyikatā pana mokkhatthapaṭipattiyā vidūsanato, abhibhavitvā pana pavattiyam̐ (2.00 saggantarāyikatāpi na sakkā nivāretunti. Ahetukadiṭṭhi-akiriyadiṭṭhinatthikadiṭṭhiyova niyatabhāvaṃ pattā **niyatamicchādiṭṭhidhammā**. **Paṭisandhidhammā**ti paṭisandhicittuppādamāha. Paṇḍakādiggahaṇaṅcettha nidassanamattaṃ sabbāyapi ahetukapaṭisandhiyā vipākantarāyikabhāvato. Yā hi ariye upavadati, sā cetanā **ariyūpavādadhammā**. **Tato paranti** khamāpanato upari. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ mahāsīhanādassa līnatthapakāsane vuttameva. **Yāva bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti** pārājikaṃ āpanno. **Na vuṭṭhāti** sesaṃ garukāpattim̐. **Na deseti** lahukāpattim̐.

Ayaṃ bhikkhu ariṭṭho. **Rasena rasaṃ saṃsanditvāti** anavajjena paccayaparibhūñjanarasena sāvajjaṃ kāmaguṇaparibhogarasaṃ samānetvā. **Upanento viyā**Ti bandhanaṃ upanento viya. “Ghaṭento viyā”tipi pāṭho. **Upasaṃharanto viyāti** sadi-sataṃ upasaṃharanto viya ekantasāvajje anavajjabhāvapakkepena.

Pāpakanti lāmakatṭhena duggatisampāpanatṭhena ca pāpakaṃ. Setukaraṇava-sena **mahāsamuddaṃ bandhantena viya. Sabbaññutaññāṇena** “sāvajjan”ti diṭṭhaṃ “anavajjan”ti gahaṇena tena **paṭivirujjhanto**. Ekantato anantarāyikanti gahaṇena **vesārajaññaṃ paṭibāhanto**. Kāmakaṇṭakehi ariyamaggasammāpaṭi-patti na upakkilissatīti vadanto “**ariyamagge khāṇukaṇṭakādīni pakkhipanto**”ti vutto. Paṭhamapārājikasikkhāpadasaṅkhāte, “abrahmacariyaṃ pahāyā”ti (dī. ni. 1. 8, 194) ādidesanāsaṅkhāte ca **āṇācakke**.

Pucchamānā **samanuyuñjanti nāma**. Pucchā hi anuyogoti. Tenādhigatāya laddhiyā anuvajjanatthaṃ paccanubhāsanena puna paṭijānāpanaṃ paṭiṭṭhāpanaṃ, taṃ panassa ādāya samādāpanaṃ viya hotīti āha “**samanugāhanti nāmā**”ti. Tassā pana laddhiyā anuyuñjitāya vuccamānampi kāraṇaṃ kāraṇapatirūpakame-vāti tassa pucchanaṃ **samanubhāsaṃ. Anudahanatṭhena** anupāyapaṭipattiyā sampati āyatiñca anudahanatṭhena. **Mahābhitāpanatṭhena** anavaṭṭhitasabhāva-tāya. **Ittarapaccupaṭṭhānatṭhena** Muhuttaramaṇiyatāya. **Tāvakālikatṭhena** parehi abhibhavanīyatāya. **Sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena** chedanabhedanādi-a-dhikaraṇabhāvena. Ugghāṭasadisatāya (2.0084) **adhikuṭṭanāṭṭhena**. Avaṇe vaṇaṃ uppādetvā anto anupavisanasabhāvatāya **vinivijhanatṭhena**. Diṭṭhadhammikasa-mparāyika-anatthanimitatāya **sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena**. **Diṭṭhithāmenāti** tassā diṭṭhiyā thāmagatabhāvena. **Diṭṭhiparāmāsenāti** diṭṭhisāṅkhātaparāmasanena. Diṭṭhiyeva hi dhammasabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasanena parāmāso. **Abhini-vissāti** taṇhābhinivesapubbaṅgamaṃ diṭṭhābhinivesena “idamevettha tathan”ti abhinivisitvā. **Yasmā hi abhinivesanaṃ tattha abhinivittāṃ nāma hoti**. Tasmā āha-**“adhiṭṭhahitvā”** ti.

235. Natthīti vattukāmopīti attano laddhiṃ niguhetukāmatāya avajānitukāmopi. **Sampaṭicchati** paṭijānāti. **Dve kathāti** viśaṃvādanakathaṃ sandhāya vadati. Abhū-takathā hi pubbe pavattā bhūtakathāya vasena dve kathāti vuccati.

236. Kassa kho nāmāti iminā satthā “na mama tuyhaṃ tādissassa atthāya dhammadesanā nāma bhūtapubbā”ti dasseti. Tenāha “**khattiyassa vā**”ti-ādi.

Ñāṇamayā usmā etassa atthīti usmī, tathārūpehi paccayehi anusmīkato tasmīṃ attabhāve paṭivedhagabbho-api **usmīkato** Ti vikatabhāvato paññābījamassa imasmīṃ dhammavinaye api nu atthīti bhagavā bhikkhū pucchati. Te **paṭikkhipantā vadanti** ṭhānagatena duccharitena ñāṇupahatabhāvaṃ sampassantā. **Nittejabhū-toti** nittejaṃ bhūto tejohānippatto. Tato eva bhikkhūnampi sammukhā oloketuṃ asamatthatāya **pattakkhandho** adhomukho. Sahadhammikaṃ kiñci vattuṃ avisa-hanato **appaṭibhāno**. **Sampattūpaganti** sampatti-āvahaṃ. **Paṭippassambhento**ti paṭisedhento.

237. Antarāyakaraladdhiyā sabhāvavibhāvanena **parisaṃ sodheti. Nissāreti** Nīharati avisuddhadīṭṭhitāya. **Kassaci** buddhānubhāvaṃ ajānantassa. Tassa hi evaṃ bhavēyya “sahasā kathitan”ti. Na hi kadāci buddhānaṃ sahasā kiriyā nāma atthi. **Assāti** “kassacī”ti vuttabhikkhussa. **Sutvāpi** (2.0085) **tuṇhībhāvaṃ āpajje-yyāti** athāpi siyāti sambandho. **Taṃ sabbanti** “sace hī”ti-ādinā vuttaṃ sabbāṃ parikkappaṇaṃ. **Na karissantīti** parisāya laddhiṃ sodhetīti sambandho. **Laddhiṃ**

**pakāsentoti mahāsāvajjatāvasena pakāseno. Saññāvitakkehīti subhanimittānu-
byañjanaggāhādivasena pavattehi saññāvitakkehi. Tenāha “kilesakāmasampayu-
ttehī”ti. Methunasamācāranti idaṃ adhikāravasena vuttaṃ. Tadaññampi pana-
“apica kho mātugāmassa ucchādanam parimaddanam nahāpanam sambāhanam
sādiyati”ti-ādinā (a. ni. 7.50) āgataṃ visabhāgavatthuvīsayam āmisaparibhogam.
“Aññatreva kāmehi aññatra kāmasaññāhi aññatra kāmavitakkehi samācarissa-
tī”ti **netam thānam vijjati.****

238. Yoniso paccavekkhaṇena natthi ettha chandarāgoti nicchandarāgo, taṃ
nicchandarāgam. Kadāci uposathikabhāvena samādinnaṣilāpi honti kadāci noti
anibaddhasīlānam gahaṭṭhānam. Sīlasamādānabhāvato **antarāyakaram.** Vatthukā-
mānam **sacchandarāgaparibhogañca.** Apaccavekkhaṇena **bhikkhūnam āvaraṇa-
karam.** Paccayānam **sacchandarāgaparibhogañca.** Ayaṃ ariṭṭho duggahitāya
pariyattiyā vasena amhe ceva abbhācikkhati, attānañca khanati, bahuñca
apuññaṃ pasavatīti evaṃ saññā mā hontūti **duggahitāya pariyattiyā dosam
dassento āha. Uggāṇhantīti** sajjhāyanti ceva vācuggataṃ karontā dhārenti cāti
attho.

Suttanti-ādinā navappabhedampi pariyattidhammaṃ pariyādiyati. Kathaṃ
suttaṃ navappabhedam? Sagāthakañhi suttaṃ **geyyam,** Niggāthakaṃ suttaṃ
veyyākaraṇam, tadubhayavinimuttañca suttaṃ udānādivisesasaññāviraḥitaṃ
natthi, yaṃ suttaṅgaṃ siyā, maṅgalasuttādīnañca suttaṅgasaṅgaho na siyā gāthā-
bhāvato dhammapadādīnaṃ viya, geyyaṅgasaṅgaho vā siyā sagāthakattā sagā-
thāvaggassa viya, tathā ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānanti? Vuccate-

Suttanti sāmāññavidhi, visesavidhayo pare;

sanimittā nirūḷhattā, sahatāññena naññato. (dī. ni. ṭī. 1.nidānakathāvaṇṇanā;
a. ni. ṭī. 2.4.6; sāratta. ṭī. 1.bāhīranidānakathā);

Sabbassapi (2.0086) hi buddhavacanassa suttanti ayaṃ **sāmāññavidhi.** Tene-
vāha āyasmā mahākaccāno **nettiyam** (netti. 1.saṅgahavāra) “navavidhasuttanta-
pariyēṭṭhī”ti. “Ettakaṃ tassa bhagavato suttāgataṃ suttapariyāpannaṃ (pāci. 655,
1242), sakavāde pañca suttasatānī”ti (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; kathā. aṭṭha.
nidānakathā) evamādi ca etassa atthassa sādhammaṃ. Tadekadesesu pana geyyā-
dayo **visesavidhayo** tena tena nimittena patiṭṭhitā. Tathā hi geyyassa sagātha-
kattaṃ tabbhāvanimittaṃ. Lokepi hi sasilokaṃ sagāthakaṃ vā cuṇṇiyaganthaṃ
“geyyan”ti vadanti. Gāthāvirahe pana sati puccham katvā vissajjanabhāvo veyyā-
karaṇassa tabbhāvanimittaṃ. Pucchāvissajjanañhi “byākaraṇan”ti vuccati, byāka-
raṇameva veyyākaraṇam.

Evaṃ sante sagāthakādīnampi puccham katvā vissajjanavasena pavattānam
veyyākaraṇabhāvo āpajjati? Nāpajjati geyyādisaññānam anokāsabhāvato,
“gāthāvirahe sati”ti visesitattā ca. Tathā hi dhammapadādīsu kevalam gāthāba-
ndhesu, sagāthakattepi somanassaññāmayikagāthāyuttesu, “vuttañhetan”ti
(itivu. 1) ādivacanasambandhesu, abbhutadhammapaṭisaṃyuttesu ca suttavise-
sesu yathākkamaṃ gāthā-udāna-itivuttaka-abbhutadhamma-saññā patiṭṭhitā,
tathā satipi gāthābandhabhāve bhagavato atitāsu jātisu cariyānubhāvappakāsa-

kesu jātakasaññā, satipi pañhavissajjanabhāve sagāthakatte ca kesuci suttantesu vedassa labhāpanato vedallasaññā patiṭṭhitāti evaṃ tena tena sagāthakattādinā nimittena tesu tesu suttavisesesu geyyādisaññā patiṭṭhitāti visesavidhayo suttanṅato pare geyyādayo. Yaṃ panettha geyyāṅgādinimittarahitaṃ, taṃ suttanṅaṃ visesasaññāparihārena sāmāññasaññāya pavattanatoti. Nanu ca sagāthakaṃ suttanṅaṃ geyyaṃ, niggāthakaṃ suttanṅaṃ veyyākaraṇanti suttanṅaṃ na sambhavatīti codanā tadavatthā evāti? Na tadavatthā sodhitattā. Sodhitañhi pubbe “gāthāvirahe sati pucchāvissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittan”ti.

Yañca vuttaṃ “gāthābhāvato maṅgalasuttādināṃ suttanṅasaṅgaho na siyā”ti (khu. pā. 5.1; su. ni. 261), taṃ na, **niruḷhattā**. Niruḷho hi maṅgalasuttādināṃ suttabhāvo. Na hi (2.0087) tāni dhammapadabuddhavaṃsādayo viya gāthābhāvena paññātāni, kintu suttabhāvene va. Teneva hi **aṭṭhakathāyaṃ** “suttanāmaṃ”ti nāmaggaṇaṃ kataṃ. Yaṃ pana vuttaṃ “sagāthakattā geyyāṅgasaṅgaho siyā”ti, tadapi natthi, yasmā **sahatāñña**. Saha gāthāhīti hi sagāthakaṃ, sahabhāvo ca nāma atthato añña hoti, na ca maṅgalasuttādisu gāthāvinimutto koci suttapadeso atthi, yo “saha gāthāhī”ti vucceyya, na ca samudāyo nāma koci atthi. Yadapi vuttaṃ “ubhatovibhaṅgādisu sagāthakappadesānaṃ geyyāṅgasaṅgaho siyā”ti, tadapi **na aññato**. Añña eva hi tā gāthā jātakādipariyāpannattā, ato na tāhi ubhatovibhaṅgādināṃ geyyāṅgabhāvoti. Evaṃ suttādināṃ aṅgānaṃ aññamañña-saṅkarābhāvo veditabbo.

Atthatthanti atthabhūtaṃ yathābhūtaṃ atthaṃ. Anatthampi keci vipallāsava-sena “attho”ti gaṇhantīti “atthatthan”ti visesetvā vuttaṃ. **Kāraṇatthanti** kāraṇabhūtaṃ atthaṃ, sīlaṃ samādhissa kāraṇaṃ, samādhi vipassanāyāti evaṃ tassa tassa kāraṇabhūtaṃ atthaṃ. Tenāha “**imasmim ṭhāne sīlan**”ti-ādi. Tenetaṃ dasseti- imasmim ṭhāne sīlaṃ kathitaṃ, tañca yāvadeva samādatthaṃ, samādhi vipassanatto, vipassanā maggathā, maggo phalatto, vaṭṭaṃ kathitaṃ yāvadeva vivaṭṭādhigamatthanti jānituṃ na sakkontīti. Evaṃ pāḷiyaṃ “atthan”ti iminā bhāsita-tthapayojanattānaṃ gahitā veditabbā. **Na pariggaṇhantīti** na vicārenti, nijjhāna-paññākkhamā na honti, nijjhāyitvā paññāya rocetvā gahetabbā na hontīti adhippāyo. **Iti** evaṃ etāya pariyattiyā **vādappamokkhānisamsā** attano upari parehi āropitavādassa niggahassa mokkhapayojanā hutvā dhammaṃ pariyāpuṇanti. **Vādappamokkho** vā nindāpamokkho. **Yassa cāti** yassa ca sīlādipūraṇena pattabbassa, maggassa vā tadadhigamena pattabbassa, phalassa vā tadadhigamena pattabbassa, anupādāvimokkhassa vā atthāya. **Dhammaṃ pariyāpuṇanti**, ñāyena pariyāpuṇantīti adhippāyo. **Nānubhonti** na vindanti. **Tesaṃ te dhammā duggahitā** upārambhamānadappamakkhapaḷāsādi hetubhāvena **dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattanti**.

239. Alaṃ (2.0088) pariyatto gado assāti **alagaddo** anunāsikalopaṃ da-kārāgamañca katvā. Vaṭṭadukkhakantārato nittharaṇatthāya pariyatti **nittharaṇapariyatti**. Bhaṇḍāgāre niyutto bhaṇḍāgāriko, bhaṇḍāgāriko viya bhaṇḍāgāriko, dhammaratanānupālako. Aññaṃ atthaṃ anapekkhitvā bhaṇḍāgārikasseva sato pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti**. “Vaṃsānurakkhakovā”ti avadhāraṇaṃ sīhāvalokanañā-

yena **tantidhāraṅkova paveṇipālakovā**ti purimapadadvayepi yojetabbaṃ.

Yadi tantidhāraṅkādi-atthaṃ buddhavacanassa pariyāpuṇanaṃ bhaṅḍāgārikapariyatti, kasmā “khīṇāsavassā”ti visesetvā vuttaṃ, nanu ekaccassa puthujjana-ssapi ayaṃ nayo labbhatīti anuyogaṃ sandhāyāha “**yo panā**”ti-ādi. **Attano ṭhāne**Ti nittharaṅaṭṭhāne. Kāmaṃ puthujjano “paveṇiṃ pālessāmi”ti ajjhāsayena pariyāpuṇāti. Attano pana bhavakantārato anittiṅṇattā tassa sā pariyatti nittharaṅa-pariyatti eva nāma hotīti adhippāyo. Tenāha “**puthujjanassā**”ti-ādi.

Nijjhānaṃ khamantīti nijjhānapaññaṃ khamanti. Tattha tattha āgate sīlādi-dhamme nijjhāyitvā paññāya rocetvā yāthāvato gahetabbā honti. Tenāha “**idha sīlan**”ti-ādi. Na kevalaṃ suggahitaṃ pariyattiṃ nissāya maggabhāvanāphalacchikiriyā, paravādaniggahasakavādapatitṭhāpanādīnipi ijjhantīti dassetuṃ “**paravāde**”ti-ādi vuttaṃ. Tenāha “uppannaṃ parappavādaṃ sahadhammena suniggahaṃ niggahitvā”ti-ādi (dī. ni. 2.268). **icchiticchitaṭṭhānanti** diṭṭhiviniveṭhanādivasena icchitaṃ icchitaṃ pāḷipadesaṃ. **Mocetunti** apānetuṃ. Ahitāya dukkhāya asaṃvattanampi tadabhāve uppajjanakahitasukhassa kāraṇameva tasmīṃ sati bhāvatoti. Suggahita-alagaddassapi hitāya sukhāya saṃvattanatā daṭṭhabbā.

240. Uttaranti etenāti uttaro, sinanti bandhantīti setu, uttaro ca so setu cāti **uttara-setu**. Kūlaṃ paratīraṃ vahati pāpetīti **kullaṃ**. **Kalāpaṃ katvā baddhoti** veḷunaḷā-dīhi kalāpavasena baddho. **Aṇunti** idaṃ aṭṭhasamāpatti-ārammaṇaṃ saññojanaṃ sandhāya vadati. **Thūlanti** (2.0089) itaraṃ. **Diṭṭhinti** yathābhūtaḍassanaṃ, vipassananti attho.

Evam parisuddham evam pariyodātanti tebhūmakesu dhammesu ñātaṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti, evam taṇhādiṭṭhisamkilesābhāvena sabbaso visuddham, parisuddhattā eva pariyodātaṃ. **Na alliyethā** Ti nikanivasena na nissayetha. **Na kelāyethā**ti na mamāyetha. **Na dhanāyethā**ti dhanam drabyam na kayirātha. **Ubhayatthā**ti samathe vipassanāya ca.

Asaddhammeti-ādīsu asataṃ hīnajjhāsayaṇaṃ dhammoti **asaddhammo**. Gāma-vāsīnaṃ dhammoti **gāmadhammo**. Kilesānaṃ vassanasabhāvatāya **vasala-dhammo**. Kilesehi dūsitattā thūlattā ca **duṭṭhullo**. Udakasuddhipariyosānatāya **odakantiko**. “Dhammāpi vo pahātabbā”ti **imināpi ovādena** bhikkhū uddissa kathe-ntopi **ariṭṭhamyeva niggaṇhāti**.

241. Tividhaggāhavasenati taṇhāmānadiṭṭhiggāhavasena. Yadi evam “**aham mamāti gaṇhāti**”ti gāhadvayameva kasmā vuttanti? Nayidamevam tatthāpi gāhattayasseva vuttattā. “Ahan”ti hi iminā mānadiṭṭhiggāhā vuttā “ahamasmi”ti gāhasāmaññato. **Diṭṭhipi diṭṭhiṭṭhānaṃ** purimuppannāya diṭṭhiyā uttaradiṭṭhiyā sakkāyadiṭṭhiyā sassatadiṭṭhiyā ca kāraṇabhāvato. **Ārammaṇaṃ** pañca khandhā, rūpārammaṇādīni ca. **Diṭṭhiyā paccayo** avijjā-phassa-saññā-vitakka-ayonisomanasikārapāpamittaparato ghosādiko diṭṭhiyā upanissayādipaccayo. Vuttañhetam **paṭisambhidāyaṃ** (paṭi. ma. 1.124)“katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni avijjāpi phassopi saññāpi vitakkopi ayonisomanasikāropi pāpamittopi parato ghosopi diṭṭhiṭṭhānan”-ti-ādi. **Rūpārammaṇā**ti ruppanasabhāvadhammārammaṇā. **Rūpaṃ pana attāti na vattabbaṃ** idha “rūpaṃ attato samanupassati”ti (saṃ. ni. 3.81, 345) imassa gāhassa anadhippetattā. So hi “yampi taṃ diṭṭhiṭṭhānan”ti-ādinā parato vuccati. Idha pana “rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati, attani rūpaṃ, rūpasmim attānan”-ti ime tayo gāhā adhippetāti keci, tadayuttaṃ. Yasmā rūpaṃ attā na hoti, attaggāhassa pana ālambanaṃ hoti, attasabhāveyyeva vā rūpādidhamme ārabha attadiṭṭhi uppajjati, na attānaṃ tassa paramatthato anupalabbhanato, tasmā rūpādi-ārammaṇāva attadiṭṭhīti katvā (2.0090) vuttaṃ, rūpaṃ pana “attā”ti na vattabbanti ayamettha attho. “Yampi taṃ diṭṭhiṭṭhānan”ti-ādinā pana vipassanāpaṭivipassanā viya diṭṭhi-anupassanā nāma dassitā.

Gandharasaphoṭṭhabbāyatanānaṃ sampattagāhindriyavisayatāya patvā gahe-tabbatā. Tañhi tassa attano visayaṃ paribhutvā sambandhaṃ hutvā gaṇhāti. **Avasesāni sattāyatanāni viññātaṃ nāma** manasā viññātabbato. Aññathā itaresampi viññātataṃ siyā. **Pattanti** adhigataṃ. **Pariyesitanti** gavesitaṃ. **Anuvicaritanti** cintitaṃ. Tenāha “**manasā**”ti. Ettha ca pattapariyesanānaṃ apaṭikkhepassa, visuṃ, ekajjhaṃ paṭikkhepassa ca vasena catukkoṭikaṃ dassetvā pattapariyesitehi anuvicaritassa bhedaṃ dassetuṃ “**lokasmiñhi**”ti-ādi vuttaṃ. **Pariyesitvā pattam paṭhamam cetasā pacchā kāyena pattattā pattam nāma. Pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma** kevalam pariyesitabhāvato. **Apariyesitvā pattañca nopattañca** manasā anuvicaritabbato **manasānuvicaritam nāma**.

Ayañca vikappo ākulo viyāti “**atha vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Pattaṭṭhenāti** patta bhāvena pattatāsāmaññena. **Apariyesitvā nopattam manasānuvicaritam nāma** pattiyā pariyesanāya ca abhāvato. **Sabbaṃ vā etanti** “pariyesitvā pattampi”ti-ādinā vuttaṃ

catubbidhampi. **Imināti** “yampi taṃ diṭṭhiṭṭhānaṃ” ti-ādivacanena. **Viññāṇārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā** pārisesañāyena. Evaṃ pārisesañāyapariggahe kiṃ payojananti āha “**desanāvilāsenā**” ti-ādi. Yesaṃ vineyyānaṃ desetabbadhammassa sarūpaṃ anāmasitvā ārammaṇakicca-sampayuttadhamma-phalavisesādi-pakārantaravibhāvanena paṭivedho hoti, tesam tappakārabhedehi dhammehi, yesaṃ pana yena ekeneva pakārena sarūpeneva vā vibhāvane kate paṭivedho hoti, tesam taṃ vatvā dhammissarattā tadaññaṃ niravasesākāravibhāvanañca **desanāvilāso**. Tenāha “**diṭṭhādi-ārammaṇavasena viññāṇaṃ dassitan**” ti.

Diṭṭhiṭṭhānanti diṭṭhi eva diṭṭhiṭṭhānaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva. Yaṃ rūpaṃ esā diṭṭhi “loko ca attā cā” ti gaṇhāti. Taṃ rūpaṃ sandhāya “so loko so attā” ti vacanaṃ vuttanti yojanā. **So pecca bhavissāmīti** (2.0091) uddhamāghātanikavādivasenāyaṃ diṭṭhīti āha “**so ahaṃ paralokaṃ gantvā nicco bhavissāmī**” ti-ādi. **Dhuvoti thiro. Sassatoti sabbadābhāvī. Avipariṇāmadhammoti jarāya maraṇena ca avipariṇāmetabbasabhāvo, nibbikāroti attho. Tampi dassananti tampi tathā-vuttaṃ diṭṭhidassanaṃ attānaṃ viya taṇhādiṭṭhiggāhavesesena gaṇhāti.** Tenāha “**etaṃ mamā**” ti-ādi. **Diṭṭhārammaṇāti** diṭṭhivisayā. Kathaṃ pana diṭṭhi diṭṭhivisayā hotīti āha “**vipassanāyā**” ti-ādi. **Paṭivipassanākāleti** yamakato sammasanādikālaṃ sandhāyāha. Tattha akkharacintakānaṃ sadde viya, vedajjhāyīnaṃ vedasatthe viya ca diṭṭhiyaṃ diṭṭhigatikānaṃ diṭṭhiggāhappavatti daṭṭhabbā.

Samanupassatīti padassa ca tasso samanupassanā atthoti yojanā. Tena samanupassanā nāma catubbidhāti dasseti. Tattha ñāṇaṃ tāva samavisamaṃ sammā yāthāvato anupassatīti **samanupassanā**. Itarā pana saṃkilesavasena anu anu passantīti **samanupassanā**. Yadi evaṃ hotu tāva diṭṭhisamanupassanā micchādasanabhāvato, kathaṃ taṇhāmānāti? Taṇhāyapi sattānaṃ pāpakaraṇe upāyadasanavasena paññāpatirūpikā pavatti labbhateva, yāya vañcananikatisāciyogā sambhavanti. Mānopi seyyādinā dassanavaseneva tathā attānaṃ ūhatīti taṇhāmānānaṃ samanupassanāpatirūpikā pavatti labbhatīti daṭṭhabbaṃ. **Avijjamāneti** “etaṃ mamā” ti evaṃ gahetabbe taṇhāvattusmiṃ ajjhattakhandhapañcake anupalabbhamāne vinaṭṭhe. **Na paritassati** bhayaparittāsataṇhāparittāsānaṃ maggena samugghātittā.

242. Catūhi kāraṇehīti “asati na paritassatī” ti vuttampi itarehi tīhi saha gahetvā vuttaṃ. **Catūhi kāraṇehīti** catukkoṭikasuññatākathanassa kāraṇehi. **Bahiddhā asatīti** bāhire vatthusmiṃ avijjamāne. Sā panassa avijjamānatā laddhavināsenā vā aladdhālābhena vāti pāḷiyaṃ- “ahu vata me, taṃ vata me natthi, siyā vata me, taṃ vatāhaṃ na labhāmi” ti vuttanti tadubhayaṃ parikkhāravasena vibhajitvā tattha paritassanaṃ dassetuṃ “**bahiddhā parikkhāravināse**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yānaṃ** “ratho vayhan” ti evamādi. **Vāhanaṃ** hatthi-assādi.

Yehi (2.0092) **kilesehīti** yehi asantapatthanādīhi kilesehi. **Evaṃ bhaveyyāti** evaṃ “ahu vata me” ti-ādinā codanādi bhaveyya. **Diṭṭhiṭṭhānādhīṭṭhānapariyutṭhānābhini- vesānusayānanti** ettha aparāparaṃ pavattāsu diṭṭhīsu yā parato uppannā diṭṭhiyo, tāsam purimuppannā diṭṭhiyo kāraṇaṭṭhena **diṭṭhiṭṭhānāni**. Adhikaraṇaṭṭhena **diṭṭhā-dhiṭṭhānāni**, pariyutṭhānappattiyā sabbāpi **diṭṭhipariyutṭhānāni**. “Idameva saccam

moghamaññan”ti (ma. ni. 2.202, 427; 3.27-29; udā. 55; mahāni. 20; netti. 59) pavattiyā **abhinivesā**. Appahīnabhāvena santāne sayantīti **anusayāti** evaṃ diṭṭhiṭṭhānā-dīnaṃ padānaṃ vibhāgo veditabbo. Taṇhādīhi kampaniyatāya sabbasaṅkhārāva iñjitānīti **sabbasaṅkhāra-iñjitāni**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Upadhīyati ettha dukkhanti upadhi, khandhāva upadhi **khandhūpadhi**. Esa nayo sesesupi. Tadeva ca āgamma taṇhā khīyati virajjati nirujjhatīti yojanā. **Ucchijjissāmi nāmassūti-ādīsu** nipātamattaṃ, saṃsaye vā. **Tāsoti** attaniyābhāvaṃ paṭicca taṇhāparittāso ceva bhayaparittāso ca. Tenāha “**tāso heso**”ti-ādi. **No cassaṃ, no ca me siyāti** “a-”ti kira koci no cassaṃ, “me”ti ca kiñci no siyāti. Tāsappatikāradassanañhettaṃ.

243. Ettāvatāti “evaṃ vutte”ti-ādinā, pucchānusandhivasena pavattāya “chayimāni, bhikkhave, diṭṭhiṭṭhānāni”ti-ādinā (ma. ni. 1.241) vā. Sāpi hi ajjhatakkhandhavināse paritassanaṃ dassetvā aparitassanaṃ dassentī pavattāti tassana-kassa suññatādassanaṃ akiccasādhakampi suññatādassanamevāti imesaṃ vasena “**catukkoṭikā suññatā kathitā**”ti vuttaṃ. **Bahiddhā parikkhāranti** bāhiraṃ saviññāṇakaṃ aviññāṇakañca sattopakaraṇaṃ. Tañhi jīvitavuttiyā parikkhāra-katṭhena “parikkhāro”ti vuttaṃ. **Pariggahaṃ nāma katvāti** “**mama** idan”ti pariggahe-tabbatāya pariggahitaṃ nāma katvā. Sabbopi diṭṭhiggāho “attā nicco dhuvo sassato, attā ucchijjati vinassati”ti-ādinā attadiṭṭhisannissayoyevāti vuttaṃ “**sakkā-yadiṭṭhipamukhā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo**”ti. Ayāthāvaggāhinā abhinivesanapaññāpanānaṃ upatthambhabhāvato diṭṭhi eva nissayoti **diṭṭhinissayo**. **Pariggaṇheyyāti** niccādivisesayuttaṃ katvā pariggaṇheyya. Kimevaṃ pariggahetuṃ sakkuṇeyya (2.0) **Sabbatthāti** “taṃ, bhikkhave, attavādupādānaṃ upādiyetha, taṃ, bhikkhave, diṭṭhinissayaṃ nissayethā”ti etesupi.

244. Attani vā satīTi yassa attano santakabhāvena kiñci attaniyanti vucceyya, tasmim attani sati, so eva pana attā paramatthato natthīti adhippāyo. Sakkā hi vattuṃ bāhirakaparikkappito attā “paramattho”ti? Siyā khandhapañcakaṃ ñeyyasa-bhāvattā yathā taṃ ghaṭo, yadi pana tadaññaṃ nāma kiñci abhavissa, na taṃ niyamato viparītaṃ siyāti? Na ca so paramatthato atthi pamāṇehi anupalabbhamā-nattā turaṅgamavisāṇaṃ viyāti. **Attaniye vā parikkhāre satī**Ti “idaṃ nāma attano santakan”ti tassa kiñcanabhāvena nicchite kismiñci vatthusmim sati. Attano idanti hi attaniyanti. **Ahanti satī**ti “ahaṃ nāmāyan”ti ahaṃkāravatthubhūte paramatthato niddhāritasarūpe kismiñci sati tassa santakabhāvena mamāti kiñci gahetuṃ yuttaṃ bhavēyya. **Mamāti sati** “**ahan**”ti etthāpi eseva nayo. Iti paramatthato attano anupalabbhamānattā attaniyaṃ kiñci paramatthato natthevāti sabbasaṅkhārānaṃ anattatāya anattaniyataṃ, anattaniyatāya ca anattakataṃ dasseti. **Bhūtatoti** bhūta-tthato. **Tathatoti** tathasabhāvato. **Thirato**Ti ṭhitasabhāvato nibbikārato.

Yasmā hutvā na hotīti yasmā pubbe asantaṃ paccayasamavāyena hutvā uppajjitvā puna bhaṅgupagamena na hoti, tasmā na niccanti **aniccaṃ**, adhuvanti attho. Tato eva **uppādavayavattitoti** uppajjanavasena nirujjhanavasena ca pavattanato. Sabhāvavigamo idha **vipariṇāmo**, khaṇikatā **tāvakālikatā**, niccasabhāvābhāvo **eva niccapaṭikkhepo**. Aniccadhammā hi teneva attano aniccabhāvena atthato niccataṃ paṭikkhipanti nāma. Tathā hi vuttaṃ “na niccanti aniccan”ti. Uppādajarā-

bhaṅgavasena rūpassa nirantarabādhatāti paṭipīḷanākārenassa **dukkhatā**. **Santāpo** dukkhadukkhatādivasena santāpanaṃ paridhanaṃ, tato evassa dussahatāya **dukkhamatā**. Tissannaṃ dukkhatānaṃ saṃsāradukkassa ca adhiṭṭhānatāya **dukkhavatthukatā**. Sukhasabhāvābhāvo eva **sukhapaṭikkhepo**. **Vipariṇāmadhammanti** jarāya maraṇena ca vipariṇāmanasabhāvaṃ. Yasmā idaṃ rūpaṃ pacca-yasamavāyena (2.0094) uppādaṃ, uppādānantaraṃ jaraṃ patvā avassameva bhijjati, bhinnañca bhinnameva, nāssa kassaci saṅkamoti bhavantarānupagama-nasaṅkhātena saṅkamābhāvena vipariṇāmadhammataṃ pākaṭaṃ kātuṃ “**bhava-saṅkanti upagamanasabhāvan**” ti vuttaṃ. **Pakatibhāvavijhanaṃ** sabhāvavigamo nirujjanaṃ. Nti aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ rūpaṃ. **Imināti** “no hetuṃ, bhante” ti rūpassa taṇhādiggāhānaṃ vatthubhāvapaṭikkhepena. Rūpañhi uppannaṃ ṭhitiṃ mā pāpuṇātu, ṭhittipattaṃ mā jīratu, jarappattaṃ mā bhijjatu, udāyabbayehi mā kilamiyatūti na ettha kassaci vasībhāvo atthi, svāyamaṃ avasavattanaṭṭho anattatāsallakkhaṇassa kāraṇaṃ hotīti āha “**avasavattanākārena rūpaṃ, bhante, anattāti paṭijānanti**” ti. Nivāsikāravēdaka-adhiṭṭhāyaka-virahena tato suññatā **suññatṭho**, sāmibhūtassa kassaci abhāvo **assāmikattṭho**, yathāvuttavasa-vattibhāvābhāvo **anissaraṭṭho**, paraparikappita-attasabhāvābhāvo eva **attapaṭikkhepaṭṭho**.

Yasmā aniccalakkhaṇena viya dukkhalakkhaṇaṃ, tadubhayena anattalakkhaṇaṃ suviññāpayāṃ, na kevalaṃ, tasmā tadubhayenettha anattalakkhaṇavi-bhāvanaṃ katanti dassento “**bhagavā**”

hī”tiādimāha. Tattha **aniccavasenā**ti aniccatāvasena. **Dukkhavasenā**ti dukkhatāvasena. **Na upapajjati** na yujjati. Tameva ayujjamānataṃ dassetuṃ “**cakkhussa uppādopi**”ti-ādi vuttaṃ. Yasmā attavādī attānaṃ niccaṃ paññapeti, cakkhuṃ pana aniccaṃ, tasmā cakkhu viya attāpi anicco āpanno. Tenāha “**yassa kho panā**”ti-ādi. Tattha **vetīti** vigacchati nirujjhati. **Iti cakkhu anattā**ti cakkhussa udayabbayavantaṭāya aniccatā, attano ca attavādinā aniccatāya anicchitattā cakkhu anattā.

Kāmaṃ **anattalakkhaṇasutte** (saṃ. ni. 3.59; mahāva. 20)- “yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati”ti rūpassa anattatāya dukkhatā vibhāvitā viya dissati, tathāpi “yasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, tasmā anattā”ti pākaṭatāya sābādhatāya rūpassa attasārābhāvo vibhāvito, tato eva ca “na labbhati rūpe evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosi”ti rūpe kassaci anissaratā, tassa ca avasavattanākāro dassitoti āha “**dukkhavasena anattataṃ** (2.0095) **dasseti**”ti. **Yadaniccaṃ taṃ dukkhanti** yaṃ vatthu aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ udayabbayapaṭipīlitattā, yaṃ pana niccaṃ tadabhāvato, taṃ sukhaṃ yathā taṃ nibbānanti adhippāyo. **Yaṃ tanti** kāraṇaniddesovāyaṃ, yasmā rūpaṃ aniccaṃ, taṃ tasmāti attho. **Yaṃ dukkhaṃ tadanattā**ti ettha vuttanayeneva attho veditabbo. **Aniccanti** iminā ghaṭādi viya paccayuppannattā rūpaṃ aniccanti imamatthaṃ dasseti. Imināva nayena “anattā”ti vattuṃ labbhamānepi “**anattā**”ti **vattā nāma natthi**. **Evaṃ dukkhanti vadantīti** etthāpi yathārahaṃ vattabbaṃ “akkhisūlādivikārapattakāle viya paccayuppannattā dukkhaṃ rūpan”ti-ādinā. **Duddasaṃ duppaññāpanaṃ**. Tathā hi sarabhaṅgādayopi satthāro nāddasaṃsu, kuto paññāpanā. **Tayidaṃ** anattalakkhaṇaṃ.

Tasmātihāti-ādinā tiyaddhagatarūpaṃ lakkhaṇattayaṃ āropetvā vuttanti āha “**etarahi aññadāpi**”ti. Taṃ pana yādisaṃ tādīsampi tathā vuttanti ajjhattādivise-sopi vattabbo. **Pi-saddena** vā tassāpi saṅgaho daṭṭhabbo.

245. Ukkaṅṭhatīti nābhīramati. Aññattha “nibbidā”ti balavavipassanā vuccati, sānulomā pana saṅkhārupekkhā “vuṭṭhānagāminī”ti, sā idha kathaṃ nibbidā nāma jātāti āha “**vuṭṭhānagāminivipassanāya hī**”ti-ādi. Iminā sikhāpattanibbedatāya vuṭṭhānagāminī idha nibbidānāmena vuttāti dasseti.

“So anupubbena saññaggaṃ phusati”ti (dī. ni. 1.414, 415) vatvā “saññā kho poṭṭhapāda paṭhamaṃ uppajjati, pacchā ñāṇan”ti (dī. ni. 1.416) vuttattā **sañña-gganti vuttā** lokiyāsu pahānasaññāsu sikhāpattabhāvato. **Dhammaṭṭhitiñāṇanti vuttā** idappaccayatādassanassa matthakappattīti katvā. Tato parañhi asaṅkhatārammaṇaṃ ñāṇaṃ hoti. Tenāha- “pubbe kho susima dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, pacchā nibbāne ñāṇan”ti (saṃ. ni. 2.70). **Pārisuddhipadhāniyaṅganti vuttā** maggādhigamassa paripanthabhūtasabbasaṃkilesavisuddhi padhānikassa yogino, padhānabhāvanāya vā jātaṃ aṅganti katvā. **Paṭipadāñāṇadassanavisuddhīti vuttā** paramukkamaṃsagatapaṭipadāñāṇadassanavisuddhibhāvato. **Atammayatanti** ettha **tammayatā nāma** taṇhā, kāmataṇhādīsū tāya tāya nibbattattā tammayaṃ nāma tebhūmikappavattaṃ, tassa (2.0096) bhāvoti katvā. Tassā taṇhāya pariyādānato vuṭṭhānagāminivipassanā **atammayatāti** vuccati. **Nissāyāti** taṃ atammayataṃ paccayaṃ katvā. **Āgammāti** tasseva vevacanaṃ. **Nānattāti** nānāsabhāvā bahū anekappa-

kārā. **Nānattasitā**ti nānārammaṇanissitā rūpādivisayā. **Ekattā**ti ekasabhāvā. **Ekattasitā**ti ekamyeva ārammaṇaṃ nissitā. **Taṃ nissāyā**ti taṃ ekattasitaṃ upekkhaṃ paccayaṃ katvā. **Etissā**ti etissā upekkhāya. **Pahānaṃ hotī**ti aññānupekkhato pabhuti sabbhaṃ upekkhaṃ pajahitvā ṭhitassa “atammayatā”ti vuttāya vuṭṭhānagāminivipassanāya arūpāvacarasamāpatti-upekkhāya vipassanupekkhāya ca pahānaṃ hotī **pariyādānanti vuttā**ti. Sabbasaṅkhāragatassa muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānassa sikhāpattabhāvato vuṭṭhānagāminī muñcitukamyatā paṭisaṅkhānanti ca vuttā. Mudumajjhādivasena pavatti-ākāramattaṃ, atthato **ekatthā** muñcitukamyatādayo, **byañjana**meva **nānaṃ**. **Dvīhi nāme**hīti gotrabhu, vodānanti imehi dvīhi nāmehi.

Virāgoti maggo, accantameva virajjati etenāti **virāgo**, tena. **Maggena** hetubhūtena. **Vimuccatī**ti paṭippassaddhivimuttivasena vimuccati. Tenāha “**phalaṃ kathita-**”ti.

Mahākhīṇāsavoti pasamaṃsāvacaṇaṃ yathā “mahārājā”ti. Tathā hi taṃ pasamaṃsanto satthā “**ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu ukkhittapaligho itipi**”ti-ādimāhāti. Tadatthaṃ vivarituṃ “**idāni tassā**”ti-ādi vuttaṃ. **Yathābhūte**hīti yāthāvato bhūtehi. **Durukkipanaṭṭhenā**ti pacurajanehi ukkipituṃ asakkuṇeyyabhāvena. Nibbānagārappavesē vibandhanena paligho viyāti **palighoti vuccati**. Matthakacchinno tālo pattaphalādīnaṃ anaṅgato tālavatthu asive “**sivā**”ti samaññā viya. Tenāha “**sīsacchinnatālo viya katā**”ti. Punabbhāvassa karaṇasilo, punabbhavaṃ vā phalaṃ arahatīti **ponobhaviko**. Evaṃbhūto pana punabbhavaṃ deti nāmāti āha “**punabbhavadāyako**”ti. **Punabbhavakhandhānaṃ paccayoti** iminā jātisaṃsāroti phalūpacārena kāraṇaṃ vuttanti dasseti. **Parikkhāti vuccati** santānassa parikkhipanato. **Samkiṇṇattā**ti sabbaso kiṇṇattā vināsitattā. **Gabbhīrānugataṭṭhenā**ti gambhīraṃ anupaviṭṭhaṭṭhena. **Luñcitvā**ti (2.0097) uddharitvā. **Etānīti** kāmarāgasaññojanādīni. **Aggaḷāti vuccanti** avadhāraṇaṭṭhena. Aggamaggena patito mānaddhajo etassāti **patitamānaddhajo**. Itarabhāroropanassa purimāpadehi pakāsītattā “**mānabhārasseva oropitattā pannabhāroti adhippeto**”ti vuttaṃ. **Mānasamyogena** **visamyuttattā**ti etthāpi eseva nayo. Pañcapi khandhe avisesato asmīti gahetvā pavattamāno “asmimāno”ti adhippetoti vuttaṃ “**rūpe asmīti māno**”ti-ādi.

Nagaradvārassa parissayapaṭibāhanatthañceva sobhanatthañca ubhosu passesu esikatthambhe nikhaṇitvā ṭhapentīti āha “**nagaradvāre ussāpīte esikatthambhe**”ti. Pākāraviddhaṃsaneneva parikkhāya bhūmisamakaraṇaṃ hotīti āha “**pākāraṃ bhindanto parikkhaṃ samkirivā**”ti. **Evanti-ādi** upamāsaṃsandanaṃ. Santo saṃvijjamāno kāyo dhammasamūhoti **sakkāyo**, upādānakkhandhapañcakaṃ. **Dvattiṃsa kammakāraṇā** dukkhakkhandhe āgatā. Akkhirogasīsarogādayo **aṭṭhanavuti rogā**. Rājabhayādīni **pañcaviṣati mahābhayāni**.

246. Anadhigamanīyaviññāṇatanti “idaṃ nāma nissāya iminā nāma ākārena pavattati”ti evaṃ duviññeyyacittataṃ. **Anvesanti** paccatte ekavacaṇanti āha “**anvesanto**”ti. **Sattopi tathāgatoti vuccati** “tathāgato paraṃ maraṇā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.65) viya. Satto hi yatheko kammakilesehi itthattaṃ āgato, tathā aparopi āgatoti “tathāgato”ti vuccati. **Uttamapuggaloti** bhagavantaṃ sandhāya vadati. **Khīṇāsavopīti** yo

koci khīṇāsavopi “tathāgato”ti adhippeto. Sopi hi yatheko catūsu satipaṭṭhānesu sūpaṭṭhitacitto satta bojjhaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā anuttaraṃ arahattaṃ āgato adhigato, tathā aparopi āgatoti “tathāgato”ti vuccati. **Asaṃvijjamānoti** paramatthato anupalabbhaniyo. **Avindeyyoti** na vinditabbo, duviññeyyoti attho.

Tathāgato satto puggaloti na paññapemi paramatthato sattasseva abhāvatoti adhippāyo. **Kim paññapessāmi** paññatti-upādānassapi dharamānakassa (2.0098) abhāvato. “Anuppādo khemaṃ, anuppatti khemaṃ”ti-ādinā asaṅkhatāya dhātuyā pakkhandhanavasena pavattaṃ aggaphalasaṃpatti-atthaṃ **vipassanācittaṃ vā**.

Tucchāti karaṇe nissakkavacananti āha “**tucchakenā**”ti. Vinayatiti vinayo, so eva **venayiko**. **Tathā manti** tathābhūtaṃ maṃ. Paramatthato vijjamānassa hi sattassa abhāvaṃ vadanto sattavināsaṃ paññāpako ca nāma siyā, ahaṃ pana paramatthato avijjamānaṃ taṃ “natthi”ti vadāmi. Yathā ca loko voharati, tatheva taṃ voharāmi, tathābhūtaṃ maṃ ye samaṇabrāhmaṇā “venayiko samaṇo gotamo”ti vadantā asatā tucchā musā abhūtena abbhācikkhantīti yojanā. Appaṭisandhikassa khīṇāsavassa carimacittaṃ nirupādānato anupādāno viya jātavedo parinibbutaṃ idaṃ nāma nissitanti na paññāyatīti vadanto kimettāvatā ucchedavādī bhaveyya, nāhaṃ kadācipi atthi, nāpi koci atthīti vadāmi. Evaṃ sante kiṃ nissāya te moghapurisā sato sattassa nāma ucchedaṃ vināsaṃ vibhavaṃ paññapetīti vadantā asatā ...pe... abbhācikkhantīti ayamettha adhippāyo.

Mahābodhimaṇḍamhīti bodhimaṇḍaggahaṇena sattasattāhamāha. Tena dhammacakkapavattanato (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13; paṭi. ma. 2.30) pubbe vuttaṃ tantidesanaṃ vadati. **Catusaccameva paññapemīti** etena saccavimuttā satthudesanā natthīti dasseti. Ettha ca- “pubbe ceva etarahi ca dukkhañceva paññapemi dukkhassa ca nirodhan”ti vadanto bhagavā nāhaṃ kadācipi “attā ucchijjati, vinassatī”ti vā, “attā nāma koci atthi”ti vā vadāmi. Evaṃ sante kiṃ nissāya te moghapurisā “sato sattassa ucchedaṃ vināsaṃ vibhavaṃ paññapetī”ti asatā tucchena abbhācikkhantīti dasseti. **Pareti** amāmakā, mama ovādassa abhājanabhūtāti atthoti āha “**saccāni ...pe... asamatthapuggalā**”ti. **Adhippāyenāti** iminā tesāṃ adhippāyamattaṃ, rosanavihesanāni pana tathāgatassa ākāssa vilikhanaṃ viya na sambhavantiyevāti dasseti. Āhanati cittanti **āghāto**. Appatītā honti etenāti **appaccayo**. Cittaṃ na abhirādhayatīti **anabhiraddhi**. **Atuṭṭhīti** tuṭṭhipaṭipakkho tathāpavatto cittuppādo, kodho eva vā.

Pareti (2.0099) aññe ekacce. Ānandanti pamodanti etenāti **ānando**, pītiyā evetaṃ adhivacanaṃ. Sobhanamanatā **somanassaṃ**, cetasikasukhassetaṃ adhivacanaṃ. Uppilati purimāvatthāya bhijjati visesaṃ āpajjatīti uppilaṃ, tadeva uppilāvitaṃ, tassa bhāvo **uppilāvitattaṃ**. Yāya uppanāya kāyacittaṃ vātapūritabhattā viya uddhumāyanākārappattaṃ hoti, tassā gehassitāya odaggiyapītiyā etaṃ adhivacanaṃ. **Saccāni paṭivijjhituṃ asamatthāti** dukkhameva uppajjati nirujjhati ca, na añño satto nāma atthīti evaṃ jānituṃ asamatthā “attā nāma atthi”ti evaṃdiṭṭhino appahīnavipallāsā. Uttamaṃ pasādaniyaṭṭhānaṃ **tathāgatampi akkosanti**, kimaṅgaṃ pana bhikkhūti adhippāyo.

247. Anattaniyepi khandhapañcake micchāgāhavasena attaniyasaññāya pava-

ttassa chandarāgassa pahānaṃ. **Amhākaṃ neva attāti** yasmā rūpavedanādiyeva attaggāhavatthu tabbinimuttassa lobhaneyyassa abhāvato. Etaṃ tiṇakaṭṭhasākhā-palāsaṃ na amhākaṃ rūpaṃ, na viññāṇaṃ, tasmā amhākaṃ neva attāti yojanā. Ajjhattikassa vatthuno neva attāti paṭikkhittattā bāhiravatthu attaniyabhāvena paṭikkhittaṃ hotīti āha “**amhākaṃ cīvarādīparikkhāropi na hotī**” ti. **Khandhapañcakaṃ yevāti** bāhiravatthuṃ nidassanaṃ katvā khandhapañcakaṃyeva **na tumhākaṃti pajahāpeti**. **Na uppāṭetvā** kandaṃ viya. **Na luñcitvā vā** kese viyāti. Iminā rūpādīnaṃ nāmamukhena pahānaṃ icchanti. Ullīngitamattaṃ **chandarāgavinayena pajahāpetīti** sarūpato dasseti.

248. “Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā” ti-ādi desanā **tiparivaṭṭaṃ. Yāva imaṃ ṭhānanti** “evaṃ svākkhāto” ti yāvāyaṃ pāḷipadeso. Suviññeyyabhāvena akkhātattāpi **svākkhātoti** āha “**sukathitattā eva uttāno vivaṭo pakāsito**” ti. Tiriyaṃ vidāraṇena **chinnaṃ**, dīghaso phālanena **bhinnaṃ**, tato eva tattha tattha sibbitagaṇṭhikatajiṇṇavatthaṃ pilotikā, tadabhāvato **chinnapilotiko**, pilotikarahitoti attho. Iriyāpatha-saṇṭhapana-avijjamānajhāna-vipassanāni chinnāya avijjamānāya paṭipattiyā sibbanagaṇṭhikaraṇasadisāni, tādissaṃ idha

natthīti āha “na hettha ...pe... atthī” ti. **Paṭiṭṭhātum na labhatīti** pesalehi (2.0100) saddhiṃ saṃvāsavasenapi paṭiṭṭhātum na labhati, visesādhigamavasena pana vattabbameva natthi.

Kāraṇḍavaṃ niddhamathāti vipannasīlatāya kacavarabhūtaṃ puggalaṃ kacavarāmiva nirapekkhā apanetha. **Kasambuñcāpakassathā**ti kasaṭabhūtañca naṃ khattiyādīnaṃ majjhagataṃ sambhinnaṃ paggharitakuṭṭhaṃ caṇḍālaṃ viya apakassatha nikkadḍhatha. Kiṃ kāraṇaṃ? Saṅghārāmo nāma sīlavantānaṃ kato, na dussīlānaṃ, yato etadeva. **Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānineti** yathā palāpā antosārarahitā ataṇḍulā bahi thusena vīhi viya dissanti, evaṃ pāpabhikkhū antosīlarahitāpi bahi kāsāvādiparikkhārena bhikkhū viya dissanti, tasmā “palāpā” ti vuccanti, te palāpe vāhetha odhunātha vidhamatha. Paramatthato assamaṇe vesamattena samaṇamānīne evaṃ **niddhamitvāna ...pe... patissatā**ti. Tattha **kappayavhoti** kappetha, karothāti vuttaṃ hoti. **Patissatā**ti pati pati satā sampajānantā suṭṭhu pajānantā. **Patissatā** vā sappatissā aññamaññaṃ sagāravā. Athevaṃ suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappentā diṭṭhisīlasāmaññaena **samaggā**. Anukkamena paripākagatapaññatāya **nipakā**. Sabbassevimassa dukkhavaṭṭassa **antaṃ karissatha**, parinibbānaṃ pāpuṇissathāti attho.

Vaṭṭaṃ tesam natthi paññāpanāya sabbaso samucchinnavaṭṭamūlakattā. Dhammaṃ anussaranti, dhammassa vā anussaraṇasīlāti **dhammānusārino**. Evaṃ **saddhānusārino**pi veditabbā. **Paṭipannassā**ti paṭipajjamānassa, sotāpattimaggaṭṭhōpi adhippeto. **Adhimattanti** balavaṃ. **Paññāvāhīti** paññaṃ vāheti, paññā vā imaṃ puggalaṃ vahatīti paññāvāhītipi vadanti. **Paññāpubbaṅgamanti** paññaṃ purecārikaṃ katvā. **Ayaṃ vuccatīti** ayaṃ evarūpo puggalo paññāsaṅkhātena dhammena sarati anussaratīti **dhammānusārī**. **Saddhāvāhīti** saddhaṃ vāheti, saddhā vā imaṃ puggalaṃ vahatīti saddhāvāhītipi vadanti. **Saddhāpubbaṅgamanti** saddhaṃ purecārikaṃ katvā. **Ayaṃ vuccatīti** ayaṃ evarūpo puggalo saddhāya sarati anussaratīti **saddhānusārī**. **Saddhāmattanti** “itipi so bhagavā” ti-ādinā buddhasubuddhatāya saddahanamattaṃ. Matta-saddena aveccappasādaṃ nivatteti. **Pemamattanti** yathāvuttasaddhānusārena uppannaṃ tuṭṭhimattaṃ. Sinehoti keci. **Evaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā nisinnānanti** (2.0101) kalāpasammasanādivasena āradhaviṭṭhānaṃ. **Ekā saddhā**ti vipassanānusārena svākkhātadhammatā siddhā, tato eva ekā seṭṭhā uḷārā saddhā uppajjati. **Ekam pemanti** etthāpi eseva nayo. **Sagge ṭhapitā viya hontīti** tesam saddhāpemānaṃ saggasaṃvattaniyatāya abyabhicāribhāvamaṃha. **Cūlasotāpannoti vadanti** ekadesena saccānubodhe ṭhitattā. Sesam suviññeyyameva.

Alagaddūpamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Vammikasuttavaṇṇanā

249. **Piyavacananti** piyasamudācāro. Viññujātikā hi paraṃ piyena samudāca-

rantā “bhavan”ti vā, “devānaṃ piyo”ti vā, “āyasmā”ti vā samudācaranti, tasmā sammukhā sambodhanavasena “āvuso”ti, tirokkhaṃ “āyasmā”ti ayampi samudācāro. Mahākassapa-uruvelakassapādayo aññepi kassapanāmakā atthīti “**katarassa kassapassā**”ti pucchanti. **Raññāti** kosalaraññā. “**Sañjāniṃsū**”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vivaritaṃ “**ayaṃ panā**”ti-ādi āradhāṃ. **Assāti** kumārakassapassa, “sañjāniṃsū”ti vuttasañjānanassa vā. **Puññāni karontoti** kappasatasahassaṃ devesu ca manussesu ca nibbattitvā dānādīni puññāni bhāvento. **Osakkante** Ti parihāyamāne. **Paṭhamanti** kumārikākāle. **Sathā upālittheraṃ paṭicchāpesi** taṃ adhikaraṇaṃ vinayakammenevassā bhikkhuniyā pabbajjāya arogabhāvaṃ.

Paññattivibhāvanāti “andhavanan”tveva paññāyamānassa vibhāvanā. **Oliyatīti** saṅkucati saṅikaṃ vattati. **Bhānakoti** sarabhāṇako. **Yaṃ atthi, taṃ gahetvāti** idāni pariyesitabbatthānaṃ natthi, yathāgataṃ pana yaṃ atthi, taṃ gahetvā. **Balavaguṇeti** adhimattagūṇe. Kassapabhagavato kāle niruḷhasamaññāvasena vacanasantatiyā avicchēdena ca imasmimpi buddhuppāde taṃ “andhavanan”tveva paññāyittha, uparūparivaḍḍhamānāya pathaviyā upari rukkhagacchādīsu sañjāyantesupīti. **Sekkhapaṭipadanti** sekkhabhāvāvahaṃ visuddhipaṭipattiṃ.

Aññatara-saddo (2.0102) apākaṭe viya pākaṭepi vattati eka-saddena samānattattāti dassetuṃ “**abhijānāti**”ti-ādi vuttaṃ. Bhayabheravadassitampi abhikkanta-saddassa atthuddhāraṃ idha dassento evaṃ heṭṭhā tattha tattha katā atthasaṃvaṇṇanā parato tasmim̐ tasmim̐ suttapadese yathārahaṃ vattabbāti nayadassanaṃ karoti. Kañcanasannibhattacatā suvaṇṇavaṇṇaggahaṇena gahitāti adhippāyenāha “**chaviyan**”ti. Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva “suvaṇṇavaṇṇo”ti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitāti apare. Vaṇṇiyati kittiyati ugghosananti **vaṇṇo**, thuti. Vaṇṇiyati asaṅkarato vavatthapīyatīti **vaṇṇo**, kulavaggo. Vaṇṇiyati phalaṃ etena yathāsabhāvato vibhāvīyatīti **vaṇṇo**, kāraṇaṃ. Vaṇṇanaṃ dīgharassādivasena saṅṭhahananti **vaṇṇo**, saṅṭhānaṃ. Vaṇṇiyati aṇumahantādivasena pamīyatīti **vaṇṇo**, pamāṇaṃ. Vaṇṇeti vikāramāpajjamānaṃ hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsetīti **vaṇṇo**, rūpāyatanaṃ. Evaṃ tena tena pavattinimittena vaṇṇa-saddassa tasmim̐ tasmim̐ atthe pavatti veditabbā.

Anavasesattaṃ sakalatā kevalatā. **Kevalakappāti** ettha keci īsaṃ asamattā kevalā kevalakappāti vadanti, evaṃ sati anavasesattho eva kevala-saddo siyā. Anatthantarena pana kappa-saddena padavaḍḍhanaṃ katvā kevalā eva kevalakappā. Tathā vā kappanīyattā paññāpetabbattā kevalakappā. **Yebhuyyatā** bahula-bhāvo. **Abyāmissatā** vijātiyena asaṅkaro suddhatā. **Anatirekatā** taṃmattatā visesā-bhāvo. **Kevalakappanti** kevalaṃ daḷhaṃ katvāti attho. Kevalaṃ vuccati nibbānaṃ sabbasaṅkhatavivittatā. Tenāha “**visaṃyogādi-aneekattho**”ti. Kevalaṃ etassa adhigataṃ atthīti **kevalī**, sacchikatanirodho khīṇāsavo.

Kappa-saddo panāyaṃ sa-upasaggo anupasaggo cāti adhippāyena okappanīyapade labbhamānaṃ okappasaddamattaṃ nidasseti, aññathā kappa-saddassa atthuddhāre okappanīyapadaṃ anidassanameva siyā. **Samaṇakappehīti** vinayasiddhehi (2.0103) samaṇavohārehi. **Niccakappanti** niccakālaṃ. **Paññattīti** nāmaṃ. Nāmañhettaṃ tassa āyasmato, yadidaṃ kappoti. **Kappitakesamassūti** kattarikāya

cheditakesamassu. **Dvaṅgulakappoti** majjhanhikavelāya vītikkantāya dvaṅgulatā-vikappo. **Lesoti** apadeso. Anavasesaṃ pharituṃ samatthassapi obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ pana sabbasova pharīti dassetuṃ samantattho kappa-saddo gahitoti āha “**anavasesaṃ samantato**” ti.

Samaṇasaññāsamudācārenāti “ahaṃ samaṇo” ti evaṃ uppannasaññāsamuṭṭhi-tena samudācārena, tannimittena vā tabbohārena. **Pubbayogeti** pubbayogaka-thāyaṃ. **Papañco esā**ti eso tumhesu āgatesu yathāpavatto paṭisanthāro kathāsamudācāro ca amhākaṃ papañco. Ettakampi akatvā samaṇadhammameva karo-māti adhippāyo.

Ariyabhūmiṃ pattoti anāgāmiphalaṃ adhigato. Pakkusātikulaputtaṃ sandhāya vadati. **Vibhajivā**ti vibhāgaṃ katvā. **Turitālapanavasena**ti turitaṃ ālapanavasena. Tena dullabho ayaṃ samaṇo, tasmā sīghamassa pañho kathetabbo, iminā ca sīghaṃ gantvā satthā pucchitabboti turitaṃ ālapīti dasseti. “**Yathā vā**” ti-ādinā pana vacanālaṅkāravasena dvikkhattuṃ ālapati. **Evamāhā**ti “bhikkhu bhikkhū” ti evaṃ dvikkhattuṃ avoca.

Vammikapariyāyena karajakāyaṃ paccakkhaṃ katvā dassenti devatā “**ayaṃ vammiko**” ti āha. Tāya pana bhāvatthassa abhāsittā saddatthameva dassento “**purato ṭhitaṃ ...pe... ayanti āhā**” ti avoca. Sesesupi eseva nayo. **Maṇḍūkanti** thalamaṇḍūkaṃ. So hi uddhumāyikāti vuccati, na udakamaṇḍūko. Tassa nivāsato vāto mā kho bādhayitthāti “**uparivātato apagammā**” ti vuttaṃ. Kathaṃ panāyaṃ devatā iminā nīhārena ime pañhe therassa ācikkhīti? Keci tāva āhu- yathāsuta-matthaṃ upamābhāvena gahetvā attano paṭibhānena upameyyatthaṃ manasā cintetvā taṃ bhagavāva imassa ācikkhissati. Sā ca desanā atthāya hitāya sukhāya hotīti “ayaṃ vammiko” ti-ādinā upamāvaseneva pannarasa pañhe therassa ācikkhi. Kassapasammāsambuddhakāle kira bārāṇasiyaṃ eko seṭṭhi aḍḍho mahaddhano mahantaṃ nidhānaṃ (2.0104) nidahitvā palighādi-ākārāni kānicipi laṅgāni tattha ṭhapesi. So maraṇakāle attano sahāyassa brāhmaṇassa ārocesi- “imasmim ṭhāne mayā nidhānaṃ nidahitaṃ, taṃ mama puttassa viññutaṃ pattassa dasseti” ti vatvā kālamakāsi. Brāhmaṇo sahāyakaputtassa viññutaṃ pattakāle taṃ ṭhānaṃ dassesi. So nikhānitvā sabbapacchā nāgaṃ passi, nāgo attano puttaṃ disvā “sukheneva dhanaṃ gaṇhatū” ti apagacchi. Svāyamattho tadā loke pākaṭo jāto. Ayaṃ pana devatā tadā bārāṇasiyaṃ gahapa-tikule nibbattitvā viññutaṃ patto satthari parinibbute uraṃ datvā sāsane pabbajito pañcahi sahāyakabhikkhūhi saddhiṃ samaṇadhammakāsi. Ye sandhāya vuttaṃ “pañca bhikkhū nisseṇim bandhitvā” ti-ādi. Tena vuttaṃ “yathāsutamatthaṃ upamābhāvena gahetvā” ti-ādi. Apare pana “devatā attano paṭibhānena ime pañhe evaṃ abhisāṅkharitvā therassa ācikkhī” ti vadanti. **Devaputte nissakkaṃ** devaputtapañhattā tassa atthassa.

251. Catūhi mahābhūtehi nibbattoti **cātumahābhūtikō**. Tenāha “**cātumahābhūta-mayassā**” ti. **Vamati** uggiranto viya hotīti attho. **Vantakoti** ucchaḍḍako. **Vantussa-yoti** upacikāhi vantassa mattikāpiṇḍassa ussayabhūto. **Vantasinehasambaddhoti** vantena kheḷasinehena sampiṇḍito. **Asucikalimalaṃ vamatī**ti ettha mukhādīhi

pāṇakānaṃ niggamanato pāṇake vamatīti ayampi attho labbhateva. **Ariyehi vanta-**
koti kāyabhāvasāmaññaena vuttaṃ. Dukkhasaccapariññāya vā sabbassapi tebhū-
makadhammajātassa pariññātattā sabbopi kāyo ariyehi chandarāgappahānena
vanto eva. **Taṃ sabbanti** yehi tīhi aṭṭhisatehi ussito, yehi nhārūhi sambaddho,
yehi maṃsehi avalitto, yena allacammena pariyonaddho, yāya chaviyā rañjito, taṃ
aṭṭhi-ādisabbaṃ accantameva jigucchitvā virattatāyavantameva. **“Yathā cā”** ti-ā-
dinā vattabbopamatopi vammiko viya vammikoti imamatthaṃ dasseti.

Sambhavati etasmāti sambhavo, mātāpettikiko sambhavo etassāti **mātāpettikasa-**
mbhavo. Tassa. Upaciyati etenāti upacayo’ odanakummāsaṃ upacayo etassāti
odanakummāsūpacayo. Tassa. Adhuvasabhāvatāya (2.0105) **aniccadhammassa**,
sedagūtha-pitta-semhādi-dhātukkhobha-garubhāvaduggandhānaṃ vinodanāya
ucchādetabbadhammassa, parito sambāhanena **parimadditabbadhammassa**,
Khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvatāya **bhedanadhammassa**, tato eva vikiraṇasabhā-
vatāya **viddhaṃsanadhammassāti** dhamma-saddo paccekaṃ yojetabbo. **Tanuvile-**
panenāti kāyāvālepanena ucchādanavilepanena. **Aṅgapaccaṅgābhāvinodana-**
tthāyāti tādisasamuṭṭhāna-sarīravikāravigamāya. Yasmā sukkasoṇitaṃ āhāro,
ucchādanaṃ parimaddanañca yathārahaṃ uppādassa, vuḍḍhiyā ca paccayo,
tasmā āha **“mātāpettika ...pe... kathito”** ti. **Uccāvacabhāvoti** yathārahaṃ yoje-
tabbo- odanakummāsūpacaya-ucchādanaparimaddanaggahaṇehi **uccabhāvo**,
vaḍḍhī. Mātāpettikasambhavaggahaṇena **samudayo**. Itarehi **avacabhāvo**, **parihāni**,
atthaṅgamo pakāsito. Aṅgapaccaṅgānaṃ saṅghapanampi hi vaṭṭapaccayattā
vaṭṭanti.

Kodho dhūmoti ettha dhūmapariyāyena kodhassa vuttattā dhūma-saddo kodhe
vattatīti vuttaṃ **“dhūmo viya dhūmo”** ti. **Bhasmanīti bhasmaṃ**. **Mosavajjanti** musā-
vādo. Dhūmo eva **dhūmāyitaṃ**. Icchā dhūmāyitaṃ etissāti **icchādhūmāyitā**, Pajā.
Icchādhūmāyitasaddassa taṇhāya vutti vuttanayo eva. **Dhūmāyantoti** vitakkasantā-
pena saṃtappento, vitakkentoti attho.

Palipoti dukkaramahākaddamaṃ. **Timūlanti** tīhi mūlehi patiṭṭhitaṃ viya acalaṃ pavattanti vuttaṃ. **Rajo ca dhūmo ca mayā pakāsītā**ti rajasabhāvakaraṇaṭṭhena “rajo”ti ca dhūmasabhāvakaraṇaṭṭhena “dhūmo”ti ca mayā pakāsītā. **Pakatidhūmo** viya aggissa kilesaggijālassa paññābhāvato. **Dhammadesanādhūmo** ñāṇaggisandhīpanassa pubbaṅgamabhāvato. **Ayaṃ rattiṃ dhūmāyanāti** yā divā kattabbakammante uddissa rattiyaṃ anuvitakkaṇā, ayaṃ rattiṃ dhūmāyanā.

Sattannaṃ dhammānanti idaṃ sutte (cūḷani. mettagūmāṇavapucchāniddeśa 28) āgatanayena vuttaṃ. Suttañca tathā ārādhanaveneyyajjhāsayavasena. Tadekaṭṭhatāya vā tadaññakilesānaṃ. **Sundarapaññoti** ñātatiṇaṇapahānapariññāya paññāya sundarapañño.

Etanti (2.0106) “satthan”ti etaṃ **adhivacanaṃ** saṃkilesadhammānaṃ sasanato samucchindanato. Nti vīriyaṃ. **Paññāgatikameva** paññāya hitasseva adhippetattā. Lokiyāya paññāya ārambhakāle lokiyavīriyaṃ gaheṭṭhaṃ, lokuttarāya paññāya pavattikkhaṇe lokuttaravīriyaṃ gaheṭṭhanti yojanā. **Atthadīpanāti** upameyyatthadīpanī upamā.

Gāmatoti attano vasanaḡāmato. **Manteti** āthabbanamante. Te hi brāhmaṇā araṇṇe eva vācenti “mā aṇṇe assosun”ti. **Tathā akāsīti** cattāro koṭṭhāse akāsī. Evamettha vammikapañhasseva vasena upamā āgatā, sesānaṃ vasena heṭṭhā vuttanayena veditabbā.

Laṅganatṭhena nivāraṇatṭhena **laṅgi**, paligho. **Ñāṇamukheti** vipassanāñāṇavīthiyaṃ. **Patatīti** pavattati. **Kammaṭṭhāna-uggahaparipucchāvasenāti** catusaccakammaṭṭhānassa uggaṇhanena tassa atthaparipucchāvasena ceva vipassanāsaṅkhāta-atthavinicchaya-paripucchāvasena ca. Sabbaso ñātuṃ icchā hi paripucchā. Vipassanā ca aniccādito sabbatebhūmakadhammānaṃ ñātuṃ icchatī. Evaṃ vipassanāvasena avijjāpahānamāha, uparikattabbasabbhāvato na tāva maggavasena.

Valli-antare vāti vā-saddo paṃsu-antare vā mattikantare vāti avuttavikappattho. **Cittāvilamattakovāti** cittakkhobhamattakova. **Aniggahitoti** paṭisaṅkhānabalena anivārito. **Mukhavikulanaṃ** mukhasaṅkoco. **Hanusañcopanaṃ pāpeti** antojappanāvattāyaṃ. **Disā vilokanaṃ pāpeti** yattha bādhetabbo ṭhito, taṃdassanattāṃ nivāraṇaparivāraṇatṭhaṃ. **Daṇḍasatthābhiniṇipātanti** daṇḍasatthānaṃ parassa upari niṇipātānāvattāṃ. Yena kodhena aniggahitena mātādikāṃ aghāṭetabbāṃ ugghāṭetvā “ayuttaṃ vata mayā katan”ti attānampi hanati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “**paraghātanampi attaghātanampi pāpeti**”ti. Yena vā parassa haññamānassa vasena ghātakopi ghātanaṃ pāpuṇāti, tādisassa vasenāyamattho veditabbo. Kodhasāmaññena hetāṃ vuttaṃ “**paraṃ ghāṭetvā attānaṃ ghāṭeti**”ti. **Paramussadagatoti** paramukkāṃsagato. Daḷhaṃ parissayamāvahatāya **kodhova kodhūpāyāso**. Tenāha “**balavappatto**”ti-ādi.

Dvedhāpathasamā (2.0107) **hoti** appaṭipattihetubhāvato.

Kusaladhammo na tiṭṭhati nīvaraṇehi nīvāritaparamattā. Samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvayato paṭhamaṃ samathena nīvaraṇavikkhambhanaṃ hoti, vipassanā pana tadaṅgavaseneva tāni nīharatīti vuttaṃ “**vikkhambhanatadaṅgavasenā**”.

ti.

“Kummova aṅgāni sake kapāle”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.17) kummassa aṅgabhā-vena visesato pādasīsāni eva vuccantīti āha “**pañceva aṅgāni hontī**” ti. Vipassanā-cārassa vuccamānattā adhi-kārato sammāsaniyānameva dhammānaṃ idha gahaṇanti “**sabbepi saṅkhatā dhammā**” ti visesaṃ katvāva vuttaṃ. Tenāha bhagavā “pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacanan” ti.

Sunanti koṭṭanti etthāti **sūnā**, adhi-kuṭṭananti āha “**sūnāya uparī**” ti. **Asināti** maṃsakantanena. **Ghātiyamānāti** haññamānā vibādhiyamānā. **Vatthukāmānaṃ upari katvāti** vatthukāmesu ṭhapetvā te accādhānaṃ katvā. **Kantitāti** chinditā. **Koṭṭitāti** bilaso vibhajitā. **Chandarāgappahānanti** chandarāgassa vikkhambhanappa-hānaṃ.

Sammattāti mucchitā sammūḷhā. **Nandīrāgaṃ upagamma vaṭṭaṃ vadḍhentī** sammūḷhattā eva-ādīnavaṃ apassantā nandīrāgassa ārammaṇaṃ upagantvā taṃ paribrūhenti. **Nandīrāgabaddhāti** nandīrāge laggattā tena baddhā. **Vaṭṭe laggantī** tebhūmake vaṭṭe sajjanti. Tattha sajjattā eva **dukkhaṃ patvāpi na ukkaṇṭhanti** na nibbindanti. Idha anavasesappahānaṃ adhippetanti āha “**catutthamaggena nandī-rāgappahānaṃ kathitaṃ**” ti.

Anaṅgaṇasutte (ma. ni. aṭṭha. 1.63) **pakāsito eva** “chandādīhi na gacchantī” ti-ā-dinā. “**Buddho so bhagavā**” ti-ādī “namo karohī” ti (ma. ni. 1.249, 251) vuttanama-kkārassa karaṇākāradassanaṃ. **Bodhāyāti** catusaccasambodhāya. Tathā dama-thasamathataraṇaparini-bbānāni ariyamaggavasena veditabbāni. Samathaparini-bbānāni pana anupādisesavasena yojetabbāni. **Kammaṭṭhānaṃ ahoṣī** Ti vipassa-nākammaṭṭhānaṃ ahoṣi. **Etassa pañhassāti** etassa pannarasamassa pañhassa attho. Evaṃ itaresupi vattabbaṃ vipassanākammaṭṭhānaṃ khiṇāsavagunaṃ matthakaṃ pāpento yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesi, na (2.0108) pucchi-tānusandhināti adhippāyo. Nanu ca pucchāvasenāyaṃ desanā āradhāti? Saccaṃ āradhā, evaṃ pana “pucchāvasiko nikkhepo” ti vattabbaṃ, na “pucchā-nusandhivasena niṭṭhapitā” ti. Antarapucchāvasena desanāya aparivattitattā āra-mbhānurūpameva pana desanā niṭṭhapitā.

Vammikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Rathavinītasuttavaṇṇanā

252. Mahāgovindena pariggahitatākittanaṃ tadā magadharājena pariggahitūpa-lakkhaṇaṃ. Tassa hi so purohito. **Mahāgovindoti** purātano eko magadharājāti keci. Gayhatīti gaho, rājūnaṃ gaho **rājagahaṃ**. Nagara-saddāpekkhāya napuṃsa-kaniddeso. **Aññepettha pakāreti** rājūhi disvā sammā patitṭhāpitattā tesam gahaṃ gehabhūtantipi **rājagahaṃ**. Ārakkhasampatti-ādinā anathuppattihetutāya upaga-tānaṃ paṭirājūnaṃ gahaṃ gahabhūtantipi **rājagahaṃ**, āramarāmaṇiyakādīhi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati, pariggayhatīti vā **rājaga-**

hanti evamādike pakāre. **Buddhakāle ca cakkavattikāle cāti** idam yebhuyyava-sena vuttam. **Veḷūhi parikkhittam ahoṣi**, na pana kevalam kaṭṭhakapavanameva. Rañño uyyānakāle patiṭṭhāpita-aṭṭālakavasena **aṭṭālakayuttam**.

Jananam jāti, jātiyā bhūmi jātibhūmam, jāyi vā mahābodhisatto etthābhi jāti, sā eva bhūmīti jātibhūmam, sā imesam nivāsoti **jātibhūmakāti** āha “**jātibhūmakāti jātibhūmivāsino**” ti. Kassa panāyam jātibhūmīti āha “**taṃ kho panā**” ti-ādi. Tena anaññasādhāraṇāya jātiyā adhippetattā sadevake loke supākaṭabhāvato visesanena vināpi visiṭṭhavisayova idha jāti-saddo viññāyatīti dasseti. Tenāha “**sabbaññubodhisattassa jātaṭṭhānasākiyajanapado**” ti. Tatthapi kapilavatthusannissayo padesoti āha “**kapilavatthāhāro**” ti.

Garudhammabhāvavaṇṇanā

Sākiyamaṇḍalassāti (2.0109) sākiyarājasamūhassa. Dasannam appicchakathā-dīnam vatthu dasakathāvatthu, appicchatādi. Tattha suppatiṭṭhitatāya tassa lābhi **dasakathāvatthulābhī**. **Tatthāti** dasakathāvatthusmiṃ.

Garukaraṇiyatāya dhammo garu etassāti dhammagaru, tassa bhāvo **dhammagarutā**, tāya. “**Ajjhāsayena veditabbo**” ti vatvā na kevalam ajjhāsayeneva, atha kho kāyavacīpayogehipi veditabboti dassento “**dhammagarutāyeva hi**” ti-ādimāha. **Tiyāmarattiṃ dhammakatham katvāti** ettha “kumbhakārassa nivesane tiyāmarattiṃ vasanto dhammakatham katvā” ti evam vacanasesavasena attho veditabbo. Aññathā yathālābhavasena atthe gayhamāne tiyāmarattiṃ dhammakathā katāti āpajjati, na ca taṃ atthi. Vakkhati hi “bahudeva rattinti diyaḍḍhayāmamattan” ti. Dasabalādiguṇavisesā viya dhammagāravahetukā parahitapaṭipattipi sabbabuddhānam majjhe bhinnasuvaṇṇam viya sadisā evāti imassa bhagavato dhammagāravakittane “**kassapopi bhagavā**” ti-ādinā kassapabhagavato dhammagāravam dasseti.

Cārikam nikkhamīti janapadacārikam caritum nikkhami. Janapadacārikāya akāle nikkhantattā kosalarājādayo vāretum ārabhiṃsu. Pavāretvā hi caraṇam buddhāciṇṇam. Puṇṇāya sammāpaṭipattiṃ paccāsīyanto bhagavā “**kiṃ me karissasi**” ti āha.

Anahātovāti dhammasavanussukkena sāyanhe buddhāciṇṇam nhānam akatvāva. Attahitaparahitapaṭipattīsu ekissā dvinnāca atthitāsiddhā catubbidhatā paṭipattikatā eva nāma hotīti vuttam “**paṭipannako ca nāma ...pe... catubbidho hotī**” ti. Paṭikkhepapubbakopi hi paṭipanno atthato paṭipannattho evāti. Kāmam attahitāya paṭipanno tāya sammāpaṭipattiyā sāsanaṃ sobhati, na pana sāsanaṃ vaḍḍheti appossukkabhāvato, na ca kāruṇikassa bhagavato sabbathā manoratham pūreti. Tathā hi bhagavā paṭhamabodhiyam ekasaṭṭhiyā ca arahantesu jātesu (2.0110)- “caratha, bhikkhave, bahujanahitāyā” ti-ādinā (dī. ni. 2.86-88; mahāva. 32) bhikkhū parahitapaṭipattiyam niyojesi. Tena vuttam “**evarūpaṃ bhikkhum bhagavā na pucchati, kasmā? Na mayham sāsanaṃ vaḍḍhipakkhetthito**” ti.

Samudāyo appakena ūnopi anūno viya hotīti bākulattheraṃ catuttharāsito bahi katvāpi “**asīmahātherā viyā**”ti vuttaṃ. Asīmahātherasamaññā vā avayavepi aṭṭhasamāpattisāmaññā viya daṭṭhabbā. Īdise ṭhāne bahūnaṃ ekato kathanaṃ mahatā kaṇṭhena ca kathanaṃ satthu cittārādhanamevāti tehi bhikkhūhi tathā paṭipannanti dassento “**te bhikkhū meghasaddaṃ sutvā**”ti-ādimāha. **Guṇasambhāvanāyā**ti vakkhamānaguṇahetukāya sambhāvanāya sambhāvito, na yena kenaci kiccasamatthatādinā.

Garudhamabhāvavaṇṇanā niṭṭhitā.

Appicchatādivaṇṇanā

Appa-saddassa parittapariyāyataṃ manasi katvā āha “**byañjanaṃ sāvasesaṃ viyā**”ti. Tenāha “**na hi tassā**”ti-ādi. **Appa**-saddo panettha abhāvatthoti sakkā viññātuṃ “appābādhatāñca sañjānāmī”ti-ādīsu (ma. ni. 1.225; 2.134) viya.

Atricchatā nāma (a. ni. ṭī. 1.1.63) atra atra icchāti katvā. **Asantaguṇasambhāvanatā**ti attani avijjamānaṃ guṇānaṃ vijjamānānaṃ viya paresaṃ pakāsanā. **Saddhoti maṃ jano jānātū**ti vattapaṭipattikāravisesalābhīti jānātu “vattapaṭipatti-āpāthakajjhāyitā”ti evamādinā. **Santaguṇasambhāvanā**ti icchācāre ṭhatvā attani vijjamānasīladhutadhammādiguṇavibhāvanā. Tādisassa hi paṭiggahaṇe amattaññutāpi hoti.

Gaṇhantoyeva ummuji aññesaṃ ajānantānaṃyevāti adhippāyo.

Appicchatāpadhānaṃ puggalādhiṭṭhānena catubbidhaṃ icchāpabhedāṃ dassetvā punapi puggalādhiṭṭhānena catubbidhaṃ icchāpabhedāṃ dassento “**aparopi catubbidho** (2.0111) **appiccho**”ti-ādimāha. **Dāyakassa vasanti** dāyakassa cittavasāṃ. **Deyyadhammassa vasanti** deyyadhammassa appabahubhāvaṃ. **Attano thāmanti** attano

yāpanamattakathāmaṃ.

Ekabhikkhupi na aññāsi sosānikavatte sammadeva vuttittā. **Abbokiṇṇanti** avicchedaṃ. **Dutiyo maṃ na jāneyyāti** dutiyo sahāyabhūtopi yathā maṃ jānituṃ na sakuṇeyya, tathā saṭṭhi vassāni nirantaraṃ susāne vasāmi, tasmā **ahaṃ aho sosānikuttamo**.

Dhammakathāya janataṃ khobhetvāti lomahaṃsanāsādhukāradānacelukkhepādivasena sannipatitaṃ itarañca “kathaṃ nu kho ayyassa santikeva dhammaṃ sossāmā” ti kolāhalavasena mahājanaṃ khobhetvā. **Gatoti** “ayaṃ so, tena rattiyaṃ dhammakathā katā” ti jānanabhayena pariyatti-appicchatāya pariveṇaṃ gato.

Tayo kulaputtā viyāti pācīnavaṃsadāye samaggavāsaṃ vutthā tayo kulaputtā viya. **Pahāyāti** pubbabhāge tadaṅgādivasena pacchā aggamaggeneva pajahitvā.

Appicchatādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvādasavidhasantosavaṇṇanā

Pakatidubbalādīnaṃ garucīvarādīni naphāsubhāvāvahāni sarīrakhedāvahāni ca hontīti payojanavasena na-atricchatādivasena tāni parivattetvā lahukacīvaraparibhogo na santosavirodhīti āha “**lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti**” ti. Mahagga-cīvaraṃ, bahūni vā cīvarāni labhitvāpi tāni vissajjetvā tadaññassa gahaṇaṃ yathā-sāruppanaye ṭhitattā na santosavirodhīti āha “**tesaṃ ...pe... dhārentopi santuṭṭhova hoti**” ti. Evaṃ sesapaccayesupi yathābalayathāsāruppasantosaniddhesu apisaddaggaṇe adhippāyo veditabbo. **Yathāsāruppasantosoyeva aggo** alobhajjhāsayassa ukkaṃsanato.

Dvādasavidhasantosavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tividhapavivekavaṇṇanā

Ekoti (2.0112) ekākī. **Gacchatīti** cuṇṇika-iriyāpathavasena vuttaṃ. **Caratīti** vihārato bahi sañcāravasena, **viharatīti** divāvihārādivasena. **Kāyavivekoti** ca nekkhammādhimuttassa bhāvanānuyogavasena vivekaṭṭhakāyatā, na jhānavivekamattaṃ. Tenāha “**nekkhammābhiratānan**” ti. **Parisuddhacittānanti** nīvaraṇādisaṃkilesato visuddhacittānaṃ. **Paramavodānappattānanti** vitakkāditaṃtaṃjhānapaṭipakkhavigamena paramaṃ uttamaṃ vodānaṃ pattānaṃ. **Nirupadhīnanti** kilesupadhi-ādīnaṃ vigamena nirupadhīnaṃ.

Tividhapavivekavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavidhasaṃsaggavaṇṇanā

Saṃsīdati etenāti saṃsaggo, rāgo. Savanahetuko, savanavasena vā pavatto saṃsaggo **savanasaṃsaggo**. Esa nayo sesesupi. **Kāyasaṃsaggo** pana kāyaparāmāso. **Itthī vāti** vadhū, yuvatī vā. **Sandhānetunti** pubbenāparaṃ ghaṭetuṃ. **Sotaviññānavīthivasenāti** idaṃ mūlabhūtaṃ savanaṃ sandhāya vuttaṃ, tassa piṭṭhivattakamanodvārikajavanavīthīsu uppannopi rāgo savanasaṃsaggoyeva. **Dassanasam-saggepi** eseva nayo. **Anitthigandhabodhisatto** parehi kathiyamānavasena pavattasavanasaṃsaggassa nidassanaṃ. **Tissadaharo** attanā suyyamānavasena. Tattha paṭhamaṃ jātake veditabbanti itaraṃ dassento “**daharo kirā**”ti-ādimāha. **Kāmarāgena viddhoti** rāgasallena hadaye appito anto anuviddho.

Soti dassanasam-saggo. **Evaṃ veditabboti** vatthivasena pākaṭaṃ karoti. Tasmim kira gāme yebhuyyena itthiyo abhirūpā dassanīyā pāsādikā, tasmā thero “**sace antogāme na carissasī**”ti āha. Kālasseva pavīṭṭhattā yāguṃ adāsi, tasmā yāgumeva gahetvā gacchantaṃ “**nivattatha, bhante, bhikkhaṃ gaṇhāhi**”ti **āhaṃsu**. **Yācitvāti** “na mayaṃ, bhante, bhikkhaṃ dātukāmā nivattema, apica idaṃ bhante kāraṇaṃ”ti yācitvā.

Ādito (2.0113) lapanam **ālāpo**, vacanapaṭivacanavasena pavatto lāpo **sallāpo**. **Bhikkhuniyāti** idaṃ nidassanamattaṃ. Yāya kāyacipi itthiyā santakaparibhogavasena uppannarāgopi **sambhogasaṃsaggova**.

Pañcavidhasaṃsaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Gāhagāhakādivaṇṇanā

Bhikkhuno bhikkhūhi kāyaparāmāso kāyasambāhanādivasena. **Kāyasaṃsagganti** kāyaparāmāsasaṃsaggaṃ. **Gāhagāhakoti** gaṇhanakānaṃ gaṇhanakoti attho. **Gāhamuttakoti** ayoniso āmisehi saṅgaṇhanakehi sayam muccanako. **Muttagāhakoti** yathāvuttasaṅgahato muttānaṃ saṅgaṇhanako. **Muttamuttakoti** muccanakehi sayampi muccanako. **Gahaṇavasena** saṅgaṇhanavasena. **Upasaṅkamanti** tato kiñci lokāmisam paccāsīsaṅgā, na dakkhiṇeyyavasena. Bhikkhupakkhe **gahaṇavasenāti** paccayaḷābhāya saṅgaṇhanavasenāti yojetabbaṃ. **Vuttanayenāti** “āmise-nā”ti-ādinā vuttanayena.

Ṭhānanti attano ṭhānāvattaṃ. **Pāpuṇituṃ na deti** uppannameva taṃ paṭisaṅkhānabalena nīharanto vikkhambheti. Tenāha “**mantenā**”ti-ādi. Yathā jīvitukāmo puriso kaṇhasappena, amittena vā saha na saṃvasati, evaṃ khaṇamattampi kilesehi saha na saṃvasatīti attho.

Catupārisuddhisīlam lokiyaṃ lokuttarañca. Tathā **samādhipi**. Vipassanāya pādakā **vipassanāpādakāti** aṭṭhasamāpattiggahaṇena yathā lokiya-samādhi gahito, evaṃ vipassanāpādakā etesanti **vipassanāpādakāti** aṭṭhasamāpattiggahaṇeneva lokuttaro samādhi gahito. Yathā hi cattāri rūpajjhānāni adhiṭṭhānaṃ katvā pavatto

maggasamādhi vipassanāpādako, evaṃ cattāri arūpajjhānāni adhiṭṭhānaṃ katvā pavattopi. Samāpattipariyāyo pana pubbavohārena veditabbo. Paṭipakkhasamucchedanena sammā āpajjanato vā yathā “sotāpattimaggo”ti. Evamettha sīlasamādhīnampi missakabhāvo veditabbo, na paññāya eva. **Vimuttīti ariyaphalanti** vuttaṃ “vimuttisampanno”ti vuttatā. Tañhi nipphādanaṭṭhena sampādetabbaṃ, na nibbānanti.

Ettha (2.0114) ca appicchatāya laddhapaccayena paritussati, santuṭṭhatāya laddhā te agadhito amucchito-ādīnavadassī nissaraṇapañño paribhuñjati, evaṃbhūto ca katthaci alaggamānasatāya pavivekaṃ paribrūhento kenaci asaṃsaṭṭho viharati gahaṭṭhena vā pabbajitena vā. So evaṃ ajjhāsayasampanno vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyā, anadhigamassa adhigamāya. Ārabhanto ca yathāsamādinnaṃ attano sīlaṃ paccavekkhati, tassa sīlassa suparisuddhataṃ nissāya uppaṃjati avippaṭisāro, ayamassa **sīlasampadā**. Tassa avippaṭisāramūlakehi pāmojjapītipassaddhisukhehi sammā brūhitaṃ cittaṃ sammadeva samādhīyati, ayamassa **samādhisampadā**. Tato yathābhūtaṃ jānaṃ passaṃ nibbindati, nibbindaṃ virājjati, virāgā vimuccati, ayamassa **paññāsampadā**. Vimuttacittatā panassa **vimuttisampadā**, tato vimuttito **ñāṇadassananti** etesaṃ dasannaṃ kathāvatthūnaṃ anupubbī veditabbā. Tassa yo dasahi kathāvatthūhi samannāgamo, **ayaṃ atthitāya paṭipatti**. Yā nesaṃ paresaṃ saṃkittanaṃ, ayaṃ **parahitāya paṭipatti**. Tāsu purimā ñāṇapubbaṅgamā ñāṇasampayuttā ca, itarā karuṇāpubbaṅgamā karuṇā-sampayuttā cāti sabbaṃ ñāṇakaruṇākaṇḍaṃ vattabbaṃ.

Dasahi kathāvatthūhi karaṇabhūtehi bhikkhūnaṃ ovādaṃ deti, “bhikkhunā nāma atricchatādike dūrato vajjetvā sammadeva appicchena bhavitabban”ti-ādīnaṃ taṃ taṃ kathāvatthūnaṃ bhikkhūnaṃ upadisaṭṭi attho. Upadisanto hi tāni “tehi bhikkhū ovadati”ti vutto. **Ovadatiyeva** sarūpadassanamattena. **Sukhumaṃ atthaṃ parivattetvā**ti evampi appicchatā hoti evampīti appicchatādivasena aparāparaṃ appicchatāvuttiṃ dassetvā tattha sukhumanipuṇaṃ appicchatāsaṅkhātaṃ atthaṃ jānāpetuṃ na sakkoti. **Viññāpetīti** yathāvuttehi visesehi viññāpeti. **Kāraṇanti** yena kāraṇena appicchatā ijjhati, taṃ pana “mahicchatādīsu ete dosā, appicchatāya ayamānisaṃso”ti-ādīnavānisaṃsadassanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sammā hetunā appicchatāya dassetīti **sandassako**. **Gāhetunti** yathā gaṇhati, tathā kātuṃ, tattha paṭṭha-petunti attho. **Ussāhajanavasena**ti yathā taṃ samādānaṃ nicalaṃ hoti, evaṃ ussoḥhiyā uppādanavasena sammadeva uttejetīti **samuttejako**. **Ussāhajātetī** appicchatāya jātussāhe. **Vaṇṇaṃ vatvā** tattha sampattiṃ āyatiñca labbhamānaṃ kittetvā **sampahaṃseti** sammadeva pakārehi tosetīti (2.0115) **sampahaṃsako**. Evaṃ santuṭṭhi-ādīsu yathārahaṃ yojanā kātabbā.

Gāhagāhakādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcalābhavaṇṇanā

253. Satthu sammukhā evaṃ vaṇṇo abbhuggatoti. Iminā tassa vaṇṇassa yathā-bhūtaguṇasamuṭṭhitataṃ dasseti. **Mandamando viyāti** ati viya acheke viya. **Abalabalo viyāti** ati viya abalo viya. **Bhākuṭikabhākuṭiko viyāti** ati viya dummukho viya. **Anumassāti** anumasitvā, dasa kathāvatthūni sarūpato visesato ca anupariggahetvāti attho. Pariggaṇhanaṃ pana nesaṃ anupavisanaṃ viya hotīti vuttaṃ **“anupavitsitvā”** ti. Sabrahmacārīhi vaṇṇabhāsaṃ eko lābhoti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Patthayamāno evamāha** dhammagarutāyāti adhippāyo.

Pañcalābhavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cārikādivaṇṇanā

254. Abhiramaṃ abhirataṃ, tadeva anunāsikalopaṃ akatvā vuttaṃ “abhiranta-n” ti. Bhāvanapuṃsakañcetaṃ. **Anabhirati nāma natthi, abhiramitvā ciravihāropi natthi** sammadeva pariññātavatthukattā. Sabbasahā hi buddhā bhagavanto asayhalābhino.

Pubbe dhammagarutākittanapasāṅgena gahitaṃ aggahitañca mahākassapapa-ccuggamanādiṃ ekadesena dassetvā vanavāsitissasāmaṇerassa vatthuṃ vitthāretvā janapadacārikaṃ kathetuṃ **“bhagavā hī”** ti-ādi āradhamaṃ. Ākāsagāmīhi saddhiṃ gantukāmo **“chaḷabhiññānaṃ ārocehi”** ti āha. Saṅghakammena sijjhamānāpi upasampadā satthu āṇavaseneva sijjhanato **“buddhadāyajjaṃ te dassāmi”** ti vuttanti vadanti. Apare “aparipuṇṇavāsativassasseva tassa upasampadaṃ anujānanto satthā **‘buddhadāyajjaṃ te (2.0116) dassāmi ti avocā’** ti vadanti. **Upasampādetvāti** dhammasenāpatinā upajjhāyena upasampādetvā.

Navayojanasatikaṃ majjhimadesapariyāpannameva, tato paraṃ nādhippetamaṃ dandhatāvasena gamanato. **Samantāti** gatagataṭṭhānassa catūsu passesu. **Aññenapi kāraṇenāti** bhikkhūnaṃ samathavipassanātaruṇabhāvato aññenapi majjhima-maṇḍale veneyyānaṃ ñāṇaparipākādikāraṇena nikkhamati, antomaṇḍalaṃ otarati. **Sattahi vāti-ādi “ekamaṃ māsaṃ vā”** ti-ādinā vuttānukkamena yojetabbaṃ.

Sarīraphāsukatthāyāti ekasmimyeva ṭhāne nibaddhavāsena ussannadhātu-kassa sarīrassa virecanena phāsubhāvatthāya. **Aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāyāti** aggikkhandhūpamasutta (a. ni. 7.72) maghadevajātakādidesanānaṃ (jā. 1.1. 9) viya dhammadesanāya aṭṭhuppattikālassa ākaṅkhanena.

Surāpānasikkhāpadapaññāpane (pāci. 326) viya **sikkhāpadapaññāpanatthāya**. **Bodhaneyyasatte** aṅgulimālādike **bodhanatthāya**. Nibaddhavāsañca puggalaṃ uddissa cārikā **nibaddhacārikā**.

255. Apariggahabhāvaṃ katthaci alaggabhāvaṃ dassetuṃ “**yūthaṃ pahāya ...pe... mattahatthī viyā**”ti vuttaṃ. **Asahāyakiccoti** sahāyakiccarahito siho viya. Tenassa ekavihāritaṃ tejavantatañca dasseti. **Tadā pana kāyaviveko na sakkā laddhanti** idamettha kāraṇaṃ daṭṭhabbaṃ. **Bahūhīti**-ādi pana sabhāvadassanava-sena vuttaṃ. Therassa parisā suvinītā ciṅṅagaruvāsā garuno icchānurūpameva vattati.

Vuttakāraṇayutte addhānagamane cārikānaṃ vohāro sāsane niruḥhoti āha “**kiñcāpī**”ti-ādi. Kenacideva nimittena kismiñci atthe pavattāya saññāya tannimittarahitepi aññasmiṃ pavatti **ruḥhī** nāma. Vijitamārattā **saṅgā mavijayamahāyodho viya**. **Aññaṃ sevitvāti** “mama āgatabhāvaṃ satthu ārocehī”ti ārocanatthaṃ aññaṃ bhikkhuṃ sevitvā.

Bhagavā (2.0117) dhammaṃ desento taṃtaṃpuggalajjhāsayanurūpaṃ tadanu-cchavikameva dhammiṃ kathaṃ karotīti dassento “**cūlagosiṅgasutte**”ti-ādimāha. Tattha **sāmaggirasānisamsanti** “kacci pana vo, anuruddhā, samaggā sammoda-mānā”ti-ādinā (ma. ni. 1.326) sāmaggirasānisamsaṃ kathesi. **Āvasathānisamsanti** “sītaṃ uṇhaṃ paṭihanatī”ti-ādinā (cūlava. 295, 315) āvasathapaṭisamyuttaṃ ānisamsaṃ. **Satipaṭilābhikanti** jotipālatthere lāmakāṃ ṭhānaṃ otiṅṅamate mahā-bodhipallañke pana sabbaññutaṃ paṭivijjhitaṃ patthanaṃ katvā pāramiyo pūrento āgato. Tādisassa nāma pamādavihāro na yuttoti yathā kassapo bhagavā bodhisat-tassa satīṃ paṭilabhituṃ dhammiṃ kathaṃ kathesi, tathā ayaṃ bhagavā tameva **pubbenivāsapaṭisamyuttakathaṃ** bhikkhūnaṃ ghaṭikārasuttaṃ (ma. ni. 2.282) kathesi. **Cattāro dhammuddeseti**- “upanīyati loko addhuvo, atāṇo loko anabhi-ssaro, assako loko sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ, ūno loko atitto taṇhādāso cā”ti (ma. ni. 2.305) ime cattāro dhammuddese kathesi. Kāmañcete dhammuddesā **raṭṭhapālasutte** (ma. ni. 2.304) āyasmatā raṭṭhapālattherena rañño korabyassa kathitā, te pana bhagavato eva āharitvā therena tattha kathitāti vuttaṃ “**raṭṭhapāla-sutte**”ti-ādi. Tathā hi vuttaṃ sutte- “atthi kho, mahārāja, tena bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena cattāro dhammuddesā uddiṭṭhā”ti-ādi (ma. ni. 2.305) **pānakānisamsakathanti** “aggihuttaṃ mukhaṃ yaññā”ti-ādinā (ma. ni. 2.400; su. ni. 573) anumodanaṃ vatvā puna pakiṅṅakakathāvasena pānakapaṭisamyuttaṃ ānisamsakathaṃ kathesi. **Ekībhāve ānisamsaṃ kathesi**, yaṃ sandhāya vuttaṃ “atha kho bhagavā āyasmantaṃ bhaguṃ dhammiyā kathāya sandassesī”-ti-ādi (ma. ni. 3.238). **Anantanayanti** aparimāṇadesanānayaṃ appicchatādipaṭisamyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ. Tenāha “**puṇṇa, ayampi appicchakathāyevā**”ti-ādi bahūhi pariyāyehi nānānayaṃ deseti. Kathaṃ tathā desitaṃ thero aññāsīti āha “**paṭisambhidāpattassa ...pe... ahosī**”ti.

Cārikādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattavisuddhipañhavaṇṇanā

256. Tato (2.0118) **paṭṭhāyāti**. Yadā jātibhūmakā bhikkhū satthu sammukhā therassa vaṇṇaṃ bhāsiṃsu, tato paṭṭhāya. Sīsānulokī hutvā piṭṭhito piṭṭhito anubandhanaṃ therena samāgame ādaravasena katanti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi vuttaṃ pāṭhe “appeva nāmā”ti-ādi, “taramānarūpo”ti ca. Yaṃ pana vuttaṃ **aṭṭhakathāyaṃ** “**ekasmiṃ thāne nilīnan**”ti-ādi, taṃ akāraṇaṃ. Na hi dhammasenāpati tassa therassa nisinnatṭhānaṃ abhiññāññaṇena jānitum na sakkoti. “Kacci nu kho maṃ adisvāva gamissati”ti ayampi cintā ādaravasenevāti yuttaṃ. Na hi satthāraṃ daṭṭhum āgato sāvako api āyasmā aññātakonḍaṇṇo satthukappaṃ dhammasenāpatiṃ tattha vasantaṃ adisvāva gacchanako nāma atthi. **Divāvihāranti** sampa-dāne upayogavacananti āha “**divāvihāratthāyā**”ti.

257. Purimakathāyāti paṭhamālāpe. **Appatiṭṭhitāyāti** nappavattitāya. **Pacchimakathā na jāyatīti** pacchā vattabbakathāya avasaro na hoti. **Satta visuddhiyo pucchi** diṭṭhasaṃsandanavasena. **Ñāṇadassanavisuddhi** nāma ariyamaggo. Yasmā tato uttarimpi pattabbaṃ attheva, tasmā “**catupārisuddhisīlādīsu ṭhitassapi brahmacariyavāso matthakaṃ na pāpuṇāti**”ti vuttaṃ. **Tasmāti** brahmacariyavā-sassa matthakaṃ appattattā. **Sabbaṃ paṭikkhipīti** sattamampi pañhaṃ paṭikkhipi, itaresu vattabbameva natthi.

Appaccayaparinibbānanti anupādisesanibbānamāha. Idāni pakārantarenapi anupādāparinibbānaṃ dassetuṃ “**dvedhā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **gahaṇūpādānanti** daḷhaggahaṇabhūtaṃ upādānaṃ. Tenāha “**kāmupādānādikan**”ti. **Paccayūpādānanti** yaṃ kiñci paccayamāha. So hi attano phalaṃ upādiyati upādānavasena gaṇhatīti **upādānanti** vuccati. Tenāha “**paccayūpādānaṃ nāma ...pe... paccayā**”ti. “Anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccati”ti vacanato (mahāva. 28, 30) **arahatta-phalaṃ anupādāparinibbānanti** kathenti. **Na ca upādānasampayuttanti** upādā-nehī etaṃ na sahitaṃ nāpi upādānehi saha pavatti hutvā. **Na ca kañci dhammaṃ upādiyatīti** kassaci dhammassa ārammaṇakaraṇavasena na upādiyati (2.0119). **Parinibbutanteti** aggamaggena kātābbakilesaparinibbānapariyosānante jātattā. **Amatadhātumeva anupādāparinibbānaṃ kathenti**, kathentānañca yathā tassa koci paccayo nāma natthi, evaṃ adhigatopi yathā koci paccayo nāma na hoti, tathā parinibbānaṃ apaccayaparinibbānanti dassento “**ayaṃ anto**”ti-ādimāha. **Puna pucchaṃ ārabhi** anupādāparinibbānaṃ sarūpato patiṭṭhāpetukāmo.

258. Sabbaparivattesūti sabbesu pañhaparivattanesu, pañhavāresūti attho. **Sagahaṇadhammamevāti** “etaṃ mamā”ti-ādinā gaṇhatīti gahaṇaṃ, saha gahaṇe-nāti sagahaṇaṃ, upādāniyanti attho. Vivaṭṭasannissitassa abhāvato vaṭṭameva anugatoti **vaṭṭānugato**. Tenāha “**catupārisuddhisīlamattassapi abhāvato**”ti. Yo pana catubbidhe vivaṭṭūpanissaye sīle ṭhito, sopi “**aññatra imehi dhammehī**”ti vattabbataṃ arahati.

Sattavisuddhipañhavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattarathavinītaṅṅaṇā

259. Nissakkavacanametam “yāva heṭṭhimasopānakaḷevarā”ti-ādīsu viya. **Atthoti** payojanam. Cittavisuddhi hettha sīlavisuddhiṃ payojeti tassa tadatthattā. **Sīlavisuddhikiccam kataṃ nāma hoti** samādhisaṃvattanato. Samādhisaṃvattanikā hi sīlavisuddhi nāma. **Sabbapadesūti** “cittavisuddhi yāvadeva diṭṭhivissuddhattā”ti-ādīsu sabbapadesu, diṭṭhivissuddhiyaṃ tṭhassa cittavisuddhikiccam kataṃ nāma hotīti-ādīnaṃ yojetabbaṃ.

Sāvatthinagaram viya sakkāyanagaram atikkamitabbattā. **Sāketanagaram viya nibbānanagaram** pāpuṇitabbattā. **Accāyikassa kiccassa uppādakālo viya** navame-neva khaṇena pattabbassa abhisamayakiccassa uppādakālo. Yathā rañño satta-mena rathavinītena sākete antepuradvāre oruḷhassa na tāva kiccam niṭṭhitam nāma hoti, saṃvidhātābbaṃsaṃvidhānaṃ ṇātimittagaṇaparivutassa surasabhojana-paribhoge niṭṭhitam nāma siyā, evametam ṇāṇadassanavisuddhiyā kilese khepetvā tesamyeva paṭippassaddhipahānasādhaka-ariyaphalasamaṅgikāle abhisamayakiccam niṭṭhitam nāma hoti. Tenāha (2.0120) **“yogino ...pe... kālo daṭṭhabbo”**ti. Tattha **paropaṇṇāsa kusaladhammā nāma** cittuppādapariyāpannā phassādayo paropaṇṇāsa anavajjadhammā. **Nirodhasayaneti** nibbānasayane.

“Visuddhiyo”ti vā “kathāvatthūnī”ti vā atthato ekaṃ, byañjanameva nānanti tesam atthato anaññabhāvaṃ dassetuṃ **“iti”**ti āradham. **Āyasmā puṇṇo dasa kathāvatthūni vissajjesīti** satta visuddhiyo nāma vissajjantopi dasa kathāvatthūni vissajjesi tesam atthato anaññattā. Eteneva dhammasenāpati sārīputtatthero satta visuddhiyo pucchanto dasa kathāvatthūni pucchīti ayampi attho vuttovāti veditabbo. Nti pañham. **Kiṃ jānitvā pucchīti** visuddhipariyāyena kathāvatthūni pucchāmīti kiṃ jānitvā pucchi. Dasakathāvatthulābhinaṃ theram visuddhiyo pucchanto pucchitaṭṭhāneyeva pucchanaena kiṃ tithakusalo vā pana hutvā viya yasmiṃ pucchi, udāhu pānīyatthikamatitthehi chinnataṭṭhehi pātentō viya atithakusalo hutvā apucchitabbatṭhāne avisayasmiṃ pucchīti yojanā. Iminā nayena vissajjanapakkhepi atthayojanā veditabbā. Yadatthamassa vicāraṇā āradhā, tam dassentena **“tithakusalo hutvā”**ti-ādīṃ vatvā visuddhikathāvatthūnaṃ atthato anaññatṭepi ayam viseso veditabboti dassetuṃ **“yam hī”**ti-ādī vuttam. **Tadamināti** yaṃ “saṃkhittam, vitthiṇṇan”ti ca vuttam, **tam** iminā idāni vuccamānena nayena vidhinā veditabbaṃ.

Ekā sīlavisuddhīti visuddhīsu visuṃ ekā sīlavisuddhi. Dasasu kathāvatthūsu **cattāri kathāvatthūni hutvā āgatā** appicchatādīhi vinā sīlavisuddhiyā asambhavato. **Appicchakathāti-ādīsu** kathāsīsenā dasakathāvatthu gahitam. Kathetabbattā vā vatthu **kathāvatthūti** vuttam. Evañca upakārato, sabhāvato vā catunnam kathāvatthūnaṃ sīlavisuddhisāṅgaho daṭṭhabbo. Tiṇṇam kathāvatthūnaṃ cittavisuddhisāṅgahepi eseva nayo. **Pañca visuddhiyoti** nāmarūpaparicchedo diṭṭhivissuddhi, sappaccayanāmarūpadassanam kañkhāvitaraṇavisuddhi, vipassanupakkilese

pahāya uppannaṃ vipassanāññāṇaṃ maggāmaggaññāṇadassanavisuddhi, udaya-
bbayaññādi navavidhaññāṇaṃ paṭipadāññāṇadassanavisuddhi, ariyamaggaññāṇaṃ
ññāṇadassanavisuddhīti imā pañca visuddhiyo.

Sattarathavinītavaṇṇanā niṭṭhitā.

260. Sammoditunti (2.0121) anantaraṃ vuccamānena sammodituṃ. **Atṭhānapa-
rikappenāti** akāraṇassa vatthuno parikappanena tadā asambhavaṇṇaṃ atthaṃ
parikappetvā vacanena. **Abhiñhadassanassāti** niccadassanassa, niyatadassana-
ssāti attho.

Ukkhipīti guṇato kathitabhāvena ukkaṃseti. **Therassāti** āyasmato puṇṇatthe-
rassa. **Imasmiṃ thāne** imasmiṃ kāraṇe ekapadeneva sāvakaṃvisaye anaññasā-
dhāraṇaguṇāvikaṇṇanimittaṃ. Idāni tamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**amacca-
ñhi**” ti-ādi vuttaṃ. **Apacāyamānoti** pūjayanto.

“Anumassa anumassa pucchitā” ti vuttattā vicāraṇavasenāha “**kiṃ pana
pañhassa pucchanaṃ bhāriyaṃ udāhu vissajjanaṃ**” ti. **Sahetukaṃ katvāti** yuttā-
yuttaṃ katvā. **Sakāraṇanti** tasseva vevacanaṃ. **Pucchanampīti** evaṃ sahadha-
mmaṇa pucchitabbamatthaṃ sayamaṃ sampādetvā pucchanampi bhāriyaṃ
dukkaraṃ. **Vissajjanampīti** sahadhammaṇa vissajjanampi dukkaraṃ. Evañhi vissa-
jjento viññūnaṃ cittaṃ ārādhētīti. **Yathānusandhināva desanā niṭṭhitā** ādito sa-
parikkhāraṃ sīlaṃ, majjhe samādhīṃ, ante vasībhāvappattaṃ paññaṃ dassetvā desa-
nāya niṭṭhāpitattāti.

Rathavinītasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Nivāpasuttavaṇṇanā

261. Nivappatīti nivāpo, nivāpaṃ vatteti, nivāpabhojanaṃ vā etassāti **nevāpiko**,
nivāpena mige palobhetvā gaṇhanakamāgaviko. **Tiṇabijānīti** nivāpatiṇabijāni.
Vappanti sassamaṃ viya vapitabbaṭṭhena vappaṃ. “Mayaṃ viya aññe ke īdisaṃ
labhissanti” ti **mānamadaṃ āpajjissanti**. **Vissatṭhasatibhāvanti** anussaṅkitaparisa-
ṅkitabhāvaṃ.

Tiracchānā hi vijātiyabalavatiracchānavasanaṭṭhānesu sāsāṅkā ubbiggahadayā appamattā honti visesato māgavikādimanussūpacāre, rasataṇhāya pana baddhā pamādaṃ āpajjassanti. Nivapati etthāti **nivāpo**, nivāpabhūmi nivāpaṭṭhānaṃ. Tenāha “**nivāpaṭṭhāne**” ti. “Yathākāmakaraṇiyā” ti vuttamatthaṃ vivarituṃ “**ekaṃ kirā**” ti-ādi (2.0122) vuttaṃ. Tattha **nivāraṇaṃ viyāti** nivārassa samūho viya. **Nivāro** nāma araṇṇe sayamjātavīhijāti. **Meghamālā viyāti** meghaghaṭṭā viya. **Eka-gghananti** ekajjhaṃ viya aviraṭṭhaṃ. **Pakkamantīti** āsaṅkapaṛisaṅkā hutvā pakkamanti. **Kaṇṇe cālayamānā** Ti anāsaṅkantānaṃ pahaṭṭhākāradassanaṃ. **Maṇḍalagu-mbanti** maṇḍalakākārena ṭhitam gumbaṃ.

262. Kappetvāti upamābhāvena parikappetvā. Mige attano vase vattāpanaṃ **vasibhāvo**. So eva ijjanaṭṭhena **iddhi**, pabhāvanaṭṭhena **ānubhāvo**.

263. Bhayena bhogatoti bhayena saha sabhayaṃ nivāpaparibhogato. **Balavīri-yanti** kāyabalaṅca uṭṭhānavīriyaṅca. Aṭṭhakathāyaṃ pana balameva vīriyaṃ. **Balanti** ca sarīrabalaṃ, taṅca atthato manasikāramaggehi aparāparaṃ saṅcaraṇa-kavātoti vuttaṃ “**aparāparaṃ saṅcaraṇavāyodhātū**” ti.

264. Sikkhitakerāṭikāti paricitaṣāṭheyyā, vaṅcakāti attho. **Iddhimanto viya** ānubhāvavanto viya. Pacurajanehi parabhūtā jātāti **parajanā**, mahābhūtā. Tenāha “**yakkhā**” ti. **Samantā sappadesanti** samantato padesaṃ vipulokāsasannivā-saṭṭhānaṃ. Tassa pana sappadesatā mahā-okāsatāyāti vuttaṃ “**mahantaṃ okāsa**” ti.

265. Ghaṭṭessantīti “sabhayasamuṭṭhānaṃ” ti saññādānavasena cittaṃ cete-ssanti, tāsessantīti attho. **Pariccajissantīti** nibbisissanti. **Mahallakoti** jātiyā mahalla-lako jīṇṇo. **Dubbaloti** byādhivasena, pakatiyā vā balavirahito.

267. Nivāpasadisatāya nivāpoti vā. Lokapariyāpanaṃ hutvā kilesehi āmasita-bbatāya **lokāmisānīti vā.** Vaṭṭe āmisabhūtattā **vaṭṭāmisabhūtānaṃ. Vasam vatte-** tīti kāmaguṇehi kāmaguṇe giddhe satte tasseva gedhassa vasena attano vase vattetīti. Tenāha-

“Antalikkhacaro (2.0123) pāso, yvāyaṃ carati mānaso;

tena taṃ bādhayissāmi, na me samaṇa mokkhasi” ti. (saṃ. ni. 1.151; mahāva. 33);

Ayanti paṭhamamigajātūpamā. Vānapatthassa satova papañcaparadattikādisa-puttadāranikkhamaṃ sandhāyāha “**saputtabhariyapabbajjāyā**” ti.

268. Kāmato cittassa vimutti idha cetovimuttīti adhippetāti āha “**cetovimutti nāma ...pe... uppanna-ajjhāsayo**” ti. Kāme vissajetvā puna tattha nimuggatāya dutiyasa-maṇabrāhmaṇā dutiyamigajātūpamā vuttā.

269. Tatiyasamaṇabrāhmaṇā yathāpariccatte kāme pariccajivā evaṃ ṭhitā, na dutiyā viya tattha nimuggāti adhippāyena “**kiṃ pana te akamsū**” ti pucchati. Itare kāmam ujukaṃ kāmaguṇesu na nimuggā, pariyāyena pana nimuggā diṭṭhijālena ca ajjhotthaṭṭāti dassento “**gāmanigamajanapadarājadhāniyo**” ti-ādīmāha. Diṭṭhijā-lampi taṇhājālānugata mevāti āha “**mārassa pāpimato diṭṭhijālena parikkhipivā**” ti.

271. Khandhakilesābhisaṅkhāramārā vā idha **māraggahaṇena** gahitāti daṭṭhabbaṃ. **Akkhīni bhindi** daṭṭhuṃ asamatthabhāvāpādanena. Tenāha “**vipassa-**

nāpādakajjhānan”ti-ādi. Kiñcāpi māro yaṃ kiñci jhānaṃ samāpannassapi bhikkhuno cittaṃ imaṃ nāma ārammaṇaṃ nissāya vattatīti na jānāti, idhādhippetassa pana bhikkhuno vasena “**vipassanāpādakajjhānan**”ti vuttaṃ. **Teneva pariyāyenāti** “na mārassa akkhīni bhindī”ti evamādinā yathāvuttapariyāyena. **Adassanaṃ gatoti** etthāpi eseva nayo. Cakkhussa padaṃ patiṭṭhāti ca idha ārammaṇaṃ adhippetam taṃ pariggayha pavattanatoti āha “**appatiṭṭham nirārammaṇan**”ti. **Soti māro. Disvāti** dassanahetu. Yasmā maggena catusaccadassanahetu āsavā na parikkhīṇā. Phalakkhaṇe hi te khīṇāti vuccantīti.

Loketi sattaloke saṅkhāraloke ca. **Sattavisattabhāvenāti** laggabhāvena ceva savisesaṃ āsattabhāvena ca. **Atha vāti-ādinā niddesanayavasena** (mahāni. 3, cūḷani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 22, 23; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 124) visattikāpadaṃ niddisati. **Visatāti** vitthaṭā (2.0124) rūpādīsu tebhūmakadhammesu byāpanavasena **visaṭāti** purimavacanameva takārassa ṭakāraṃ katvā vuttaṃ. **Visālāti** vipulā. **Visakkatīti** parisakkati sahati. Ratto hi rāgavatthunā pādena tāliyamānopi sahati. Osakkaṇaṃ, vipphandaṇaṃ vā **visakkananti** vadanti. **Visaṃharatīti** yathā tathā kāmesu ānisaṃsaṃ dassentī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṃ saṃharati saṅkhipati, visaṃ vā dukkhaṃ, taṃ harati upanetīti attho. **Visaṃvādikāti** aniccādiṃ niccādito gaṇhāpentī visaṃvādikā hoti. Dukkhanibbattakassa kammassa hetubhāvato **visaṃmūlā**, visaṃ vā dukkhadukkhādibhūtā vedanā mūlaṃ etissāti **visaṃmūlā**. Dukkhasamudayattā visaṃ phalaṃ etissāti **visaphalā**. Taṇhāya rūpādikassa dukkhasseva paribhogo hoti, na amatassāti sā “**visaparibhogā**”ti vuttā. Sabbattha niruttivasena sadda-siddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṃ dassetuṃ puna “**visālā vā panā**”-ti-ādi vuttaṃ. **Nittiṇṇo uttiṇṇoti** upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitam. Niravasesato vā tiṇṇo **nittiṇṇo**. Tena tena maggena uddhamuddham tiṇṇo **uttiṇṇo**. Yaṃ panettha atthato avibhattam, taṃ suviññeyyameva.

Nivāpasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Pāsarāsisuttavaṇṇanā

272. Sādhumayanti ettha **sādhu**-saddo āyācanattho, na “sādhāvuso”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 182) viya abhinandanādi-atthoti āha “**āyācantā**”ti. Tenāha pāḷiyaṃ “labheyyāmā”ti-ādi vuttaṃ. **Na sakkonti**, kasmā? **Buddhā hi garū honti**, paramagarū uttamaṃ gāravaṭṭhānaṃ, na yathā tathā upasaṅkamanīyā. Tenāha “**ekacāriko sīho**”ti-ādi.

“**Pākaṭakiriyāyā**”ti saṅkhepena vuttaṃ vivarituṃ “**yaṃ hi**”ti-ādi vuttaṃ. Bhagavā sabbakālaṃ kimevamakāsīti? Na sabbakālamevamakāsī. Yadā pana akāsī, taṃ dassetuṃ “**bhagavā paṭhamabodhiyan**”ti-ādi vuttaṃ. **Manussattabhāveti** iminā purisattabhāvaṃ ulliṅgeti. **Dhanapariccāgo kato nāma natthi** bhagavato dharamā-nakāleti adhippāyo.

Mālākacavaranti (2.0125) milātamālākacavaram. **Rajojallam na upalimpati** acchatarachavibhāvato. Vuttañhetam “sukhumattā chaviyā kāye rajojallam na limpātī”ti. Yadi evam kasmā bhagavā nahāyatitī āha “**utuggahaṇatthan**”ti.

Vihāroti jetavanavihāro. **Visati-usabham** gāvutassa catuttho bhāgoti vadanti. **Kadācīti** kasmiñci buddhuppāde. **Acalamevāti** aparivattameva anaññabhāvato, mañcānam pana appamahantatāhi pādānam patiṭṭhitatṭhānassa hānivaḍḍhiyo hontiyeva.

Yantanālikāhi paripuṇṇasuvaṇṇarasadhārāhi. **Nhānavattanti** “pabbajitena nāma evam nhāyitabban”ti nahānacārittam dassetvā. Yasmā bhagavato sarīram sudhantacāmīkarasamānavāṇam suparisodhitapavāḷarucirakaracaraṇāvaram suvisuddhanīlaratanāvaḷisadisakesatanuruham, tasmā tahaṃ tahaṃ vinissatajātihiṅgularasūpasobhitam upari mahaggharatanāvaḷisañchāditaṃ jaṅgamamiva kanakagirisikharam virocittha. Tasmīṅca samaye dasabalassa sarīrato nikkhamitvā chabbaṇarasmiyo samantato asītihatthappamāṇe padese ādhāvanti vidhāvanti ratanāvaḷiratanadāma-ratanacuṇṇa-vippakiṇṇam viya, pasāritaratanacittakañcana-paṭṭamiva, āsiñcamānalākhārasadhārā-citamiva, ukkāsatani-pātasamākulamiva, nirantaram vippakiṇṇa-kaṇikāra-kiṅkiṅka-pupphamiva, vāyuvegasamuddhata-cinapiṭṭhacuṇṇa-rañjitamiva, indadhanu-vijjulatā-vitānasanthatamiva, gaganatalam tam ṭhānam pavanañca sammā pharanti. Tena vuttam “**vaṇṇabhūmi nāmesā-**”ti-ādi. **Atthanti** upameyyattham. **Upamāyoti** “īdiso ca hotī”ti yathāraham tadanucchavikā upamā. **Kāraṇānīti** upamupameyyasambandhavibhāvanāni kāraṇāni. **Pūretvāti** vaṇṇanam paripuṇṇam katvā. **Thāmo veditabbo** “atitthe pakkhando”ti avattabbattā.

273. Kaṇṇikāti sarīragatabindukatāni maṇḍalāni. **Parikkhārabhaṇḍanti** uttarāsaṅgam saṅghāṭiñca sandhāya vadati. Kiṃ panāyam nayo buddhānampi sarīre hotīti? Na hoti, vattadassanattam panetam katanti dassetum “**buddhānam panā-**”ti-ādi vuttam. Gamanavasena kāyassābhiniharaṇam **gamanābhīhāro**. Yathādhippāyāvattanam **adhippāyakopanam**.

Aññatarāya pāramiyāti nekkhammapāramiyā. Vīriyapāramiyāti apare. **Mahābhīnikkhamanassāti** mahantassa carimabhave abhinikkhamanassa. Tañhi mahantam (2.0126) bhogakkhandham mahantañca ñātiparivaṭṭam mahantañca cakkavattisiriṃ pajahitvā sadevakassa lokassa samārakassa ca acinteyyāparimeyyabhedassa mahato atthāya hitāya sukhāya pavattattā mahaniyatāya ca mahantam abhinikkhamananti vuccati.

Purimoti “katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathā”ti evam vutta-attho. **Kā ca pana voti** ettha **ca**-saddo byatireke. Tena yathāpucchitāya kathāya vakkhamānam vippakatabhāvam joteti. **Pana**-saddo vacanālaṅkāre. Yāya hi kathāya te bhikkhū sannisinnā, sā eva antarākathābhūtā vippakatā visesena puna pucchīyati. **Aññāti** antarā-saddassa atthamāha. Aññattho hi ayam antarā-saddo “bhūmantaram (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā) समयantaran”ti-ādīsu viya, **antarāti** vā vemajjheti attho. **Dasakathāvatthunissitāti** “kiṃ sīlam nāma, kathañca pūretabbam, kāni cassa saṃkilesavodānāni”ti-ādīnā appicchādinissitā sīlādinissitā ca kathā. **Ariyoti**

niddoso. Atha vā atthakāmehi araṇīyoti **ariyo**, Ariyānaṃ ayanti vā **ariyoti**. Bhāvanā-manasikāravasena **tuṇhī** bhavanti, na ekaccabāhirakapabbajitā viya mūgabbata-samādānena. **Dutiyajjhānampi ariyo tuṇhībhāvo** vacīsaṅkhārapahānato. **Mūlakammaṭṭhānanti** pārihāriya kammaṭṭhānampi. **Jhānanti** dutiyajjhānaṃ.

274. “Sannipatitānaṃ vo, bhikkhave, dvayan”ti (ma. ni. 1.273; udā. 12, 28, 29) aṭṭhuppattivaseṇa desanā pavattāti tassā uparidesanāya sambandhaṃ dassetuṃ “**dvemā, bhikkhave, pariyesanāti ko anusandhī**”ti anusandhiṃ pucchati. **Ayaṃ tumhākaṃ pariyesanāti** yā mahābhiniikkhamanapaṭibaddhā dhammī kathā, sā tumhākaṃ dhammapariyesanā dhammavicāraṇā ariyapariyesanā nāma. **Apāyama-gganti** anathāvahaṃ maggaṃ. **Uddesānukkamaṃ bhinditvāti** uddesānupubbhiṃ laṅghitvā. **Dhamma**-saddo “amosadhammaṃ nibbānaṃ”ti-ādīsu viya pakatipari-yāyo. **Jāyanasabhāvoti** jāyanapakatikoti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Sabbatthāti yathā “puttabhariyaṃ”ti dvandasamāsavasena

ekattaṃ, esa nayo sabbattha “dāsidāsan”ti-ādīsu sabbapadesu. Parato vikāraṃ anāpajjitvā (2.0127) sabbadā jātarūpameva hotīti **jātarūpaṃ**, suvaṇṇaṃ. Dhavala-sabhāvatāya rañjīyatīti **rajataṃ**, rūpiyaṃ. Idha pana suvaṇṇaṃ ṭhapetvā yaṃ kiñci upabhogaparibhogārahaṃ rajataṃteva gahitaṃ. Upadhīyati ettha dukkhanti **upadhayo**. **Cutisañkhātāṃ maraṇanti** ekabhavapariyāpannaṃ khandhanirodhasa-ñkhātāṃ maraṇamāha. Khaṇikanirodho pana khaṇe khaṇe. Tenāha “**sattānaṃ viyā**”ti. **Samkilissatīti** dūsavisena viya attānaṃ dūsissati. Tenāha bhagavā-“pañcime, bhikkhave, jātarūpassa upakkilesā ayo lohan”ti-ādi (a. ni. 5.23). **Malaṃ gahetvā**ti yehi sahayogato malinaṃ hoti, tesam malinabhāvapaccayānaṃ vasena malaṃ gahetvā. Jīraṇato jarādhammavāre jātarūpaṃ gahitanti yojanā. Ye pana jātidhammavārepi jātarūpaṃ na paṭhanti, tesam itaresaṃ viya jīraṇadhammavāre sarūpato anāgatampi upadhiggahaṇena gahitamevāti daṭṭhabbaṃ. Pariggahe ṭhitānaṃ pana vasena vuccamāne apākaṭānampi jātijarāmaraṇānaṃ vasena yojanā labbhateva. Jātarūpasīsenā cettha sabbassapi anindriyabaddhassa gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, puttabhariyādiggahaṇena viya mittāmaccādiggahaṇaṃ.

275. Ariyehi pariyesanā, ariyānaṃ pariyesanāti vā **ariyapariyesanāti** samāsa-dvayaṃ dasseti “**ayaṃ, bhikkhave**”ti-ādīna.

276. Mūlato paṭṭhāyāTi yaṃ mahābhinikkhamanassa mūlabhāvesu-ādīnavada-ssanaṃ, tato paṭṭhāya. Yasmā te bhikkhū tattha mahābhinikkhamanakathāya sannisinnā, sā ca nesaṃ antarākathā vippakatā, tasmā bhagavā tesam mūlato paṭṭhāya mahābhinikkhamanakathaṃ kathetuṃ ārabhi. **Ahampi pubbeti** visesava-canaṃ aparipakkañāṇena sayaṃ carimabhava tīsu pāsādesu tividhanāṭakaparivā-rassa dibbasampattisadisāya mahāsampattiyā anubhavanaṃ, abhinikkhamitvā padhānapadahanavasena attakilamathānuyogañca sandhāyāha. **Anariyapariye-sanam pariyesinti** etthāpi eseva nayo. **Pañcavaggiyāpīti** yathāsakaṃ gihibhogaṃ anuyuttā taṃ pahāya pabbajitvā attakilamathānuyoge ṭhitā satthu dhammacakka-pavattanadesanāya (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13; paṭi. ma. 2.30) tampi pahāya ariyapariyesanaṃ pariyesimsūti.

277. Kāmaṃ (2.0128) **dahara**-saddo “daharaṃ kumāraṃ mandaṃ uttānaseyya-kan”ti (ma. ni. 1.496) ettha bāladārake āgato, “bhadrena yobbanena samannāga-to”ti pana vakkhamānattā yuvāvattā idha dahara-saddena vuttāti āha “**taruṇova samāno**”ti. **Paṭhamavayena** ekūnatimsavayattā. Jātiyā hi yāva tettiṃsavayā paṭha-mavayo. **Anādaratthe sāmivacanaṃ** yathā “devadattassa rudantassa pabbajī”ti. Kāmaṃ assumuccanaṃ rodanaṃ, taṃ **assumukhānanti** iminā pakāsitaṃ, taṃ pana vatvā “**rudantānan**”ti vacanaṃ balavasokasamuṭṭhānaṃ ārodanavattamuṃ pakāsetīti āha “**kanditvā rodamānānan**”ti. **Kim kusalanti gavesamānoti** kinti sabbaso avajjarahitaṃ ekanta niyyānikaṃ pariyesamāno. **Varapadanti** vaṭṭadu-kkhanissaraṇatthikehi ekantena varaṇiyatṭhena varaṃ, pajjitabbaṭṭhena padaṃ. Tuṅgasarīratāya dīgho, piṅgalacakkhutāya piṅgaloti **dīghapiṅgalo**. **Dhammoti** vinayo, samayoti attho. **Sutvāva uggaṇhinti** tena vuccamānassa savanamatteneva uggaṇhiṃ vācuggataṃ akāsiṃ.

Paṭilapanamattakenāti puna lapanamattakena. Jānātīti ñāṇo, ñāṇoti vādo ñāṇa-

vādo, taṃ **ñāṇavādaṃ**. “Vadāmi”ti āgatattā **aṭṭhakathāyaṃ** “**jānāmi**”ti uttamapuri-savasena attho vutto. **Aññepi bahūti aññepi bahū** mama tathābhāvaṃ jānantā “ayaṃ imaṃ dhammaṃ jānāti”ti, “akampaniyatāya thiro”ti vā evaṃ vadanti. **Lābhīti aññāsīti** dhammassa uddisanena mahāpaññatāya “ayaṃ attanā gatamaggaṃ pavedeti, na anussutiko”ti aññāsi. **Assāti** bodhisattassa. **Etadahosīti** etaṃ “na kho āḷāro kālāmo”ti-ādi manasi ahosi, cintesīti attho.

Heṭṭhimasamāpattīhi vinā uparimasamāpattīnaṃ sampādanassa asambhavato “**satta samāpattiyo maṃ jānāpesī**”ti āha. **Payogaṃ kareyyanti** bhāvanaṃ anuyu-ñjeyyanti attho. **Evamāhāti** evaṃ “ahaṃ, āvuso”ti-ādimāha, sattannaṃ samāpa-ttīnaṃ adhigamaṃ paccaññāsīti attho.

Anusūyakoti anissukī. Tena mahāpurise pasādaṃ pavedesi. Bodhisattassa tā samāpattiyo nibbattetvā ṭhitassa purimajātīparicayena ñāṇassa ca mahantatāya tāsmaṃ gati ca abhisamparāyo ca upaṭṭhāsi (2.0129). Tena “vaṭṭapariyāpannā eve-tā”ti nicchayo udapādi. Tenāha “**nāyaṃ dhammo nibbidāyā**”ti-ādi. Ekaccānaṃ virāgabhāvanāsamatikkamāvahopi neva tesampi accantāya samatikkamāvaho, sayañca vaṭṭapariyāpannoyeva, tasmā neva vaṭṭe nibbindanattāya, yadaggena na nibbidāya, tadaggena na virajjanattāya, rāgādīnaṃ pāpadhammānaṃ na niru-jjhanattāya, na upasamatthāya, tasmā taṃ abhiññeyyadhammaṃ na abhijānana-tthāya ...pe... saṃvattatīti yojanā.

Yāvadeva ākiñcaññāyatanupapattiyāti sattasu samāpattīsu ukkaṭṭhaṃ gahetvā vadati. Uṭṭhāya samuṭṭhāya acutidhammaṃ pariyesitum yuttattā tañca anatikkanta-jātīdhammamevāti mahāsatto pajahatīti āha “**yañca ṭhānaṃ pāpetī**”ti-ādi. **Tato paṭṭhāyāti** yadā samāpattīdhammassa gatiñca abhisamparāyañca abbhaññāsi, tato paṭṭhāya. **Makkhikāvasenāti** bhojanassa makkhikāmissatāvasena. **Manam na uppādeti** bhuñjituntī adhippāyo. **Mahantena ussāhenāti** idaṃ katipāhaṃ tattha bhāvanānuyogamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na aññesaṃ viya kaṣiṇaparikkamādī-karaṇaṃ. Na hi antimabhavikabodhisattānaṃ samāpattīnibbattane bhāriyaṃ nāma. **Analañkaritvāti** anu anu alaṃkatvā punappunaṃ “iminā na kiñci payojanaṃ”-ti katvā.

278. Vācāya uggahitamattovāti ettha pubbe vuttanayānusārena attho veditabbo.

279. Mahāvelā viya **mahāvelā**, vipulavālikapuñjatāya mahanto velātaṭṭo viyāti attho. Tenāha “**mahāvālikarāsīti attho**”ti. Uru maru sikatā vālukā vaṇṇu vālikāti ime saddā samānatthā, byañjanaṃ nānaṃ.

Senā nigacchi nivisi etthāti **senānigamo**, senāya nivīṭṭhaṭṭhānaṃ. **Senānigā-moti** pana ayaṃ samaññā aparakālikā. Gocaragāmanidassanañcetaṃ. **Uparisutta-sminti** mahāsaccakasutte. **Idha pana bodhipallaṅko adhippeto** ariyapariyesanāya vuccamānattā.

280. “Ñāṇadassanaṃ”ti (2.0130) ca ekajjhaṃ gahitapadadvayavisayavisesassa anāmaṭṭhattā “me”ti ca gahitattā anavasesaññeyyāvabodhanasamatthameva ñāṇa-visesaṃ bodheti, na ñāṇamattaṃ, na dassanamattanti āha “**sabbadhammadassana-samatthañca me sabbaññutaññānaṃ udapādī**”ti. **Akuppatāyāti** vimokkhanta-

tāya sabbaso paṭipakkhadhammehi asaṅkhobhaniyatāya. Tenāha “**rāgādīhi na kuppātī**” ti. Ārammaṇasantatāyapi tadārammaṇānaṃ atthi viseso yathā taṃ “āneñjavihāre” ti āha “**akuppārammaṇatāya cā**” ti. **Paccavekkhaṇañāṇampī** Ti na kevalaṃ sabbaññutaññāṇameva, atha kho yathādhigate paṭivedhasaddhamme ekūnavīsatividhapaccavekkhaṇañāṇampi.

281. Paṭividdhoti (dī. ni. ṭī. 2.64; saṃ. ni. ṭī. 1.1.172; sāratta. ṭī. mahāvagga 3.7) sayambhuñāṇena “idaṃ dukkhan” ti-ādinā paṭimukhaṃ nibbijhanavasena patto, yathābhūtaṃ avabuddhoti attho. **Gambhīroti** mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭho. Tenāha “**uttānabhāvapaṭikkhepavacanametā**” ti. Yo alabbhaneyyapatiṭṭho, so ogāhitumasakkuṇeyyatāya sarūpato ca passituṃ na sakkāti āha “**gambhīrattāva duddaso**” ti. **Dukkheṇa daṭṭhabboti** kicchena kenacideva daṭṭhabbo. Yaṃ pana daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anu anu bujjhane kathā eva natthīti āha “**duddasattāva duranubodho**” ti. **Dukkheṇa avabujjhitaḥ** avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṃ ṭhāne- “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambhavataraṃ vā” ti **suttapadaṃ** (saṃ. ni. 5.1115) vattabbaṃ. Santārammaṇatāya vā **santo**. Nibbutasabbapariḷāhatāya **nibbuto**. Padhānabhāvaṃ nītoti vā **paṇīto**. Atittikaratṭhena **atappako** sādurasabhojanaṃ viya. Ettha ca nirodhasaccaṃ santaṃ ārammaṇanti **santārammaṇaṃ**, maggasaccaṃ santaṃ santārammaṇañcāti **santārammaṇaṃ**. Anupasantasabhāvānaṃ kilesānaṃ saṅkhārānaṃ abhāvato nibbutasabbapariḷāhatāya santapaṇītabhāve- neva ca asecanakatāya atappakatā daṭṭhabbā. Tenāha “**idaṃ dvayaṃ lokuttara- meva sandhāya vuttan**” ti. Uttamañāṇavisayattā **na takkena avacaritaḥ**, tato eva nipuṇañāṇagocaratāya ca **saṅho**. Sukhumasabhāvattā ca **nipuṇo**, bālānaṃ avisa- yattā (2.0131) paṇḍitehi eva veditabboti **paṇḍitavedaniyo**. Āliyanti abhiramitaḥ- ṭṭhena sevīyantīti **ālayā**, pañca kāmagaṇā. Ālayanti allīyantī abhiramaṇavasena sevantīti **ālayā**, taṇhāvicarītāni. **Ramantīti** ratim vīdanti kiḷanti laḷanti. **Ālayaratāti** ālayaniratā.

Ṭhānaṃ sandhāyāti ṭhāna-saddaṃ sandhāya. Atthato pana **ṭhānanti** ca paṭicca- samuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati phalaṃ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṃ**, Saṅkhārā- dīnaṃ paccayabhūtā avijjādayo. Imesaṃ saṅkhārādīnaṃ paccayāti idappaccayā, avijjādayova. Idappaccayā eva **idappaccayatā** yathā “devo eva devatā” ti, idappa- ccayānaṃ vā avijjādīnaṃ attano phalaṃ pati paccayabhāvo uppādanasamatthā **idappaccayatā**. Tena samatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṃ etasmāti **paṭiccasamuppādo**. Padadvayenapi dhammānaṃ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Tenāha “**saṅkhārādipaccayānaṃ etaṃ adhivacanan**” ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimaggasaṃvaṇṇa- nāyaṃ** (visuddhi. mahāṭī. 2.572-573) vuttanayena veditabbo.

Sabbasaṅkhārasamathoti-ādi sabbanti sabbasaṅkhārasamathādisaddābhi- dheyyaṃ sabbam atthato **nibbānameva**. Idāni tassa nibbānabhāvaṃ dassetuṃ “**yasmā hī**” ti-ādi vuttaṃ. Nti nibbānaṃ. **Āgammā** Ti paṭicca ariyamaggassa āra- mmaṇapaccayabhāvahetu. **Sammantīti** appaṭisandhikūpasamavasena sammanti.

Tathā santā savisesaṃ upasantā nāma hontīti āha “**vūpasammanti**”ti. Etena “sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho**, nibbānan”ti dasseti. Sabbasaṅkhatavisaṃyutte ca nibbāne sabbasaṅkhāravūpasamapariyāyo heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo. Sesapadesupi eseva nayo. **Paṭinissatṭhāti** samuccheda-vasena pariccattā hontī. **Sabbā taṇhāti** aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā. **Sabbe kilesarāgāti** kāmarāgarūparāgādibhedā sabbepi kilesabhūtā rāgā, sabbepi vā kilesā idha “kilesarāgā”ti veditabbā, na lobhavesesā eva cittassa vipariṇatabhāvā-pādanato (2.0132). Yathāha “rattampi cittaṃ vipariṇataṃ, duṭṭhampi cittaṃ vipariṇataṃ, mūḷhampi cittaṃ vipariṇatan”ti (pārā. 271). **Virajantīti** palujjanti.

Ciranisajjācirabhāsanēhi piṭṭhi-āgilāyanatālugaḷasosādivasena **kāyakilamatho** ceva **kāyavihesā** ca veditabbā. Sā ca kho desanāya atthaṃ ajānantānaṃ vasena vuttā, jānantānaṃ pana desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamova. Tenāha bhagavā- “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesi”ti (udā. 10). Tenevāha “**yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assā**”ti. **Ubhayanti** cittakilamatho ceva cittavihesā cāti ubhayampetaṃ **buddhānaṃ natthi** bodhimūleyeva samucchinattā.

Anubrūhanaṃ sampiṇḍanaṃ. **Soti** “apissū”ti nipāto. **Manti** paṭi-saddayogena sāmi-atthe upayogavacananti āha “**mamā**”ti. Vuddhippattā vā acchariyā **anacchariyā**. Vuddhi-atthopi hi a-kāro hoti yathā

“asekkhā dhammā”ti (dha. sa. 11.tikamātikā). Kappānaṃ sataśahassaṃ cattāri ca asaṅkhyeyyāni sadevakassa lokassa dhammasaṃvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni adhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpattidīpanatā, gāthāthassa acchariyatā, tassa vuddhippatti cāti veditabbaṃ. Atthadvārena hi gāthānaṃ anacchariyatā. **Gocarā ahesunti** upaṭṭhahesuṃ. Upaṭṭhānañca vitakke-tabbatāti āha **“parivitakkayitabbataṃ pāpuṇiṃsū”** ti.

Yadi sukhāpaṭipadāva, kathaṃ kicchatāti āha **“pāramipūraṇakāle panā”** ti-ādi. **Evamādīni** duppariccajāni **dentassa**. Ha-iti vā “byattan”ti etasmiṃ atthe nipāto. Ekaṃsattheti keci. Ha byattaṃ, ekaṃsena vā alaṃ nippayojanaṃ evaṃ kicchena adhigatassa dhammassa desitanti yojanā. **Halanti** vā “alan”ti iminā samānatthaṃ padaṃ “halanti vadāmi”ti-ādīsu (dī. ni. ṭī. 2.65; saṃ. ni. ṭī. 1.1.172) viya. **Rāgadosa-pariphuṭṭhehī** phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca samphuṭṭhehi abhi-bhūtehi. **Rāgadosānugatehī** rāgena ca dosena ca anubandhehi.

Kāmarāgarattā (2.0133) bhavarāgarattā ca nīvaraṇehi nivutatāya, diṭṭhirāga-rattā viparītābhīnivesena. **Na dakkhantī**ti yāthāvato dhammaṃ na paṭivijjhissanti. **Evam gāhāpetunti** “aniccan”ti-ādinā sabhāvena yāthāvato dhammaṃ jānāpetuṃ. Rāgadosaparetatāpi nesaṃ sammūḷhabhāvenevāti āha **“tamokhandhena āvu-ṭṭā”** ti.

282. Dhammadesanāya appossukkatāpattiyā kāraṇaṃ vibhāvetuṃ **“kasmā panā”** ti-ādinā sayameva codanaṃ samuṭṭhāpeti. Tattha **aññātavesenāti** imassa bhaga-vato sāvaka bhāvūpagamanena aññātarūpena. Tāpasavesenāti keci. So pana ara-hattādhigameneva vigaccheyya. Tividhaṃ kāraṇaṃ appossukkatāpattiyā paṭipak-khassa balavabhāvo, dhammassa gambhīratā, tattha ca sātisayaṃ gāravanti, ta dassetuṃ **“tassa hī”** ti-ādi āradhaṃ. (tattha **paṭipakkhā** nāma rāgādayo kilesā sammāpaṭipattiyā antarāyakarattā. Tesam balavabhāvato ciraparibhāvanāya sattasantānato dubbisodhiyatāya te satte mattahatthino viya dubbalapurisaṃ adhibhavitvā ajjhottharivā anayabyasanaṃ āpādentā anekasatayojanāyā mavi-tthāraṃ sunicitāṃ ghanasannivesaṃ kaṇṭakaduggampi adhisenti. Dūrappabhedaducchejjatāhi dubbisodhiyataṃ pana dassetuṃ **“athassā”** ti-ādi vuttaṃ. Tattha ca anto amaṭṭhatāya **kañjiyapuṇṇā lābu**. Cirapārivāsikatāya **takkabharitā cāṭi**. Sneha-tintadubbalabhāvena **vasāpītapilotikā**. Telamissitatāya **añjanamakkhita hattho** dubbisodhaniyā vuttā, hīnūpamā cetā rūpapabandhabhāvato acirakālikattā ca malīnatāya, kilesasaṃkilesa eva pana dubbisodhaniyatāro anādikālikattā anusayi-tattā ca. Tenāha **“atisaṃkiliṭṭhā”** ti. Yathā ca dubbisodhaniyatāratāya, evaṃ gambhīraduddasaduranubodhānampi vutta-upamā hīnūpamāva).

Paṭipakkhavigamanena gambhīropi dhammo supākaṭo bhavye. Paṭipakkha-vigamaṃ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṃ, sā saddhammassavanādhīnā. Taṃ satthari dhamme ca pasādāyattaṃ, so garuṭṭhāniyānaṃ ajjhesanahetukoti panālikāya sattānaṃ dhammasampaṭipattiyā brahmayācanānimitanti taṃ dassento **“apicā”** ti-ādimāha.

Upakkilesabhūtaṃ (2.0134) appaṃ rāgādirajaṃ etassāti appaṃ, appaṃ akkhi paññācakkhu yesaṃ te taṃ sabhāvāti katvā **apparajakkhajātikā**ti ayamatto

vibhāvito “**paññāmaye**” ti-ādinā. Appaṃ rāgādirajaṃ yesaṃ taṃsabhāvā **apparajakkhajātikā**ti evampi saddattho sambhavati. Dānādidasapuññakiriyavattūni saraṇagamanaparaitapariṇāmanehi saddhiṃ (dvādasa hontīti) “**dvādasapuññakiriyavasena**” ti vuttaṃ.

Rāgādimalena **samalehi** pūraṇādīhi **chahi sathārehi** sathupaṭiññehi kabbaracānāvasena cintākavi-ādibhāve ṭhatvā takkapariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayamaṃ paṭibhānaṃ **cintito**. Te kira buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalaṃ lokaṃ vañcetvā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṃ paṭijānantā yaṃ kiñci adhammaṃyeva dhammoti dīpesuṃ. Tenāha “**te hi puretaraṃ uppajjivā**” ti-ādi. **Apāpuretanti** etaṃ kassapassa bhagavato sāsānantaradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānanagarassa mahādvāraṃ ariyamaggaṃ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara.

Selapabbato ucco hoti thiro ca, na paṃsupabbato missakapabbato cāti āha “**sele yathā pabbatamuddhani**” ti. **Dhammamayaṃ pāsādanti** lokuttaradhammāha. So hi sabbaso pasādāvaho, sabbadhamme atikkamma abbhuggataṭṭhena pāsādasadiso ca. Paññāpariyāyo vā idha **dhamma**-saddo. Sā hi abbhuggataṭṭhena “pāsādo” ti **abhidhamme** (dha. sa. aṭṭha. 16) niddiṭṭhā. Tathā cāha-

“Paññāpāsādamaṃruya, asoko sokiniṃ pajaṃ;

pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhati” ti. (dha. pa. 28);

Uṭṭhehīti vā dhammadesanāya appossukkatāsaṅkhātasaṅkocāpattito kilāsubhāvato uṭṭhaha.

283. Garuṭṭhāniyaṃ payirupāsivā garutaraṃ payojanaṃ uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanāva hotīti āha “**ajjhesananti yācanan**” ti. Padesavi-sayaṃ ñāṇadassanaṃ ahutvā buddhānaṃyeva (2.0135) āveṇikabhāvato idaṃ ñāṇadvayaṃ “buddhacakkhū” ti vuccatīti āha “**imesañhi dvinnaṃ ñāṇānaṃ buddhacakkhūti nāman**” ti. **Tiṇṇaṃ maggañāṇānanti** heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ “**dhammacakkhū**” ti nāmaṃ catusaccadhammadassanamattabhāvato. Yato tāni ñāṇāni vijjūpamabhāvena vuttāni, aggamaṃ maggañāṇaṃ pana ñāṇakiccassa sikhāppattiyā na dassanamattaṃ hotīti “dhammacakkhū” ti na vuccati, tato taṃ vajirūpamabhāvena vuttaṃ. **Vuttanayenāti** “apparajakkhā” ti ettha vuttanayena. Yasmā mandakilesā “**apparajakkhā**” ti vuttā, tasmā bahalakilesā “**mahārajakkhā**” ti vedītabbā. Paṭipakkhavidhamanasamatthātāya **tikkhāni** sūrāni visadāni, vuttavipariyāyena **mudūni**. **Saddhādayo ākārāti** saddahanādippakāre vadati. **Sundarāti** kalyāṇā. **Sammohavinodaniyaṃ** (vibha. aṭṭha. 814) pana “yesaṃ āsayādayo koṭṭhāsā sundarā, te svākārā, viparītā dvākārā” ti vuttaṃ, taṃ imāya atthavaṇṇanāya aññadatthu saṃsandati sametīti daṭṭhabbaṃ. **Kāraṇaṃ** nāma paccayākāro, saccāni vā.

Ayaṃ panettha pālīti ettha apparajakkhādīpadānaṃ atthavibhāvane ayaṃ tassa-tthassa vibhāvanī pālī. Saddhādīnaṃ vimuttipariṇācākadhammānaṃ balavabhāvo tappaṭipakkhānaṃ pāpadhammānaṃ dubbalabhāveneva hoti, tesañca balavabhāvo saddhādīnaṃ dubbalabhāvenāti vimuttipariṇācākadhammānaṃ atthitānā-tthitāvasena apparajakkhamahārajakkhatādayo pālīyaṃ vibhajitvā dassitā. Khandhādayo eva lujjanapalujjanaṭṭhena **loko**. Sampattibhavabhūto loko **sampatti-**

bhavaloko, sugatisaṅkhāto upapattibhavo. Sampatti sambhavati etenāti **sampattisa-mbhavaloko**. Sugatisaṃvattaniyo kammabhavo. Duggati saṅkhāta-upapattibhavaduggati saṃvattaniyakammabhavā **vipattibhavalokavipattisambhavalokā**.

Puna ekakadukādivasena lokaṃ vibhajitvā dassetuṃ “**eko loko**”ti-ādi vuttaṃ. Āhārādayo viya hi āhāraṭṭhitikā saṅkhārā lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti. Ettha **eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**ti yāyaṃ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbasaṅkhārānaṃ paccayāyattavutti, tāya sabbe saṅkhārā ekova loko ekavidho pakārantarassa abhāvato. **Dve lokā**ti-ādīsupi iminā (2.0136) nayena attho veditabbo. Nāmaggaḥaṇena cettha nibbānassa aggahaṇaṃ tassa alokasabhāvattā. Nanu ca **āhāraṭṭhitikā**ti ettha paccayāyattavuttitāya maggaphalānampi lokatā āpajjatīti? Nāpajjati pariññeyyānaṃ dukkhasaccadhammānaṃ idha “loko”ti adhippetattā. Atha vā na lujjati na palujjatīti yo gahito tathā na hoti, so lokoti taṃ-gahaṇarahitānaṃ lokuttarānaṃ natthi lokatā. Upādānānaṃ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. **Dasāyatanā**ni dasa rūpāyatanāni. Sesamettha suviññeyyameva.

Vivaṭṭajjhāsayassa adhippetattā tassa ca sabbaṃ tebhūmakakammaṃ garahitabbaṃ vajjitabbañca hutvā upaṭṭhātīti vuttaṃ “**sabbe abhisāṅkhārā vajjaṃ, sabbe bhavagāmikammā vajjan**”ti. Apparajakkhamahārajakkhādīsu pañcasu dukesu ekekasmim dasa dasa katvā “**paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānātī**”ti vuttaṃ. Atha vā anvayato byatirekato ca saddhādīnaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ jānātīti katvā tathā vuttaṃ. Ettha ca apparajakkhādibhabbādivasena āvajjentassa bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekā.

Uppalāni ettha santīti **uppalinī**, gacchopi jalāsāyopi, idha pana jalāsāyo adhippetoti āha “**uppalavane**”ti. Yāni udakassa anto nimuggāneva hutvā pusanti vaḍḍhanti, tāni **antonimuggaposīni**. **Dīpitāni**ti **aṭṭhakathāyaṃ** pakāsītāni, idheva vā “**aññānipī**”ti-ādinā bhāsītāni.

Ugghaṭitaññūti ugghaṭitaṃ nāma ñāṇugghaṭanaṃ, ñāṇe ugghaṭitamatte eva jānātīti attho. Vipañcitaṃ vitthāritameva atthaṃ jānātīti **vipañcitaññū**. Uddesādīhi netabboti **neyyo**. **Saha udāhaṭavelāyā**ti udāhāre udāhaṭamatteyeva. **Dhammābhisamayoti** catusaccadhammassa ñāṇena saddhiṃ abhisamayo. **Ayaṃ vuccatīti** ayaṃ “**cattāro satipaṭṭhānā**”ti-ādinā nayena saṃkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā arahattaṃ gaṇhituṃ samattho puggalo “**ugghaṭitaññū**”-ti vuccati. **Ayaṃ vuccatīti** ayaṃ saṃkhittena mātikaṃ ṭhapetvā vitthārena atthe (2.01) vibhajiyamāne arahattaṃ pāpuṇituṃ samattho puggalo “**vipañcitaññū**”ti vuccati. **Uddesatoti** uddesahetu, uddisantassa, uddisāpentassa vāti attho. **Paripucchatoti** atthaṃ paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayo hotīti** anukkamena arahattappatti hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotīti** tena attabhāvena maggaṃ vā phalaṃ vā antamaso jhānaṃ vā vipassanaṃ vā nibbattetuṃ na sakkoti. **Ayaṃ vuccati puggalo padaparamoti** ayaṃ puggalo byañjanapadameva paramaṃ assāti padaparamoti vuccati.

Kammāvaraṇenāti (vibha. aṭṭha. 826) pañcavidhena ānantariyakammena. **Vipākāvaraṇenā**ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukā paṭisandhipi “**vipākāvaraṇamevā**”ti veditabbā. **Kilesā-**

varaṇenāti niyatamicchādiṭṭhiyā. **Assaddhā**ti buddhādīsu saddhārahitā. **Acchandi-**
kāti kattukamyatākusalacchandarhitā. Uttarakurukā manussā acchandika-
ṭṭhānaṃ pavīṭṭhā. **Duppaññā**ti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya
pana paripuṇṇāyapi yassa bhavaṅgaṃ lokuttarassa paccayo na hoti, sopi
duppañño eva nāma. **Abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu samma-**
ttanti kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātāṃ maggaṃ okkamituṃ adhi-
gantūṃ abhabbā. **Na kammāvaraṇenā**ti-ādīni vuttavipariyāyena veditabbāni.

Nibbānassa dvāraṃ pavisanamaggo. **Vivaritvā ṭhapito** mahākaruṇūpanissa-
yena sayambhuññaṇena adhigatattā. **Saddhaṃ pamuñcantū**ti attano saddhaṃ
pavesentu, saddahanākāraṃ upaṭṭhapentūti attho. Sukhena akicchena pavattani-
yatāya **suppavattitaṃ**. **Na bhāsiṃ** na bhāsissāmīti cintesiṃ.

284. Dhammaṃ desessāmīti evaṃ pavattitadhammadesanāpaṭisaṃyuttassa
vitakkassa sattamasattāhato paraṃ aṭṭhamasattāheyeva uppannattā vuttaṃ
“**aṭṭhame sattāhe**”ti. Na itarasattāhāni viya paṭiniyata kiccalakkhitassa aṭṭhamasa-
ttāhassa nāma pavattitassa sabbhāvā.

Vivaṭanti (2.0138) devatāviggahena vivaṭa-aṅgapaccaṅganiddāya janānaṃ

pākaṭaṃ vippakāraṇti attho. “Buddhattaṃ anadhigantvā na paccāgamissāmi”ti uppannavitakkātisayahetukena **pathavīparivattanacetiyaṃ nāma dassetvā**. Sākiyakoliyamallarajavasena **tīṇi rajjāni. Rukkhamūleti nigrodhamūle. Vatvā pakkāmi**, pakkamantiyā cassā mahāsatto ākāraṃ dassesi suvaṇṇathālaggaḥāya, sā “tumhākaṃ taṃ pariccattamevā”ti pakkāmi.

Divāvihāraṃ katvāti nānāsamāpattiyo samāpajjanena divāvihāraṃ viharitvā. “Kāmaṃ taṇhā ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu, upasussatu sarīre maṃsalohitaṃ”ti-ādinā **sutte** (ma. ni. 2.184; saṃ. ni. 2.237; a. ni. 2.5; 8.13; mahāni. 17, 196) āgatanayena **caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā**.

Navayojananti ubbedhato vuttaṃ, puthulato dvādasayojanā, dīghato yāva cakkavālā āyatāti vadanti. Ajjhottharanto upasaṅkamitvā- “uṭṭhehi so, siddhattha, ahaṃ imassa pallaṅkassa anucchaviko”ti vatvā tattha sakkiṃ otārento attano parisamāniddisi. Ekappahārenea- “ayameva anucchaviko, ayameva anucchaviko”ti kolāhalamakāsi, taṃ sutvā **mahāsatto ...pe... hatthaṃ pasāreti**. Yaṃ sandhāya vuttaṃ- “Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ;

sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā”ti. (cariyā. 1.124);

Pubbenivāsaññaṃ visodhetvāti ānetvā sambandho sīhāvalokanaññaṃ. **Vaṭṭa-vivaṭṭaṃ sammāsivāti** catusaccamanasikāraṃ sandhāyāha. **Imassa pallaṅkassa atthāyāti** pallaṅkasīna adhiḡatavisesaṃ dasseti. Tattha hi sikhāpattavimuttisukhaṃ avijahanto antarantarā ca paṭiccasamuppādaṅgaṃ manasikaronto ekapallaṅkena nisīdi. **Ekaccānanti** yā adhiḡatamaggā sacchikatanirodhā ekadesena ca buddhaguṇe jānanti, tā ṭhapetvā tadanñesaṃ devatānaṃ. **Aññepi buddhattakarāti** visākhāpuṇṇamato paṭṭhāya rattindivaṃ evaṃ nikkasamāhitabhāvahetukānaṃ buddhaguṇānaṃ upari aññepi (2.0139) buddhattasādhakā, “ayaṃ buddho”ti buddhabhāvassa paresaṃ vibhāvanā dhammā kiṃ nu kho atthīti yojanā.

Animisehīti dhammapītipphāravasena pasādavikasitaniccalatāya nimesarahitehi. **Ratanacaṅkameti** devatāhi māpīte ratanamayacaṅkame. Ratanabhūtānaṃ sattannaṃ pakaraṇānaṃ tattha ca anantanayassa dhammaratanassa sammāsānena **taṃ ṭhānaṃ ratanagharacetiyaṃ nāma jātantipi** vadanti. **Evanti** vakkhamānākārena. Chabbaṇṇānaṃ rasmināṃ dantehi nikkhamanato **chaddantanāgakulaṃ viyāti** nidassanaṃ vuttaṃ.

Heṭṭhā lohapāsādappamāṇoti navabhūmakassa sabbapaṭṭhamassa lohapāsā-dassa heṭṭhā lohapāsādappamāṇo. **Khandhakaṭṭhakathāyaṃ** (mahāva. aṭṭha. 5) pana tattha “bhaṇḍāgāragabbhappamāṇaṃ”ti vuttaṃ.

Paccaggheti abhinave. Paccekaṃ mahagghatāya **paccaggheti** keci, taṃ na sundaraṃ. Na hi buddhā bhagavanto mahagghaṃ paṭiggaṇhanti paribhuñjanti vā. **Piṇḍapātanti** ettha manthaṅca madhupiṇḍikaṅca sandhāya vadati. **Ayaṃ vitakkoti**- “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti ayaṃ parivitakko.

Paṇḍiccenāti samāpattipaṭilābhasaṃsiddhena adhiḡamabāhusaccasaṅkhātena paṇḍitabhāvena. **Veyyattiyenāti** samāpattipaṭilābhapaccayena pārihāriyapaññāsaṅkhātena byattabhāvena. **Medhāvīti** tihetukapaṭisandhipaññāsaṅkhātāya taṃtaṃ-itikattabbatāpaññāsaṅkhātāya ca medhāya samannāgatoti evampettha

attho daṭṭhabbo. **Mahājāniyoti** mahāparihāniko. **Āgamanapādāpi natthīti** idaṃ paṭhamam vattabbaṃ, athāhaṃ tattha gaccheyyaṃ, gantvā desiyamānaṃ dhammampissa sotuṃ sotapasādopi natthīti yojanā. Kiṃ pana bhagavatā attano buddhānubhāvena te dhammaṃ ñāpetuṃ na sakkāti? Āma, na sakkā. Na hi parato ghosaṃ antarena sāvakānaṃ dhammābhisamayo sambhavati, aññathā itarapaccayarahitassapi dhammābhisamayena bhavitabbaṃ, na ca taṃ atthi. Vuttaññetaṃ- “dveme, bhikkhave, paccayā sammādiṭṭhiyā uppādāya parato ca ghoso ajjhattañca yonisomanasikāro”ti (a. ni. 2.127). Pāḷiyaṃ rāmasseva samāpattilābhitā āgatā, na udakassa, taṃ tassa bodhisattena samāgatakālavasena vuttaṃ (2.0141). So hi pubbepi tattha yuttappayutto viharanto mahāpurisena khippaññeva samāpattīnaṃ nibbattitabhāvaṃ sutvā saṃvegajāto mahāsatte tato nibbija pakkante ghaṭento vāyamanto nacirasseva aṭṭha samāpattiyo nibbattesi. Tena vuttaṃ “**nevasaññānāsaññāyatane nibbattoti addasā**”ti. Ete aṭṭha brāhmaṇāti sambandho. **Chalaṅgavāti** chalaṅgaviduno. **Mantanti** mantapadaṃ. “Nijjhāyitvā”ti vacanaseso, mantetvāti attho. **Viyākarimsūti** kathesuṃ.

Yathāmantapadanti lakkhaṇamantasaṅkhātavedavacanānurūpaṃ. **Gatāti** paṭipannā. “Dveva gatiyo bhavanti anaññā”ti (dī. ni. 2.33; 3.199-200; ma. ni. 2.384, 398) vuttaniyāmena nicchinituṃ asakkontā brāhmaṇā vuttameva paṭipajjimsu, na mahāpurisassa buddhabhāvappattiṃ paccāsīsimsu. **Ime pana** koṇḍaññādayo **pañca** “ekaṃsato buddho bhavissati”ti jātanicchayattā **mantapadaṃ atikkantā**. **Puṇṇapattanti** tuṭṭhidānaṃ. **Nibbitakkāti** nibbikappā, na dvedhā takkā.

Vappakāleti vapanakāle. Vapanatthaṃ bijāni nīharaṇantena tattha aggaṃ gahetvā dānaṃ **bijaggadānaṃ** nāma. **Lāyanaggādisupi** eseva nayo. Dhaññaphalassa nātipariṇatakāle **puthukakāle**. **Lāyaneti** sassalāyane. Yathā lūnaṃ hatthakaṃ katvā veṇivasena bandhanaṃ **veṇikaraṇaṃ**. Veṇiyo pana purisabhāra-vasena bandhanaṃ **kalāpo**. Khale kalāpānaṃ ṭhapanadivase aggaṃ gahetvā dānaṃ **khalaggam**. Madditvā vihīnaṃ rāsikaraṇadivase aggaṃ gahetvā dānaṃ **bhaṇḍaggam**. Koṭṭhāgāre dhaññassa pakkhipanadivase dānaṃ **koṭṭhaggam**. **Uddharitvā** Ti khalato dhaññassa uddharitvā. **Navannaṃ aggadānānaṃ dinnattāti** idaṃ tassa rattaññūnaṃ aggabhāvattāya katābhinihārānurūpaṃ pavattitasāvaka-pāramiyā ciṇṇante pavattitattā vuttaṃ. Tiṇṇampi hi bodhisattānaṃ taṃtampāramiyā sikhāppattakāle pavattitaṃ puññaṃ apuññaṃ vā garutaravipākameva hoti, dhammassa ca sabbapaṭhamam sacchikiriyāya vinā kathaṃ rattaññūnaṃ aggabhāvasiddhīti. **Bahukārā kho ime pañcavaggiyāti** idaṃ pana upakārānussaraṇa-mattakameva paricayavasena āḷārudakānussaraṇaṃ viya.

285. Vivareti majjhe. Tenāha “**tigāvutantare ṭhāne**”ti. **Ayojyamāne upayogavacanam na pāpuṇāti** sāmivacanassa pasaṅge antarā-saddayogena (2.0141) upayogavacanassa icchitattā. Tenāha “**antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanam katan**”ti.

Sabbaṃ tebhūmakadhammaṃ abhibhavitvā pariññābhisamayavasena atikkamitvā. **Catubhūmakadhammaṃ** anavasesaṃ ñeyyaṃ sabbaso ñeyyāvaraṇassa pahīnattā sabbaññutaññāṇena **avediṃ**. Rajjanadussanamuyhanādinā **kilesena**.

Appahātabbampi kusalābyākataṃ tappaṭibaddhakilesamathanena pahīnattā na hotīti āha “**sabbaṃ tebhūmakadhammaṃ jahitvā ṭhito**” ti. **Ārammaṇatoti** āramma-ṇakaraṇavasena.

Kiñcāpi lokiyadhammānampi yādiso lokanāthassa adhigamo, na tādiso adhigamo parūpadeso atthi, lokuttaradhamme panassa lesopi natthīti āha “**lokuttara-dhamme mayhaṃ ācariyo nāma natthī**” ti. **Paṭibhāgapuggaloti** silādīhi guṇehi paṭi-nidhibhūto puggalo. **Sahetunāti** sahadhammena sapāṭihīrakatāya. **Nayenā** Ti abhi-jānanatādividhinā. **Cattāri saccānīti** idaṃ tabbinimuttassa ñeyyassa abhāvato vuttaṃ. **Sayaṃ buddhoti** sayameva sayambhuññaṇena buddho. Vigataparilāhatāya **sītibhūto**. Tato eva **nibbuto**. **Āhañchanti** āhanissāmi. Veneyyānaṃ amatādhigamāya ugghosanādiṃ katvā satthu dhammadesanā **amatadundubhīti** vuttā.

Anantañāṇo jitakilesoti **anantajino**. **Evampi nāma bhaveyyāti** evaṃvidhe nāma rūparatane īdisena ñāṇena bhavitabbanti adhippāyo. Ayaṃ hissa pabbajjāya paccayo jāto, katādhikāro cesa. Tathā hi bhagavā tena samāgamatthaṃ pada-sāva taṃ maggaṃ paṭipajji.

Koṭṭhāsasampannāti aṅgapaccaṅgasaṅkhāta-avayavasampannā. **Aṭṭiyatīti** aṭṭo hoti, domanassaṃ āpajjatīti attho.

Avihaṃ upapannāseti avihesu nibbattā. **Vimuttāti** aggaphalavimuttiyā vimuttā. **Te hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upajjhagunti** te upakā dayo mānusaṃ at-tabhāvaṃ jahitvā orambhāgiyasamaṃyojanappahānena avihesu nibbattamattāva agga-maggādhigamena dibbayogaṃ uddhambhāgiyasamaṃyojanaṃ samatikkamiṃsu.

286. Saṅghapesunti (2.0142) “neva abhivādetabbo” ti-ādinā (mahāva. 12) saṅghaṃ kiriyākāraṃ akaṃsu. Tenāha “**katikaṃ akaṃsū**” ti. **Padhānatoti** pubbe anuṭṭhitadukkaracaraṇato. **Pabhāvitanti** vācāsamuṭṭhānaṃ, vacīnicchāraṇanti attho. “Ayaṃ na kiñci visesaṃ adhigamissati” ti **anukkaṇṭhanatthaṃ**. “Mayaṃ yattha katthaci gamissāmā” ti **mā vitakkayittha**. **Obhāsoti** vipassanobhāso. **Nimi-ttanti** kammaṭṭhānanimittam. **Ekapadenevāti** ekavacaneneva. “Anena pubbepi na kiñci micchā vuttapubban” ti **satim labhitvā**. Yathābhūtavādīti **uppannagāravā**.

Antovihāreyeva ahosi daharakumāro viya tehi bhikkhūhi pariharito. **Maleti** saṃkilese. Gāmato bhikkhūhi nihaṭaṃ upanītaṃ bhattaṃ etassāti nihaṭabhatto, tena **nihaṭabhattena** bhagavatā. **Ettakaṃ kathāmagganti-** “dvemā, bhikkhave, pariyesanā” ti ārabhitvā yāva- “natthi dāni punabbhavo” ti padaṃ, ettakaṃ desanā-maggaṃ. Kāmañcetta- “tumhepi mamañceva pañcavaggiyānañca maggaṃ āruḷhā, ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanā” ti aṭṭhakathāvacaṇaṃ. Tena pana- “so kho ahaṃ, bhikkhave, attanā jātidhammo samāno ...pe... asaṃkiliṭṭhaṃ anu-ttaraṃ yogakkhemaṃ nibbānaṃ ajjhagamanti, atha kho, bhikkhave, pañcavaggiyā bhikkhū mayā evaṃ ovadiyamānā ...pe... anuttaraṃ yogakkhemaṃ nibbānaṃ ajjhagamaṃsu ...pe... natthi dāni punabbhavo” ti imasseva suttapadassa attho vibhāvitoti katvā vuttaṃ “**bhagavā yaṃ pubbe avaca tumhepi mamañceva pañca-vaggiyānañca maggaṃ āruḷhā, ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanāti**. Imaṃ ekameva anusandhiṃ dassento āharī” ti.

287. Anagāriyānampī Ti pabbajitānampi. **Pañcakāmaguṇavasena anariyapariye-**

sanā hoti gadhitādibhāvena paribhuñjanato. Micchājīvavasenapi anariyapariye-
sanā hotīti tato visesanattham **“pañcakāmaguṇavasenā”** ti vuttaṃ sacchandarāga-
paribhogassa adhippetattā. Idāni catūsu paccayesu kāmaguṇe niddhāretuṃ **“tathā”**
ti-ādi vuttaṃ. **Paribhogarasoti** paribhogapaccayapītisomanassaṃ. Ayam pana
rasasamānatāvasena gahaṇaṃ upādāya (2.0143) “raso”ti vutto, na sabhāvato.
Sabhāvena gahaṇaṃ upādāya pītisomanassaṃ dhammārammaṇaṃ siyā, na rasā-
rammaṇaṃ. **Appaccavekkhaṇaparibhogoti** paccavekkhaṇarahito paribhogo, ida-
matthitaṃ anissāya gadhitādibhāvena paribhogoti attho. **Gadhitāti** taṇhāya
baddhā. **Mucchitāti** mucchaṃ mohaṃ pamādaṃ āpannā. **Ajjhogāḷhāti** adhi-ogāḷhā,
taṃ taṃ ārammaṇaṃ anupavisitvā ṭhitā. **Ādīnavaṃ apassantāti** sacchandarāgapa-
ribhoge dosaṃ ajānantā. Apaccavekkhitaparibhogahetu-ādīnavaṃ nissarati ati-
kkamati etenāti **nissaraṇaṃ**, paccavekkhaṇañāṇaṃ.

Pāsarāsinti pāsasamudāyaṃ. Luddako hi pāsaṃ oḍḍento na ekaṃyeva, na ca
ekasmiṃyeva ṭhāne oḍḍeti, atha kho taṃtaṃmigānaṃ āgamanamaggaṃ salla-
kkhetvā tattha tattha oḍḍento bahūyeva oḍḍeti, tasmā te cittena ekato gahetvā
“pāsarāsī” ti vuttaṃ. Vāgurassa vā pāsapadesānaṃ bahubhāvato **“pāsarāsī”** ti
vuttaṃ.

Pāsarāsisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Cūlahatthipadopamasuttavaṇṇanā

288. Setaparivāroti setapaṭicchado, setavaṇṇālaṅkāroti attho. Pubbe pana “setālaṅkāra”ti assālaṅkāro gahito, idha cakkapañjarakubbarādirathāvayavesu kātabbālaṅkāro. **Evam vuttenā**ti evam “setāya sudan”ti-ādinā pakārena saṃyutta-mahāvagge (saṃ. ni. 5.4) vuttena. **Nātimahā** yuddhamaṇḍale sañcārasukhatthaṃ. Yodho sārathīti **dvinnam**, paharaṇadāyakena saddhiṃ **tiṇṇam vā**.

Nagaram padakkhiṇam karoti nagarasobhanatthaṃ. Idaṃ kira tassa brāhmaṇassa jāṇussoṇiṭṭhānantaram jātisiddham paramparāgataṃ cārittaṃ. Tenāha “**ito ettakehi divasehī**”ti-ādi. Cārittavasena nagaravāsinopi tathā tathā paṭipajjanti. Puññavādimaṅgalakathane niyuttā **māṅgalikā**. Suvatthipattanāya **sovathikā**. **Ādi**-saddena vandī-ādīnaṃ saṅgaho. **Yasasirisampattiyā**ti yasasampattiyā sirisampattiyā ca, parivārasampattiyā ceva vibhavasobhāsampattiyā cāti attho.

Nagarābhimukho (2.0144) **pāyāsi** attano bhikkhācāraṇelāya. **Paṇḍito maññeti** ettha **maññeti** idaṃ “maññati”ti iminā samānatthaṃ nipātapadaṃ. Tassa i-saddam ānetvā atthaṃ dassento “**paṇḍitoti maññati**”ti āha. Anumatipucchāvasena cetam vuttaṃ. Tenevāha “**udāhu no**”ti. “Taṃ kiṃ maññati bhavam vacchāyano samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyā”ti hi vuttamevatthaṃ puna gaṇhanto “**paṇḍito maññe**”ti āha. Tasmā vuttaṃ “**bhavam vacchāyano, samaṇam gotamam paṇḍitoti maññati, udāhu no**”ti, yathā te khameyya, tathā naṃ kathehīti adhippāyo.

Aham ko nāma, mama avisayo esoti dasseti. **Ko cāti** hetunissakke paccattavacananti āha “**kuto cā**”ti. Tathā cāha “**kena kāraṇena jānissāmi**”ti, yena kāraṇena samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyā jāneyyam, taṃ kāraṇam mayi natthīti adhippāyo. **Buddhoyeva bhavya**, abuddhassa sabbathā buddhañāṇānubhāvaṃ jānitum na sakkāti. Vuttañhetam- “appamattakaṃ kho panetaṃ, bhikkhave, orama-ttakaṃ sīlamattakaṃ, yena puthujjano tathāgatassa vaṇṇam vadamāno vadeyya (dī. ni. 1.7), atthi, bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā duddasā duranubodhā ...pe... yehi tathāgatassa yathābhuccam vaṇṇam sammā vadamāno vadeyyā”ti (dī. ni. 1.28) ca. **Etthāti** “sopi nūnassa tādisovā”ti etasmiṃ pade. **Pasattha pasatthoti** pasatthehi attano guṇeheva so pasattho, na tassa kittinā, pasamsāsabhāve-neva pāsamsoti attho. Tenāha “**sabbaguṇānan**”ti-ādi. **Maṇiratananti** cakkavattino maṇiratanam. Sadevake loke pāsamsānampi pāsamsoti dassetuṃ “**pasatthehi vā**”-ti dutiyavikappo gahito.

Araṇiyato attho, so eva vasatīti vasoti **atthavaso**, tassa tassa payogassa ānisaṃsabhūtam phalanti āha “**atthavasanti atthānisaṃsan**”ti. Attho vā vuttalakkaṇo vaso etassāti **atthavaso**, kāraṇam. **Nāgavanāsikoti** hatthināgānam vicaraṇavane tesam gahaṇatthaṃ vasanako. **Anuggahitasippoti** asikkhitatthasippo āyativitthatassa padamattassa dassanena “mahā vata, bho nāgo”ti niṭṭhāgamanato. **Parato pana** bhagavatā vuttaṭṭhāne. **Uggahitasippo puriso nāgavanikoti āgato** Āyativitthatassa (2.0145) padassa uccassa ca nisevitassa byabhicārabhāvaṃ ṅatvā

tattakena niṭṭhaṃ agantvā mahāhatthiṃ disvāva niṭṭhāgamanato. Nāṇaṃ pajjati etthāti **ñāṇapadāni**, khattiyapaṇḍitādīnaṃ dhammavinaye vinītattā vinayehi adhi-gatajjhānādīni. Tāni hi tathāgatagandhahatthino desanāñāṇena akkantaṭṭhānāni. **Cattārīti** pana vineyyānaṃ idha khattiyapaṇḍitādivasena catubbidhānaṃyeva gahitattā.

289. Puggalesu paññāya ca nipuṇatā paṇḍitasamaññā nipuṇatthassa dassana-samatthatāvasenevāti āha “**sukhuma-atthantarapaṭivijjhanasamatthe**” ti. **Ka-saddo idha nipphannapariyāyo. Pare pavadanti ettha, etenāti parappavādo**, para-samayo. Parehi pavadanaṃ **parappavādo**, viggāhikakathāya paravādamaddanaṃ. Tadubhayampi ekato katvā pāḷiyaṃ vuttanti āha “**viññātaparappavāde ceva parehi saddhiṃ katavādaparicaye cā**” ti, parasamayesu paravādamaddanesu ca nipphan-neti attho. **Vāavedhirūpeti** vāavedhipatirūpe. Tenāha “**vāavedhidhanuggahasa-dise**” ti. **Vālanti** anekadhā bhinnassa vālassa aṃsusaṅkhātāṃ vālaṃ. **Bhindantā viyā** Ti ghaṭādiṃ saviggahaṃ muggarādīnā bhindantā viya, diṭṭhigatāni ekaṃsato bhindantāti adhippāyo. “Atthaṃ guyhaṃ paṭicchannaṃ katvā pucchissāmā” ti saṅkhataṃ padapañhaṃ pucchantīti dassetuṃ “**dupadampī**” ti-ādi vuttaṃ. Vadanti etenāti **vādo**, Doso. Pucchīyatīti **pañho**, attho. Pucchati etenāti **pañho**, saddo. Tadubhayaṃ ekato gahetvā āha “**evarūpe pañhe**” ti-ādi. “**Evaṃ puccheyya, evaṃ vissajjeyyā**” ti ca pucchāvissajjanānaṃ sikhāvagamaṃ dasseti. **Seyyoti** uttamo, paramo lābhoti adhippāyo.

Evaṃ attano vādaavidhamanabhayenapi pare bhagavantaṃ pañhaṃ pucchituṃ na visahantīti vatvā idāni vādaavidhamanena vināpi na visahanti evāti dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi āradhāṃ. **Cittam pasīdati** pare attano attabhāvampi vissatthaṃ niyyādetukāmā honti odhisakamettāpharaṇasadisattā tassa mettāyanassa. **Dassanasampannāti** daṭṭhabbatāya sampannā dassanānuttariyabhāvato, ativiya dassa-nīyāti attho.

Saraṇagamanavasena (2.0146) **sāvakāti** lokiyasaraṇagamanena sāvakā, loku-ttarasaraṇagamanena pana sāvakattaṃ parato āgamissati, tañca pabbajitava-sena vuccati, idha gahaṭṭhavasena, ubhayatthāpi saraṇagamanena sāvakattaṃ veditabbaṃ. Te hi paralokavajjabhayadassāvino kulaputtā, ācārakulaputtāpi tādisā bhavanti. **Thokenā** Ti iminā “manaṃ anassāmā” ti padassatthaṃ vadati.

290. Udāharīyati ubbegapītivasenāti, tathā vā udāharaṇaṃ **udānaṃ**. Tenāha “**udāhāraṃ udāhari**” ti. **Assa dhammassāti** assa paṭipattisaddhammapubbakassa paṭivedhasaddhammassa. **Soti** hatthipadopamo hatthipadopamabhāvena vucca-māno dhammo. **Ettāvatāti** ettakena paribbājakena vuttakathāmaggamattena. Kāmaṃ tena vuttakathāmaggenapi hatthipadopamabhāvena vuccamāno dhammo paripuṇṇova arahattaṃ pāpetvā paveditattā, so ca kho saṅkhepato, na vitthāratoti āha “**na ettāvatā vitthārena paripūro hoti**” ti. Yadi yathā vitthārena hatthipadopamo paripūro hoti, tathā desanā āraddhā, **atha kasmā kusaloti na vuttoti** codanā.

291. Āyāmatopīti pi-saddena ubbedhenapi rassāti dasseti. Nīcakāyā hi tā honti. **Uccāti** uccakā. Nisevanaṃ, nisevati etthāti vā **nisevitaṃ**. Nisevanañcetta kaṇḍu-

yitavinodanattam ghaṃsanam. Tenāha “**khandhappadese ghaṃsitaṭṭhānan**” ti. **Uccā**ti anīcā, ubbedhavantiyoti attho. **Kālārikā**ti viraḷadantā, visaṅgatadantāti attho. Tenāha “**dantānan**” ti-ādi. **Kaḷāratāyā**ti viraḷatāya. **Ārañjitānī**ti rañjitāni, vilikhitanīti attho. **Kaṇerutāyā**ti kuṭumalasaṅṭhānatāya. **Ayam vā**ti ettha **vā**-saddo saṃsayita-nicchayattho yathā aññatthāpi “**ayam vā imesam samaṇabrāhmaṇānam sabba-bālo sabbamūḷho**” ti-ādīsu (dī. ni. 1.181).

Nāgavanam viyāti mahāhatthino vāmanikādīnañca padadassanaṭṭhānabhūtam nāgavanam viya. **Ādito paṭṭhāya yāva nīvaraṇappahānā dhammadesanā** tathāgata-tassa (2.0147) bāhiraparibbājakādīnañca padadassanabhāvato. **Ādito paṭṭhāyā**ti ca “**taṃ suṇāhi**” ti padato paṭṭhāya. **Kusalo nāgavaniko viya yogāvacarō** pariyesa-navasena pamāṇaggahaṇato. **Matthake ṭhatvā**ti imassa suttassa pariyoṣāne ṭhatvā. **Imasmimpi ṭhāneti** “**evameva kho brāhmaṇā**” ti-ādinā upameyyassa atthassa upaññāsaṅṭhānepi.

Svāyanti (dī. ni. ṭī. 1.190) idha-saddamattam gaṇhāti, na yathāvisesitabbaṃ idha-saddam. Tathā hi vakkhati “**katthaci padapūraṇamattamevā**” ti. **Lokam upādāya vuccati** loka-saddena samānādhikaraṇabhāvena vuttatā. Sesapadadvaye pana saddantarasaṅnidhānamattena taṃ taṃ upādāya vuttatā daṭṭhabbā. **Okāsanti** kañci padesam indasālaguhāya adhippetatā. **Padapūraṇamattameva** okāsā-padisanassapi asambhavato.

Tathāgata-saddādīnam atthaviseso **mūlapariyāyaṭṭhakathā** (ma. ni. aṭṭha. 1.12) **visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu** vutto eva. Tathāgatassa sattanikāyantogadhatāya “**idha pana sattaloko adhippeto**” ti vatvā tathāyaṃ yasmiṃ sattanikāye, yasmiñca okāse uppajjati, taṃ dassetuṃ “**sattaloke uppajjamānopi cā**” ti-ādi vuttam. Tattha **imasmimyeva cakkavāḷeti** imissā eva lokadhātuyā. “**Aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddho apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyun**” ti (dī. ni. 3.161; ma. ni. 3.129; a. ni. 1.278; netti. 57; mi. pa. 5.1.1) ettha jātikhettabhūtā dasasahasilokadhātu “**ekissā lokadhātuyā**” ti vuttā. Idha pana imaṃyeva lokadhātum sandhāya “**imasmimyeva cakkavāḷe**” ti vuttam. Tisso hi saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavacane visayakhettaṃ āṇākhettaṃ jātikhettaṃ tividhe khettaṃ ṭhapetvā imaṃ cakkavāḷam aññasmim cakkavāḷe buddhā uppajjantīti suttam natthi, na uppajjantīti pana atthi. Kathaṃ? “**Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati** (ma. ni. 1.285; 2.341; mahāva. 11; kathā. 405; mi. pa. 4.5.11), **ekomhi sammāsambuddho**” ti (ma. ni. 1.285; 2.341; kathā. 405; mahāva. 11) evamādīni imissā lokadhātuyā ṭhatvā vadantena bhagavatā- “**kiṃ panāvuso, sārīputta, atthetarahi** (2.0148) **añño samaṇo vā brāhmaṇo vā bhagavatā samasamo sambodhiyanti evaṃ puṭṭhāhaṃ, bhante, noti vadeyyan**” ti vatvā tassa kāraṇam dassetuṃ- “**aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā**” ti imaṃ suttam dassentena dhammasenāpatinā ca buddhānam uppattiṭṭhānabhūtam imaṃ lokadhātum ṭhapetvā aññattha anuppatti vuttā hotīti.

Sujātāyāti-ādinā vuttasu catūsu vikappesu paṭhamo vikappo buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattidassanavasena vutto. Āsannatarāya hi paṭipattiyam ṭhito “**uppa-jjati**” ti vuccati uppādassa ekantikattā, pageva paṭipattiyā matthake ṭhito. Dutīyo

buddhabhāvāvahapabbajjato paṭṭhāya āsannapaṭipattidassanavasena, tatiyo buddhakaradhammapāripūrito paṭṭhāya buddhabhāvāya paṭipattidassanavasena. Na hi mahāsattānaṃ tusitabhavūpapattito paṭṭhāya bodhisambhārasambharaṇaṃ nāma atthi. Catuttho buddhakaradhammasamārambhato paṭṭhāya. Bodhiyā niyatabhāvāpattito pabhuti hi viññūhi “**buddho uppajjati**”ti vattuṃ sakkā uppādassa ekantikattā, yathā pana “tiṭṭhanti pabbatā, sandanti nadiyo”ti tiṭṭhanasandanakiri-yānaṃ avicchedamupādāya vattamānapayogo, evaṃ uppādatthāya paṭipajjanakiri-yāya avicchedamupādāya catūsu vikappesu “**uppajjati nāmā**”ti vuttaṃ. **Sabbapaṭṭhamam uppānabhāvanti** sabbehi upari vuccamānehi visesehi paṭṭhamam tathāgatassa uppānātāsāṅkhātāṃ atthitāvisesaṃ.

So bhagavāti (a. ni. ṭī. 2.3.64) yo “tathāgato arahan”ti-ādinā kittitaguṇo, so bhagavā. **Imaṃ lokanti** nayidaṃ mahājanassa sammukhāmatam lokaṃ sandhāya vuttaṃ, atha kho anavasesaṃ pariyādāyāti dassetuṃ “**sadevaka-**”ti-ādi vuttaṃ. Tenāha “**idāni vattabbaṃ nidasseti**”ti. **Pajātattā**ti yathāsakaṃ kammakilesehi nibbattattā. **Pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ** pārisesañāyena itaresaṃ padantarehi saṅgahitattā. **Sadevakanti** ca avayavena viggaho samudāyo samāsatto. **Chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ** Paccāsattiñāyena. Tatha hi so jāto tannivāsī ca. **Brahmakāyikādibrahmaggahaṇanti** etthāpi eseva nayo. **Paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇanti** (2.0149) nidassanamattametaṃ apaccatthikānaṃ asamitābāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṃ sassamaṇabrāhmaṇivacanena gahitattā. Kāmaṃ “sadevakan”ti-ādivisesanānaṃ vasena sattavivisaṃ loka-saddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesam, “salomako sapakkhako”ti-ādīsū pana atulyayogepi ayaṃ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti āha “**pajāvacanena**

sattalokaggahaṇaṇ” ti.

Arūpino sattā attano āneñjavihārena viharantā “dibbantīti **devā**” ti imaṃ nibbanaṃ labhantīti āha “**sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito**” ti. Tenevāha “ākāsānañcāyatanūpagānaṃ devānaṃ saḥabyatan” ti (a. ni. 3.117). **Samāra-kaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko gahito** tassa savisesaṃ mārassa vase vattanato. **Rūpī brahmaloko gahito** arūpībrahmalokassa viṣuṃ gahitattā. **Catupari-savasena**ti khattiyādicatuparisavasena. Itarā pana catasso parisā samārakādiggahaṇena gahitā evāti. **Avasesasabbasattaloko** nāgagaruḷādibhedo.

Ettāvatā bhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetvā idāni tena tena visesena abhāgasova lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetuṃ “**apicetthā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ukkaṭṭhaparicchedato**ti ukkaṃsagabhivijānana. Pañcasu hi gatīsu devalokova seṭṭho. Tatthāpi arūpino “dūrasamussāritakilesadukkhatāya, santapaṇīta-āneñjavihārasamaṅgitāya, ativiya dīghāyukatāyā” ti evamādīhi visesehi ativiya itarehi ukkaṭṭhā. **Brahmā mahānubhāvoti**-ādiṃ dasasahassiyaṃ mahābrahmuno vasena vadati. “Ukkaṭṭhaparicchedato” ti hi vuttaṃ. **Anuttaranti** seṭṭhaṃ navalokuttaraṃ. **Bhāvānukkamo** bhāvavasena paresaṃ ajjhāsayavasena “sadevakan” ti-ādīnaṃ padānaṃ anukkamo. **Tihākārehi**ti devamārabrahmasahitatāsaṅkhātehi tihi pakārehi. **Tīsu padesu**ti “sadevakan” ti-ādīsu tīsu padesu. **Tena tenākārenā**ti sadevaktādinā tena tena pakārena. Tedhātukameva pariyādinanti porāṇā panāhūti yojanā.

Abhiññāti (2.0150) ya-kāralopenāyaṃ niddeso, abhijānitvāti ayamettha atthoti āha “**abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvā**” ti. **Anumānādipaṭikkhepoti** anumāna-upamāna-atthāpatti-ādipaṭikkhepo ekappamāṇattā. Sabbattha appaṭihatañāṇācārātāya hi sabbapaccakkhā buddhā bhagavanto. **Anuttaraṃ vivekasukhanti** phalasa-māpattisukhaṃ. Tena vītimissāpi kadāci bhagavato dhammadesanā hotīti āha “**hitvāpi**” ti. Bhagavā hi dhammaṃ desento yasmiṃ khaṇe parisā sādhu-kāraṃ vā deti, yathāsutaṃ vā dhammaṃ paccavekkhati, taṃ khaṇaṃ pubbabhāgena paricchinditvā phalasa-māpattiṃ samāpajjati, yathāparicchedaṅca samāpattito vuṭṭhāya ṭhitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaṃ deseti.

Desakāyattena āṇādividhinā atisa-jjanaṃ pabodhanaṃ **desanāti** sā pariyattidhammavasena veditabbāti āha “**desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāyā**” ti-ādi. Sāsitabbapuggalagatena yathāparādhādisāsitabbabhāvena anusāsanaṃ tadan-gavinayādivasena vinayanaṃ **sāsananti** taṃ paṭipattidhammavasena veditabbanti āha “**sīlasamādhivipassanā**” ti-ādi. **Kusalānanti** maggakusalānaṃ, **kusalānanti** vā anavajjānaṃ. Tena phaladhammānampi saṅgaho siddho hoti. **Ādibhāvo** sīladiṭṭhīnaṃ tammūlakattā uttarimanussadhammānaṃ. Tasmīṃ tasmīṃ atthe kathāvadhisaddappabandho gāthāvasena suttavasena ca vavatthito pariyattidhammo, yo idheva “desanā” ti vutto. Tassa pana attho visesena sīlādi evāti āha “**bhagavā hi dhammaṃ desento ...pe... nibbānaṃ dasseti**” ti. Tattha **sīlaṃ dassetvāti** sīlaggahaṇena sasambhāraṃ sīlaṃ gahitaṃ. Tathā maggaggahaṇena sasambhāro maggoti tadubhayena anavasesato pariyatti-atthaṃ pariyādiyati. **Tenāti** sīlādidassana. Atthavasena hi idha desanāya ādikalyāṇādibhāvo adhippeto.

Kathikasaṅṭhitīti kathikassa saṅṭhānaṃ kathanavasena samavaṭṭhānaṃ.

Na so sātthaṃ deseti niyyānatthavirahato tassā desanāya. **Ekabyañjanādiyuttā** vāti sithilādibhedesu byañjanesu ekappakāreneva, dvippakāreneva vā byañjanena yuttā vā damiḷabhāsā viya. Sabbattha nirotṭhaṃ katvā vattabbatāya **sabbanirotṭhabyañjanā vā** kirātabhāsā viya. Sabbattheva vissajjanīyayuttatāya (2.0151) **sabbavissatṭhabyañjanā vā** yavanabhāsā viya. Sabbattheva sānusāratāya **sabbaniggahitabyañjanā vā** pārasikādimitlakhabhāsā viya. Sabbāpesā ekadesabyañjanavaseneva pavattiyā aparipuṇṇabyañjanāti katvā **“abyañjanā”** ti vuttā. **Amakkhetvā**ti apalicchetvā avināsetvā, ahāpetvāti vā attho.

Bhagavā yamatthaṃ ṇāpetuṃ ekagāthampi ekavākyampi deseti, tamatthaṃ tāya desanāya sabbaso paripuṇṇameva katvā deseti, evaṃ sabbatthāti āha **“ekadesanāpi aparipuṇṇā natthī”** ti. **Ullumpanasabhāvasaṅṭhitenā**ti saṃkilesapakkhato vaṭṭadukkhato ca uddharaṇasabhāvāvaṭṭhitena cittena. **Tasmāti** yasmā sikkhāttayasaṅgahaṃ sakalaṃ sāsanaṃ idha “brahmacariyan”ti adhippetamaṃ, tasmā. **Brahmacariyanti** iminā samānādhikaraṇāni sabbapadāni yojetvā atthaṃ dassento **“so dhammaṃ deseti ...pe... pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo”** ti āha.

Dūrasamussāritamānasseva sāsane sammāpaṭipatti sambhavati, na māna jātikassāti āha **“nihatamānattā”** ti. **Ussannattāti** bahulabhāvato. Bhogārogyādivatthukā madā suppaheyyā honti nimittassa anavaṭṭhānato’ na tathā kulavijjāmadāti khattiyabrāhmaṇakulīnānaṃ pabbajitānampi jātivijjā nissāya mānajappanaṃ duppajahanti āha **“yebhuyyena hi ...pe... mānaṃ karonti”** ti. **Vijātitāyāti** nihīnajātitāya. **Paṭiṭṭhātumaṃ na sakkonti**ti suvisuddhiṃ katvā sīlaṃ rakkhituṃ na sakkonti. Sīlavasena hi sāsane paṭiṭṭhāti. **Paṭiṭṭhātunti** vā saccapaṭivedhena lokuttarāya paṭiṭṭhāya paṭiṭṭhātumaṃ. Yebhuyyena hi upanissayasampannā sujātā eva honti, na dujjātā.

Parisuddhanti rāgādīnaṃ accantameva pahānadīpanato nirupakkilesatāya sabbaso visuddhaṃ. **Saddhaṃ paṭilabhatī**ti pothujjanikasaddhāvasena saddahati. Viññujātikānañhi dhammasampattigahaṇapubbikā saddhāsiddhi dhammapamaṇadhammappasannabhāvato. **Jāyampatikā vasantī**ti kāmaṃ “jāyampatikā”ti vutte gharasāmikagharasāminivasena dvinnaṃyeva gahaṇaṃ viññāyati. Yassa pana (2.0 purisassa anekā pajāpatiyo honti, tattha kiṃ vattabbaṃ? Ekāyapi tāya vāso sambādhoti dassanatthaṃ **“dve”** ti vuttaṃ. Rāgādīnā **sakiñcanaṭṭhena**, khattavattthu-ādīnā **sapalibodhaṭṭhena**. Rāgarajādīnaṃ āgamanapathatāpi uppajjanaṭṭhānatā evāti dvepi vaṇṇanā ekatthā, byañjanameva nānaṃ. **Alagganaṭṭhenāti** asajjanaṭṭhena appaṭibaddhabhāvena. Evaṃ akusalakusalappavattīnaṃ ṭhānabhāvena gharāvāsapabbajjānaṃ sambādhabbhokāsataṃ dassetvā idāni kusalappavattiyā eva aṭṭhānaṭṭhānabhāvena tesamaṃ taṃ dassetuṃ **“apicā”** ti-ādi vuttaṃ.

Saṅkhepakathāti visuṃ visuṃ paduddhāraṃ akatvā saṅkhepato atthavaṇṇanā. **Ekampi divasanti** ekadivasamattampi. **Akhaṇḍamaṃ katvāti** dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā. **Kilesamalena amalīnanti** taṇhāsasaṃkilesādivasena asaṃkiliṭṭhaṃ katvā. **Paridahitvāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. Agāravāso agāraṃ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhi-āvahaṃ **agārassa hitamaṃ**. **Bhogakkhandhoti** bhoga-

rāsi bhogasamudāyo. **Ābandhanaṭṭhenā**ti “putto nattā”ti-ādinā pemavasena sapa-ricchedaṃ sambandhanaṭṭhena. “Amhākamete”ti ñāyantīti **ñāti**. Pitāmahapitupu-**ttādivasena parivattanaṭṭhena parivaṭṭo**.

292. Sāmaññavācīpi **sikkhā**-saddo sājīva-saddasannidhānato upari vuccamāna-**visesāpekkhāya ca visesaniviṭṭhova hotīti vuttaṃ “yā bhikkhūnaṃ adhisīlasaṅkhātā sikkhā”**ti. Sikkhitabbaṭṭhena **sikkhā**. Saha ājīvanti etthāti **sājīvo**. **Sikkhanabhāve-
nāti** sikkhāya sājīve ca sikkhanabhāvena. **Sikkhaṃ paripūrentoti** sīlasaṃvaram
paripūrento. **Sājīvañca avītikkamantoti**- “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañja-
nakāyo”ti (pārā. aṭṭha. 39) vuttasikkhāpadaṃ bhagavato vacanaṃ avītikkamanto
hutvāti attho. Idameva ca dvayaṃ “sikkhanan”ti vuttaṃ. Tattha sājīvānatikkamo
sikkhāpāripūriyā paccayo. Tato hi yāva maggā sikkhāpāripūri hotīti.

Pajahitvāti samādānavasena pariccajivā. **Pahīnakālato paṭṭhāya ...pe... virato-
vāti** etena pahānassa viratīyā ca samānakālataṃ dasseti (2.0153). Yadi evaṃ
“pahāyā”ti kathaṃ purimakālaniddesoti? Tathā gahetabbataṃ upādāya. Dhammā-
nañhi paccayapaccayuppannabhāve apekkhite saha-jātānampi paccayapaccayu-
ppannabhāvena gahaṇaṃ purimapacchimabhāveneva hotīti gahaṇapavatti-ākāra-
vasena paccayabhūtesu hirottappañāṇādīsu pahānakiriyāya purimakālavohāro,
paccayuppannāsu ca viratīsu viramaṇakiriyāya aparakālavohāro ca hotīti “pahāya
paṭivirato hoti”ti vuttaṃ. **Pahāyā**Ti vā samādānakālavasena vuttaṃ, pacchā vītikka-
mitabbavattusamāyogavasena **paṭiviratoti**. **Pahāyāti** vā-

“Nihantvāna tamokhandhaṃ, uditoyaṃ divākaro;

vaṇṇapabhāya bhāseti, obhāsetvā samuggato”ti ca. (visuddhi. mahāṭī. 2.578)-
Evamādīsu viya samānakālavasena veditabbo. Atha vā pāṇo atipātīyati etenāti
pāṇātipāto, pāṇaghātahetubhūto ahirikānottappadosamohavihiṃ sādiko cetanāpa-
dhāno saṃkilesadhammo, taṃ samādānavasena pahāya. **Tato ...pe... viratova
hotīti** avadhāraṇena tassā viratīyā kālādivasena apaniyantataṃ dasseti. Yathā hi
aññe samādinnaviratīkāpi anavaṭṭhitacittatāya lābhajīvikādīhetu samādānaṃ
bhindanteva, na evamayaṃ. Ayaṃ pana pahīnakālato paṭṭhāya orato viratoti. **Adi-
nnādānaṃ pahāyāti**-ādīsipi iminā nayena attho veditabbo.

Daṇḍanaṃ daṇḍanipātanaṃ **daṇḍo**. Muggarādīpaharaṇavisesopi idha pahara-
ṇavisesoti adhippeto. Tenāha “**ṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇa-
n**”ti. Daṇḍanaśaṅkhātassa paraviheṭhanassa parivajjitabhāvadīpanatthaṃ daṇḍa-
satthānaṃ nikkhepavacananti āha “**parūpaghātathāyā**”ti-ādi. **Vihimsanabhāva-
toti** vibādhanabhāvato. **Lajjīti** ettha vuttalajjāya ottappampi vuttanti daṭṭhabbaṃ.
Na hi pāpajigucchana-pāputtāsarahitaṃ, pāpabhayaṃ vā alajjanaṃ atthi. Yassa
vā dhammagarutāya dhammassa ca attādhipattā attādhipatibhūtā lajjā-kiccakārī,
tassa lokādhipatibhūtaṃ ottappaṃ kicckaranti vattabbameva natthīti “lajji” icceva
vuttaṃ. **Dayaṃ mettacittataṃ āpannoti** kasmā vuttaṃ, nanu (2.0154) **dayā**-saddo
“adayāpanno”ti-ādīsu karuṇāya vattatīti? Saccametaṃ, ayaṃ pana dayā-saddo
anurakkhaṇatthaṃ antonītaṃ katvā pavattamāno mettāya ca karuṇāya ca pavatta-
tīti idha mettāya pavattamāno vutto. Mijjati siniyhatīti mettā, sā etassa atthīti
mettaṃ, mettaṃ cittaṃ etassa atthīti mettacitto, tassa bhāvo **mettacittatā**, mettā-i-

cceva attho.

Sabbapāṇabhūtahitānukampīti etena tassā viratīyā sattavasena apariyantataṃ dasseti. **Pāṇabhūte**ti pāṇajāte. **Anukampakoti** karuṇāyanako. Yasmā pana mettā karuṇāya visesapaccayo hoti, tasmā vuttaṃ “**tāya eva dayāpannatāyā**”ti. Evaṃ yehi dhammehi pāṇātipātā virati sampajjati, tehi lajjāmettākaruṇādhammehi samaṅgibhāvo dassito, saddhiṃ piṭṭhivaṭṭakadhammehīti daṭṭhabbaṃ. Etthāha- kasmā “pāṇātipātaṃ pahāyā”ti ekavacananiddeso kato, nanu niravasesānaṃ pāṇānaṃ atipātato virati idhādhippetā? Tathā hi vuttaṃ “sabbapāṇabhūtahitānukampī viharati”ti. Teneva hi **aṭṭhakathāyaṃ** “sabbe pāṇabhūte hitena anukampako”ti puthuvacananiddesoti? Saccametaṃ, pāṇabhāvasāmaññavasena panettha pāḷiyaṃ ādito ekavacananiddeso kato, sabbasaddasannidhānena puthuttaṃ viññāyamānamevāti sāmaññaniddesaṃ akatvā bhedavacanicchāvasena dassetuṃ **aṭṭhakathāyaṃ**-bahuvacanavasena attho vutto. Kiñca bhiyyo- sāmaññato saṃvarasamādānaṃ, tabbisesato saṃvarabhedo imassa visesassa dassanatthaṃ ayaṃ vacanabhedo katoti veditabbaṃ. **Viharatī**ti vuttappakāro hutvā ekasmiṃ iriyāpathe uppannaṃ dukkhaṃ aññena iriyāpathena vicchinditvā attabhāvaṃ harati pavattetīti attho. Tenāha “**iriyati pāleti**”ti.

Na kevalaṃ kāyavacīpayogavasena ādānameva, atha kho ākaṅkhapissa pariccattavatthuvisayāvāti dassetuṃ “**cittenapī**”ti-ādi vuttaṃ. Theneti theyyaṃ karotīti **theno**, coro. **Sucibhūtenā**ti ettha sucibhāvo adhikārato

saddantarāsannidhānato ca theyyasaṃkilesaviramaṇanti āha “**athenattāyeva suci-
bhūtenā**” ti. Kāmañcetta “lajjī (2.0155) dayāpanno” ti-ādi na vuttaṃ, adhi-kāra-
va-sena pana atthato vā vuttamevāti veditabbaṃ. Yathā hi lajjādayo paṇātipātapahā-
nassa viśesapaccayo, evaṃ adinnādānapahānassapīti, tasmā sāpi pāli ānetvā
vattabbā. Esa nayo ito paresupi. Atha vā **sucibhūtenā** ti etena hirottappādīhi sama-
nnāgamo, ahirikādīnañca pahānaṃ vuttamevāti “lajjī” ti-ādi na vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Aseṭṭhacariyanti aseṭṭhānaṃ cariyaṃ, aseṭṭhaṃ vā cariyaṃ. Mithunānaṃ vuttā-
kārena sadisabhūtānaṃ ayanti **mithuno**, yathāvutto durācāro. **Ārācārī methunāti**
etena- “idha brāhmaṇa, ekacco ...pe... na heva kho mātugāmena saddhiṃ
dvayaṃdvayasamāpattīṃ samāpajjati, apica kho mātugāmassa ucchādanaparima-
ddananhāpanasambāhanaṃ sādīyati, so tadassādeti, taṃ nikāmeti, tena ca vittīṃ
āpajjati” ti-ādinā (a. ni. 7.50) vuttā sattavidhamethunasamyoḡāpi paṭivirati dassi-
tāti daṭṭhabbaṃ.

Saccena saccanti purimena vacīsaccena pacchimaṃ vacīsaccaṃ **sandahati**
asaccena anantarikattā. Tenāha “**yo hī**” ti-ādi. **Haliddirāgo viya na thirakato hotīti**
ettha kathāya anavaṭṭhitabhāvena haliddirāgasadisatā veditabbā, na puggalassa.
Pāsāṇalekhā viyāti etthāpi eseva nayo. Saddhā ayati pavattati etthāti saddhāyo,
saddhāyo eva **saddhāyiko** yathā “venayiko” ti (ma. ni. 1.246; a. ni. 8.11; pāra. 8),
saddhāya vā ayitabbo **saddhāyiko**, saddheyoti attho. **Vattabbataṃ āpajjativisaṃ-
vādanatoti adhippāyo.**

Anuppadātāti (dī. ni. ṭī. 1.9; a. ni. ṭī. 2.4.198) anubalappadātā, anuvattanava-
sena vā padātā. Kassa pana anuvattanaṃ padānañcāti? “Sahitāna” ti vuttattā
sandhānassāti viññāyati. Tenāha “**sandhānānuppadātā**” ti. Yasmā pana anuvatta-
navasena sandhānassa padānaṃ ādhānaṃ, rakkhaṇaṃ vā daḥhikaraṇaṃ hoti.
Tena vuttaṃ “**dve jane samagge disvā**” ti-ādi. Āramanti etthāti **ārāmo**, ramitabba-
ṭṭhānaṃ. Yasmā pana ā-kārena vināpi ayamattho labbhati, tasmā vuttaṃ “**sama-
ggarāmotipi pāli, ayamevettha attho**” ti.

Etthāti (2.0156)-

“Nelaṅgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho;

anīghaṃ passa āyantaṃ, chinnasotaṃ abandhanan” ti. (saṃ. ni. 4.347; udā.
65; peṭako. 25; dī. ni. ṭī. 1.9)-

Imissā gāthāya. Sīlañhettha “nelaṅgan” ti vuttaṃ. Tenevāha- citto gahapati, “nela-
ṅganti kho, bhante, sīlānametaṃ adhivacanan” ti (saṃ. ni. 4.347; dī. ni. ṭī. 1.9). **Suku-
mārāti** aphaṇṇasatāya mudukā. **Purassa esāti** ettha **pura**-saddo tannivāsivācako
daṭṭhabbo “gāmo āgato” ti-ādīsu (dī. ni. ṭī. 1.9) viya. Tenevāha “**nagaravāsīnan**” ti.
Manāṃ appāyati vaḍḍhetīti **manāpā**. Tena vuttaṃ “**cittavuddhikarā**” ti.

Kālavādī ti-ādi samphappalāpāpaṭiviratassa paṭipattidassanaṃ. Atthasaṃhitāpi
hi vācā ayuttakālapayogena atthāvahā na siyāti anathaviññāpanavācaṃ anulō-
meti, tasmā samphappalāpaṃ pajahantena akālavādītā pariharitabbāti vuttaṃ
“kālavādī” ti. Kāle vadantenapi ubhayānatthasādhanato abhūtaṃ parivajjeta-
bbanti āha “**bhūtavādī**” ti. Bhūtañca vadantena yaṃ idhaloka-paraloka-hitasampā-
dakaṃ, tadeva vattabbanti dassetuṃ “**atthavādī**” ti vuttaṃ. Atthaṃ vadantenapi

lokiyadhammasannissitameva avatvā lokuttaradhammasannissitaṃ katvā vatta-
bbanti dassanattamaṃ **“dhammavādi”** ti vuttaṃ. Yathā ca attho lokuttaradhammasa-
nissito hoti, taṃdassanattamaṃ **“vinayavādi”** ti vuttaṃ. Pañcannañhi saṃvaravina-
yānaṃ, pañcannañca pahānavinayānaṃ vasena vuccamāno attho nibbānādhiga-
mahetubhāvato lokuttaradhammasannissito hotīti. Evaṃ guṇavisesayuttova attho
vuccamāno desanākosalle sati sobhati, kiccakaro ca hoti, na aññathāti dassetuṃ
“nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsita” ti vuttaṃ. Idāni taṃ desanākosallaṃ vibhāvetuṃ
“kālenā” ti-ādimāha. Pucchādivasena hi otiṇṇavācāvattusmiṃ ekaṃsādi byākara-
ṇavibhāgaṃ sallakkhetvā ṭhapanāhetu-udāharaṇaṃ saṃsandanaṃ diṃ taṃtaṃkālā-
nurūpaṃ vibhāventiyā parimitaparicchinnarūpāya vipulatara-gambhīrodāra-para-
mattha-vitthārasaṅgāhikāya kathāya ñāṇabalānurūpaṃ pare yāthāvato dhamme
paṭiṭṭhāpento **“desanākusalo”** ti vuccatīti evamettha atthayojanā veditabbā.

293. Evaṃ (2.0157) paṭipāṭiyā satta mūlasikkhāpadāni vibhāvetvā satipi abhi-
jjhādipahāna-indriyasamvarasatisampajaññajāgariyānuyogādike uttaradesanāyaṃ
vibhāvetuṃ taṃ pariharitvā ācārasīlasseva vibhajanavasena pāḷi pavattāti
tadatthaṃ vivarituṃ **“bījagāmbhūtagāmasamārambhā”** ti-ādi vuttaṃ. Tattha
bījanaṃ gāmo samūho **bījagāmo**. Bhūtānaṃ jātānaṃ nibbattānaṃ rukkhagaccha-
latādīnaṃ samūho **bhūtagāmo**. Nanu ca rukkhādayo cittarahitatāya na jīvā, cittara-
hitaṃ ca paripphandābhāvato chinne viruhanato visadisajātikabhāvato catuyoni-a-
pariyāpannato ca veditabbā, vuḍḍhi pana pavāḷasīlālavaṇānampi vijjatīti na tesāṃ
jīvabhāve kāraṇaṃ, visayaggahaṇaṃ nesaṃ parikkappanāmatthaṃ supanaṃ viya
ciñcādenaṃ, tathā dohaḷādayo, tattha kasmā bījagāmbhūtagāmasamārambhā
paṭivirati icchitīti? Samaṇasārūppato tannivāsīsattānurakkhaṇato ca. Tenevāha-
“jīvasaññino hi moghapurisa manussā rukkhāsmin” ti-ādi (pāci. 89).

Mūlameva bījaṃ **mūlabījaṃ**, mūlabījaṃ etassātipi **mūlabījaṃ**. Sesesupi ese-
vā nayo. **Phaḷubījanti** pabbabījaṃ. Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā vise-
sakāraṇabhāvato viruḥaṇasamatthe sārāphale niruḥo bījasaddo tadatthasam-
si-
ddhiyā mūlādīsipi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanattamaṃ ekena bīja-saddena
visesetvā vuttaṃ **“bījabījan”** ti “rūparūpaṃ (visuddhi. 2.449), dukkhadukkhaṃ” ti
(saṃ. ni. 4.327; 5.165; netti. 11) ca yathā. Kasmā panettha bījagāmbhūtagāmaṃ
uddharitvā bījagāmo eva niddiṭṭhoti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, nanu
avocumha- “mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ, mūlabījaṃ etassātipi mūlabījan” ti. Tattha
purimena bījagāmo niddiṭṭho, dutiyena bhūtagāmo, duvidhopesa mūlabījaṃ
mūlabījaṃ **mūlabījanti** sāmāññaniddesena, ekasesanayena vā uddiṭṭhoti vedi-
tabbo. Tenevāha **“pañcavidhassā”** ti-ādi. **Nīlatiṇarukkhādikassā** ti allatiṇassa ceva
allarukkhādikassa ca. **Ādi**-saddena osadhigacchalatādīnaṃ saṅgaho.

Ekaṃ bhattaṃ ekabhattaṃ, taṃ assa atthīti **ekabhattiko**. So pana rattibhojane-
napi siyāti tannivattanattamaṃ āha **“rattūparato”** ti. Evampi aparāṇhabhojīpi siyā
ekabhattikoti tannivattanattamaṃ **“virato vikālabhojanā”** ti (2.0158) vuttaṃ. Aruṇu-
ggamanakālato paṭṭhāya yāva majjhanhikā ayaṃ buddhādīnaṃ ariyānaṃ āciṇṇa-
samāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadanñho **vikālo**. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana dutiyapa-
dena rattibhojanassa paṭikkhattatā **“atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā**

bhojanam vikālabhojanam nāmā” ti vuttaṃ.

“Sabbapāpassa akaraṇan” ti-ādinayappavattaṃ (dī. ni. 2.90; dha. pa. 183; netti. 30, 50, 116, 124) bhagavato sāsanaṃ accantarāguppattiyā naccādidassanaṃ na anulometiti āha “**sāsanaṃ ananulomattā**” ti. Attanā payojiyamānaṃ, parehi payojāpiyamānañca naccaṃ naccabhāvasāmaññena pāliyaṃ ekeneva **nacca-saddena** gahitaṃ, tathā gītavādita-saddena cāti āha “**naccananaccāpanādivasena**” ti. **Ādi-saddena** gāyanagāyāpanavādanavādāpanāni saṅgayhanti. Dassanena cettha savanampi saṅgahitaṃ virūpekasesanayena. Yathāsakaṃ visayassa ālocanasabhāvatāya vā pañcannaṃ viññāṇaṃ savanakiriyāyapi dassanasāṅkhepa-sabbhāvato “**dassanā**” icceva vuttaṃ. Tenāha “pañcahi viññāṇehi na kañci dhammaṃ paṭivijānāti aññatra abhinipātamaṃ” ti. Avisūkabhūtassa gītassa savanaṃ kadāci vaṭṭatiti āha “**visūkabhūtā dassanā**” ti. Tathā hi vuttaṃ paramatthajotikāyaṃ **khuddakaṭṭhakathāyaṃ** (khu. pā. aṭṭha. 2pacchimapañcasikkhāpādavaṇṇanā) “dhammūpasamhitaṃ gītaṃ vaṭṭati, gītūpasamhito dhammo na vaṭṭati” ti. **Yaṃ kiñcīti** ganthitaṃ vā aganthitaṃ vā yaṃ kiñci pupphaṃ. **Gandhajātanti** gandhajātikaṃ. Tassapi “yaṃ kiñcī” ti vacanato pisitassa apisitassapi yassa kassaci vilepanādi na vaṭṭatiti dasseti.

Uccāti ucca-saddena samānatthaṃ ekaṃ saddantaraṃ. Seti etthāti **sayanaṃ**. Uccāsayanaṃ mahāsayanañca samaṇasārupperahitaṃ adhippetanti āha “**pamāṇā-tikkantaṃ akappiyattharaṇan**” ti. Āsanañcettha sayaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārā kiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā “uccāsayanamahāsayanā” icceva vuttaṃ, atthato (2.0159) pana tadupabhogabhūtanisajjānipajanehi virati dassitāti daṭṭhabbaṃ. Atha vā uccāsayanamahāsayanañca uccāsayanamahāsayanañca **uccāsayanamahāsayananti** etasmiṃ atthe ekasesena ayaṃ niddeso kato yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ” ti (ma. ni. 3. 126; saṃ. ni. 2.1; udā. 1), āsanakiriyāpubbakattā vā sayanakiriyāya sayanaggahaṇena āsanampi gahitanti veditabbaṃ.

Dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchantīti itti-saddena evaṃpakāre dasseti. Aññehi gāhāpane upanikkhittasādiyane ca paṭiggahaṇattho labbhatīti āha “**neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādīyati**” ti. Atha vā tividhaṃ paṭiggahaṇaṃ kāyena vācāya manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṃ **uggaṇhanaṃ**, vācāya paṭiggahaṇaṃ **uggahāpanaṃ**, manasā paṭiggahaṇaṃ **sādīyananti** tividhampi paṭiggahaṇaṃ ekajjhaṃ gahetvā “paṭiggahaṇā” ti vuttanti āha “**neva naṃ uggaṇhāti**” ti-ādi. Esa nayo **āmakadhaññapaṭiggahaṇā** ti-ādīsūpi. Nivārādi-upadhaññassa sāli-ādīmūladhaññantogadhattā vuttaṃ “**sattavidhassā**” ti. “Anujānāmi, bhikkhave, pañca vasāni bhesajjāni acchavasam macchavasam susukāvasam sukaravasam gadrabhavasam” ti (mahāva. 262) vuttattā idaṃ odissa anuññātaṃ nāma, tassa pana “kāle paṭiggahitaṃ” ti (mahāva. 262) vuttattā paṭiggahaṇaṃ vaṭṭati. Sati paccayeti āha “**aññatra odissa anuññātā**” ti.

Sarūpena vañcanaṃ **rūpakūṭam**, patirūpena vañcanāti attho. Aṅgena attano sarīrāvayavena vañcanaṃ **aṅgakūṭam**. Gahaṇavasena vañcanaṃ **gahaṇakūṭam**. Paṭicchannaṃ katvā vañcanaṃ **paṭicchannakūṭam**. **Akkamatīti** nippīleti, pubba-

bhāge akkamatīti sambandho.

Hadayanti nāḷi-ādīnaṃ mānabhājanānaṃ abbhantaraṃ. Tilādīnaṃ nāḷi-ādīhi minanakāle ussāpitasikhāyeva sikhā. **Sikhābhedo** tassāhāpanaṃ.

Kecīti (2.0160) sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca. **Vadhoti** muṭṭhipahāra-kasātāḷanādīhi vihesanaṃ, vibādhananti attho. Viheṭhanatthopi hi vadha-saddo dissati “attānaṃvadhivā vadhivā rodati”ti-ādīsu (pāci. 879, 881). Yathā hi apari-ggahabhāvasāmaññe satipi pabbajitehi appaṭiggahitabbavatthuvibhāgasandassanattaṃ itthikumāridāsīdāsādayo vibhāgena vuttā. Evaṃ parassa haraṇabhāvato adinnādānabhāvasāmaññe satipi tulākūṭādayo adinnādānavisesabhāvadassanattaṃ vibhāgena vuttā, na evaṃ pāṇātipātapariyāyassa vadhassa puna gahaṇe payojanaṃ atthi, tatha sayamkāro, idha paramkāroti ca na sakkā vattum “kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā chappayogā”ti vacanato. Tasmā yathāvutto evettha attho yutto. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana “**vadhoti māraṇan**” ti vuttaṃ, tampi pothanameva sandhāyāti ca sakkā viññātum māraṇa-saddassapi vihiṃsane dissanato.

294. Cīvarapiṇḍapātānaṃ yathākkamaṃ

kāyakucchipariharaṇamattajotanāyaṃ avisesato aṭṭhannaṃ parikkhārānaṃ antare tappayojanatā sambhavatīti dassento “**te sabbepī**” ti-ādimāha. **Etepīti** nava-parikkhārikādayopi appicchāva santuṭṭhāva. Na hi tathakena mahicchatā, asantuṭṭhitā vā hotīti.

Catūsu disāsu sukhaṃ viharati, tato eva sukhavihāraṭṭhānabhūtā catasso disā assa santīti vā **cātuddiso**. Tattha cāyaṃ satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭiha-ññatīti **appaṭigho**. Dvādasavidhassa santosassa vasena santussanako **santussamāno**. **Itarītarenāti** uccāvarena. **Parissayānaṃ** bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ, abhantarānañca kāmaccchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ abhibhavanato pari-ssayānaṃ **sahitā**. Thaddhabhāvakarabhayaḅbhāvena **acchambhī**. **Eko** asahāyo. Tato eva khaggamigasiṅgasadisatāya **khaggavisāṇakappo** careyyāti attho.

Chinnapakkho, asaṅjātapakkho vā sakuṇo gantuṃ na sakkotīti “**pakkhī sakuṇo**” ti pakkhi-saddena visesetvā sakuṇo pāḷiyaṃ vuttoti (2.0161) āha “**pakkhayutto sakuṇo**” ti. Yassa sannidhikāraparibhogo kiñci ṭhapetabbaṃ sāpekkhāya ṭhapa-nañca natthi, tādīso ayaṃ bhikkhūti dassento “**ayaṃ panettha saṅkhepattho**” ti-ādimāha. Ariyanti apenti tato dosā, tehi vā ārakāti **ariyoti** āha “**ariyenāti niddosenā**” ti. **Ajjhattanti** attani. **Niddosasukhanti** nirāmisasukhaṃ kilesavajjarahitattā.

295. Yathāvutte sīlasaṃvare patiṭṭhitasseva indriyaṃvare icchitabbo tadadhi-ṭṭhānato, tassa ca paripālakabhāvatoti vuttaṃ “**so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhū**” ti. **Sesapadesūti** “na nimittaggāhī hotī” ti-ādīsu padesu. Yasmā **visuddhimagge** (visuddhi. 1.15) vuttaṃ, tasmā tassa **līnatthappakāsiniyaṃ saṃvaṇṇanāyaṃ** (visuddhi. mahāṭī. 1.15) vuttanayeneva veditabbaṃ. Rūpādīsu nimittādiggāhaparivajjanalakkhaṇattā indriyaṃvare kilesehi anavasittasu-khatā avikiṇṇasukhatā cassa vuttā.

296. **Paccayasampattinti** paccayapāripūriṃ. **Ime cattāro**ti sīlasaṃvare santoso indriyaṃvare satisampajaññanti ime cattāro araṅṅavāsassa sambhārā. **Tiracchā-nagatehi vattabbataṃ āpajjati** isisiṅgassa pitu-ādayo viya. **Vanacarakehīti** vanaca-rakamātugāmehi. **Bheravasaddaṃ sāventi**, tāvatā apalāyantānaṃ **hatthehi sīsaṃ ...pe... karonti**. Paṇṇattivītikamasāṅkhātaṃ **kāḷakaṃ vā**. Micchāvitakkasa-ṅkhātaṃ **tilakaṃ vā**. **Tanti pītiṃ vibhūtabhāvena upaṭṭhānato khayato sammāsanto**.

Vivittanti janavivittaṃ. Tenāha “**suññan**” ti. Sā ca vivittatā nissaddabhāvena lakkhitabbāti āha “**appasaddaṃ appanigghosan**” ti. Āvasathabhūtaṃ senāsanāṃ viharitabbaṭṭhena **vihārasenāsanāṃ**. Masārakādi mañcapīṭhaṃ tattha atthari-tabbaṃ bhisi-upadhānañca mañcapīṭhasambandhito **mañcapīṭhasenāsanāṃ**. Cimilikādi bhūmiyaṃ santharitabbaṭṭhāya **santhatsenāsanāṃ**. Rukkhamūlādi paṭi-kkamitabbaṭṭhānaṃ caṅkamanādīnaṃ okāsabhāvato **okāsasenāsanāṃ**.

“**Anucchavikaṃ dassento**” ti vatvā tameva anucchavikabhāvaṃ vibhāvetuṃ “**tattha hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Acchannanti** iṭṭhakachadanādīnā antamaso rukkhasākhā-hipi na channaṃ.

Bhattassa (2.0162) **pacchatoti** bhattabhuñjanassa pacchato. **Ūrubaddhāsa-nanti** ūrūnaṃ adhobandhanavasena nisajjaṃ. Heṭṭhimakāyassa anujukaṭṭha-panaṃ nisajjāvacaṇeneva bodhitanti. **Ujumaṃ kāyanti** ettha **kāya**-saddo uparimakā-

yavisayoti āha “**uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā**” ti. Taṃ pana ujukaṭṭhapanam sarūpato payojanato ca dassetum “**aṭṭhārasā**” ti-ādi vuttaṃ. **Na paṇamantīti** na oṇamanti. **Na paripatatīti** na vigacchati, vīthim na vilaṅgheti. Tato eva pubbenā-param visesappattiyā kammaṭṭhānaṃ **vuddhim phātim upagacchati. Mukhasamīpeti** mukhassa samīpe nāsikagge vā uttaroṭṭhe vā. Idha **pari-saddo** abhi-saddena samānatthoti āha “**kammaṭṭhānābhimukhaṃ**” ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. **Parīti pariggahaṭṭho** “pariṇāyikā” ti-ādīsu (dha. sa. 16) viya. **Niyyānaṭṭho** Paṭipakkhato niggamaṇaṭṭho, tasmā **parigga-hitaniyyānasatinti** sabbathā gahitāsammaṃ pariccattasammaṃ satim katvā, paramaṃ satinepakkaṃ upaṭṭhapetvāti attho.

Vikkhambhanavasenati ettha vikkhambhanaṃ anuppādanaṃ appavattanaṃ na paṭipakkhena suppahīnatā. **Pahīnattā** Ti ca pahīnasadisataṃ sandhāya vuttaṃ jhānassa anadhigatatā. Tathāpi nayidaṃ cakkhuvīññāṇaṃ viya sabhāvato vigatābhijjaṃ, atha kho bhāvanāvasena. Tenāha “**na cakkhuvīññāṇasadisenā**” ti. **Eseva nayoti** yathā cakkhuvīññāṇaṃ sabhāvena vigatābhijjaṃ abyāpannañca, na bhāvanāya vikkhambhitattā, na evamidaṃ. Idaṃ pana cittaṃ bhāvanāya parisodhitattā abyāpannaṃ vigatathinamidham anuddhataṃ nibbīkicchañcāti attho. **Idaṃ ubhayanti** satisampajaññamāha.

297. Ucchinditvā pātentīti ettha ucchindanaṃ pātanañca tāsam paññānaṃ anuppannānaṃ uppajjituṃ appadānameva. Iti mahaggatānuttarapaññānaṃ ekaccāya ca parittapaññāya anuppattihetubhūtā nīvaraṇā dhammā itarāya ca samatthataṃ vihanantiyevāti **paññāya dubbalikaraṇā** vuttā. Idampi paṭhamajjhānaṃ veneyyasantāne paṭiṭṭhāpiyamānaṃ ñāṇaṃ pajjati etthāti **ñāṇapadaṃ**. Ñāṇaṃ vaḷaṅgeti etthāti **ñāṇavaḷaṅgaṃ**.

299. Na tāva niṭṭhaṃ gato bāhirakānaṃ ñāṇena akkantaṭṭhānānīpi siyunti. Yadi evaṃ anaññasādhāraṇe maggañāṇapade kathaṃ na niṭṭhaṅgatoti āha (2.0163) “**maggakkhaṇepī**” ti-ādi. **Tīsu ratanesu niṭṭhaṃ gato hotīti** buddhasubuddhataṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattitañca ārabha ñāṇena niṭṭhaṃ nicchayaṃ upagato hoti. Kāmañcetta paṭhamamaggeneva sabbaso vicikicchāya pahīnattā sabbassapi ariyasāvakaṃ kaṅkhā vā vimati vā natthi, tattha pana yathā paññāvepullappattassa arahato savisaye ñāṇaṃ savisesaṃ ogāhati, na tathā anāgāmi-ādīnanti ratanattaye sātisaṃyamaṃ ñāṇanicchayaḃgamaṃ sandhāya “aggamaggavasena tathaniṭṭhāgamaṃ vuttan” ti vuttaṃ. Yaṃ panettha avi-bhattaṃ, taṃ suviññeyyamevāti.

Cūḷahatthipadopamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā

300. Jaṅgalānanti ettha yo nipicchaleṇa amuduko nirudakatāya thaddhalūkha-bhūmippadeso, so “jaṅgalo” ti vuccati. Tabbahulatāya pana idha sabbo bhūmippa-

deso jaṅgalo, tasmim̃ jaṅgale jātā, bhavāti vā jaṅgalā, tesam̃ jaṅgalānaṃ. Evañhi nadīcarānampi hatthīnaṃ saṅgaho kato hoti. Samodhātabbānaṃ viya hi samodhā-yakānampi jaṅgalaggahaṇena gahetabbato. **Pathavītalacārīnanti** iminā jalacārīno na nivatteti adissamānapādattā. **Pāṇānanti** sādharmaṇavacanampi “padajātānī”ti saddantarāsannidhānena visesaniviṭṭhameva hotīti āha “**sapādakapāṇānan**”ti. “Muttagatan”ti-ādīsu (ma. ni. 2.119; a. ni. 9.11) gata-saddo anathantaro viya, **jāta**-saddo anathantaroti āha “**padajātānīti padānī**”ti. **Samodhānanti** samavarodhaṃ, antogamaṃ vā. **Mahantattenā**ti vipulabhāvena.

Kusalā dhammāti anavajjasukhavipākā dhammā, na anavajjamattadhammā. Kusalattike āgatanayena hi idha kusalā dhammā gahetabbā, na bāhitikasutte āgatanayena. **Catubbidho saṅgahoti** kasmā vuttaṃ, nanu ekavidhovettha saṅgaho adhippetoti? Na, atthaṃ aggahetvā aniddhāritatthassa saddasseva gahitattā. Saṅgaha-saddo tāva attano atthavasena (2.0164) catubbidhoti ayañhettha attho. Atthopi vā aniddhāritaviseso sāmāññaena gahetabbataṃ patto “saṅgahaṃ gacchati”ti ettha saṅgaha-saddena vacanīyataṃ gatoti na koci doso, niddhārite visese tassa ekavidhatā siyā, na tato pubbeti. **Sajātisaṅgahoti** samānajātiyā, samānajātikānaṃ vā saṅgaho. Dhātukathāvaṇṇanāyaṃ pana “**jātisaṅgaho**”icceva vuttaṃ, taṃ jāti-saddassa sāpekkhasaddattā jātiyā saṅgahoti vutte attano jātiyāti viññāyati sambandhārahassa aññaassa avuttattāti katvā vuttaṃ. Idha pana **rūpakaṇḍavaṇṇanāyaṃ** (dha. sa. aṭṭha. 594) viya pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “**sajātisaṅgaho**”icceva vuttaṃ. Sañjāyanti etthāti sañjāti, sañjātiyā saṅgaho **sañjātisaṅgaho**, sañjātidēsavasena saṅgahoti attho. “Sabbe rathikā”ti vutte sabbe rathayodhā rathena yujjhanakiriyaṃ ekasaṅgahoti. “Sabbe dhanuggahā”ti vutte sabbe issāsā dhanunā vijjhanakiriyaṃ ekasaṅgahoti āha “**evaṃ kiriyavasena saṅgaho**”ti. **Rūpakkhandhena saṅgahitanti** rūpakkhandhena ekasaṅgahaṃ rūpakkhandhoteva gaṇitaṃ, gahaṇaṃ gatanti attho.

Diyadḍhameva saccaṃ bhajati maggasaccadukkhasaccekadesabhāvato. Saccekadesantogadhampi saccantogadhameva hotīti āha “**saccānaṃ antogadhattā**”ti. Idāni tamatthaṃ sāsanaṃ ca lokato ca upamaṃ āha ritvā dīpetuṃ “**yathā hi**”ti-ādī vuttaṃ. Tattha **sādhikamidam, bhikkhave, diyadḍhasikkhāpadasatanti** idaṃ yasmim̃ kāle taṃ suttaṃ desitaṃ, tadā paññattasikkhāpadavasena vuttaṃ, tato paraṃ pana sādhikāni dvesatāni sikkhāpadānīti. **Sikkhānaṃ antogadhattā** adhisīlasikkhāya. Ettha ca “sīlaṃ sikkhantopi tisso sikkhā sikkhati”ti visamoyaṃ upaññāso. Tattha hi yo pahātabbaṃ pajahati, saṃvaritabbato saṃvaraṃ āpajjati, ayamassa **adhisīlasikkhā**. Yo tattha cetaso avikkhepo, ayamassa **adhicittasikkhā**. Yā tattha vīmaṃsā, ayamassa **adhipaññāsikkhā**. Iti so kulaputto sarūpato labbhamañā eva tisso sikkhā sikkhatīti dīpito, na sikkhānaṃ antogadhattā māttena. Tenāha **aṭṭhakathāyaṃ** “yo tathābhūtassa saṃvaro, ayamettha adhisīlasikkhā, yo tathābhūtassa (2.0165) samādhi, ayamettha adhicittasikkhā, yā tathābhūtassa paññā, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhā tasmim̃ ārammaṇe tāya satiyā tena manasikārena sikkhati āsevati bhāveti bahulīkaroti”ti. Idha pana saccānaṃ antogadhattā sacca-saddābhidheyatāmāttena catūsu saccesu gaṇanantogadhā

hontīti? Na, tatthāpi hi nippariyāyato adhisīlasikkhāva labbhati, itarā pariyāyatoti katvā “**sikkhānaṃ antogadhattā**” ti vuttaṃ.

Catūsu ariyasaccesu saṅgahaṃ gacchantīti ca tato amuccitvā tasseva antoga-dhataṃ sandhāya vuttaṃ. Evañca katvā “yathā ca ekassa hatthipadassā” ti-ādinā dassitā hatthipadopamā samatthitā daṭṭhabbā. **Ekasmimpi dvīsupi tīsupi saccesu gaṇanaṃ gatā dhammā**ti idaṃ na kusalattikavaseneva veditabbaṃ, atha kho tika-dukesu yathārahaṃ labbhamānapadavasena veditabbaṃ. Tattha ekasmiṃ sacce gaṇanaṃ gato dhammo asaṅkhatadhammo daṭṭhabbo, dvīsū saccesu gaṇanaṃ gatā kusalā dhammā, tathā akusalā dhammā, abyākatā ca dhammā, tīsū saccesu gaṇanaṃ gatā saṅkhatā dhammā, evaṃ aññesampi tikadukapadānaṃ vasena ayamatto yathārahaṃ vibhajitvā vattabbo. Tenāha “**ekasmimpi ...pe... gatāva hontī**” ti. Ekadeso hi samudāyantogadhattā viseso viya sāmaññaena samūhena saṅgahaṃ labhati. Tenāha “**saccānaṃ antogadhattā**” ti. **Desanānukkamoti** ariyasa-ccāni uddisitvā dukkhasaccaniddesavasena pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ vibhajanaṃ. Tattha ca rūpakkhandhaniddesavasena-ādito ajjhattikāya pathavīdhā-tuyā vibhajananti. Ayaṃ imissā desanāya anukkamo.

301. Taṃ panetaṃ upamāhi vibhāvetuṃ “**yathā hī**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sujā-tanti** sundaraṃ, susaṅghitaṃ supariṇatañcāti adhippāyo. **Pesiyoti** vilīve. Mudubhā-vato **kucchibhāgaṃ ādāya. Itare ca cattāro koṭṭhāseti** pañcadhā bhinnakoṭṭhāsesu itare ca cattāro koṭṭhāse. **Itare ca tayo koṭṭhāseti**-ādito catudhā bhinnakoṭṭhāsesu itare ca tayo koṭṭhāse.

Rājaputtūpamāyāti rañño jeṭṭhaputta-upamāya. Nti piḷandhanaṃ.

Ure vāyāmajanita-ariyajātiyā **oraso. Mukhato jātoti** mukhato niggatadhammadesa-
nāya (2.0166) jāto, buddhānaṃ vā dhammakāyassa mukhabhūta-ariyadhammato
jāto. Tato eva **dhammajo dhammanimmito**. Satthu dhammadāyādasseva gahitattā
dhammadāyādo. Tenāha “**no āmisadāyādo**” ti. Nti “bhagavato putto” ti-ādivacanaṃ.
Mahāpaññatādiguṇehi sātisayaṃ anupubbabhāve ʘhitattā **sammā** yathābhūtaṃ
vadamāno vattuṃ sakkonto **vadeyya**.

Akutobhayaṃ nibbānaṃ nibbānagāminiñca. Rāgarajādīnaṃ vigamena vigata-
rajaṃ dhammaṃ desentaṃ sugataṃ sammāsambuddhaṃ bhikkhūnaṃ parosa-
hassaṃ payirupāsati yojanā.

“**Sevetha bhajathā**” ti vatvā tattha kāraṇamāha “**paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā**” ti.
Paṇḍitāpi samānā na appassutā, atha kho ovādānusāsanihi anuggāhakāti purimā
upamā therasseva vasena udāhaṭṭā, dutiyā pana bhagavato bhikkhusaṅghassapi
vasena udāhaṭṭā.

302. Ajjhantikāti sattasantānapariyāpannā. **Ajjhattaṃ paccattanti** padadvaye-
napi taṃtaṃpāṭipuggalikadhammā vuccantī āha “**ubhayampetaṃ niyakādhivaca-
namevā**” ti. Sasantatipariyāpannatāya pana attāti gahetabbabhāvūpagamanava-
sena attānaṃ adhikicca uddissa pavattaṃ **ajjhattaṃ**, taṃtaṃsattasantānapariyā-
pannatāya **paccattaṃ**. Tenāha **aṭṭhakathāyaṃ** (visuddhi. 1.307) “attani pavattattā
ajjhattaṃ, attānaṃ paṭicca paṭicca pavattattā paccattan” ti. **Kakkhaḷanti** kathinaṃ.
Yasmā taṃ thaddhabhāvena saha-jātānaṃ patiṭṭhā hoti, tasmā “**thaddhan**” ti vuttaṃ.
Kharigatanti kharasabhāvesu gataṃ tappariyāpannaṃ, kharasabhāvamevāti
attho. Yasmā pana kharasabhāvaṃ pharusākārena upaṭṭhānato pharusākāraṃ
hoti, tasmā vuttaṃ “**pharusan**” ti. **Upādinnaṃ** nāma sarīraṭṭhakaṃ. Tattha yaṃ
kammamasamuṭṭhānaṃ, taṃ nipariyāyato “**upādinnan**” ti vuccati, itaraṃ **anupā-
dinnaṃ**. Tadubhayampi idha taṃhādīhi ādinnagahitaparāmaṭṭhavasena upādinna-
mevāti dassetuṃ “**sarīraṭṭhakañhi**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ādinnanti** abhiniviṭṭhaṃ.
Mamanti **gahitaṃ**. Ahanti **parāmaṭṭhaṃ**. **Dhātukammaṭṭhānikassāti** catudhātuvava-
tṭhānavasena dhātukammaṭṭhānaṃ pariharantassa. **Etthā** Ti (2.0167) etasmiṃ
dhātukammaṭṭhāne. **Tīsu koṭṭhāsesūti** tippakāresu koṭṭhāsesu. Na hi te tayo
cattāro koṭṭhāsā.

Vuttappakārāti “kesā lomā” ti-ādinā vuttappakārā. **Nānāsabhāvatoti** satipi
kakkhaḷabhāvasāmaññe sasambhāravibhattito pana kesādisaṅghātagatanānāsa-
bhāvato. **Ālayoti** apekkhā. **Nikantīti** nikāmanā. **Patthanāti** taṃhāpatthanā. **Pariyuṭṭhā-
nanti** taṃhāpariyuṭṭhānaṃ. **Gahaṇanti** kāmupādānaṃ. **Parāmāsoti** parato āma-
sanā micchābhiniveso. **Na balavā** ālayādi. Yadi evaṃ kasmā vibhaṅge bāhirāpi
pathavīdhātu vitthāreneva vibhattāti? Yathādhammadesanattā tattha vitthāreneva
desanā pavattā, yathānulomadesanattā panettha vuttanayena desanā saṃkhittā.

Yojetvā dassetīti ekajjhaṃ katvā dasseti. **Sāti** ajjhantikā pathavīdhātu. **Sukhapari-
ggaho hoti** “na me so attā” ti. Siddhe hi anattalakkhaṇe dukkhalakkhaṇaṃ anicca-
lakkhaṇaṃca siddhameva hoti saṅkhatadhammesu tadavinābhāvatoti. **Visūkāya-
tīti** visūkaṃ virūpakiriyaṃ pavatteti. Sā pana atthato vipphandanamevāti āha
“**vipphandati**” ti. **Assāti** ajjhantikāya pathavīdhātuyā. **Acetanābhāvo pākaṭo hoti**

dhātumattatāya dassanato. **Taṃ ubhayampī**ti taṃ pathaviḍhātudvayampi.

Tato visesatarenāti tato bāhiramahāpathavito visesavantatarena, lahutarenāti attho. **Kuppatī**ti luppati. **Viliyamānā**ti pakati-udake loṇaṃ viya vilayaṃ gacchantī. **Udakānugatā**ti udakaṃ anugatā udakagatikā. Tenāha “**udakameva hotī**”ti. Abhāvo **eva abhāvatā**, na bhavatīti vā abhāvo, tathāsabhāvo dhammo. Tassa bhāvo **abhāvatā**. Vayo vināso dhammo sabhāvo etassāti vayadhammo, tassa bhāvo **vayadhammatā**, Atthato khayō eva. Sesapadesupi eseva nayo. Tenāha “**sabbehi pi imehi padehi aniccalakkhaṇameva vuttan**”ti. Viddhaṃsanabhāvassa pana paveditabbattā kāmaṃ aniccalakkhaṇameva vuttaṃ sarūpato, itarānīpi atthato vuttānevāti dassento āha “**yaṃ panā**”ti-ādi.

Mattaṃ (2.0168) khaṇamattaṃ tiṭṭhatīti mattatṭho, appamattatṭho **mattatṭhako**, ati-ittarakhaṇīkoti attho. Tenāha “**parittatṭhitikassā**”ti. **Ṭhitiparittatāyā**ti ekacittapa-vattimattatāṭṭhānalakkhaṇassa itarabhāvena. Ekassa cittassa pavattikkhaṇamattenēva hi sattānaṃ paramatthato jīvanakkhaṇo paricchinno. Tenāha “**ayaṃ hī**”ti-ādi.

Jīvanti jīvitindriyaṃ. **Sukhadukkhā**ti sukhadukkhā vedanā. Upekkhāpi hi sukhadukkhāsveva antogadhā iṭṭhāniṭṭhabhāvato. **Attabhāvoti** jīvitavedanāvīññāṇāni ṭhapetvā avasiṭṭhadhammā vuttā. **Kevalā**ti attaniccabhāvena avomissā. **Ekacittasamāyuttā**ti ekena cittaena sahitā ekacittakkhaṇīkā. **Lahuso vattate khaṇoti** tāya eva ekakkhaṇikatāya lahuko ati-ittaro jīvitādīnaṃ khaṇo vattati vītivattatīti attho. **Idanti** gāthāvacanaṃ.

Yasmā sattānaṃ jīvitaṃ assāsapassāsānaṃ aparāparasañcaraṇaṃ labhamānameva pavattati, na alabhamānaṃ, tasmā **assāsapassāsūpanibaddham**. Tathā mahābhūtānaṃ samavuttitaṃ labhamānameva pavattati. Pathaviḍhātuyā hi āpo-dhātu-ādīnaṃ vā aññatarapakopena balasampannopi puriso patthaddhakāyo vā, atisārādivasena kilinnapūtikāyo vā, mahāḍāhapareto vā, sañchijjamānasandhibandhano vā hutvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇāti. Kabaḷīkārāhārānaṃ yuttakāle labhantasseva jīvitaṃ pavattati, alabhantassa parikkhayaṃ gacchatī, viññāṇe pavattamāneveva ca jīvitaṃ pavattati, na tasmīṃ appavattamāne. **Jīvanti** ettha **iti**-saddena iriyāpathūpanibaddhatāsītuṇhūpanibaddhatādīnaṃ saṅgaho. Catunnañhi iriyāpathānaṃ samavuttitaṃ labhamānameva jīvitaṃ pavattati, aññatarassa pana adhimattatāya āyusañkhārā upacchijjanti, sītuṇhānampi samavuttitaṃ labhamānameva pavattati, atisītena pana ati-uṇhena vā abhibhūtassa vipajjatīti.

Taṇhupādinnassāti iminā hi paccayuppannatākittanena sarasapabhaṅgutaṃveva vibhāveti. Dukkhanupassanāya taṇhāggāhassa aniccānupassanāya mānāggāhassa anattānupassanāya diṭṭhiggāhassa ujuvipaccanīkabhāvato ekaṃseveva tīhi anupassanāhi gāhāpi vigacchantīti āha “**noteva hotī**”ti. **Ekamyeva āgataṃ**-bāhirāya pathaviḍhātuyā antaradhānadassanapavattajotānāya.

Pariggahanti (2.0169) dhātupariggahaṇaṃ. **Paṭṭhapentoti** ārabhanto desento. Sotadvāre balaṃ dassetīti yojanā. Kammatṭhānikassa baladassanāpadesena kammatṭhānassa ānubhāvaṃ dasseti. **Vācāya ghaṭṭanameva vuttaṃ** sotadvāre baladassanabhāvato. **Balanti** ca bāhirāya viya ajjhattikāyapi pathaviḍhātuyā aceta-

nābhāvadassanena rukkhassa viya akkosantepi paharantepi nibbikāratā. **Sampati-vattamānuppannabhāvenāti** tadā paccuppanabhāvena. **Samudācāruppannabhāvenāti** āpāthagate tasmim̄ aniṭṭhe saddārammaṇe ārammaṇakaraṇasaṅkhāta-uppattivāsena sotadvāre javanavedanā dukkhāti vacanato. Tathā hi “**upanissayava-senā**” ti vuttaṃ. **Vedanādayopīti** “vedanā aniccā” ti ettha vuttavedanā ceva saññā-dayo ca. Te hi phassena samānabhūmikā na pubbe vuttavedanā. **Dhātusaṅkhāta-meva ārammaṇanti** yathāpariggahitaṃ pathaviḍdhātusaṅkhātameva visayaṃ. **Pakkhandatīti** vipassanācittaṃ aniccantipi dukkhantipi anattātipi sammasanava-sena anupavisati. Etena bahiddhāvikkhepābhāvamāha, **pasīdatīti** pana iminā kammaṭṭhānassa vīthipaṭipannaṃ. **Santiṭṭhatīti** iminā uparūpari viśesāvahabhā-vena avatthānaṃ paṭipakkhābhāvābhāvena niccalabhāvato. **Vimuccatīti** iminā taṇhā-mānadiṭṭhiggāhato viśesena muccanaṃ. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana samuṭṭhānavasena attho vutto “**adhimokkhaṃ labhati**” ti. **Sotadvāramhi ārammaṇe āpāthagateti** idaṃ mūlapariññāya mūladassanaṃ. Sotadvārehi āvajjanavoṭṭhabbanānaṃ ayoniso āvajjayato voṭṭhabbanavasena iṭṭhe ārammaṇe lobho, aniṭṭhe ca paṭigho uppajjati, manodvāre pana “itthī, puriso” ti rajjanādi hoti, tassa pañcadvārajavanaṃ **mūlaṃ**, sabbaṃ vā bhavaṅgādi. Evaṃ manodvārajavanasā mūlavasena **pariññā**. **Āgantukatāvakālikapariññā** pana pañcadvārajavanasā apubbabhāvavasena itarabhā-vavasena ca veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana satipaṭṭhānaṃva-ṇṇanāyaṃ vutto eva.

Yāthāvato dhātūnaṃ pariggaṇhanavasena katapariggahassapi anādikālabhāva-nāvasena **ayoniso āvajjanaṃ sacepi uppajjati**. **Voṭṭhabbanaṃ patvāti** voṭṭhabbana-kiccatāṃ patvā. **Ekaṃ dve vāre āsevanaṃ labhitvā**, na āsevanapaccayaṃ. Na hi upekkhāsahagatāhetukacittaṃ āsevanapaccayabhūtaṃ atthi. Yadi siyā, paṭṭhāne kusalattike paṭiccavārādīsu (2.0170) “na maggapaccayā āsevane dve, āsevanapa-cayā na magge dve” ti ca vattabbaṃ siyā, “na maggapaccayā āsevane ekaṃ (paṭṭhā. 1.1.221), āsevanapaccayā na magge ekaṃ” ti (paṭṭhā. 1.1.152) ca pana vuttaṃ. **Ekaṃ dve vāreti** ettha ca ekaggahaṇaṃ vacanasiliṭṭhatāya vasena vuttaṃ. Na hi dutiye moghavāre ekavārameva voṭṭhabbanaṃ pavattati. Dvikkhattuṃ vā tassa pavattiṃ sandhāya ekavāraggahaṇaṃ, tikkhattuṃ pavattiṃ sandhāya dvevā-raggahaṇaṃ. Tattha dutiyaṃ tatiyaṅca pavattamānaṃ laddhāsevanaṃ viya hoti. Yasmā pana “voṭṭhabbanaṃ patvā ekaṃ dve vāre-āsevanaṃ labhitvā cittaṃ bhavaṅgameva otarati” ti idaṃ dutiyamoghavāravasena vuttaṃ bhavēyya. So ca ārammaṇadubbalaṭṭhāya eva hotīti **abhidhammaṭṭhakathāyaṃ** niyamito. Idha pana tikkhānupassanānubhāvena akusaluppattiyā asambhavavasena ayoniso vā-ajjato ayoniso vavatthānaṃ siyā, na yoniso, tasmiṅca pavatte mahati atimahati vā ārammaṇe javanaṃ na uppajjeyyāti ayamattho vicāretvā gahetabbo.

Etasseva vā satipi duvidhatāparikkappane so ca yadi anulome vedanāttike paṭi-ccavārādīsu “āsevanapaccayā na magge dve, na maggapaccayā āsevane dve” ti ca vuttaṃ siyā, (labbheyya), na ca vuttaṃ. Yadi pana voṭṭhabbanampi āsevanapa-cayo siyā, kusalākusalānampi siyā. Na hi āsevanapaccayaṃ laddhuṃ yuttassa āsevanapaccayatāpi dhammo āsevanapaccayo hotīti avutto atthi, voṭṭhabbanassa

pana kusalākusalānaṃ āsevanapaccayabhāvo avutto- “kusalaṃ dhammaṃ paṭicca kusalo dhammo uppajjati nāsevanapaccayā. Akusalaṃ ...pe... nāsevanapaccayā”ti (paṭṭhā. 1.1.93-94) vacanato paṭikkhitto ca. Athāpi siyā asamānavedanānaṃ vaseneva vuttanti ca, evamapi yathā- “āvajjanā kusalānaṃ khandhānaṃ akusalānaṃ khandhānaṃ anantarapaccayena paccayo”ti (paṭṭhā. 1.1.417) vuttaṃ, evaṃ “āsevanapaccayena paccayo”tipi vattabbaṃ siyā. Taṃ jātibhedā na vuttanti ce? Bhūmibhinnassa kāmāvacarassa rūpāvacarādīnaṃ āsevanapaccayabhāvo viya jātibhinnassapi bhavyeyyāti vattabbo eva siyā, abhinnajātikassa ca vasena yathā- “āvajjanā sahetukānaṃ khandhānaṃ anantarapaccayena paccayo”ti (2.0171) vuttaṃ, evaṃ “āsevanapaccayena paccayo”tipi vattabbaṃ siyā, na ca vuttaṃ. Tasmā vedanāttikepi “āsevanapaccayā na magge ekaṃ, na maggapaccayā āsevane ekaṃ”ti evaṃ gaṇanāya niddhāriyamānāya voṭṭhabbanassa āsevanapaccayattassa abhāvā ayaṃ moghavāro upaparikkhitvā gahetabbo.

Voṭṭhabbanaṃ pana vithivipākasantatiyā āvaṭṭanato āvajjanā, tato visadisassa javanassa karaṇato manasikāroti ca vattabbaṃ labheyya, evaṃ katvā **paṭṭhāne** “voṭṭhabbanaṃ kusalānaṃ khandhānaṃ anantarapaccayena paccayo”ti-ādi na vuttaṃ, “āvajjanā”icceva (paṭṭhā. 1.1.417) vuttaṃ, tampi voṭṭhabbanato paraṃ catunnaṃ pañcannaṃ vā javanānaṃ ārammaṇapurejātaṃ bhavituṃ asakkontaṃ rūpādiṃ ārabha pavattamānaṃ voṭṭhabbanaṃ javanaṭṭhāne ṭhatvā bhavaṅgaṃ otarati. **Javanaṭṭhāne ṭhatvāti** ca javanassa uppajjanaṭṭhāne dvikkhattuṃ pavattitvāti attho, na javanabhāvenāti. **Āsevanam labhitvāti** cettha āsevanam viya āsevananti vuttovāyamattho. Vipphārikattā cassa dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā pavattiyeva cettha āsevanasadisatā. Vipphārikatāya hi viññattisamuṭṭhāpakatā cassa vuccati. Vipphārikampi javanaṃ viya

anekakkhattuṃ appavattiyā asuppatiṭṭhitatāya ca na nippariyāyato āsevanabhā-
vena vattatīti na imassa āsevanatthaṃ vuttaṃ. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana phalacittesu
maggapariyāyo viya pariyāyavasena vuttaṃ.

Ayanti “sacepī”ti-ādinā vutto ekavārampi rāgādīnaṃ anuppādanavasena vipa-
ssanāya kammaṃ karonto yogāvacarō. **Koṭippattoti** matthakaṃ patto. Paṭipa-
kkhehi anabhībhūtattā visadavipassanāññatāya **tikkhavipassako**. **Ārammaṇaṃ**
pariggahitameva hoti “evaṃ me javanaṃ javitaṃ”ti sārammaṇassa javanassa
huvā abhāvavavattāpanassa kammaṭṭhānabhāvato, tathā āvajjanavasena vā
taṃ ārammaṇaṃ vissajjtvā tāvadeva mūlakammaṭṭhānabhūtaṃ ārammaṇaṃ
pariggahitameva hoti. **Dutiyaṃ pana vasenāti** “aparassa rāgādivasena ekavāraṃ
javanaṃ javati”ti-ādinā vuttassa nātitikkhavipassakassa vasena “tassa dhātāra-
mmaṇameva cittaṃ pakkhandatī”ti-ādinā imasmiṃ sutte āgatattā. “Tameṇaṃ upa-
dhipahānāya paṭipannaṃ upadhipaṭinissaggāya kadāci karahaci satisammosā
upadhipaṭisaṃyuttā sarasaṅkappā samudācaranti. Dandho udāyi satuppādo, atha
kho (2.0172) naṃ khippameva pajahati vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ game-
tī”ti **laṭukikopame**. Tassa hi **aṭṭhakathāyaṃ** “sotāpannādayo tāva pajahantu, puthu-
jjano kathaṃ pajahati”ti codanaṃ paṭṭhapetvā “āraddhavipassako hi satisammo-
sena sahasā kilese uppanne ‘mādisassa nāma bhikkhuno kileso uppanno’ti
saṃvegaṃ katvā vīriyaṃ paggayha vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggena kilese samu-
gghāteti, iti so pajahati nāmā”ti attho vutto. Tena vuttaṃ- “tassa dhātārammaṇa-
meva cittaṃ pakkhandatīti-ādinā imasmiṃ sutte āgatattā”ti-ādi. **Indriyabhāvane ca**
majjhimassa vasena **ayamattho veditabbo**.

Pariggahavasenāti dhātupariggahavasena. Mammacchedanādivasena pava-
tta-akkosānādiṃ anīṭṭhaṃ ārammaṇaṃ patvā **sotadvāre kilamati** puggalo, tathā
pothanapaharaṇādikaṃ anīṭṭhaṃ ārammaṇaṃ patvā **kāyadvāre kilamati**.

Samudācarantīti sabbaso uddhaṃ ācaranti. Tayidaṃ amanāpehi samudāca-
raṇaṃ nāma pothanapaharaṇādivasena upakkamanamevāti āha “**upakkama-
ntī**”ti, bādhanāti attho. **Tathāsabhāvoti** yathā pāṇippahārādīhi ghaṭṭitamatto
vikāraṃ āpajjati, tathāsabhāvo. “Ubhatodaṇḍakena cepi, bhikkhave, kakacenā”-
ti-ādinā (ma. ni. 1.232) ovādādānaṃ nāma anaññasādhāraṇaṃ buddhānaṃyeva
āveṇikanti āha “**vuttaṃ kho panetaṃ bhagavatāti anussarantopi ...pe... kakacūpa-
movādaṃ anussarantopi**”ti vuttaṃ. Tassapi pariyattidhammabhāvatoti keci. Yaṃ
pana kakacokantakesupi manussesu appadussanaṃ nibbikāraṃ, taṃ satthusā-
sanaṃ anussarantopi sammāpaṭipattilakkaṇaṃ dhammaṃ anussaratiyevāti
evaṃ vā ettha attho veditabbo. **Bhikkhuno guṇanti** ariyadhammādhigamana-
siddhaṃ guṇamāha. So ca sabbesampi ariyānaṃ guṇoti taṃ anussarantopi
saṅghaṃ anussarati evāti vuttaṃ.

Vipassanupekkhā adhippetā, tasmā upekkhā kusalanissitā na saṅghātīti vipassa-
nāvasena sabbasmimpi saṅkhāragate ajjupekkhanaṃ na labhatīti attho. **Chaḷa-
ṅgupekkhāti** chaḷaṅgupekkhā viya chaḷaṅgupekkhā iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāsāma-
ññaena (2.0173). Tenāha “**sā panesā**”ti-ādi. **Chaḷaṅgupekkhāthāne ṭhapeti** “Lābhā
vata me, suladdhaṃ vata me”ti-ādinā attamanataṃ āpajjanto.

303. Āpogatanti ābandhanavasena āpo, tadeva āposabhāvaṃ gatattā āpogataṃ, sabhāveneva āpobhāvaṃ vā pattanti attho. Yasmā pana so āpobhāvasaṅkhāto allayūsabhāvo sasambhārapathavīsasambhāra-udakādigate sabbasmimpi āpasmim vijjati, tasmā vuttaṃ “**sabba-āpesu gataṃ allayūsabhāvalakkhaṇaṃ**” ti, dravabhāvalakkhaṇanti attho. “Pakuppati” ti pākatikapakopaṃ sandhāyāha “**oghasena vadḍhati**” ti. Tenāha “**ayamassa pākatiko pakopo**” ti. Itaraṃ pana dassetuṃ “**āposamvaṭṭakāle panā**” ti-ādi vuttaṃ. **Ogacchanti** ettha ogamananti pariyā-dānaṃ adhippetam, na adhogamanamattanti āha “**uddhane ...pe... pāpuṇanti**” ti.

304. Sabbatejesu gatanti indhanādivasena anekabhedesu sabbesu tejokoṭṭhāsesu gataṃ pavattaṃ. Yathā pīti eva pītigataṃ, evaṃ **tejo eva tejogataṃ**, tejanavasena pavattimattanti attho. Evaṃ āpogataṃ, vāyogatañca veditabbanti āha “**puri-me**” ti-ādi. **Ekāhikajarādibhāvenāti** ekāhikādi jarābhedena. **Usumajātoti** usmābhībhūto. **Jīratīti** jīṇṇo hoti. Tejodhātuvasena labbhamānā imasmim kāye jarāpavatti pākaṭajarāvasena veditabbāti dassetuṃ “**indriyavekallattan**” ti-ādi vuttaṃ. **Valipalitā-dibhāvanti** valitapalitabhāvaṃ, aṅgapaccaṅgānaṃ sithilabhāvañca. **Kuppitenāti** khubhitena. Satakkhattuṃ tāpetvā tāpetvā sītūdake pakkhipitvā uddhaṭasappi **sata-dhotasappīti** vadanti. Sarīre pakati-usumaṃ atikkamitvā uṇhabhāvo **santāpo**, sarī-rassa dahanavasena pavatto mahādāho **paridāhoti** ayameva tesam viseso. **Asi-tanti** suttaṃ. **Khāyitanti** khāditaṃ. **Sāyitanti** assāditaṃ. **Sammā paripākaṃ gaccha-tīti** samavepākiniyā gahaṇiyā vasena vuttaṃ. Asammāparipākopi visamapākiniyā gahaṇiyā vasena veditabbo. **Rasādibhāvenāti** rasarudhiramaṃsamedanhāru-a-ṭṭhi-aṭṭhimiñjasukkabhāvena. **Vivekanti** puthubhāvaṃ aññamaññaṃ visadisa-bhāvaṃ. Asitādibhedassa (2.0174) āhārassa pariṇāme raso hoti, taṃ paṭicca rasa-dhātu uppajjati attho. Evaṃ rasassa pariṇāme “rudhiraṇ” ti-ādinā sabbaṃ netabbaṃ.

Haritantanti haritameva, anta-saddena padavaḍḍhanaṃ kataṃ yathā “vanantaṃ suttantaṃ” ti. **Cammanillekhaṇaṃ** cammaṃ likhitvā chaḍḍitakasaṭaṃ.

305. Uggārahikkārādīti ettha **ādi**-saddena uddekakhīpanādipavattakavātānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Uccārapassāvādīti** **ādi**-saddena pittasemhalasikādinīharaṇa-vātassa ceva usumavātassa ca saṅgaho veditabbo. Yadi **kucchi**-saddo udarapa-riyāyo, koṭṭha-saddena pana abbhantarassa vuccamānattā tadavasitṭho udarapa-deso idha **kucchi**-saddena vuccatīti āha “**kucchisayā vātāti antānaṃ bahivātā**” ti. **Samiñjanapasāraṇādīni** **ādi**-saddena ālokanavilokana-uddharaṇādikā sabbā kāyikakiriyā saṅgahitā. Avasavati udakaṃ etasmāti **ossavanaṃ**, chadananto. **Idhāti** imasmim ṭhāne.

306. Nissatabhāvanti anattakataṃ. Yathādassitā hi catasso dhātuyo anatta-niyaṃ kevalaṃ dhātumattā nissattanijjivāti imamatthaṃ dasseti. **Parivāritoti** parivā-ritabhāvena ṭhito parivuto. Tenāha “**etāni**” ti-ādi, kaṭṭhādīni sannivesavisesava-sena ṭhapitānīti adhippāyo. Aññathā agārasamaññāya bhāvato. Tenāha “**kaṭṭhā-dīsu panā**” ti-ādi. Yadatthaṃ pāliyaṃ “seyyathāpi, āvuso” ti-ādi āraddhaṃ, tamatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “**yathā kaṭṭhādīni**” ti-ādi vuttaṃ.

Kāmaṃ heṭṭhā “mattaṭṭhakassa kāyassā” ti-ādinā (ma. ni. 1.302) avibhāgena

ekadesena ca upādārūpampi kathitaṃ, tathā vedanādayo khandhabhāvena pariggahetvā na kathitā, tathā taṇhāpi samudayasaccabhāvena. Itarāni pana saccāni sabbena sabbaṃ na kathitāni. Tenevāha “**heṭṭhā ...pe ... na kathitāni**” ti. **Cakkhupasāde niruddhetti** cakkhupasāde vinaṭṭhe. **Upahateti** pubbakimi-ādīhi upaddute. **Pali-buddhetti** pubbādi-uppattiyā vinā paṭicchādite. **Tajjoti** tassānurūpo, cakkhuviññāṇu-ppattiyā anurūpoti attho. Cakkhussa (2.0175) rūpārammaṇe āpāthagate uppajjanamanasikāro hadayasannissayopi cakkhumhi sati hoti, asati na hotiti katvā “**cakkhum paṭicca uppajjanamanasikāro**” ti vutto. Bhavaṅgāvaṭṭanaṃ tassa yathā ārammaṇapaccaye, evaṃ pasādapaccayepi hotiti vuttaṃ “**cakkhuñca rūpe ca paṭicca**” ti. Nti cakkhudvāre kiriyamanodhātucittaṃ. **Aññavihitassāti** aññārammaṇapa-sutassa. **Tadanurūpassāti** tesam cakkhurūpatadābhogānaṃ anurūpassa.

Cattāri saccāni dasseti Sarūpato atthāpattito cāti adhippāyo. Tappakāro bhūto, tappakāraṃ vā patto **tathābhūto**, tassa, yathā cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tādi-sassa paccayākārasamavetassāti attho. **Tisamuṭṭhānarūpanti** utukammāhārasamuṭṭhānarūpaṃ. Idañca satipi tadā bhavaṅgāvaṭṭanacittasamuṭṭhānarūpe kevalaṃ cakkhuviññāṇasamuṭṭhitarūpassa abhāvamattaṃ gahetvā vuttaṃ. **Saṅgahaṃ gacchatīti** nagaraṃ viya rajje rūpakkhandhe saṅgahetabbataṃ gahetabbataṃ gacchati. “Tathābhūtassā” ti vuttattā **vedanādayo cakkhuviññāṇasampayuttāva, viññāṇampi cakkhuviññāṇameva. Saṅkhārāti cetanāva vuttā** cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhassāti adhippāyo. Tattha pana phassajīvitindriyamanasikāraccittatṭhitiyopi saṅkhārakkhandhadhammāva. **Ekato saṅgaho** “pañcakkhandhā” ti ekato gaṇanā. **Samāgamoti** yathāsakaṃ paccayavasena samodhānaṃ. **Samavā-yoti** aññamaññassa paccayabhāvena samavetatāya samuditabhāvo.

Paccayuppannadhammo paṭicca samuppajjati etasmāti **paṭiccasamuppādo**, paccayākāro. Paccayadhamme passantopi paccayuppannadhamme passati, te passantopi paccayadhamme passatīti vuttaṃ “**yo paṭiccasamuppādan**” ti-ādi. **Chandakaraṇavasenāti** taṇhāyanavasena. **Ālayakaraṇavasenāti** apekkhākaraṇavasena. **Anunayakaraṇavasenāti** anurajjanavasena. **Ajjhogāhitvāti** ārammaṇaṃ anupavisitvā viya gilivā viya niṭṭhapetvā viya daḷhaggahaṇavasena. Chandarāgo vinayati pahiyati etthāti **chandarāgavinayo chandarāgapahānañcāti** vuccati nibbānaṃ. **Āharitvāti** pāḷiyaṃ sarūpato anāgatampi atthato ānetvā saṅgaṇhanavasena gahetabbam. Āharaṇavidhiṃ pana dassento “**yā imesū**” ti-ādimāha. **Imesu tīsu ṭhānesūti** yathāvuttesu sukhadukkhādīsu tīsu abhisamayaṭṭhānesu. **Diṭṭhīti** pariññābhisamayādivasena pavattā sammādiṭṭhi yāthāvadassanaṃ. Evaṃ saṅka-ppādayopi (2.0176) yathārahaṃ veditabbā. **Bhāvanāpaṭivedhoti** bhāvanāvasena paṭivedho, na ārammaṇakaraṇamattena. **Ayaṃ maggoti** ayaṃ catunnaṃ ariyasa-ccānaṃ paṭivijjanavasena pavatto aṭṭhaṅgiko maggo. **Ettāvatāpīti** evaṃ ekasmiṃ cakkhudvāre vatthu pariggahamukhenapi catusaccakammaṭṭhānassa matthakaṃ pāpanena **bahuṃ** vipulaṃ paripuṇṇameva **bhagavato sāsanaṃ kataṃ** anuṭṭhitaṃ hoti.

Uppajjitvā niruddhameva bhavaṅgacittaṃ āvajjanacittassa paccayo bhavatīti vuttaṃ “**taṃ niruddhampī**” ti. **Mandathāmagatamevāti** mahatīyā niddāya abhibhū-

tassa vasena vuttaṃ, kapimiddhaparetassa pana bhavaṅgacittaṃ kadāci āvajjanassa paccayo bhaveyyāti. **Bhavaṅgasamayenevāti** bhavaṅgasseva pavattanasamayena paguṇajjhānapaguṇakammaṭṭhānapaguṇaganthesu tesam paguṇabhāveneva ābhogena vināpi manasikāro pavattati. Tathā hi paguṇam gantham paguṇabhāveneva nirantaram viya ajjhayamāne aññavihitatāya “ettako gantho gato, ettako avasiṭṭho”ti sallakkhaṇā na hoti. **Catusamuṭṭhānampīti** sabbam catusamuṭṭhānarūpaṃ, na pubbe viya tisamuṭṭhānamevāti adhippāyo. Pubbaṅgamattā oḷārikattā ca phassacetanāva saṅkhārakkhandhoti gahitā, na aññesam abhāvā. **Ekadesameva sammasantoti** yathā-uddiṭṭham attham heṭṭhā anavasesato aniddisitvā ekadesameva niddisanavasena desanāya āmasanto. **Imasmim ṭhāneti** yathā-uddiṭṭhassa atthassa “ajjhattikañceva, āvuso, cakkhun”ti-ādinā (ma. ni. 1.306) chadvāravasena niddisanaṭṭhāne. **Heṭṭhā parihīnadesananti-** “yam upādārūpaṃ cattāro arūpino khandhā upari tīṇi ariyasaccāni”ti niddesavasena parihīnam atthajātam sabbam. **Taṃtaṃdvāravasenāti** cakkhudvāradikaṃ taṃtaṃdvāravasena. Catusaccavasena āradhā desanā catusacceneva pariyosāpitāti āha “**yathānusa-**
ndhināva suttantaṃ niṭṭhapesī” ti.

Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Mahāsāropamasuttavaṇṇanā

307. NacirapakkanteTi (2.0177) na ciraṃ pakkante, pakkantassa sato na cira-sseva. **Saliṅgenevāti**

muṇḍiyakāsāyaggahaṇādinā attano purimaliṅgeneva. **Pāṭiyekke jāteti** vipannācā-radiṭṭhitāya pakāsanīyakammakaraṇato paraṃ aññatitthiyasadise viṣuṃ bhūte. **Kulaputtoti** jātimattena kulaputto. **Asambhinnāyāti** sambhedarahitāya, jātisāṅkara-virahitāyāti atto. Jātisīsena idha jātivatthukaṃ dukkhaṃ vuttanti āha “**otiṇṇoti yassa jāti anto anupaviṭṭhā**” ti. Jāto hi satto jātakā lato paṭṭhāya jātinimittena dukkhena anto anupaviṭṭho viya vibādhiyati. **Jarāyāti**-ādīsupi eseva nayo. Cattāro paccayā labbhantīti lābhā, catunnaṃ paccayānaṃ labbhamānānaṃ sukatabhāvo suṭṭhu abhisāṅkhatabhāvo. **Vaṇṇabhaṇananti** guṇakittanaṃ. **Apaññātāti** sambhāvanāvasena na paññātā. Lābhādinibbattiyābhāvadassanañhetam. Tenāha “**ghāsacchādanamattampi na labhanti**” ti. **Appesakkhāti** appānubhāvā. Sā pana appesakkhatā adhipateyyasampattiyā ca parivārasampattiyā ca abhāvena pākaṭā hoti. Tattha parivārasampattiyā abhāvaṃ dassento “**appaparivārā**” ti āha.

Sārenapi keci ajānanena aññālābhena vā asārabhūtampi kattabbaṃ karontīti tato viṣesanatthaṃ “sārena sārakaraṇīyaṃ” ti vuttanti taṃ dassento “**akkhacakkayuganaṅgalādikan**” ti āha. **Brahmacariyassāti** sikkhāttayasaṅgahassa sāsana-brahmacariyassa. Mahārukkhassa maggaphalasārassa ñāṇadassanapheggukassa samādhitaṃ silapapaṭikassa cañcalasabhāvā saṃsappacārīti ca **cattāro paccayā sākḥāpalāsaṃ nāma**. **Tenevāti** lābhasakkārasilokanibbattaneneva. **Sāro me pattoti** imasmim sāsane adhigantabbasāro nāma iminā lābhādinibbattanena anuppattoti vosānaṃ niṭṭhitakiccaṃ āpanno.

310. Nāṇadassananti ñāṇabhūtaṃ dassanaṃ viṣayassa sacchikaraṇavasena pavattaṃ abhiññāñāṇaṃ. **Sukhumaṃ rūpanti** devādīnaṃ, aññampi vā sukhumasabhāvam rūpaṃ. Tenāha “**antamaso ...pe... viharanti**” ti, dibbacakkhu hi idha ukkaṭṭhaniddesena “ñāṇadassanaṃ” ti gahitaṃ.

311. Asamayavimokkhaṃ (2.0178) **Ārādhētīti** ettha adhippetam asamayavimokkhaṃ pāḷiyā eva dassetuṃ “**katamo asamayavimokkho**” ti-ādi vuttaṃ. Aṭṭhannañhi samāpajjanasamayopi atthi asamayopi, maggavimokkhena pana vimuccanassa samayo vā asamayo vā natthi. Yassa saddhā balavatī, vipassanā ca āraddhā, tassa gacchantassa tiṭṭhantassa nisīdantassa bhuñjantassa ca maggaphalapaṭivedho nāma na hotīti na vattabbaṃ, iti maggavimokkhena vimuccantassa samayo vā asamayo vā natthīti so **asamayavimokkho**. Tenāha “**lokiyasamāpattiyo hi**” ti-ādi.

Na kuppati, na nassatīti **akuppā**, kadācīpi aparihānasabhāvā. Sabbasaṃkilesehi paṭippassaddhivasena cetaso vimuttīti **cetovimutti**. Tenāha “**arahattaphalavimutti**” ti. Ayamatto payojanaṃ etassāti **etadatthaṃ**, sāsana-brahmacariyaṃ, tassa **esā** paramakoṭī. Yathāraddhassa sāropamena phalena desanā niṭṭhāpitāti āha “**yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesī**” ti. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyameva.

Mahāsāropamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Cūlasāropamasuttavaṇṇanā

312. Piṅgaladhātukoti piṅgalasabhāvo piṅgalacchaviko, piṅgalakkhoti vā attho. **Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho**, na silādiguṇehi saṅgahitabbabhāvena. Saṅgho etesaṃ atthi parivārabhūtoti **saṅghino. Ssevāti** so eva pabbajitasamūhasaṅkhāto. **Ācārasikkhāpanavasena**ti attanā parikappita-acelavatādi-ācārasikkhāpanavasena. **Paññātāti** yathāsakaṃ samādinnavatavasena ceva viññātaladdhivasena ca paññātā. **Laddhikarāti** tassā micchādiṭṭhiyā uppādakā. **Bahujanassāti** puthujanassa. Tassa pana āgamasampadāpi nāma natthi, kuto adhigamoti ekaṃsato andhaputhujano evāti āha “**assutavato andhabālaputhujanassā**”ti. Na hi viññū appasādaniye pasīdanti. Maṅgalesu kātabbadāsakiccakaro dāso **maṅgaladāso**.

Tantāvutānanti (2.0179) tante pasāretvā vītānaṃ. **Gaṇṭhanakilesoti** saṃsāre bandhanakilesa. **Evaṃ vāditāyāti** evaṃ paṭiññatāya, evaṃ diṭṭhitāya vā. **Niyyānikāti** niyyānagatisappāṭihīrakā anupārambhabhūtatāti adhippāyo. No ce niyyānikāti ānetvā yojanā. Tesam sabbaññupaṭiññāya abhūtatā tassā abhūtabhāvakathānena tassa brāhmaṇassa na kāci atthasiddhīti āha “**nesaṃ aniyyānikabhāvakathānena atthābhāvato**”ti.

318. Nihīnalokāmise līno ajjhāsayo etassa, na pana nibbāneti. **Līnajjhāsayo. Sāsanaṃ sithilaṃ katvā gaṇhāti** sikkhāya na tibbagāravattā.

323. **Heṭṭhāti** anantarātitasutte mahāsāropame. **Paṭhamajjhānādidhammā vipassanāpādakāti** vipassanāya padaṭṭhānabhūtā. **Idhāti** imasmiṃ cūlasāropame āgatā. **Nirodhapādakāti** anāgāmino, arahanto vā nirodhasamāpattiṃ samāpajjituṃ samatthā. **Tasmāti** nirodhapādakattā. Paṭhamajjhānādidhammā ñāṇadassanato **uttaritarāti** veditabbā.

Cūlasāropamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca opammavaggavaṇṇanā.

4. Mahāyamakavaggo

1. Cūlagosīngasuttavaṇṇanā

325. Ñātīnaṃ (2.0180) (a. ni. ṭi. 3.6.19) nivāsaṭṭhānabhūto gāmo ñātiko, so eva **nātiko**. So kira gāmo yesaṃ santako, tesam pubbapurisena attano ñātīnaṃ sādharāṇabhāvena nivesito, tena “nātiko”ti paññāyittha. Atha pacchā tattha dvīhi dāyādehi dvidhā vibhajitvā paribhutto. Tenāha “**dvinnaṃ cūlapitimahāpitiputtānaṃ dve gāmā**”ti. Giṅjakā vuccanti iṭṭhakā, giṅjakāhiyeva kato āvasatho **giṅjakāvasatho**.

Tasmiṃ kira padese mattikā sakkharamarumbavālikādīhi asammissā akaṭṭhinā saṅhā sukhumā, tāya katāni kulālabhājanānīpi silāmayāni viya daḷhāni, tasmā te upāsakā tāya mattikāya dīghaputhula-iṭṭhakā kāretvā tāhi ṭhapetvā dvārabāhavāta-pānakavāṭatulāyo sesaṃ sabbaṃ dabbasambhārena vinā iṭṭhakāhi eva pāsādaṃ kāresuṃ. Tenāha “**iṭṭhakāhevā**” ti-ādi.

Gosiṅgasālavanadāyanti gosiṅgasālavananti laddhanāmaṃ rakkhitaṃ araññaṃ. **Jeṭṭhakarukkhassāti** vanappatibhūtaṃ sālārukkhasa. **Sāmaggirasanti** samagga-bhāvādiguṇaṃ vivekasukhaṃ. **Uparipaṇṇāsake** upakkilesasutte (ma. ni. 3-238) puthujjanakālo kathito, **idha** cūḷagosiṅgasutte **khīṇāsavakālo kathito**. Katakiccāpi hi te mahātherā attano diṭṭhadhammasukhavihāraṃ paresaṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjanañca sampassantā paramaṇca vivekaṃ anubrūhantā sāmaggirasamaṃ anubhavamānā tattha viharanti. **Tadāti** tasmiṃ upakkilesasuttadesanākāle. **Teti** anuruddhappamukhā kulaputtā. **Laddhassādāti** vipassanāya vīthipaṭipattiyā adhiḡata-ssādā. Vipassanā hi pubbenāparaṃ viśesaṃ āvahantī pavattamānā sātisaṃyaṃ pītisomanassaṃ āvahati. Tenāha bhagavā-

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;

labhati pītīpāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan” ti. (dha. pa. 374);

Laddhapatīṭṭhā (2.0181) maggaphalādhigamanena. Sati hi maggaphalādhigame sāsane patīṭṭhā laddhā nāma hoti, no aññathā.

Kāmaṃ sārīputtamoggallānāpi mahāsāvaka-pariyāpannāva, aggasāvaka-bhāvena pana nesaṃ viśesadassanattaṃ “**dhammasenāpatimahāmoggallānatthesu vā**” ti viśuṃ gahaṇaṃ. Satipi hi sāmāññayoge viśesavanto viśuṃ gayhanti yathā “brāhmaṇā āgatā, vāsīṭṭhopi āgato” ti. Tesu pana viśuṃ gahitesupi “**asītima-hāsāvakesū**” ti **asītiggaḡaṇaṃ** appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanupagaṃ na hotīti.

Antamasoti idaṃ dhamma-bhaṇḡāgārikassa upaṭṭhākabhāvena āsannacāritāya vuttaṃ. **Anīkāti** hatthānīkā, hatthānīkato hatthisamūhatoti attho. Kālasīho yebhuyyena yūthacaroti katvā vuttaṃ “**yūthā nissaṭṭo kālasīho viyā**” ti. Kesarī pana ekacaro-va. **Vātacchinno valāhako viyāti** vātacchinno pabbatakūṭappamaṇo valāhaka-cchedo viya. **Tesaṃ paggaṇhanatoti** yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsī-tassa pānīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe, uṇhena phuṭṭhassa site, dukkhitassa sukhe abhiruci uppajjati, evamevaṃ bhagavato kosambake bhikkhū aññamaññaṃ vivā-dāpanne disvā apare samaggāvāsaṃ vasante āvajjitassa ime tayo kulaputtā āpāthaṃ āgamīmsu, atha ne paggaṇhitukāmo upasaṅkami, evāyaṃ paṭipatti-anu-kkamaṇa kosambakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayanupāyo hotīti. Tenāha “tesaṃ paggaṇhanato” ti. Eteneva **pacchimajanataṃ anukampanatoti** idampi kāraṇaṃ ekadesena saṃvaṇṇitanti daṭṭhabbaṃ. **Ukkaṃsitvāti** yathābhūtehi guṇehi sampa-haṃsanena viśesetvā viśiṭṭhe katvā pasamsāvasena cetamaṃ āmedītavacanaṃ.

Taṃ araññaṃ rakkhati vanasāminā āṇatto. Rakkhitagopitaṃ vanasaṇḡaṃ, na mahāvanādi viya apariggahitaṃ. Silādippabhedāya attatthāya paṭipannā **attakāmā**, na apariccattasīnehāti āha “**attano hitaṃ kāmayaṃmānā**” ti. Tenāha “**yo hī**” ti-ādi. **Bhindeyyāti** vināseyya.

Dubbalamanussāti paññāya dubbalā aviddasuno manussā. **Tānīti** abhijāti-ādīsu

uppannapāṭihāriyāni. **Cīvaragabbhena paṭicchādetvā** Ti cīvarasaṅkhāte ovarake nigūhitvā viya. Na hi cīvarapārupanamattena buddhānubhāvo paṭicchanno hoti. “Mā sudha kocimaṃ buddhānubhāvaṃ aññāsī” ti pana (2.0182) tathārūpena iddhābhisaṅkhārena taṃ chādetvā gato bhagavā tathā vutto. Tenāha “**aññātakavesena agamāsī**” ti.

Abhikkamathāti padaṃ abhimukhabhāvena vidhimukhena vadatīti āha “**ito āgacchathā**” ti. Buddhānaṃ kāyo nāma suvisuddhajātimaṇi viya sobhano, kiñci malaṃ apanetabbaṃ natthi, kimatthaṃ bhagavā pāde pakkhālesīti āha “**buddhāna-**” ti-ādi.

326. Anuruddhāti vā ekasesanayena vuttaṃ virūpekasesassapi icchitabbattā, evañca katvā bahuvacananiddesopi samatthito hoti. **Iriyāpatho khamatīti** sarīrassa lahuṭṭhānatāya catubbidhopi iriyāpatho sukhaṃ pavattiko. **Jīvitam yāpetīti** yāpanālakkaṇaṃ jīvitam imaṃ sarīrayantaṃ yāpeti sukkena pavatteti. **Uḷūṅkayāgum vā kaṭacchubhikkhaṃ vāti** idaṃ makaravuttiyā missakabhattena yāpanaṃ vattanti katvā vuttaṃ. Tenāha “**bhikkhācāravattaṃ pucchatī**” ti.

Aññamaññaṃ saṃsandatīti satipi ubhayesaṃ kalāpānaṃ paramatthato bhede pacurajanehi duviññeyyanānattaṃ khīrodakasammodayaṃ accantameva saṃsaṭṭhaṃ viya hutvā tiṭṭhati. Tenāha “**visuṃ na hoti, ekattaṃ viya upetī**” ti. Piya-bhāvadīpanāni cakkhūni **piyacakkhūni**. Piyāyati, piyāyitabboti vā **piyoti**. Samagga-vāsassa yaṃ ekantakāraṇaṃ, taṃ pucchanto bhagavā “**yathā kathaṃ panā**” ti-ādi-māhāti “**kathanti kāraṇapucchā**” ti vuttaṃ. Yo nesaṃ mettāsahitānaṃ yeva kammā-dīnaṃ aññamaññaṃ paccupaṭṭhānākāro, taṃ sandhāya “**kathan**” ti pucchā. Tathā hi parato “evaṃ kho mayaṃ, bhante” ti-ādinā therehi vissajjanaṃ kathitaṃ.

Mittaṃ etassa atthīti **mettaṃ**, kāyakammaṃ. **Āvīti** pakāsaṃ. **Rahoti** appakāsaṃ. Yañhi uddissa mettaṃ kāyakammaṃ

paccupaṭṭhapeti, taṃ tassa sammukhā ce, pakāsaṃ hoti, parammukhā ce, appakāsaṃ. Tenāha “**āvi ceva raho cāti sammukhā ceva parammukhā cā**” ti. Itarānīti parammukhā kāyavacīkammāni. “**Tatthā**” ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṃ viva-rituṃ “**yaṃ hī**” ti-ādi vuttaṃ. Sammajjanādivasena **paṭijaggitabbayuttaṃ ṭhānaṃ vā. Tathevāti** yathā sammukhā kate mettākāyakamme vuttaṃ, tatheva (2.0183) . “Kacci khamanīyan” ti evamādikā kathā **sammodaniyakathā**. Yathā parehi saddhiṃ attano chiddaṃ na hoti, tathā paṭisanthāravasena pavattā kathā **paṭisanthārakathā**. “Aho tadā therena mayhaṃ dinno ovādo, dinnā anusāsanī” ti evaṃ kālantare saritabbayuttā, chasāraṇīyapaṭisaṃyuttā vā kathā **sāraṇīyakathā**. Sutta-padaṃ nikkhipitvā tassa atthaniddesavasena silādidhammapaṭisaṃyuttā kathā **dhammīkathā**. Sarena suttassa uccāraṇaṃ **sarabhaññaṃ**. Pañhassa ñātuṃ icchitassa atthassa pucchanaṃ **pañhapucchanaṃ**. Tassa yathāpucchitassa-ādisanaṃ **pañhavissajjanaṃ. Evaṃ samannāharatoti** evaṃ manasikaroto, evaṃ mettaṃ upasaṃharatoti attho.

Ekato kātuṃ na sakkā, tasmā **nānā. Hitatṭhenāti** attano viya aññamaññassa hitabhāvena. **Nirantaratṭhenāti** antarābhāvena bhedābhāvena. **Aviggahatṭhenāti** avirodhabhāvena. **Samaggatṭhenāti** sahitabhāvena. **Paribhaṇḍaṃ katvāti** bahalatanu-mattikālepehi limpetvā. **Cīvaraṃ vā dhovantīti** attano cīvaraṃ vā dhovanti. **Paribhaṇḍaṃ vāti** attano paṇṇasālāya paribhaṇḍaṃ vā karonti.

327. Paṭiviruddhā evāti etthāpi “yebhuyyenā” ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Tesaṃ appamādalakkhaṇanti** tesaṃ appamajjanasabhāvaṃ. **Kacci pana vo anuruddhā samaggāti** etthāpi **voti** nipātamaṃ, paccattavacanaṃ vā, kacci tumheti evamattho veditabbo. **Samuggapātinti** samuggapuṭasadisamaṃ pātiṃ.

Paṇṇasālāyaṃ anto bahi ca sammajjanaena sodhitaṅgaṇatā **vattapaṭipatti. Paṭivisamattamevāti** attano yāpanapaṭivisamattameva. **Osāpetvāti** pakkhipitvā. **Pamāṇamevāti** attano yāpanapamāṇameva. **Vuttanayena jahitvāti** pāḷiyaṃ vuttanayena jahitvā.

Hatthena hatthaṃ saṃsibbantā Ti attano hatthena itarassa hatthaṃ daḷhaggaha-ṇavasena bandhantā. Vilaṅgheti desantaraṃ pāpeti etenāti vilaṅghako, hattho. Hattho eva vilaṅghako hatthavilaṅghako, tena **hatthavilaṅghakena**.

Taṃ akhaṇḍaṃ katvāti taṃ tīsupi divasesu dhammassavanaṃ pavattanava-sena akhaṇḍikaṃ katvā. **Etanti** “pañcāhikaṃ kho panā” ti-ādivacanaṃ. Pañcame pañcame (2.0184) ahani bhavatīti **pañcāhikaṃ. Bhagavatā pucchitena** anuruddha-ttherena. **Pamādaṭṭhānesuyevāti** aññesaṃ pamādaṭṭhānesuyeva. “**Pamādaṭṭhānesuyevā**” ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**aññesañhī**” ti-ādi vuttaṃ. **Papañca-karaṇaṭṭhānānīti** kathāpapañcassa karaṇaṭṭhānāni vissaṭṭhakathāpavattanena kammaṭṭhāne pamajjanaṭṭhānāni. Tatthāpi “mayaṃ, bhante, kammaṭṭhānavi-ruddhaṃ na paṭipajjāmā” ti sikhāpattaṃ attano appamādalakkhaṇaṃ thero dasseti. **Ettakaṃ ṭhānaṃ muñcitvāti** pana idaṃ tadā vihārasamāpattīnaṃ vaḷaṅgābhāvena vuttaṃ.

328. Jhānassa adhippetattā “**alamariyaññadassanaviseso**” icceva vuttaṃ. Attano sammāpaṭipannatāya satthu cittārādhanaṭṭhaṃ tassa ca visesādhiga-

massa satthu paccakkhabhāvato thero “kiñhi no siyā, bhante” ti āha. **Yāvadevāti** yattakaṃ kālaṃ ekaṃ divasabhāgaṃ vā sakalarattiṃ vā yāva satta vā divase.

329. Samatikkamāyāti sammadeva atikkamanāya. Sati hi upari visesādhigame heṭṭhimajjhānaṃ samatikkantaṃ nāma hoti paṭippassaddhi ca. Tenāha “**paṭippassaddhiyā**” ti. **Ñānadassanavisesoti** kāraṇūpacārena vuttoti veditabbo. **Vedayitasukhatoti** vedanāsahitajjhānasukhato vā phalasukhato vā. **Avedayitasukhanti** nibbānasukhaṃ viya vedanārahitaṃ sukhaṃ. **Avedayitasukhanti** ca nidassanamattametam, tam pana aphasam asaññaṃ acetananti sabbacittacetasikarahitameva. Tato ca satipi rūpadhammappavattiyam tassa acetanattā sabbaso saṅkhāradukkhavirahitatāya santatarā paṇitatarā ca nirodhasamāpattīti vuccate. Tenāha “**avedayitasukham santataram paṇitataram hoti**” ti. Tena vuttam “imamhā cā” ti-ādi.

330. Sāmaggirasānisamaṃsameva nesaṃ bhagavā kathesi ajjhāsayānukūlattā tassa. **Anusāvetvāti** anupagamanavasena sammadeva ārocetvā. “Anusamaṃsāvetvā” ti vā pāṭho, so evattho. **Tato paṇivattitvāti** etarahi bhagavato ekavihāre ajjhāsayoti satthu manaṃ gaṇhantā “idheva tiṭṭhathā” ti vissajjitaṭṭhānato nivattitvā (2.0185). **PabbajjādīnīTi ādi**-saddena upasampadā-visuddhi-dhutakammaṭṭhānānuyoga-jhānavimokkha-samāpatti-ñānadassana-maggabhāvanā-phalasadchikiriyādike saṅgaṇhāti. **Adhigantvāpīti pi**-saddena yathādhigatānampi. **Attano guṇakathāya aṭṭiyamānāti** bhagavantaṃ nissāya adhigantvāpi dhammādhikaraṇaṃ satthuvihe-sābhāvadīpane bhagavato pākaṭaguṇānaṃ kathāya aṭṭiyamānāpīti yojanā. **DevatāTi** taṃtaṃsamāpattilābhiniyo devatā. **Mukhaṃ me sajjanti** mukhaṃ me kathane samatthaṃ, kathane yogyanti attho.

331. Evaṃ āgatoTi evaṃ āṭānāṭiyasutte āgato. **Paliveṭṭheteti** codente. **Maccharāyantīti** attano guṇānaṃ bhagavatopi ārocanaṃ asahamānā maccharāyantīti so cintetīti katvā vuttam.

01 **Tesaṃ lābhāti** tesaṃ vajjirājūnaṃ vajjiraṭṭhavāsīnañca manussattaṃ, patirūpadesavāsādiko, bhagavato tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ dassanavandanadānadhammassavanādayo lābhā. Suladdhā lābhāti yojanā. **Pasannacittam anussareyyāti** tam kulañhetam silādiguṇe cittaṃ pasādetvā anussareyya. Vuttam tesaṃ “anussaraṇampāham, bhikkhave, tesaṃ bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi” ti (itivu. 104; sam. ni. 5.184).

Cūlagosiṅgasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā

332. Kocidevāti gosiṅgasālavanāsāmantato niviṭṭhesu yo koci gāmo gocara-gāmo bhavissati, tasmā anibaddhabhāvato gocara-gāmo na gahito, vasanaṭṭhānameva paridīpitaṃ, tato eva araññanidānakaṃ nāmetam. **Sabbatthāti** devaloke manussaloke ca. **Thirakārakehīti** sāsane thirabhāvakārakehi. **Savanante jātattāti** catusaccagabbhassa dhammassavanassa pariyosāne ariyāya jātiyā jātattā. Yathā

paṭivedhabāhusaccaṃ ijjhati, tathā dhammassa savanato sāvakā (2.0186). **Sūriyo viya** bhāsuraguṇaraṃsitāya mohandhakāraavidhamaṇato. **Cando viya** ramaṇīya-manoharasītalaguṇatāya kilesapariḷāhavūpasamato. **Sāgaro viya** gambhīrathiravipulānekaguṇatāya t̥hitadhammasabhāvato. Guṇamahantatāya therassa abhiññā-tatā, guṇamahantatā ca suttesu āgatanayeneva ñātabbāti taṃ vitthārato dassetuṃ “**na kevalan**”ti-ādi vuttaṃ. **Sīhanādasuttanti** majjhimanikāye āgataṃ mahāsīhanādasuttaṃ (ma. ni. 1.146). **Therapañhasuttanti** suttanipāte aṭṭhakavagge āgataṃ **sāriputtasuttaṃ** (su. ni. 961-981). **Therasīhanādasuttanti** imassa ca therassa janapadacārikāya satthu sammukhā **sīhanādasuttaṃ**. **Abhinikkhamaṇanti** therasseva mahatā ñātiparivaṭṭena mahatā ca bhogaparivaṭṭena saha gharāvāsapariccāgo abhinikkhamaṇaṃ. Esa nayo ito paresupi. **Yadidanti** nipāto, yo ayanti attho.

Mahāpaññe bhikkhū gahetvāti āyasmato kira sāriputtattherassa parivārabhikkhūpi mahāpaññā eva ahesuṃ. Dhātuso hi sattā saṃsandanti. **Sayaṃ iddhimā-ti-ādīsipi** eseva nayo. Ayaṃ panattho **dhātusamyutta** (saṃ. ni. 2.99) dīpetabhogijjhakūṭapabbate gilānaseyyāya nisinno bhagavā ārakkhatthāya parivāretvā vasañtesu sāriputtamoggallānādisu ekamekaṃ attano parisāya saddhiṃ caṅkamantaṃ voloketvā bhikkhū āmantesi- “passatha no tumhe, bhikkhave, sāriputtaṃ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṃ caṅkamantanti. Evaṃ, bhante. Sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahāpaññā”ti sabbaṃ vitthāretabbaṃ.

Vananteti upavanante. **Meghavaṇṇāyāti** nilābhāya. Samuddakucchito ugga-cchantassa viya upaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ. Cakkavāḷapabbatamatthakasa-mīpe ābhāpharaṇavasena pavattiyā “**pācīnacakkavāḷapabbatamatthake**”ti vuttaṃ, na cakkavāḷapabbatamatthake candamaṇḍalassa vicaraṇato. Tathā sati lokantari-kanirayesupi candimasūriyānaṃ ābhā phareyya. Ubbedhavasena hi cakkavāḷapabbatassa vemajjhato candimasūriyā vicaranti. Sālakusumapabhānaṃ atirattatāya vuttaṃ “**lākhārasena siñcamānaṃ viyā**”ti. **Upagāyamānā viyāti** payirupāsanava-sena upecca gāyamānā viya (2.0187). **Kāya nu kho ajja ratiyāti** ajja jhānasamāpa-ttiratīyā eva nu kho, udāhu dhammasākacchāratīyā dhammadesanāratīyāti cintesi.

Dve candamaṇḍalāni viya Paramasobhaggappattāya kantiyā. **Dve sūriyamaṇḍalāni viya** ativiya suvisuddhasamujjalāya guṇavibhūtiyā. **Dve chaddantanāgarājāno viya** mahānubhāvatāya. **Dve sīhā viya** tejussadatāya. **Dve byagghā viya** anolīnavu-ttitāya. **Sabbapāliphullamevāti** sabbameva samantato vikasitaṃ.

333. Kathā upacarati pavattati etthāti kathā-upacāro, savanūpacāro padeso, taṃ **kathā-upacāraṃ**. Ramaṇīyameva **rāmaṇeyyakam**. **Ujjaṅgaleti** lūkhapadese kaṭhi-napadese. Dosehi itā apagatāti **dosinā** Ta-kārassa na-kāraṃ katvā. **Dibbā maññe gandhāti** devaloke gandhā viya. Divi bhavāti **dibbā**. **Dve therāti** sāriputtatthera-āna-dattherā. Ānandatthero tāva mamāyatu akhiṇāsavabhāvato, sāriputtatthero kathanti? Na idaṃ mamāyanaṃ gehassitapemavasena, atha kho guṇabhattivase-nāti nāyaṃ doso.

Anumatīyā pucchā **anumatipucchā**, anumati-ggaṇatthaṃ pucchanaṃ. Tattha yasmā adhammikampi vuddhassa anumatiṃ itaro paṭikkhipituṃ na labhati, tena

sā anujānitabbāva hoti, tasmā saṅghakhuddakato paṭṭhāya anumati pucchitabbā. Tenāha “**anumatipucchā nāmesā**” ti-ādi. **Khuddakato paṭṭhāyā** Ti kaṇiṭṭhato paṭṭhāya. Paṭibhāti upaṭṭhātīti paṭibhānaṃ, yathādhippeto attho, **taṃ paṭibhānaṃ. Sikhāppattā vepullappattā na bhavissati** padesañāṇe ṭhitehi bhāsītattā. **Sikhāppattā vepullappattā bhavissati** sabbaññutaññāṇena saṃsanditattā. Vuttamevatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “**yathā hi**” ti-ādi vuttaṃ. Tatha paccatthikā aṭṭiyanti dukkhāyanti etenāti **aṭṭo**, vinicchitabbavohāro. **Gāmabhojakanti** yasmiṃ gāme so uppanno, taṃ gāmabhojakaṃ. **Janapadabhojakanti** yasmiṃ janapade so uppanno, taṃ janapadabhojakaṃ. **Mahāvinicchaya-amaccanti** yasmiṃ rajje so janapado, tassa rājadhāniyaṃ mahāvinicchaya-amaccaṃ. **Senāpatinti** yassa rañño so amacco, tassa senāpatiṃ. Tathā **uparājanti** (2.0188). Idaṃ panettha pakaticārittasena vuttaṃ upameyyatthānurūpatoti daṭṭhabbaṃ. **Aparāparaṃ na sañcarati** vinicchayanārahena vinicchitabhāvato.

Pakaṭṭhānaṃ (a. ni. ṭī. 2.4.22) ukkaṭṭhānaṃ silādi-atthānaṃ bodhanato, sabhāvaniruttivasena buddhādīhi bhāsītattā ca pakaṭṭhānaṃ vacanappabandhānaṃ āḷīti **pāḷi**, pariyattidhammo. Purimassa atthassa pacchimena atthena anusandhānaṃ **anusandhi**. Atthamukhena pana pāḷipadesānampi anusandhi hotiyeva, so ca pubbāparānusandhi-pucchānusandhi-ajjhāsayānusandhi-yathānusandhivasena catubbidho. Taṃtaṃdesanānaṃ pana pubbāparasamśandanaṃ **pubbāparaṃ. Pāḷivasena anusandhivasena pubbāparavasenāti paccekaṃ yojetabbaṃ. Uggahitanti** byañjanaso atthaso ca uddhaṃ uddhaṃ gahitaṃ, pariyāpuṇanavasena ceva paripucchāvasena ca hadayena gahitanti attho. Vaṭṭadukkhaniissaraṇatthikehi sotabbato suttaṃ, pariyattidhammo, taṃ dhāretīti **sutadharo**. Yo hi sutadharo, suttaṃ tasmīṃ patiṭṭhitaṃ

hoti suppatiṭṭhitam, tasmā vuttam “**sutassa ādhārabhūto**”ti. Tenāha “**yassa hī**”ti-ādi. Ekapadam ekakkharampi avinaṭṭham hutvā sanniciyatīti sannicayo, sutam sannicayo etasminti **sutasannicayo. Ajjosāyāti** anupavisitvā. **Tiṭṭhatīti** na mussati.

Ṭhitā paguṇāti paguṇā vācuggatā. **Niccalitanti** aparivattitam. **Samsanditvāti** aññehi samsanditvā. **Samanuggāhitvāti** paripucchāvasena attham ogāhetvā. Pabandhassa vibandhābhāvato **gaṅgāsotasadisam**, “bhavaṅgasotasadisam”ti vā pāṭho, akittimam sukhappavattīti attho. Suttekaadesassa sutassa ca vacasā paricayo idha nādhippeto, vaggādivasena pana adhippetoti āha “**suttadasaka ...pe... sajjhāyitā**”ti, “dasa suttāni gatāni, dasa vaggāgatā”ti-ādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Manasā anu anu pekkhitā bhāgaso nijjhāyitā cintitā **manasānupekkhitā. Rūpagatam viya paññāyatīti** rūpagatam viya cakkhussa vibhūtam hutvā paññāyati. **Suppaṭividdhāti** nijjaṭam niggumbam katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Pajjati attho ñāyati etenāti **padam**, tadeva attham byañjetīti **byañjananti** āha “**padameva atthassa byañjanato padabyañjanam**”ti. Akkharapāripūriyā padabyañjanassa (2.0189) parimaṇḍalatā, sā pana pāripūrī evam veditabbāti āha “**dasavi-dhabyañjanabuddhiyo aparihāpetvā**”ti. **Aññam upārambhakaranti** yathānikkhittasuttato aññam tassa ananulomakam suttam āharati. **Tadattham otāretīti** tassa āhaṭtasuttasseva attham vicāreti. **Tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti** atthassa aparipuṇṇabhāvato. Yathānikkhittassa sutassa atthasamvaṇṇanāvaseneva suttantarampi ānento **bahi ekapadampi na gacchati nāma. Amakkhentoti** avināsento. Tam tam attham suṭṭhu vavatthitam katvā dassento **tulikāya paricchindanto viya. Gambhīrataramattham gamento gambhīramātikāya udakam pesento viya. Uttānamātikāya** hi mariyādam ottharivā udakam aññathā gaccheyya. Ekamyeva padam anekehi pariyāyehi punappunam samvaṇṇento padam **koṭṭento sindhavājāniyo viya. So** hi vaggitāya gatiyā pade padam koṭṭento gacchati. Kathāmaggena **tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti** dhammato atthato anusandhito pubbāparato ācariyuggahatoti sabbaso paripuṇṇabhāvato.

Anuppabandhehīti vissaṭṭhehi āsajjamānehi. Nātisīgham nātisaṅikam nirantaram ekarasañca katvā parisāya ajjhāsayānurūpam dhammam kathento vissaṭṭhāya kathāya katheti nāma, na aññathāti dassento “**yo bhikkhū**”ti-ādimāha. **Araṇim manthento viya, uṇhakhādaniyam khādanto viyāti** sīgham sīgham kathanassa udāharaṇam, **gahitam gahitamevāti-ādi** laṅghetvā kathanassa. Purāṇapaṇṇantaresu hi paripāṭiyamānagodhā kadāci dissati, evamekaccassa atthavaṇṇanā katthaci na dissati. **Ohāyāti** ṭhapetvā. **Yopīti-ādinā** ekarūpena kathāya akathanam dasseti. **Petaggi** nijjhāmataṅhikapetassa mukhato niccharaṇaka-aggi. **Vitthāyatīti** appaṭitā-natamāpajjati. Kenaci rogena dukkham patto viya **nitthunanto. Kandanto viyāti** ukkuṭṭhiṃ karonto viya. **Appabandhā nāma hoti** Sukhena appavattabhāvato. **Ācariyehi dinnanaye ṭhitoti** ācariyuggaham amuñcanto, yathā ca ācariyā tam tam suttam samvaṇṇesum, teneva nayena samvaṇṇentoti attho. **Acchinnadhāram katvāti** “nātisīgham nātisaṅikan”ti-ādinā heṭṭhā vuttanayena avicchinnam kathāpabandham katvā. **Anusayasamuggātāyāti** iminā tassā kathāya arahattapariyosā-

natam dasseti (2.0190). **Evarūpenāti** nayidam ekavacanam tattakavasena gahe-
tabbam, atha kho lakkhaṇe pavattanti dassento “**tathārūpeneva bhikkhusatena
bhikkhusahassena vā**”ti vuttam. **Pallaṅkenāti** pallaṅkapadesena, pallaṅkāsanante-
nāti attho. **Iminā nayanāti** vārantarasādhāraṇam attham atidisati, asādhāraṇam
pana vakkhatevāti.

334. Āramati etenāti **ārāmo**.

335. **Dhuvasevananti** niyatasevitam. **Pāsādapariveṇeti** pāsādaṅgaṇe. **Nābhiyā
patiṭṭhitānanti** nābhiyā bhūmiyam patiṭṭhitānam. **Arantarānīti** aravivarāni taṃtam-a-
rānam vemajjhaṭṭhānāni.

336. **Samādinna-araññadhutaṅgo araññiko**, na araññavāsamattena.

337. **Na osādentīti** na avasādentī, na avasādanāpekkhā aññamaññam pañham
pucchantīti attho. **Pavattinīti** paṇṇā.

338. **Lokuttarā vihārasamāpatti** nāma therassa arahattaphalasangāhāpattiyo, pari-
yāyato pana nirodhasamāpattiyo veditabbā.

339. **Sādhukāro ānandattherassa dinno**. Tenāha bhagavā “yathā tam ānandova
sammā byākaramāno byākareyyā”ti-ādi. **Sammā**ti suṭṭhu, yathā-ajjhāsanti
adhippāyo. Yena hi yaṃ yathācittam kathitam, tam sammā kathitam nāma hoti.
Sampattavasena hi yathākārī tathāvādī sobhati. Tenāha “**attano anucchavikamevā**”-
ti-ādi. Bahussuto bhikkhu tattha tattha sutte silādīnam āgataṭṭhāne tesam suvidi-
tattā yathānusiṭṭham paṭipajjamāno tāni paripūretīti āha “**silassa āgataṭṭhāne**-
”ti-ādi. Maggādipasavanāya **vipassanāgabbham gaṇhāpetvā** paripākam game-
tvāti attho.

340. “Eseva nayo”ti atidesavasena saṅkhepato vuttamattham vivaranto “**āyasmā
hi revato**”ti-ādimāha.

342. **Aparepi** (2.0191) **nānappakāre kileseti** aparepi nānappakāre dosamohādi-
kilese. **Dhunitvāti** vidhametvā.

343. Āyasmā mahāmogallāno evam byākāsīti sambandho. Sakalampi cakkhu-
viññāṇavīthigatam cittam cakkhuvīññāṇanti aggahetvā cakkhusannissitameva
pana viññāṇam cakkhuvīññāṇam, tadanantaram sampaṭicchanaṃ, tadanantaram
santīraṇanti-ādinā saṅham sukhumaṃ ati-ittarakhaṇavantaṃ **cittantaram** cittanā-
nattam. Khandhādīnaṃ nānattasaṅkhātam **khandhantarādi**. Pathavīkasiṇe
paṭhamajjhānam samāpajjitvā tatheva tatiyam jhānanti-ādinā ārammaṇam anukka-
mitvā jhānasseva ekantarikabhāvena ukkamaṇam **jhānokkantaṃ** nāma. Patha-
vīkasiṇe paṭhamam jhānam samāpajjitvā puna tadeva tejokasiṇeti-ādinā jhānam
anukkamitvā ārammaṇasseva ekantarikabhāvena ukkamaṇam **ārammaṇokka-
ntikaṃ** nāma. “Paṭhamajjhānam pañcaṅgikan”ti-ādinā yāva nevasaññānāsaññā-
yatanaṃ duvaṅgikanti jhānaṅgamattasseva vavatthāpanam **aṅgavavatthānam**.
“Idam pathavīkasiṇam ...pe... idam odātakasiṇam”ti ārammaṇamattasseva vava-
tthāpanam **ārammaṇavavatthānam**. Pathavīkasiṇe paṭhamam jhānam samāpa-
jjitvā tatheva itaresampi samāpajjanaṃ **aṅgasaṅkanti**. Pathavīkasiṇe paṭhamam
jhānam samāpajjitvā tadeva āpokasiṇeti evam sabbakasiṇesu ekasseva jhānassa
samāpajjanaṃ **ārammaṇasaṅkanti**. **Ekatovaddhanam ubhatovaddhananti** idam

khandhādidesanāyaṃ labbhati. Abhidhammabhājanīye hi vedanākkhandhaṃ bhājento bhagavā tike gahetvā dukesu pakkhipi, duke gahetvā tikesu pakkhipi, idaṃ **ekatovaḍḍhanaṃ**. Tike ca duke ca ubhatovaḍḍhananīhārena kathesi, idaṃ **ubhatovaḍḍhanaṃ**. Evaṃ sesakhandhesu dhātāyatanādīsu ca yathārahaṃ **vibhaṅgappakarāṇe** (vibha. 32-33; 155-156, 183-184) abhidhammabhājanīye āgatana-yena veditabbaṃ. Tenāha “**ābhidhammikadhammakathikasēva pākāṭan**” ti. Khandhādīsu sabhāvadhammesu tīsu lakkhaṇesu paññattiyaṃ samayantaresu ca kosallābhāvato **ayaṃ sakavādo ayaṃ paravādoti na jānāti**. Tato eva **sakavādaṃ ...pe... dhammantaraṃ viśaṃvādeti**. Khandhādīsu pana kusalatāya **ābhidhammiko sakavādaṃ ...pe... na viśaṃvādeti**.

344. Cittaṃ (2.0192) **attano vase vattetuṃ sakkoti** paṭisaṅkhānabhāvanābalehi parigaṇṇhanasamatthattā. Idāni tamatthaṃ byatirekato anvayato ca vibhāvetuṃ “**duppañño hī**” ti-ādīmāha. Tattha **sabbānassāti sabbāni assa. Visevitavipphanditā-nīti** kilesavisūkāyikāni ceva duccharitavipphanditāni ca. **Bhañjitvāti** madditvā. **Bahīti** kammaṭṭhānato bahi puthuttārammaṇe.

345. Pariyāyenā Ti ettha **pariyāya**-saddo “atthi khvesa, brāhmaṇa, pariyāyo” ti-ādīsu (a. ni. 8.11; pārā. 3-9) viya kāraṇatthoti āha “**sobhanakāraṇaṃ atthī**” ti. Yadi bhagavā- “idha, sārīputta, bhikkhu pacchābhattaṃ piṇḍapātapapaṭikkanto” ti-ādīnā attano mahābodhipallaṅkaṃ sandhāyāha, evaṃ sante sammāsambuddheheva saṅghārāmo sobhetabbo, na aññehīti āpannanti āha “**apica pacchimaṃ janatan**” -ti-ādī. Nibbānatthāya paṭipattisāraṃ etassāti paṭipattisāro, taṃ **paṭipattisāraṃ. Nippariyāyenevāti** kenaci pariyāyena lesena vinā mukhyena nayeneva. Yo “ara-hattaṃ appatvā na vuṭṭhahissāmī” ti daḷhasamādānaṃ katvā nisinnō taṃ adhiga-ntvāva uṭṭhahati. Evarūpena idaṃ gosīṅgasālavanaṃ sobhati, sāsane sabbāra-mbhānaṃ tadatthattāti attho. Āsavakkhayāvahaṃ paṭipattiṃ ārabhitvā āsavakkha-yeneva desanāya pariyosāpitattā **yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti**.

Mahāgosīṅgasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahāgopālakasuttavaṇṇanā

346. Tattāti gopālakasutte. **Tisso kathāti** (a. ni. ṭī. 3.11.17) tisso aṭṭhakathā, tividhā suttassa atthavaṇṇanāti attho. Ekekaṃ padaṃ nāḷaṃ mūlaṃ etissāti evaṃ-saññitā **ekanaḷikā**, ekekaṃ vā padaṃ nāḷaṃ atthaniggamanamaggo etissāti **ekanaḷikā**. Tenāha “**ekekapadassa atthakathanan**” ti. Cattāro aṃsā bhāgā atthasalla-kkhaṇūpāyā etissāti **caturassā**. Tenāha “**catukkaṃ bandhitvā kathanan**” ti. Niya-mato nisinnassa āraddhassa (2.0193) vatto saṃvatto etissā atthīti **nisinnavattikā**, yathāraddhassa atthassa viśuṃ viśuṃ pariyosāpikāti attho. Tenāha “**paṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā**” ti-ādī. **Ekekapadassāti** piṇḍatthadassanavasena bahunnaṃ padānaṃ ekajjhaṃ atthaṃ akathetvā ekamekassa padassa atthavaṇṇanā. Ayaṃ sabbattheva labbhati. **Catukkaṃ bandhitvāti** kaṇhapakkhe upamūpameyya-

dvayaṃ, tathā sukkapakkheti idaṃ catukkaṃ yojetvā. Ayaṃ īdisesu eva suttesu labbhati. **Pariyosānagamananti** keci tāva āhu- “kaṇhapakkhe upamaṃ dassetvā upamā ca nāma yāvadeva upameyyasampaṭidānatthāti upameyyatthaṃ āharitvā saṃkilesapakkhaniddeso ca vodānapakkhavibhāvanatthāyāti sukkapakkhampi upamūpameyyavibhāgena āharitvā suttatthassa pariyosāpanan”ti. Kaṇhapakkhe upameyyaṃ dassetvā pariyosānagamanādīsupi eseva nayo. Apare pana “kaṇhapakkhe sukkapakkhe ca taṃtaṃ-upamūpameyyatthānaṃ viṣuṃ viṣuṃ pariyosāpetvāva kathaṃ pariyosānagamanan”ti vadanti. **Ayanti** nisinnavattikā. **Idhāti** imasmiṃ gopālakasutte. **Sabbācariyānaṃ āciṇṇāti** sabbehipi pubbācariyehi ācāritā saṃvaṇṇitā, tathā ceva pāḷi pavattāti.

Āṅgīyanti avayavabhāvena ñāyantīti **āṅgāni**, bhāgā. Tāni panettha yasmā sāvajjasabhāvāni, tasmā āha “**āṅgehīti aguṇakoṭṭhāsehī**”ti. **Gomaṇḍalanti** gosamūhaṃ. **Pariharitunti** rakkhituṃ. Taṃ pana pariharaṇaṃ pariggahetvā vicaraṇanti āha “**pariggahetvā vicarituṃ**”ti. **Vaḍḍhinti** gunnaṃ bahubhāvaṃ bahugorasatāsaṅkhātāṃ parivuddhiṃ. “Ettakamidan”ti rūpīyatīti **rūpaṃ**, parimānaparicchedopi sarīrarūpampīti āha “**gaṇanato vā vaṇṇato vā**”ti. **Na pariyesati** vinaṭṭhabhāvasseva ajānanato. **Ñilāti** ettha **iti**-saddo ādi-attho. Tena setasabalādivaṇṇaṃ saṅgaṇhāti.

Dhanusattisūlādīti ettha issāsācariyānaṃ gāvīsu kataṃ **dhanulakkhaṇaṃ**. Kumārabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ **sattilakkhaṇaṃ**. Issarabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ **sūlalakkhaṇanti** yojanā. **Ādi**-saddena

rāmavāsudevagaṇādīnaṃ gāvīsu kataṃ pharasucakkādilakkhaṇaṃ saṅgaṇhāti.

Nīlamakkhikāti piṅgalamakkhikā, khuddamakkhikā eva vā. Saṭati rujati etāyāti sāṭikā, saṃvaddhā sāṭikāti **āsāṭikā**. Tenāha “**vaḍḍhanti**” ti-ādi.

Vākenāti (2.0194) vākapattena. **Cīrakenā**ti pilotikena. **Antovasseti** vassakālassa abbhantare. **Niggāhanti** susumārādiggāharahitaṃ. **Pīanti** pāṇiyassa pītabhavaṃ. Sīhabyagghādiparissayena **sāsaṅko sappatibhayo**.

Pañca ahāni bhūtāni etassāti pañcāhito, so eva vāroti **pañcāhikavāro**. Evaṃ **sattāhikavāro**ti veditabbo. **Ciṇṇatthānanti** caritatthānaṃ gocaraggahitatthānaṃ.

Pituttthānanti pitarā kātabbatthānaṃ, pitarā kātabbakaraṇanti attho. **Yathāruciṃ gahetvā gacchantī**ti gunnaṃ ruci-anurūpaṃ gocarabhūmiyaṃ vā nadipāraṃ vā gahetvā gacchanti. **Gobhattanti** kappāsattthikādimitthaṃ gobhuñjitabbaṃ bhattaṃ, bhattaggahaṇeneva yāgupi gahitā.

347. “Dvīhākārehi” ti vuttaṃ ākāradvayaṃ dassetuṃ “**gaṇanato vā samuttthānato vā**” ti vuttaṃ. **Evaṃ pāḷiyam āgatāti** “upacayo santati” ti jātiṃ dvidhā bhinditvā hada-yavatthum aggahetvā “dasa āyatanāni pañcadasa sukhumarūpāni” ti evaṃ rūpakaṇḍapāḷiyaṃ (dha. sa. 651-655) āgatā. **Pañcavīsati rūpakotthāsāti** salakkhaṇato aññamaññasaṅkarābhāvato rūpabhāgā. **Rūpakotthāsāti** vā visum visum appavattitvā kalāpabhāvene va pavattanato rūpakalāpā. **Kotthāsāti** ca aṃsā, avayavāti attho. **Kotthanti** vā sarīraṃ, tassa aṃsā kesādayo kotthāsāti aññepi avayavā kotthāsā viya **kotthāsā**. **Seyyathāpī**ti upamāsaṃsandanaṃ. Tattha **rūpaṃ pariggahetvāti** yathāvuttaṃ rūpaṃ salakkhaṇato ñāṇena pariggaṇhitvā. **Arūpaṃ vavathapetvāti** taṃ rūpaṃ nissāya āramaṇaṅca katvā pavattamāne vedanādike cattāro khandhe “arūpan” ti vavathapetvā. **Rūpārūpaṃ pariggahetvāti** puna tattha yaṃ ruppanalakkhaṇaṃ, taṃ rūpaṃ, tadaññaṃ arūpaṃ, ubhayavinimuttaṃ kiñci natthi attā vā attaniyaṃ vāti evaṃ rūpārūpaṃ pariggahetvā. Tadubhayaṅca avijjādinā paccayena sappaccayanti **paccayaṃ sallakkhetvā** aniccādilakkhaṇaṃ **āropetvā** yo kalāpasammasanādikkamena kammaṭthānaṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkoti, so na vaḍḍhatīti yojanā.

Ettakaṃ (2.0195) **rūpaṃ ekasamuttthānanti** cakkhāyatanaṃ, sotaghānajivhākāyāyatanaṃ itthindriyaṃ purisindriyaṃ jīvitindriyanti aṭṭhavidhaṃ kammavasena, kāyaviññatti vacīviññattīti idaṃ dvayaṃ cittavasenāti ettakaṃ rūpaṃ ekasamuttthānaṃ. Saddāyatanaṃ mekaṃ utucittavasena **dvisamuttthānaṃ**. Rūpassa lahutā mudutā kammaññatāti ettakaṃ rūpaṃ utucittāhāravasena **tisamuttthānaṃ**. Rūpa-gandharasaphoṭṭhabbāyatanaṃ ākāsadhātu āpodhātu kabaḷikāro āhāroti ettakaṃ rūpaṃ utucittāhārakammavasena **catusamuttthānaṃ**. Upacayo santati jaratā rūpassa aniccatāti **ettakaṃ** rūpaṃ **na kutoci samuttthātīti na jānāti**. **Samuttthānato rūpaṃ ajānantoti**-ādīsu vattabbaṃ “gaṇanato rūpaṃ ajānanto” ti-ādesu vuttanaye-neva veditabbaṃ.

Kammalakkhaṇoti attanā kataṃ duccharitakammaṃ lakkhaṇaṃ etassāti kammalakkhaṇo, bālo. Vuttañhetam- “tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni. Kata-māni tīṇi? Duccintitacintī hoti, dubbhāsītabhāsī, dukkaṭakammakārī. Imāni kho ...pe... lakkhaṇāni” ti (a. ni. 3.2; netti. 116). Attanā kataṃ sucaritakammaṃ

lakkhaṇaṃ etassāti **kammalakkhaṇo**, paṇḍito. Vuttampi cetam- “tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Sucintitacintī hoti, subhā-sitabhāsī, sukatakammakārī. Imāni kho ...pe... paṇḍitalakkhaṇāni” ti (ma. ni. 3.253; a. ni. 3.3; netti. 116). Tenāha “**kusalākusalaṃ kammaṃ paṇḍitamālakkhaṇaṃ**” ti. **Bāle vajjetvā paṇḍite na sevātī**ti yaṃ bālapuggale vajjetvā paṇḍitasevanaṃ attha-kāmena kātabbaṃ, taṃ na karoti. Tathābhūtaṃ ayamādīnavoti dassetuṃ puna “**bāle vajjetvā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha yaṃ bhagavatā “idaṃ vo kappatī” ti anuññātaṃ, tadanulomañce, taṃ **kappiyaṃ**. Yaṃ “idaṃ vo na kappatī” ti paṭikkhittaṃ, tadanulo-mañce, taṃ **akappiyaṃ**. Yaṃ kosallasambhūtaṃ, taṃ **kusalaṃ**, tappaṭipakkhaṃ **akusalaṃ**. Tadeva **sāvajjaṃ**, kusalaṃ **anavajjaṃ**. Āpattito ādito dve āpatti-kkhandhā **garukaṃ**, tadaññaṃ **lahukaṃ**. Dhammato mahāsāvajjaṃ **garukaṃ**, appasāvajjaṃ **lahukaṃ**. Sappaṭikāraṃ **satekiccaṃ**, appaṭikāraṃ **atekiccaṃ**. Dhammatānugataṃ **kāraṇaṃ**, itaraṃ **akāraṇaṃ**. **Taṃ ajānantoti** kappiyākappiyaṃ garukalahukaṃ satekicchātekkiccaṃ ajānanto suvisuddhaṃ katvā silaṃ rakkhituṃ na sakkoti, kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ kāraṇākāraṇaṃ ajānanto khandhādīsu (2.0196) akusalatāya rūpārūpapariggahampi kātuṃ na sakkoti, kuto tassa kamma-ṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhanā. Tenāha “**kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti**” ti.

Govaṇasadiṣṭe attabhāve uppajjitvā tattha dukkhuppattihetuto micchāvitakkā āsāṭikā viyāti **āsāṭikā**ti āha “**akusalavitakkaṃ āsāṭikaṃ ahāretvā**” ti.

“Gaṇḍoti kho, bhikkhave, pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacanaṃ” ti vacanato (a. ni. 8.56) chahi vaṇamukhehi vissandamānāyūso gaṇḍo viya pilotika-khaṇḍena chahi dvārehi vissandamānakilesāsuci attabhāvavaṇo satisaṃvarena pidahitabbo, ayaṃ pana evaṃ na karotīti āha “**yathā so gopālako vaṇaṃ na paṭi-cchādeti, evaṃ saṃvaramaṃ na sampādeti**” ti.

Yathā dhūmo indhanaṃ nissāya uppajjamāno saṅho sukhumo taṃ taṃ vivaraṃ anupavissa byāpento sattānaṃ ḍaṃsamakāsādi-parissayaṃ vinodeti, aggijālasamuṭṭhānassa pubbaṅgamo hoti, evaṃ dhammadesanāññānassa indhanabhūtaṃ rūpārūpadhammajātaṃ nissāya uppajjamānā saṅhā sukhumā taṃ taṃ khandhantaraṃ āyatanantarañca anupavissa byāpeti, sattānaṃ micchāvitakkādi-parissayaṃ vinodeti, ñāṇaggijālasamuṭṭhānassa pubbaṅgamoti dhūmo viyāti **dhūmoti** āha “**gopālako dhūmaṃ viya dhammadesanādhūmaṃ na karoti**” ti. Attano santikaṃ upagantvā nisinnassa kātabbā tadanucchavikā dhammakathā **upanisi-nnakathā**. Katassa dānādipuññaṃ anumodanakathā **anumodanā**. **Tatoti** dhammakathādīnaṃ akaraṇato. “**Bahussuto guṇavā**” ti na jānantīti kasmā vuttaṃ, nanu attano jānāpanatthaṃ dhammakathādi na kātabbamevāti? Saccaṃ, na kāta-bbameva, suddhāsayaṇa pana dhamme kathite tassa guṇajānanataṃ sandhā-yetaṃ vuttaṃ. Tenāha bhagavā-

“Nābhāsamaṇaṃ jānanti, missaṃ bālehi paṇḍitaṃ;

bhāsāye jotāye dhammaṃ, paggaṇhe isinaṃ dhajan” ti. (saṃ. ni. 2.241);

Taranti etthāti **titthaṃ**, nadītaḷākādīnaṃ nahānādi-atthaṃ otaraṇaṭṭhānaṃ. Yathā pana taṃ udakena otiṇṇasattānaṃ sarīramalaṃ pavāheti, parissamaṃ vino-

deti, visuddhiṃ uppādeti, evaṃ bahussutā attano samīpaṃ otiṇṇasattānaṃ (2.0197) dhammūdakena cittamalaṃ pavāhenti, parissamaṃ vinodenti, visuddhiṃ uppādeti, tasmā te titthaṃ viyāti **titthaṃ**. Tenāha “**titthabhūte bahussutabhikkhū**” ti. **Byañjanaṃ kathaṃ ropetabbanti**, bhante, idaṃ byañjanaṃ ayaṃ saddo kathaṃ imasmiṃ atthe ropetabbo, kena pakārena imassa atthassa vācako jāto. “Nirūpetabban” ti vā pāṭho, nirūpetabbaṃ ayaṃ sabhāvanirutti kathamettha niruḷhāti adhippāyo. **Imassa bhāsitassa ko atthoti** saddatthaṃ pucchati. **Imasmiṃ ṭhāneti** imasmiṃ pāḷipadese. **Pāḷi kiṃ vadetīti** bhāvatthaṃ pucchati. **Attho kiṃ dīpetīti** bhāvatthaṃ vā saṅketatthaṃ vā. **Na paripucchatīti** vimaticchedanapucchāvasena sabbaso pucchaṃ na karoti. **Na paripañhatīti** pari pari attano ñātuṃ icchaṃ na ācikkhati na vibhāveti. Tenāha “**na jānāpetī**” ti. **Teti bahussutabhikkhū. Vivaraṇaṃ** Nāma atthassa vibhajitvā kathananti āha “**bhājetvā na dassenti**” ti. **Anuttānīkatanti** ñāṇena apākaṭikataṃ guyhaṃ paṭicchannaṃ. **Na uttānīkarontīti** sinerumūlakaṃ vālikaṃ uddharanto viya pathavīsandhārodakaṃ vivaritvā dassento viya ca uttānaṃ na karonti. Evaṃ yassa dhammassa vasena bahussutā “titthan” ti vuttā pariyāyato, idāni tameva dhammaṃ nipariyāyato titthanti dassetuṃ “**yathā cā**” ti-ādi vuttaṃ. Dhammo hi taranti etena nibbānaṃ nāma taḷākanti “**titthan**” ti vuccati. Tenāha bhagavā sumedhabhūto-

“Evaṃ kilesamaladhovaṃ, vijjante amatantaḷe;

na gavesati taṃ taḷākaṃ, na doso amatantaḷe” ti. (bu. vaṃ. 2.14);

Dhammasseva nibbānassotaraṇatitthabhūtassa otaraṇapakāraṃ ajānanto “**dhammatitthaṃ na jānāti**” ti vutto.

Pītāpīnti gogaṇe pītaṃ apītañca gorūpaṃ na jānāti na vindati. Avindanto hi na labhatīti vutto. “**Ānisaṃsaṃ na vindati**” ti vatvā tassa avindanākāraṃ dassento “**dhammassavanaggaṃ gantvā**” ti-ādimāha.

Ayaṃ lokuttaroti padaṃ sandhāyāha “**ariyan**” ti. Paccāsattiñāyena anantaraviddhippaṭisedho vā, ariya-saddo vā niddosapariyāyo daṭṭhabbo. **Aṭṭhaṅgikanti** ca visuṃ ekajjhañca aṭṭhaṅgikaṃ upādāya gahetabbaṃ, aṭṭhaṅgatā (2.0198) bāhullato ca. Evañca katvā sattaṅgassapi ariyamaggassa saṅgaho siddho hoti.

Cattāro satipaṭṭhāneti-ādīsu avisesena satipaṭṭhānā vuttā. Tattha kāyavedanā-cittadhammārammaṇā satipaṭṭhānā lokiyā, tattha sammohaviddhamṣanavasena pavattā nibbānārammaṇā lokuttarāti evaṃ **ime lokiyā, ime lokuttarāti yathābhūtaṃ na pajānāti**.

Anavasesaṃ duhatīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto kismiñci dāyake saddhāhāniyā kismiñci paccayahāniyā anavasesaṃ duhati. Vācāya abhihāro **vācābhihāro**. Paccayānaṃ abhihāro **paccayābhihāro**.

Ime amhesu garucittikāraṃ na karontīti iminā navakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammasampañipattiyā abhāvaṃ dasseti ācariyupajjhāyesu pitupemassa anupaṭṭhāpanato. Tena ca sikkhāgāravatābhāvadīpanena saṅgahassa abhājanabhāvaṃ, tena therānaṃ tesu anuggahābhāvaṃ. Na hi sīlādiguṇehi sāsane thirabhāvappattā anuggahetabbe sabrahmacārī anuggaṇhanti, niratthakaṃ vā anuggahaṃ karonti. Tenāha “**navake bhikkhū**” ti. **Dhammakathābandhanti** paveṇi-āgataṃ pakiṇṇaka-

dhammakathāmaggaṃ. Saccasattapaṭisandhipaccayākārapaṭisaṃyuttaṃ suñña-
tādīpanaṃ **guyhaganthaṃ**. **Vuttavipallāsavasena**ti “na rūpaññū”ti-ādīsu vuttassa
paṭisedhassa paṭikkhepavasena aggahaṇavasena. **Yojetvā**ti “rūpaññū hotīti gaṇa-
nāto vā vaṇṇato vā rūpaṃ jānāti”ti-ādinā, “tassa gogaṇopi na parihāyati, pañcago-
rasaparibhogatopi na paribāhiro hoti”ti-ādinā ca atthaṃ yojetvā. **Veditabboti**
tasmim̐ tasmim̐ padese yathārahaṃ attho veditabbo.

Mahāgopālakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Cūḷagopālakasuttavaṇṇanā

350. Celukkāhīti celamayāhi ukkāhi. Ukkabhūtāni celāni etthāti **ukkacelā**,
nagaraṃ. **Sabbā gaṅgā pākaṭā hutvā paññāyatī**ti pakaticakkhussa (2.0199)
pākaṭā hutvā upaṭṭhāti, dibbacakkhussa pana samantacakkhussa vā yattha
katthaci nisinnassapi bhagavato pākaṭā hutvā paññāyateva. **Sothhī**ti anupaddavo.
Vaḍḍhīti aparihāni. **Ārogyanti** arogatā ābādhābhāvo.

Māgadho janapado nivāso etassāti māgadho, māgadhova **māgadhiko**. Paññāya
nāma duṭṭhubhāvo natthi ekantānavajjatāya, tasmā **du**-saddo abhāvavācī “dussīlo”-
ti-ādīsu viya,

jāti-saddo ca sabhāvatthoti āha “**nippaññasabhāvo**” ti. -Saddo ārambhatthoti āha “**patāresīti tāretuṃ ārabhi**” ti paratīraṃ gāvīnaṃ appattattā. **Suvidehānanti** sundara-
videhānaṃ. Videharaṭṭhaṃ kira bhūmibhāgadassanasampattiyā ca vanarāmaṇe-
yyakādinā ca sundaraṃ. **Āmaṇḍalikaṃ karitvāti** āvatte patitā temaṇḍalākārena
paribbhamitvā. Katipayāpi gāviyo asesetvā nadīsotena vūḷhattā vuttaṃ “**avaḍḍhiṃ
vināsaṃ pāpuṇiṃsū**” ti. Katipayāsupi hi avasiṭṭhāsu gāvīsu anukkamenapi siyā
gogaṇassa vaḍḍhīti. **Vissamaṭṭhānanti** parissamavinodanaṭṭhānaṃ. **Titthā
bhaṭṭhāti** gahetuṃ asamatthatāya titthaṃ appattā. **Arogo nāma nāhosīti** lomama-
ttampi asesetvā sabbā gāviyo nadīsote vinaṭṭhāti attho.

Yesu khandhāyatanadhātūsu idha lokasamaññā, te ajānantā “akusalā imassa
lokassā” ti vuttāti āha “**idhaloke khandhadhātāyatanesu akusalā achekā**” ti. Aya-
meva nayo “akusalā parassa lokassā” ti etthāpīti āha “**paralokepi eseva nayo**” ti.
Māro ettha dhīyatīti **māradheyyaṃ**. Māroti cettha kilesamāro veditabbo. Khandhā-
bhisaṅkhārā hi tassa pavattanabhāvena gahitā, maccumāro visuṃ gahito eva, kile-
samāravaseneva ca devaputtamārassa kāmabhava ādhipaccanti. **Tesanti** ye idha-
lokādīsu achekā, tesam. Te pana ukkaṭṭhaniddesena dassento āha “**iminā cha
sathāro dassitā**” ti.

351. Balavagāvo Ti balavante gorūpe. Te pana dammataṃ upagatagoṇā ceva
dhenuyo cāti āha “**dantagoṇe ceva dhenuyo cā**” ti (2.0200). **Avijātagāvoti** na vijāta-
gāviyo. **Vacchake**ti khuddakavacche. Appattho hi ayaṃ ka-saddo. Tenāha “**taruṇa-
vacchake**” ti. **Kisābalake**ti dubbale.

352. Mārassa taṇhāsotaṃ chetvāti khandhamārasambandhītaṇhāsāṅkhātaṃ
sotaṃ samucchinditvā. **Tayo koṭṭhāse khepetvā ṭhitāti** anāgāmino sandhāyāha.
Sabbavāresūti sakadāgāmisotāpanna-aṭṭhamakavāresu. Tattha pana yathā-
kkamaṃ catumaggavajjhānaṃ kilesānaṃ dve koṭṭhāse khepetvā ṭhitā, ekako-
ṭṭhāsaṃ khepetvā ṭhitā, paṭhamaṃ koṭṭhāsaṃ khepentoti vattabbaṃ. Dhammaṃ
anussaranti, dhammassa vā anussaraṇasīlāti **dhammānusārino**. **Dhammoti** cettha
paññā adhippetā. Saddhaṃ anussaranti, saddhāya vā anussaraṇasīlāti **saddhānu-
sārino**.

Jānatāti ettha jānanakiriyāvisayassa avisesitattā adhikāravasena anavasesaṇe-
yyavisesā adhippetāti āha “**sabbadhamme jānantenā**” ti. Antosāravirahato abbhu-
ggataṭṭhena ca naḷo viyāti **naḷo**, mānoti āha “**vigatamānanaḷaṃ katan**” ti. **Khemaṃ
patthethāti** ettha catūhi yogehi anupaddavattā “**khemaṃ**” ti arahattaṃ adhippetam.
Patthanā ca chandapatthanā, na taṇhāpatthanāti āha “**kattukamyatāchandena ara-
hattaṃ patthethā**” ti. **Pattāyeva nāma** tassa pattiyā na koci antarāyo. Sothhinā pāra-
gamaṃ uddissa desanaṃ ārabhitvā khemappattiyā desanāya pariyoṣāpitattā
yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Cūḷagopālakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Cūḷasaccakasuttavaṇṇanā

353. Haṃsavatṭakacchannenāti haṃsavatṭakapaṭicchannena, haṃsamaṇḍalā-kārenāti attho.

Vadanti etenāti vādo, maggo. Kiṃ vadanti? Uttaraṃ. Vādānaṃ satāni **vādasa-tāni**. “Nigaṇṭho pañcavādasatāni, nigaṇṭhī pañcavādasatāni” ti evaṃ **nigaṇṭho** (2.020) **ca nigaṇṭhī ca pañca pañca vādasatāni uggahetvā vicarantā**. Kiriyaṭo te **pucchiṃsu**, liṅgato pana nigaṇṭhabhāvo ñāto. Tenāha “**ahaṃ vādaṃ āropessāmi**” ti.

Jagganto sammajjanādivasena. **Divātaranti** atidivaṃ. “Kassa pucchā, kassa vissajjanaṃ hotū” ti paribbājikāhi vutte thero āha “**pucchā nāma amhākaṃ pattā**” ti. Pucchā vādānaṃ pubbapakkho, yasmā tumhe vādapasutā vādābhiratā dhajaṃ paggayha vicaratha, tasmā vādānaṃ pubbapakkho amhākaṃ patto, evaṃ santepi tumhākaṃ mātugāmaḥāvato pubbapakkhaṃ demāti āha “**tumhe pana mātugāmā nāma paṭhamaṃ pucchathā**” ti. **Tā** paribbājikā ekekā aḍḍhateyyasata-vādamaggaṃ pucchantiyo **vādasahassaṃ pucchiṃsu**. Yathā nisitassa khaggassa kumudanālacchedane kimatthi bhāriyaṃ, evaṃ paṭisambhidāppattassa sāvakesu paññavantānaṃ aggabhāve ṭhitassa dhammasenāpatino puthujjanaparikkappitapañhaviṣṣajane kimatthi bhāriyaṃ. Tenāha “**thero khaggenā**” ti-ādi. Tattha **nijaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvāti** yathā tā puna tattha jaṭaṃ gaṇṭhiṃ kātuṃ na visahanti, tathā vijaṭetvā kathesi. Ayaṃ thero caturaṅgasamannāgate andhakāre saḥassavatṭikaṃ dīpento viya aññesaṃ avisaye andhakārabhūte pañhe pucchitamatteyeva vissajjesīti therassa paññāveyyattiyaṃ disvā sayañca antimabhavikatāya kohaññe ṭhātuṃ asakkontiyo “**ettakameva, bhante, mayaṃ jānāmā**” ti āhaṃsu. **Therassa visayanti** therassa paññāvisayaṃ.

Neva antaṃ na koṭiṃ addasaṃsūti ekanti vattabbassa bahubhāvato tassā pucchāya attho evamanto evamavasānakoṭīti na passiṃsu na jāniṃsu. Thero tāsamaṃ ajjhāsayaṃ olokento pabbajjāruciṃ disvā āha “**idāni kiṃ karissathā**” ti? **Uttaritarapañño**ti vādamaggaparicayena medhāvitāya ca yādisā tāsamaṃ paññā, tato uttaritarapañño.

Kathāmaggoti vādamaggo. Tasmā tehi tehi parappavādādīhi bhassaṃ vādamaḥḥaṃ pakārehi vadetīti **bhassappavādako. Paṇḍitavādoti** ahaṃ paṇḍito nipuṇo bahussutoti evaṃvādī. **Yaṃ yaṃ nakkhattācārena ādisatīti** nakkhattagatiyā kālaññāṇena “asukadivase candaggāho bhavissati, sūriyaggāho bhavissati” ti-ādinā yaṃ yaṃ ādesaṃ bhaṇati. **Sādhuladdhiko** ñāṇasampattiyā sundaro. **Āropitoti** paṭiññāhetunidassanādidosamaṃ (2.0202) upari āropito vādo svāropito. Dosapadaṃ āropentena vādinā paravādimhi abhibhuyya tassa dhātukkhobhopi siyā, cittavikkhepena yena doso tena saṅkappito sampavedhitoti. **Thūṇanti** sarīraṃ khobhitanti katvā. **Thūṇanti** hi lohitapittasemhānaṃ adhivacanaṃ sabbaṅgasarīradhāraṇato. Apica thūṇapado nāma atthi kathāmaggo vādamaggaṃ gaṇhantānaṃ. Saccako pana kohaññe ṭhatvā attano vādappabhedavasena pare vimhāpento “**thūṇaṃ cepāhan**” ti-ādimāha. Sāvakānaṃ vinayaṃ nāma sikkhāpadaṃ, tañca dhammadesanā hotīti esā eva cassa anusāsanīti vinayanādimukhena sammāsambuddhassa mataṃ sāsanaṃ pucchanto saccako “**kathaṃ pana, bho, assaji**” ti-ādimāha.

Athassa thero “lakkhaṇattayakathā nāma anaññasādhāraṇā buddhāveṇikā dhammadesanā, tatra ca mayā aniccakathāya samuṭṭhāpitāya taṃ asahanto saccako tucchamānena paṭapaṭāyānto kurumāno licchavī gahetvā bhagavato santikaṃ āgamissati, athassa bhagavā vādaṃ madditvā aniccanti patitṭhapento dhammaṃ kathessati, tadā bhavissati vijahitavādo sammāpaṭipattiyā patitṭhito”ti cintetvā aniccānattalakkhaṇapaṭisaṃyuttaṃ bhagavato anusāsanam dassento “**evaṃ, bho, aggivessanā**”ti-ādimāha.

Kasmā panettha dukkhalakkhaṇam aggahitanti āha “**thero panā**”ti-ādi. “**Upārambhassa okāso hoti**”ti saṅkhepato vuttaṃ vivarituṃ “**maggaphalāni**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **pariyāyenā**ti saṅkhāradukkhatāpariyāyena. **Ayanti** saccako. **Nayidaṃ tumhākaṃ sāsanaṃ nāmā**ti yattha tumhe avaṭṭhitā, idaṃ tumhākaṃ sabbaññusāsanaṃ nāma na hoti dukkhato anissaraṇattā, atha kho **mahā-āghātanam nāmetam**, mahādukkhanidditṭhattā pana **nirayussado nāma** ussadanirayo nāma, tasmā **natti nāma tumhākaṃ sukhāsā**. **Uṭṭhāyutṭhāyā**ti ussukkaṃ katvā, **dukkhameva jīrāpentā** sabbaso dukkhameva anubhavantā, **āhiṇḍatha** vicarathāti. Sabbamidaṃ tassa micchāparikkappitameva. Kasmā? Dukkhasaccūpasañhitāyeva hettha nippariyāyā-kathā nāma. Tassa hi pariññattham bhagavati brahmacariyam vussati. Maggaphalāni saṅkhārabhāvena “yadaniccaṃ, taṃ dukkhan”ti pariyāyato dukkham, na nippariyāyato. Tenāha “**tasmā**”ti-ādi. **Sotuṃ ayuttaṃ** micchāvādattāti adhippāyo.

354. Saha (2.0203) atthānusāsanaṃ agāranti sandhāgāram, rājakulānam santhāpana-agārantipi sandhāgāram, tasmim **santhāgāreti** attho. Ekasmim kāle tādise kāle rājakiccānam santhānamettha vicārentiti sandhāgāram, tasmim **santhāgāreti** attho. **Patitṭhitanti** “aniccaṃ anattā”ti ca paṭiññātam. **Idāneva piṭṭhim parivattentoti** bhagavato nalātam anoloketvā vimukhabhāvaṃ āpajjanto. **Surāghareti** surāsampādakagehe. **Piṭṭhakilañjanti** piṭṭhaṭhapanakiḷaṇjam. **Vālanti** caṅgavāram. **Sāṇasāṭakakaraṇatthanti** sāṇasāṭakaṃ karonti etenāti **sāṇasāṭakakaraṇam**, suttaṃ, tadattham. Sāṇavākā etesu santiti **sāṇavākā**, sāṇadaṇḍā. Te gahetvā sāṇānam dhovanasadisam kiḷitajātam yathā “uddālapupphabhañjikā, sāṇabhañjikā”ti ca. **Kiṃ so bhavamānoti** kīdiso hutvā so bhavamāno, kiṃ honto loke aggapuggalassa sammāsambuddhassa vādāropanam nāma tato uttaritarasūraguṇo eva yakkhādibhāvena so bhavamāno abhisambhuṇeyya. Ayaṃ pana appānubhāvātāya pisācarūpo kiṃ ettakaṃ kālam niddāyanto ajja pabujjhitvā evaṃ vadatīti adhippāyo. Tenāha “**kiṃ yakkho**”ti-ādi.

355. **Mahāmajjhānikasamayeti** mahati majjhānikakāle, gaganamajjhe sūriyagatavelāya. **Divāpadhānikā** padhānānuyuñjakā. **Vattaṃ dassetvā**ti pacchābhattaṃ divāvihārūpagamanato pubbe kātabbavattaṃ dassetvā paṭipajjitvā. **Bhagavantaṃ dassentoti** bhagavati gāravabahumānam vibhāvento ubho hatthe kamalamakulākāre katvā ukkhippa bhagavantaṃ dassento.

Taṃ sandhāyāti taṃ aparicchinnagaṇanam sandhāya evaṃ “mahatiyā licchavi-parisāyā”ti vuttaṃ. Kiṃ sīsena bhūmim paharanteneva vandanā katā hoti? **Kerāṭikā**ti saṭhā. **Mocentā**ti bhikkhādānato mocentā. **Avakkhittamattikāpiṇḍo viyā**ti heṭṭhākhittamattikāpiṇḍo viya. **Yattha katthacī**ti attano anurūpaṃ vacanaṃ asalla-

pento yattha katthaci.

356. Dissati (2.0204) “idaṃ imassa phalaṃ” ti apadissati etenāti **deso**, kāraṇaṃ, tadeva tassa pavattiṭṭhānatāya okāso ti āha “**kañcideva desanti kañci okāsaṃ kiñci kāraṇaṃ**” ti. Okāso ṭhānanti ca kāraṇaṃ vuccati “aṭṭhānametaṃ anavakāso” ti-ādīsu (dī. ni. 3.161; ma. ni. 3.128-131; a. ni. 1.268-295; vibha. 809). **Yadākañkhasīti na vadanti** anavasesadhammavisayattā paṭiññāya. **Tumhanti tumhākaṃ. Yakkha ...pe... paribbājakānanti** ettha “pucchāvuso, yadākañkhasī” ti-ādīni (saṃ. ni. 1.246; su. ni. āḷavakasutta) pucchāvacaṇāni yathākkamaṃ yojetabbāni.

Ñatvā sayamaṃ lokamimaṃ parañcāti idaṃ mahāsatto nirayaṃ saggañca tesamaṃ paccakkhato dassetvā āha.

Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathāti yathā pakārena sukusalo sabbaññū jānāti katheti, tathā ahaṃ kathessāmi. Tassa pana kāraṇaṃ akāraṇaṃca avijānanto rājānaṃ karotu vā mā vā, ahaṃ pana te akkhissāmi ti āha “**rājā ca kho ...pe... na vā**” ti.

Kathitaniyāmeneva kathentoti te parivaṭṭakathāya dukkhalakkhaṇampesa kathessati, idha pana aññathā sāvakena assajinā kathitaṃ, aññathā samaṇena gotame-nāti vacanokāsapariharaṇatthaṃ dukkhalakkhaṇaṃ anāmasitvā therena kathitaniyāmeneva aniccānattalakkhaṇameva kathentena bhagavatā- “rūpaṃ anattā yāva viññāṇaṃ anattā” ti vutte saccako taṃ asampaṭicchanto upamāya atthañā-pane upamāpamaṇaṃ yathā “go viya gavayo” ti attānaṃ upameyyamaṃ katvā upamāpamaṇena paṭiṭṭhāpetukāmo āha “**upamā maṃ, bho**

gotama, paṭibhāti”ti, upamaṃ te karissāmi, upamāyapidhekacce viññū purisā bhāsitassa atthaṃ ājānantīti adhippāyo. Bhagavā upamāsatenā, aññena vāpi pamāṇena tava attā paṭiṭṭhāpetuṃ na labbhā attano viya pamāṇassapi anupalabbhanatoti āha “**paṭibhātu taṃ aggivessanā**”ti. Yathā hi attā nāma koci paramatthato na upalabbhati ekaṃsena anupaladdhito, evassa ñāpakapuggalaṃ pamāṇampi na upalabbhati. Tenāha “**āhara taṃ (2.0205) upamaṃ vissattho**”ti, na tena tava attavādo paṭiṭṭhaṃ labhatīti adhippāyo.

Yaṃ diṭṭhaṃ kāyikaṃ vā puññāpuññaṃ purisapuggale upalabbhati, tena viññāyati **rūpattāyaṃ purisapuggalo**, tathā yaṃ diṭṭhaṃ sukhadukkhaṃ paṭisaṃvedanaṃ purisapuggale upalabbhati, yaṃ diṭṭhaṃ nīlādisañjānanaṃ, yaṃ diṭṭhaṃ rajjanadussanādi, yaṃ diṭṭhaṃ ārammaṇapaṭivijānanaṃ purisapuggale upalabbhati, tena viññāyati **viññāṇattāyaṃ purisapuggaloti**. Evaṃ rūpādilakkhaṇo attā tattha tattha kāye kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ sukhadukkhaṃ paṭisaṃvedeti, evañcetaṃ sampaṭicchitabbaṃ, aññathā kammaphalasambandho na yujjeyyāti imamatthaṃ dassento “**iminā kiṃ dīpeti**”ti-ādimāha. Tattha **teti sattā. Paṭiṭṭhāyāti** nissāya. “Rūpattāyaṃ purisapuggalo”ti-ādinā rūpādiddhamme “attā”ti vatvā puna “rūpe paṭiṭṭhāyā”ti-ādiṃ vadanto ayaṃ nigaṇṭho attano vādaṃ bhindati paṭiṭṭhānassa, paṭiṭṭhāyakassa ca abhedadīpanato. Rūpādayo vedanādisabhāvā attā tannissayena puññādikiriyāsamupaladdhito idha yaṃ nissāya puññādikiriyā samupalabbhati, te rūpādayo sattasaññitā attasabhāvā diṭṭhā yathā taṃ devatādīsu, ye pana sattasaññitā tato aññe asattasabhāvā diṭṭhā yathā taṃ kaṭṭhakaliṅgarādīsūti evaṃ sādhetabbaṃ atthaṃ sahetuṃ katvā dassento nigaṇṭho nidassanaṃ āneṣīti āha “**ativiya sakāraṇaṃ katvā upamaṃ āhari**”ti. Tassa pana “balakaraṇīyā”ti vuttapurisappayogā viya bījagāmabhūtagāmāpi sajīvā evāti laddhīti te sadisūdāharaṇabhāvena vuttāti daṭṭhabbaṃ. Sace pana ye jīvassa ādhāraṇabhāvena sahitena pavattetabbabhāvena sallakkhetabbā, te sajīvāti icchitā, na kevalena pavattetabbabhāvena. Evaṃ sati “balakaraṇīyā kammantā”ti vadantena visadisūdāharaṇabhāvena upanītanti daṭṭhabbaṃ.

Samattho nāma natthi attavādabhañjanassa anattatāpaṭiṭṭhāpanassa ca sugatāveṇikattā. Yaṃ panetarahi sāsānikā yathāsatti tadubhayaṃ karonti, taṃ buddhehi dinnanaye ṭhatvā tesāṃ desanānusārato. **Nivattetvāti** (2.0206) nīharitvā, visuṃ katvāti attho. **Sakalaṃ vesālīnti** sabbavesālīvāsinaṃ janaṃ nissayūpacārena nissitaṃ vadati yathā “gāmo āgato”ti. **Samvaṭṭitvā** Ti sampiṇḍitvā, ekajjhaṃ gahetvāti attho.

357. Paṭiṭṭhapetvāti yathā taṃ vādaṃ na avajānāti, evaṃ paṭiññaṃ kāretvāti attho. **Ghāti**-saddo hiṃsanattho, tato ca saddavidū arahatthaṃ tāya-saddaṃ uppādetvā ghātetāyanti rūpasiddhiṃ icchantīti āha “**ghātārahan**”ti. **Jāpetāyanti**-ādīsūpi eseva nayo. **Vattituñca maraḥatīti** ma-kāro padasandhikaro. **Visesetvā dīpetīti** “vattati”icceva avatvā “vattituñca maraḥatī”ti dutiyena padena bhagavatā vuttaṃ visesetvā dīpeti.

Pāsādikaṃ abhirūpanti abhimatarūpasampannaṃ sabbāvayavaṃ. Tato eva susajjitaṃ sabbakālaṃ suṭṭhu sajjitākārameva. **Evaṃvidhanti** yādisaṃ sandhāya

vuttaṃ, taṃ dasseti “**dubbaṇṇan**” ti-ādinā. **Imasmim ṭhāneti** “vattati te tasmim rūpe vaso” ti etasmim kāraṇaggahaṇe. Kāraṇañhetam bhagavatā gahitam “vattati ...pe... mā ahoṣi” ti. Tenetaṃ dasseti rūpaṃ anattā avasavattanato, yañhi vase na vattati, taṃ anattakameva diṭṭham yathā taṃ sampatti. **Vādanti** dosaṃ niggahaṃ āropessati. **Sattadhā muddhā phalatīti** sahadhammikasākacchāhi tathāgate, pucchante abyākaraṇena vihesāya kayiramānattā tatiye vāre dhammatāvasena vihesakassa sattadhā muddhā phalati yathā taṃ sabbaññupaṭiññāya bhagavato sammukhabhāvūpagamane. Vajirapāṇi pana kasmā ṭhito hotīti? Bhagavā viya anukampamāno mahantaṃ bhayānakaṃ rūpaṃ māpetvā tāsetvā imaṃ diṭṭhim vissajjāpemiṭi tassa purato ākāse vajiraṃ āharanto tiṭṭhati, na muddham phāletu-kāmo. Na hi bhagavato purato kassaci anattho nāma hoti. Yasmā pana bhagavā ekaṃsato sahadhammikameva pañham pucchati, tasmā **aṭṭhakathāyaṃ “pucchite”**- icceva vuttaṃ.

Ādittanti dippamānaṃ. **Akkhināsādīnīti ādi-saddena** eḷakasīsasadisakesama-ssu-ādīnaṃ saṅgaṇhāti. “**Diṭṭhivissajjāpanatthan**” ti vatvā nayidaṃ yadicchāvasena (2.0207) āgamaṃ, atha kho ādito mahābrahmānaṃ purato katvā attanā katapaṭiññāvasenāti dassento “**apicā**” ti-ādimāha. Nti vajirapāṇim. **Taṃ** sacca-kassa paṭiññāya parivattanakāraṇaṃ. **Aññepi nu khoti-ādi** saccakassa vīmaṃsa-kabhāvadassanaṃ. Avīmaṃsakena hi taṃ disvā mahāyakkhoti vadeyya, tenassa asārappaṃ siyā, ayaṃ pana aññesaṃ abhītabhāvaṃ upadhāretvā “addhāme yakkham na passanti, tasmā mayhameva bhayaṃ uppannaṃ” ti tīretvā yuttappattavasena paṭipajji.

358. Upadhāretvā Ti byākātābbamatthaṃ sallakkhetvā. **Eseva nayoti** saṅkhāra-viññāṇesupi saññāya viya nayoti attho. **Vuttavipariyāyenāti** “akusalā dukkhā vedanā mā ahoṣi, akusalā domanassasampayuttā saññā mā ahoṣi” ti-ādinā nayena attho veditabbo. **Sappadaṭṭhavisanti** sabbasattānaṃ sappadaṭṭhaṭṭhāne sarīrapadese patitaṃ viṣaṃ. **Allīno** Ti saṃsiliṭṭho. **Upagatoti** na apagato. **Ajjhositoti** gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhito. **Parito jāneyyāti** samantato sabbaso kiñcipi ase- setvā jāneyya. **Parikkhepetvāti** āyatiṃ anuppattidhammatāpādanavasena sabbaso khepetvā. Tathābhūto cassa khayavayaṃ upaneti nāmāti āha “**khayaṃ vayaṃ anuppādaṃ upanetvā**” ti.

359. Attano vādassa asārabhāvato, yathāparikappitassa vā sārassa abhāvato antosāravirahito **ritto**. **Vippakāranti** diṭṭhiyā silācārassa ca vasena virūpaṃ sāpa- rādhatam sāvajjataṃ tesam upari āropetvā. **Sinnapattoti** tanukapatto. **Viphāritanti** viphāḷitaṃ.

Asārarukkhaparicitoti palāsādi-asārarukkhakoṭṭane kataparicayo. **Thaddha- bhāvanti** vipakkabhāvaṃ, tikkhabhāvanti attho. **Natthīti** sadā natthīti na vattabbaṃ. **Parisatīti** catuparisamajjhe. Tathā hi “**gaṇṭhikaṃ paṭimuñcitvā paṭicchannasarīrā**” - ti vuttaṃ. **Yantāruḷhassa viyāti** byākaraṇatthaṃ vāyamayantaṃ āruḷhassa viya.

360. Diṭṭhivisūkānīti (2.0208) diṭṭhikiñcakāni. **Diṭṭhisañcaritānīti** diṭṭhitāḷanāni. **Diṭṭhivipphanditānīti** diṭṭhi-iñjitāni. **Tesaṃ adhippāyaṃ ṇatvāti** tesam licchavikumā- rānaṃ iñjiteneva ajjhāsayaṃ jānitvā. Tenāha “**ime**” ti-ādi.

361. Yasmim̄ adhigate puggalo satthusāsane visārado hoti parehi asaṃhāriyo, taṃ ñāṇaṃ visāradassa bhāvoti katvā **vesārajanti** āha “**vesārajappattoti ñāṇappa-tto**”ti. Tato evamassa na paro paccetaḃbo etassa atthīti **aparappaccayo**. Na paro pattiyo saddahātaḃbo etassa atthīti **aparappattiyo**. Kāmaṃ saccako sekkhabhūmi asekkhabhūmīti idaṃ sāsanaḃvohāraṃ na jānāti. Passatīti pana dassanakiriyaṃ vippakatabhāvassa vuttattā “na ettāvataḃ bhikkhukiccaṃ pariyositaṃ”ti aññāsi, tasmā puna “kittāvataḃ panā”ti pucchaṃ āraḃhi. Tena vuttaṃ “**passatīti vuttattā-**”ti-ādi.

Yathābhūtaṃ passatīti dassanaṃ, viṣiṭṭhaṭṭhena anuttariyaṃ, dassanameva anuttariyanti **dassanānuttariyaṃ**, dassanesu vā anuttariyaṃ **dassanānuttariyaṃ**. **Lokiyapaññā**ti cettha vipassanāpaññā veditabbā. Sā hi sabbalokiyapaññāhi viṣiṭṭhaṭṭhena “anuttarā”ti vuttā. Lokiyapaṭipadānuttariyesupi eseḃa nayo. Idāni nippariyaṃyatova tividhampi anuttariyaṃ dassetaṃ “**suddhalokuttaramevā**”ti-ādi vuttaṃ. Satipi sabbesampi lokuttaradhammaṃ anuttarabhāve ukkaṭṭhaniddesena aggamaggaḃpaññā tato uttaritarassa abhāvato **dassanānuttariyaṃ**. Tenāha “**arahattamaggasammādiṭṭhī**”ti. **Sesāni maggaṅgānī**ti sesāni arahattamaggaṅgāni. Tāni hi matthakappattāni nibbānaḃgāminī paṭipadāti. **Aggaphalavimuttī**ti aggamaggassa phalavimutti arahattaphalaṃ. **Khīṇāsavassā**ti sabbaso khīyaṃmānāsavassa. **Nibbānadassananti** aggamaggasammādiṭṭhiyā sacchikiriyaḃbhisamayamāha. Tattha **maggaṅgānī**ti aṭṭha maggaṅgāni. Catusaccantogadhattā sabbassa ñeyyadhammaṃ “**cattāri saccāni buddho**”ti vuttaṃ. Saccānugatasammohavidhamaṃsaneva hi bhagavato sabbaso ñeyyāvaraṇappahānaṃ. **Nibbisevanoti** niruddhakile-savisevano.

362. **Dhamṣī**ti anuddhamṣanasīlā. **Anupahatanti** avikkhittaṃ. **Sakalanti** anūnaṃ. **Kāyaṅganti** kāyameva aṅganti vadanti, kāyasaṅkhātaṃ aṅgaṃ sīsādi-avayavanti (2.0209) attho. Tathā “hotu, sādhu”ti evamidaṃ vācāya avayavo **vācaṅganti**.

363. **Āharantī**ti abhiharanti. **Puññanti** puññaphalasaṅkhāto ānubhāvo. Puññaphalampi hi uttarapadalopena “puññan”ti vuccati- “kusalānaṃ, bhikkhave, dhammaṃ samādānāhetu evamidaṃ puññaṃ pavaḃḃhatī”ti-ādīsu (dī. ni. 3.80). Tenāha “**āyatim̄ vipākakkhandhā**”ti. **Puññamahī**ti mahati puññaphalavibhūti setacchattamaḃkaṭṭacāmarādi. Tena vuttaṃ “**vipākakkhandhānaṃyeva parivāro**”ti. Licchavīhi pesitena khādanīyabhojanīyena samaṇo gotamo sasāvakaṃgho mayā parivisito, tasmā licchavīnameva taṃ puññaṃ hotīti. Tenāha “**taṃ dāyakaṃ sukḃhāya hotū**”ti. Yasmā pana bhagavato bhikkhusaṅghassa ca saccakena dānaṃ dinnaṃ, na licchavīhi, tasmā bhagavā saccakassa satim̄ parivattento “**yaṃ kho**”ti-ādimāha. Tena vuttaṃ “**iti bhagavā**”ti-ādi. **Nigaṇṭhassa matena vināyevā**ti saccakassa cittaṃ vinā eva tassa dakkhiṇaṃ khettagataṃ katvā dasseti. Tenāha “**attano dinnaṃ dakkhiṇaṃ ...pe... niyyātesī**”ti.

Cūlasaccakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Mahāsaccakasuttavaṇṇanā

364. Ekaṃ samayaṃ bhagavā vesāliyaṃ viharatīti iminā tadā bhagavato vesāliyaṃ nivāsaparicchinno pubbaṅhādibhedo sabbo samayo sādharmaṇato gahito, tathā **tena kho pana samayenāti** ca iminā. **Pubbaṅhasamayanti** pana iminā tabbiseso, yo bhikkhācāratthāya paccavekkhaṇakālo. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana “**tīhi padehi ekova samayo vutto**”ti vuttaṃ visesassa sāmaññantogadhattā. Mukhadhovānassa pubbakālakiriyābhāvasāmaññato vuttaṃ “**mukhaṃ dhovivā**”ti. Mukhaṃ dhovivā eva hi vāsadhuro ce, vellaṃ sallakkhetvā yathāciṇṇaṃ bhāvanānuyogaṃ, ganthadhuro ce, ganthaparicaye katipaye nisajjavāre anuyūñjitvā pattacivaraṃ ādāya vitakkamāḷaṃ upagacchati.

Kāraṇaṃ (2.0210) yuttaṃ, anucchavikanti attho. Pubbe yathācintitaṃ pañhaṃ apucchitvā aññaṃ pucchanto maggaṃ ṭhapetvā ummaggaṃ parivattento viya hotīti āha “**passena tāva pariharanto**”ti.

365. Ūrukkhambhopi nāma bhavissatīti ettha **nāma**-saddo vimhayatthoti katvā vuttaṃ “**vimhayatthavasenā**”ti-ādi. “Andho nāma pabbataṃ abhiruhissatī”ti-ādīsu viya vimhayavācīsaddayogena hi “bhavissatī”ti anāgatavacanaṃ. **Kāyanvayanti** kāyānugataṃ. “Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃ-anatīto”ti-ādinā (dī. ni. 2.379; ma. ni. 1.112; ma. ni. 3.154) kāyassa asubhāniccāditāya anupassanā kāyabhāvanāti āha “**kāyabhāvanāti pana vipassanā vuccatī**”ti. **Anāgatarūpanti** abhīte atthe anāgatasaddāropanaṃ anāgatappayogo na sameti. **Atthopīti** “ūrukkhambhopi nāma bhavissatī”ti vutta-atthopi na sameti. **Ayanti** attakilamathānuyogo.

Tesanti nigaṇṭhānaṃ.

366. Attano adhippetakāyabhāvanāṃ vitthārento vitthārato dassento ye taṃ anuyuttā, te nāmagottato vibhāvento “**nando vaccho**” ti-ādimāha. **Kiliṭṭhatapānanti** kāyassa kilesanatapānaṃ puggalānaṃ. **Jātamedanti** medabhāvāpattivasena uppanamedaṃ. **Purimaṃ pahāyāti** kālaparicchedena anāhāra-appāhāratādivasena kāyassa apacinanaṃ khedanaṃ pariccajivā. **Kāyabhāvanā pana na paññāyātīti** niyamaṃ paramatthato kāyabhāvanāpi tava ñāṇena na ñāyati, sesatopi na dissati.

367. **Imasmiṃ pana ṭhāneti** “kāyabhāvanampi kho tvaṃ, aggivessana, na aññāsi, kuto pana tvaṃ cittabhāvanaṃ jānissasi” ti imasmiṃ ṭhāne. Tathā “yo tvaṃ evaṃ oḷārikaṃ dubbalaṃ kāyabhāvanaṃ na jānāsi, so tvaṃ kuto santasukhumaṃ cittabhāvanaṃ jānissasi” ti etasmiṃ atthavaṇṇanāṭhāne. **Abuddhavacanaṃ nāmetaṃ padanti** kāyabhāvanāsaññitavipassanāto cittabhāvanā santā, vipassanā pana pādakajjhānato oḷārikā ceva dubbalā cāti ayañca etassa padassa attho. “Abuddhavacanaṃ nāmetaṃ vacanaṃ (2.0211) siyā” ti vatvā thero pakkamituṃ ārabhati. Atha naṃ mahāsīvatthero “vipassanā nāmesā na ādito subrūhitā balavati tikkhā visadā hoti, tasmā taruṇavasenāyamatto veditabbo” ti dassento “**dissati, bhikkhave**” ti suttapadaṃ (saṃ. ni. 2.62) āhari. Tattha **ādānanti** paṭi-sandhi. **Nikkhepananti** cuti. **Oḷārikanti** arūpadhammehi duṭṭhullabhāvattā oḷārikaṃ. **Kāyanti** catusantatirūpasamūhabhūtaṃ kāyaṃ. **Oḷārikanti** bhāvanapumṣakani-ddeso, oḷārikākārenāti attho. Teneva vuttaṃ “**ādānampi nikkhepanampi**” ti.

368. **Sukhasārāgena samannāgatoti** sukhavedanāya balavatararāgena sama-ṅgibhūto. **Paṭṭhāne paṭisiddhā** avacaneneva. **Tasmāti** sukhe ṭhite eva dukkhassā-nuppajjanato. **Evaṃ vuttanti** “sukhāya vedanāya nirodhā uppajjati dukkhā vedanā” -ti evaṃ vuttaṃ, na anantarāva uppajjanato. **Khepetvāti** kusalāni khepetvā. **Gaṇhitvā** attano eva okāsaṃ gaṇhetvā. **Ubhatopakkhaṃ hutvāti** “kadāci sukhavedanā, kadāci dukkhavedanā” ti pakkhadvayavasena pi vedanā cittassa pariyādāya hoti yathākkamaṃ abhāvitakāyassa abhāvitacittassa.

369. **Vipassanā ca sukhasa paccaṇikāti** sukkhavipassakassa-ādikammikassa mahābhūtapariggahādikāle bahi cittacāraṃ nisedhetvā kammaṭṭhāne eva satiṃ saṃharantassa aladdhassādaṃ kāyasukhaṃ na vindati, sambādhe vaje sanni-ruddho gogaṇo viya vihaññati vipphandati, accāsannahetukañca sarīre dukkhaṃ uppajjateva. Tena vuttaṃ “**dukkhasa āsannā**” ti. Tenāha “**vipassanaṃ paṭṭhape-tvā**” ti-ādi. **Addhāne gacchante gacchanteti** mahābhūtapariggahādivasena kāle gacchante. **Tattha tatthāti** tasmīṃ tasmīṃ sarīrapadese. **Dukkhaṃ dūrāpagataṃ hoti** samāpattibalena vikkhambhitattā appanābhāvato. **Anappakaṃ** vipulaṃ. **Sukhanti** jhānasukhaṃ. **Okkamatīti** jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpavasena rūpa-kāyaṃ anupavisati, nāmakāyokkamane vattabbameva natthi. Kāyapassaddhika-mmikassapi sammasanabhāvanā paṭṭhapevā nisinnassa kassaci āditova kāyaki-lamathacittupaghātāpi sambhavanti, samādhissa pana apaccaṇikattā siniddhabhāvato ca (2.0212) na sukkhavipassanā viya sukhasa vipaccaṇiko, anukkamena ca dukkhaṃ vikkhambhetiti āha “**yathā samādhi**” ti. Yathā samādhi, vipassanāya

panetaṃ natthīti āha “**na ca tathā vipassanā**”ti. Tena vuttanti yasmā vipassanā sukhassa paccaṇīkā, sā ca kāyabhāvanā, tena vuttaṃ “**uppannāpi sukhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassā**”ti. Tathā yasmā samādhi dukkhassa paccaṇīko, so ca cittabhāvanā, tena vuttaṃ “**uppannāpi dukkhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassā**”ti yojanā.

370. Guṇe ghaṭṭetvāti apadesena vinā samīpameva netvā. Taṃ vata mama cittaṃ uppannā sukhā vedanā pariyādāya ṭhassatīti netam ṭhānam vijjatīti yojanā.

371. Kiṃ na bhavissati, sukhāpi dukkhāpi vedanā yathāpaccayaṃ uppajjatevāti attho. **Tamatthanti** sukhadukkhavedanānaṃ uppattiyā attano cittassa anabhibhavanīyatāsaṅkhātaṃ atthaṃ. **Tattha** tāva pāsarāsisutte **bodhipallaṅke nisajjā** “tattheva nisīdin”ti vuttā. **Idha** mahāsaccakasutte **dukkarakārikāya** dukkaracaraṇe **nisajjā** “tattheva nisīdin”ti vuttā.

374. Chandakaraṇavasenāti taṇhāyanavasenāti attho. **Sinehakarāṇavasenāti** sinehanavasena. **Mucchākaraṇavasenāti** mohanavasena pamādāpādanena. **Vipāsākaraṇavasenāti** pātukamyatāvasena. **Anudahanavasenāti** rāgagginā anudahanavasena. **Lokuttaramaggavevacanameva** vaṭṭanissaraṇassa adhippetattā.

Allaggahaṇena kilesānaṃ asamucchinnabhāvaṃ dasseti, sasnehaggahaṇena avikkhambhitabhāvaṃ, uduke pakkhittabhāvaggahaṇena samudācārāvatthaṃ, udumbarakaṭṭhaggahaṇena attabhāvassa asārakattaṃ. **Imināva nāyēnāti** “allaṃ udumbarakaṭṭhan”ti-ādinā vuttanayena. **Saputtabhariyapabbajjāyāti** puttabhariyehi saddhiṃ kataparibbājakapabbajjāvasena veditabbā. Kuṭṭicakabahūdakahaṃsa-paramahaṃsādibhedā **brāhmaṇapabbajjā**.

376. Kutopi (2.0213) imassa āposineho natthīti **koḷāpaṃ**. Tenāha “**chinnasinehaṃ nirāpan**”ti. **Koḷanti** vā sukkhakaliṅgaram vuccati, koḷaṃ koḷabhāvaṃ āpannanti **koḷāpaṃ**. Paṭipannassa upakkamamahattanissitatā pakatiyā kilesehi anabhibhūtatāya. **Atintatā** paṭipakkhabhāvanāya. Tathā hi sukkhakoḷāpabhāvo, ārakā udakā thale nikkhittabhāvo ca nidassito. **Opakkamikāhīti** kilesa-atiniggaṇhanupakkamappabhavāhi. **Vedanāhīti** paṭipattivedanāhi. Dukkhaṃ paṭipadā hi idhādhippetā.

377. Kiṃ pana na samattho, yato evaṃ parehi cintitumpi asakkuṇeyyaṃ dukkaracariyaṃ chabbassāni akāsīti adhippāyo. **Katvāpi akatvāpi samatthova** kāraṇassa nipphannattā. “Yathāpi sabbesampi kho bodhisattānaṃ carimabhava antamaso sattāhamattampi dhammatāvasena dukkaracariyā hotiyeva, evaṃ bhagavā samattho dukkaracariyaṃ kātuṃ, evañca naṃ akāsi, na pana tāya buddho jāto, atha kho majjhimāya eva paṭipattiyā”ti tassā byatirekamukhena sadevakassa lokassa bodhāya amaggabhāvadīpanatthaṃ, imassa pana bhagavato kammavipā-kavasena chabbassāni dukkaracariyā ahoṣi. Vuttañhetam-

“Avacāhaṃ jotipālo, kassapaṃ sugataṃ tadā;
kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.
Tena kammavipākena, acariṃ dukkaraṃ bahum;
chabbassānuruvelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇiṃ.
Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇiṃ bodhimuttamaṃ;

kumaggena gavesissaṃ, pubbakammena vārito”ti.

Dukkaracariyāya bodhāya amaggabhāvadassanattamaṃ dukkaracariyaṃ akā-sīti keci. Atha vā lokanāthassa attano parakkamasampattidassanattamāya dukkara-cariyā. Paṇitādhimuttiyā hi paramukkaṃsagatabhāvato abhinīhārānurūpaṃ sambodhiyaṃ tibbachandatāya sikhāppattiyā tadatthamaṃ īdisampi nāma dukkara-cariyaṃ akā-sīti loke attano vīriyānubhāvaṃ vibhāvetuṃ- “so ca me pacchā pītiso-manassāvaho bhavissati”ti lokanātho dukkaracariyaṃ (2.0214) akāsi. Tenāha “**sadevakassa lokassā**”ti-ādi. Tattha **vīriyanimmathanaguṇoti** vīriyassa saṃva-ḍḍhanasampādanaguṇo. Yathāvuttamatthamaṃ upamāya vibhāvetuṃ “**pāsāde-**”ti-ādi vuttaṃ. **Saṅgāme dve tayo sampahāre** Ti dvikkhattuṃ tikkhattuṃ vā parase-nāya pahārapayoge. **Padhānavīriyanti** sammappadhānehi āsevanavīriyaṃ, sabbaṃ vā pubbabhāgavīriyaṃ.

Abhidantanti abhibhavanadantaṃ, uparidantanti attho. Tenāha “**uparidantan**”ti. So hi itaraṃ musalaṃ viya udukkhalaṃ visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati. **Kusalacittenāti** balavasammāsaṅkappayuttena kusalacittena. **Akusalaci-ttanti** kāmavitakkādisahitaṃ akusalacittaṃ. Akusalacittassa pavattituṃ appa-dānaṃ **niggaho**. Taṃtaṃpaṭikkhepavasena vinodanaṃ **abhinippīlanam**. Vīriyatā-pena vikkhambhanaṃ **abhisantāpanam**. **Sadarathoti** sapariḷāho. **Padhānenāti** padahanena, kāyassa kilamathuppādakena vīriyenāti attho. **Viddhassāti** tudassa. **Satoti** samānassa.

378. Sīsaveṭhananti sīsaṃ rajjuyā bandhitvā daṇḍakena parivattakaveṭhanaṃ. **Arahanto nāma evarūpā hontīti** iminā yathāyaṃ, evaṃ visaññībhūtāpi hutvā vihara-ntīti dasseti. Tenāha “**matakasadisā**”ti, vedanāppattā viya hontīti attho. **Supinappa-ṭiggahaṇato paṭṭhāyāti** paṭisandhiggahaṇe setavāraṇasupinaṃ passitvā brāhma-ṇehi byākatakālato paṭṭhāya.

379. Dhammasarīrassa arogabhāvena sādhiṭi marisanīyoti **māriso**, piyāyanava-canametamaṃ. Tenāha “**sampiyāyamānā**”ti-ādi. **Ajajjiti** evaṃ abhuñjitaṃ bhakā-rassa jakārādesaṃ katvā. Tenāha “**abhojanan**”ti. **Evaṃ mā karitthāti** “lomakū-pehi ajjhohāressāma anuppavesessāmā”ti yathā tumhehi vuttaṃ, evaṃ mā karittha. Kasmā? **Yāpessāmahanti** ahañca yāvadatthamaṃ āhāramattaṃ bhuñjanto yathā yāpessāmi, evaṃ āhāraṃ paṭisevissāmi.

380-81. Etāva paramanti ettakaṃ paramamaṃ, na ito paraṃ opakkamikadukkhave-danāvediyanaṃ atthīti attho. Rañño gahetabbanaṅgalato aññāni sandhāya (2.0215) “ekena ūnan”ti vuttaṃ. Taṃ suvaṇṇaparikkhataṃ, itarāni rajataparikkhatāni. Tenāha “**amaccā ekenūna-atṭhasatarajatanāṅgalāni**”ti. Āḷārudakasamāgame laddhajjhānāni vaṭṭapādakāni, ānāpānasamādhi pana kāyagatāsatipariyāpannattā sabbesañca bodhisattānaṃ vipassanāpādakattā “bodhāya maggo”ti vutto. **Bujjha-natthāyāti** catunnaṃ ariyasaccānaṃ, sabbasseva vā ñeyyadhammassa abhisam-bujjhanāya. Satiyā anussaraṇakaviññānaṃ **satānusārivīññānaṃ**. Kassā pana satiyāti taṃ dassetuṃ “**nayidan**”ti-ādi vuttaṃ.

382. Paccupaṭṭhitāti taṃtaṃvattakaraṇavasena pati-upaṭṭhitā upaṭṭhāyakā. Tenāha “**paṇṇasālā**”ti-ādi. **Paccayabāhullikoti** paccayānaṃ bāhullāya paṭipanno.

Āvattoti pubbe paccayagedhappahānāya paṭipanno, idāni tato paṭinivatto. Tenāha “**rasagiddho ...pe... āvatto**” ti. **Dhammaniyāmenāti** dhammatāya. Tameva dhammataṃ dassetuṃ “**bodhisattassā**” ti-ādimāha. **Bārāṇasimeva** tathāpi ca sabbabuddhānaṃ avijahitadhammacakkapavattanaṭṭhānameva **agamamsu**. Pañcavaggiyā kira visākhamāsassa addhamāsiyaṃ gatā. Tenāha “**tesu gatesu aḍḍhamāsaṃ kāyavivekaṃ labhitvā**” ti.

387. “Addhābhoto gotamassa sāvakācittabhāvanānuyogamanuyuttā viharanti, no kāyabhāvanan” ti imaṃ sandhāyāha “**ekaṃ pañhaṃ pucchin**” ti. **Imaṃ dhamma-**
desananti “abhijānāmi kho panāhan” ti-ādikaṃ dhammadesanaṃ. **Asallīno** taṇhā-
diṭṭhikilesānaṃ samucchinnatā tehi sabbaso na litto. **Anupalittoti** tasseva veva-
canaṃ taṇhānandiyā abhāvena. **Gocarajjhattamevāti** gocarajjhattasaññite phala-
samāpattiyā ārammaṇe, nibbāneti attho. Yaṃ sandhāya pāḷiyaṃ “purimasmiṃ
samādhinimite” ti vuttaṃ **sannisīdāpemi** ti phalasangāhāsamādhinā accantasa-
mādhānavasena cittaṃ sammadeva nisīdāpemi. **Pubbābhogenāti** samāpajjanato
pubbe pavatta-ābhogena. **Paricchinditvāti** samāpajjanakkhaṇaṃ

paricchinditvā. Tenāha “**sādhukāra ...pe... avicchinnēyevā**” ti. Evamassa paricchinnakālasamāpajjanam yathāparicchinnakālam vuttāhānañca buddhānam na bhāriyam vasibhāvassa tathāsuppaguṇabhāvatoti dassento āha “**buddhānam hī**” ti-ādi. Dhammasampañiggāhakānam **assāsavāre** vā. Tadā hi desiyamānam dhammam upadhāretum na (2.0216) sakkonti, tasmā tasmim khaṇe desitadesanā niratthakā siyā. Na hi buddhānam niratthakā kiriyā atthi.

Okappanīyametanti “tassā eva kathāyā” ti-ādinā vuttam ativiya acchariyagatam aṭṭhuppattim sutvā īdisī paṭipatti sammāsambuddhasseva hotīti upavādavasena vadati, na sabhāvena. Tenāha “**sathari pasādamattampi na uppannan**” ti. **Kāyadarathoti** paccayavisesavasena rūpakāyassa parissamākāro. **Upādinnaketi** indriyabaddhe. **Anupādinnaketi** anindriyabaddhe. **Vikasanti** sūriyasmisamphassena. Tadabhāvena **makulāni honti**. **Kesañci** tintinikādirukkhānam. **Patilīyanti** nissayarūpadhamma-avipphārikatāya. Arūpadhammatāya pañcaviññāṇānañceva kiriyāmayaviññāṇānañca appavattisaññitā avipphārikatā hoti, yattha niddāsamaññā. Tenāha “**darathavasena bhavaṅgasotañca idha niddāti adhippetan**” ti. Tattha **darathavasenāti** darathavaseneva, na thinamiddhavasenāti avadhāraṇam avadhāraṇaphalañca niddhāretabbaṃ. **Tam sandhāyāti** kāyassa darathasañkhātasarīragilānahetukam niddam sandhāya. Sarīragilānañca bhagavato natthīti na sakkā vattum “piṭṭhi me āgilāyati” ti (dī. ni. 3.300; ma. ni. 2.22; cūlava. 345) vacanato. **Sammohavihārasminti** paccatte etaṃ bhummavacananti āha “**sammohavihāroti vadanti**” ti, **sammohavihārasmim** vā pariyāpannam etaṃ vadanti, yadidaṃ divā niddokkamananti yojanā.

389. Upanītehīti dosamaggam nindāpatham upanītehi. **Abhinanditvāti** sampiyāyitvā. Tenāha “**cittena sampañicchanto**” ti. **Anumoditvāti** “sādhū sādhu” ti desanāya thomanavasena anumoditvā. Tenāha “**vācāyapi pasamsanto**” ti. **Sampatte kāleti** pabbajjāyogge kāle anuppatte.

Gaṇam vinodetvāti gaṇam apanetvā gaṇapalibodham chinditvā. **Papañcanti** avasesakilesam. “**Puññavā rājapūjito**” ti vuttamattham vivaritam “**tasmiñhi kāle**” ti-ādi vuttam. Chandavāsaharaṇena **uposathakammaṃ karonto**.

Sakalam (2.0217) rattim buddhaguṇānamyeva kathitattā therassa ñāṇam desanāvibhavañca vibhāvento āha “**ettakāva, bhante, buddhaguṇā**” ti. Imāya, bhante, tumhākam dhammakathāya anavasesato buddhaguṇā kathitā viya jāyanti, evam santepi anantāparimeyyāva te, kim ito parepi vijjantevāti theram tattha sīhanādam nadāpetukāmo āha “**udāhu aññepi atthī**” ti-ādi. Rajjassa padesikattā, yathāvuttasubhāsitassa ca anagghattā vuttam “**ayaṃ me duggatapaṇṇākāro**” ti. **Tiyojanasatikanti** idaṃ parikkhepavasena vuttam, tañca kho manussānam paribhogavasenāti daṭṭhabbam.

Mahāsaccakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Cūlatanāhāsāñkhayasuttavaṇṇanā

390. Tatrāti tasmim̐ pubbārāmaṃgāramātupāsādānaṃ atthavibhāvane **ayaṃ** idāni vuccamānā **anupubbī kathā. Maṇīnanti** ettha padumarāgamaṇīnaṃ adhippetattā āha “**aññehi cā**”ti. Tena indanilādimaṇīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Nilapitalohitodātamañjiṭṭhapabhassarakabaravaṇṇavasena **sattavaṇṇehi.**

Taṇhā sabbaso khīyanti etthāti **taṇhāsaṅkhayo** (a. ni. ṭī. 3.7.61), tasmim̐. **Taṇhāsaṅkhayeti** ca visaye idaṃ bhumanti āha “**taṃ ārammaṇaṃ katvā**”ti. **Vimuttacittatāyāti** sabbasaṃkilesehi vimuttacittatāya. Aparabhāgapaṭipadā nāma ariyasaccābhisamayo, sā sāsanaacārigocarā paccattaṃ veditabbatoti āha “**pubbabhāgappaṭipadaṃ saṃkhittena desethāti pucchati**”ti. Akuppadhammatāya khayavayasaṅkhātamaṃ antamaṃ atītāti accantā, so eva aparihānasabhāvattā accantā niṭṭhā etaṃssāti **accantaniṭṭho.** Tenāha “**ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho**”ti. Na hi paṭividdhassa lokuttaradhammassa dassanaṃ kuppanaṃ nāma atthi. Accantameva catūhi yogehi khemo etassa atthāti **accantayogakkhemī.** Maggabrahmacariyassa vusitattā, tassa ca aparihānasabhāvattā accantaṃ brahmacārīti (2.0218) **accantabrahmacārī.** Tenāha “**niccabrahmacārīti attho**”ti. **Pariyosānanti** brahmacariyassa pariyosānaṃ.

Vegāyatīti turitāyati. **Sallakkhesīti** cintesi, attanā yathā sutāya satthu desanāya anussaraṇavasena upadhāresi. **Anuggaṇhitvāvāti** atthavinicchayavasena anuggahetvā eva. Chasu dvāresu niyuttāti **chadvārikā,** tehi.

Pañcakkhandhāti pañcupādānakkhandhā. Sakkāyasabbañhi sandhāya idha “**sabbe dhammā**”ti vuttaṃ vipassanāvisayassa adhippetattā, tasmā āyatanadhātuyopi taggatikā eva daṭṭhabbā. Tenāha bhagavā “nālaṃ abhinivesāyā”ti. **Na yuttā abhinivesāya** “etaṃ mama, eso me attā”ti ajjhosānāya. “Alameva nibbindituṃ alaṃ virajjitun”ti-ādīsu (dī. ni. 2.272; saṃ. ni. 2.124-125, 128, 134, 143) viya **alaṃsaddo** yuttatthopi hotīti āha “**na yuttā**”ti. **Sampajantīti** bhavanti. Yadipi “tatiyā, catutthī”ti idaṃ visuddhidvayaṃ abhiññāpaññā, tassā pana sappaccayanāmarūpadaṃssanabhāvato, sati ca paccayapariggahe sappaccayattā (nāmarūpassa aniccatā, aniccaṃ dukkhaṃ, dukkhañca anattāti atthato) lakkhaṇattayaṃ supākaṭameva hotīti āha “**aniccaṃ dukkhaṃ anattāti ñātapariññāya abhijānāti**”ti. **Tatheva tīraṇapariññāyā** Ti iminā aniccādibhāvena nālaṃ abhinivesāyāti nāmarūpassa upasaṃharati, na abhiññāpaññānaṃ sambhāradhammaṃ. Purimāya hi atthato āpannalakkhaṇattayaṃ gaṇhāti salakkhaṇasallakkhaṇaparattā tassā, dutiyāya sarūpato tassā lakkhaṇattayāropanavasena sammasanabhāvato. Ekacittakkhaṇikatāya abhinipātamattatāya ca **appamattakampi.** Rūpapariggahassa oḷārikabhāvato **arūpapariggahaṃ dasseti.** Dasseto ca vedanāya āsannabhāvato, visesato sukhasārāgitāya, bhavassādagadhitamānasatāya ca **sakkassa vedanāvasena nibbattetvā dasseti.**

Uppādavayaṭṭhenāti udayabbayasabhāvena uppajjitvā nirujjhanena. **Aniccāti** addhu vā. Aniccalakkhaṇaṃ aniccatā udayavayatā. **Tasmāti** yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ khayato vayato dassanañāṇaṃ aniccānupassanā, taṃsamaṅgī ca puggalo aniccānupassī (2.0219), tasmā. **Khayavirāgoti** khayasaṅkhāto virāgo

saṅkhārānaṃ palujjanā. Yaṃ āgamma sabbaso saṅkhārehi virajjanā hoti, taṃ nibbānaṃ **accantavirāgo**. **Nirodhānupassimhipīti** nirodhānupassipadepi. “**Eseva nayo**”ti abhidisitvā taṃ ekadesena vivaranto “**nirodhopi hi ...pe... duvidhoyevā**”ti āha. Sabbāsavasamaṃvare vuttavossaggova idha “paṭinissaggo”ti vuttoti dassento “**paṭinissaggo vuccati vossaggo**”ti-ādimāha. **Pariccāgavossaggo** vipassanā. Pakkhandanavasena appanato **pakkhandanavossaggo** maggo aññassa tadabhāvato. **Soti** maggo. **Ārammaṇatoti** kiccāsādhnavasena ārammaṇakaraṇato. Evañhi maggato aññesaṃ nibbānārammaṇānaṃ pakkhandanavossaggābhāvo siddho hoti. Pariccajanena pakkhandanena cāti **dvīhipi vā kāraṇehi**. Sabbesaṃ khandhānaṃ vossajjanaṃ tappaṭibaddhasaṃkilesappahānena daṭṭhabbaṃ. **Cittaṃ pakkhandatīti** maggasampayuttaṃ cittaṃ sandhāyāha. **Ubhayampetaṃ** vossajjanaṃ. **Tadubhayasamaṅgīti** vipassanāsamaṅgī maggasamaṅgī ca. “Aniccānupassanāya niccasaññaṃ pajahati”ti-ādivacanato (paṭi. ma. 1.52) yathā vipassanāya kilesānaṃ pariccāgapaṭinissaggo labbhati, evaṃ āyatimṃ tehi kilesehi uppādetabbakhandhānampi pariccāgapaṭinissaggo vattabbo, pakkhandanapaṭinissaggo pana magge labbhamānāya ekantakāraṇabhūṭāya vuṭṭhānagāminivipassanāya vasena veditabbo, magge pana tadubhayampi ñāyāgatameva nippariyāyatova labbhamānattā. Tenāha “**tadubhayasamaṅgī puggalo**”ti-ādi.

Pucchantassa ajjhāsayaivasena “na kiñci loke upādiyatī”ti ettha kāmupādānavasena upādiyanaṃ paṭikkhipiyatīti āha “**taṇhāvasena na upādiyatī**”ti. Taṇhāvasena vā asati upādiyane diṭṭhivasena upādiyanaṃ anavakāsamevāti “**taṇhāvasena**”i-cceva vuttaṃ. **Na parāmasatīti** nādiyatī, diṭṭhiparāmāsavasena vā “niccan”ti-ādinā **na parāmasatī**. **Samkhitteneva khippaṃ kathesīti** tassa ajjhāsayaivasena papañcaṃ akatvā kathesi.

391. Abhisamāgantvāti abhimukhañāṇena ñeyyaṃ samāgantvā yāthāvato viditvā. Tenāha “**jānitvā**”ti. **Yathāparisaviññāpakattā**Ti yathāparisaṃ (2.0220) dhammasampaṭiggāhikāya mahatīyā, appakāya vā parisāya anurūpameva viññāpanato. **Pariyantam na niccharatīti** na pavattati. **Mā niratthakā agamāsīti** idaṃ dhammatāvasena vuttaṃ, na satthu ajjhāsayaivasena. Ekañhetam satthu vacīghosassa aṭṭhasu aṅgesu, yadidaṃ parisapariyantatā. **Chiddavivarokāsoti** chiddabhūto, vivarabhūto vā okāsopi natthi, bhagavato saddāsavanakāraṇaṃ vuttameva. **Tasmāti** yathāvuttakāraṇato.

Pañca aṅgāni etassāti pañcaṅgaṃ, pañcaṅgaṃ eva **pañcaṅgikaṃ**. Mahatī-ādi viñāvisesopi ātatamevāti “**cammapariyonaddhesū**”ti visesitaṃ. **Ekatalaṃ** kumbhatthūṇadaddarādi. **Cammapariyonaddham hutvā tantibaddham ātatavitataṃ**. Tenāha “**tantibaddhapaṇavādi**”ti. Gomukhī-ādinampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo. **Vamsādīti ādi**-saddena saṅkhasiṅgādīnaṃ saṅgaho. **Sammādīti** sammatāḷakaṃ satāḷasilāsālākātāḷādi. Tattha **sammātāḷaṃ** nāma daṇḍamayataḷaṃ. **Kaṃsatāḷaṃ** lohamayaṃ. Silāya ayopattena ca vādanatāḷaṃ **silāsālākātāḷaṃ**. **Samappitoti** sammā appito upeto. Tenāha “**upagato**”ti. Upaṭṭhānavasena pañcahi tūriyasatehi upeto. Evaṃbhūto ca yasmā tehi upaṭṭhito samannāgato nāma hoti, tasmā vuttaṃ “**samaṅgībhūtoti tasseva vevacanan**”ti. **Paricāretīti** parito cāreti. Kāni pana cāreti,

kathaṃ vā cāretīti āha “**sampattiṃ ...pe... cāretī**” ti. Tattha tato tatoti tasmim̐ tasmim̐ vādite tattha tattha ca vādakajane. **Apanetvā**ti vādakajane nisedhetvā. Tenāha “**nissaddāni kārapetvā**” ti. **Devacārikaṃ gacchatiyeva** devatānaṃ manu-ssānañca anukampāya. Svāyamattho **vimānavatthūhi** (vi. va. 1) dīpetabbo.

392. Appeva sakena karaṇīyenāti mārisa, moggallāna, mayaṃ sakena karaṇīyena appeva bahukiccāpi na homa. **Apica devānaṃyevā**ti apica kho pana devānaṃyeva tāvatimsānaṃ karaṇīyena visesato (2.0221) bahukiccāti atthayojanā. Bhummaṭṭhakadevatānampi keci aṭṭā sakkena vinicchitabbā hontīti āha “**pathavito paṭṭhāyā**” ti. **Niyamentoti** avadhārento. Taṃ pana karaṇīyaṃ sarūpato dassetuṃ “**devānaṃ hi**” ti-ādi vuttaṃ. **Tāsanti** devadhītu devaputtapādapāricārikānaṃ. **Maṇḍanapasādhanakārikā**ti maṇḍanapasādhanasaṃvidhāyikā. **Aṭṭakaraṇaṃ natthi** saṃsayasseva abhāvato.

Yanti savanuggahaṇādivasena suparicitampi yaṃ atthajātaṃ. **Na dissati**, paññācakkhuno sabbaso na paṭibhātīti attho. **Kecīti** sārasamāsācariyā. **Somanassasaṃveganti** somanassasamuṭṭhānaṃ saṃvegaṃ, na cittasantāsaṃ.

Samupabyūḷhoti yujjhanavasena sahapatito samogaḷho. Evaṃbhūto ca yasmā samūhavasena sampiṇḍito hoti, tasmā vuttaṃ “**sannipatito rāsibhūto**” ti. **Anantare attabhāveti** idaṃ dutiyaṃ sakkattabhāvaṃ tato anantarātītena sakkattabhāvena sakkattabhāvasāmaññato ekamiva katvā gahaṇavasena vuttaṃ, aññathā “tatiye attabhāve” ti vattabbaṃ siyā. Maghattabhāvo hi ito tatiyoti. Atha vā yasmim̐ attabhāve so devāsurasañgāmo ahosi, tassa anantarattā maghattabhāvassa vuttaṃ “**anantare attabhāve**” ti.

Sattānaṃ hitesitāya mātāpitu-upaṭṭhānādinā cariyāhi **bodhisattacariyā viyassa cariyā ahoṣi. Satta vatapadānīti** satta vatakoṭṭhāse.

Mahāpānanti mahantaṃ surāpānaṃ. **Gaṇḍapānanti** gaṇḍasurāpānaṃ, adhimaṭṭapānanti attho. **Pariharamānā** Ti parivārentā. **Vedikāpādāti** sinerussa pariyante vedikāparikkhepā. **Pañcasu ṭhānesūti** pañcasu paribhaṇḍaṭṭhānesu nāgasenā-dīhi **ārakkhaṃ ṭhapesi.**

393. Rāmaṇeyyakanti ramaṇiyabhāvaṃ. **Masāragallatthambheti** kabaramaṇi-maye thambhe. **Suvaṇṇādīmāye ghaṭaketi** “rajatatthambhesu suvaṇṇamāye, suvaṇṇatthambhesu rajatamāye” ti-ādinā suvaṇṇādīmāye ghaṭake vāḷarūpakāni ca. Pabāḷhaṃ mattoti **pamatto.** Tenāha “**ativiya matto**” ti. **Nāṭakaparivārenāti** accharā-parivārena.

Acchariyabbhutanti (2.0222) padadvāyena viṃhayanākārova vutto, tasmā sañjātaṃ acchariyabbhutaṃ viṃhayanākāro etesanti **sañjāta-acchariya-abbhutā,** tathā pavattacittuppādā. Acchariyabbhutaṃhetukā sañjātā tuṭṭhi etesanti **sañjātatu-ṭṭhino. Saṃvigganti** sañjātasamvegaṃ. Svāyaṃ samvego yasmā purimāvattāya cittassa calanaṃ hoti, tasmā vuttaṃ “**calitan**” ti.

394. Tamaṃ vinoditanti pāṭihāriyadassanena “aho therassa iddhānubhāvo” ti sammāpaṭipattiyā sañjātabahumāno, īdisaṃ nāma sāsanaṃ labhitvāpi mayāṃ niratthakena bhogamadena sammattā bhavāmāti yoniso manasikāruppādanena sammohatamaṃ vinoditaṃ vidhamitaṃ. **Eteti** mahāthero sakko cāti te dvepi samā-nabrahmacariyatāya **sabrahmacārino.**

395. Paññātānanti pākaṭānaṃ cātumahārāja-suyāma-santusita-paranimmitava-savattimahābrahmānaṃ aññataro, na yesaṃ kesañcīti adhippāyo. Āraddhadhamavaseneva pariyosāpitattā **yathānusandhināva niṭṭhapesi.**

Cūḷataṇhāsāṅkhayasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Mahātaṇhāsāṅkhayasuttavaṇṇanā

396. Laddhimattanti micchāgāhamattaṃ, na diṭṭhābhiniveso. **Sassatadiṭṭhīti** niccābhiniveso. **Soti** ariṭṭho bhikkhu. Kathetvā samodhānentanti yojanā. **Samodhā-nentanti** ca nigamentanti attho. **Tattha tatthevāti** tesu tesu eva bhavesu **nirujjhanti,** na bhavantaraṃ saṅkamanti. **Viññāṇaṃ pana** abhinnasabhāvaṃ anaññanti adhippāyo. **Idhalokatoti** imasmā attabhāvā. **Paralokanti** parabhavasaññitaṃ attabhāvaṃ. **Sandhāvatīti** niccatāya kenaci asambaddhaṃ viya gacchati. Tena idhalokato paralokagamanamāha. **Saṃsaratīti** iminā paralokato idhāgamaṃ. **Sandhāvatīti** vā bhavantarasaṅkamanamāha. **Saṃsaratīti** tattha tattha aparāparasañca-ṛaṇaṃ.

“Paccaye (2.0223) sati bhavati” ti-ādinā viññāṇassa anvayato byatirekato ca paṭiccasamuppānabhāvaṃ dassento sassatabhāvaṃ paṭikkhipati. **Buddhena aka-thitaṃ kathesīti** iminā “yaṃ abhāsitaṃ alapitaṃ tathāgatena, taṃ bhāsitaṃ lapitaṃ

tathāgatenāti dīpeti”ti (cūḷava. 352, 353) imasmim̄ bhedakaravatthusmim̄ sandissa-
tīti dasseti. **Jinacakke pahāraṃ detī**Ti “tadevidam̄ viññāṇam̄ ...pe... anaññan”ti
niccataṃ paṭijānanto- “sabbe saṅkhārā aniccā (dha. pa. 277), rūpaṃ, bhikkhave,
aniccan”ti (saṃ. ni. 3.93-94) ca ādinayappavatte satthu dhammacakke khīlaṃ
uppādentō pahāraṃ deti. Sabbaññutaññāṇena aniccanti diṭṭham̄ paveditañca
viññāṇam̄ niccanti paṭijānanto **vesārajaññāṇam̄ paṭibāhati. Sotukāmaṃ jananti** ari-
yadhammādhigamassa ekanta-upāyabhūtaṃ vipassanāmaggaṃ sotukāmaṃ
janaṃ niccaggāhapaggaṇhanena **visaṃvādeti**. Tato eva **ariyapathe** ariyadhamma-
vīthiyaṃ tassā paṭikkhipanena **tiriyaṃ nipatitvā**.

398. Viññāṇasīsenā attanā gahitaṃ attānaṃ vibhāvento “**yvāyaṃ, bhante**”ti-ā-
dimāha. Tattha **vado vedeyyoti**-ādayo sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Vada-
tīti **vado**, vacīkammassa kārakoti attho. Iminā hi kārakabhāvupāyikasattānaṃ hita-
sukhāvabodhanasamatthataṃ attano dasseti. Vedyova **vedeyyo**, jānāti anubha-
vati cāti attho. Īdisānañhi padānaṃ bahulā kattusāadhanataṃ saddavidū maññanti.
Vedayatīti taṃ taṃ anubhavitabbaṃ anubhavati. **Tahiṃ tahinti** tesu tesu bhavayo-
nigatiṭṭhitisattāvāsasattanikāyesu.

399. Taṃ vādaṃ paggayha ṭhitattā sātissa chinnapaccayatā aviruḷhadhammatā
ca veditabbā. **Heṭṭhā**Ti alagaddasuttasaṃvaṇṇanaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.236-237)
sandhāyāha. Parato **heṭṭhāti** vuttaṭṭhānepi eseva nayo. **Pāṭiyekko anusandhīti**
tīhipi anusandhīhi avomisso visuṃyeveko anusandhi. Nanu cāyampi sātissa ajjhā-
sayavasena pavattitattā ajjhāsayānusandhiyevāti? Na, niyyānamukhena appava-
ttattā. Niyyānañhi purakkhatvā pucchādivasena pavattā itarā desanāpucchānusa-
ndhi-ādayo. Idha tadabhāvato (2.0224) vuttaṃ “**pāṭiyekko anusandhī**”ti. **Parisāya**
laddhiṃ sodhentoti yādisī sātissa laddhi, tadabhāvadassanavasena parisāya
laddhiṃ sodhento, parisāya laddhisodhaneneva sāti gaṇato nissārito nāma jāto.

400. **Yaṃ yadevā**Ti idaṃ yadipi avisesato paccayadhammaggaṇaṃ, “viññā-
ṇantveva saṅkhyam̄ gacchatī”ti pana vuttattā taṃtaṃviññāṇassa samaññānimitta-
paccayaajātaṃ gahitanti daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ pāḷiyaṃ- “cakkhuvīññāṇantveva
saṅkhyam̄ gacchatī”ti-ādi. Atha vā taṃtaṃdvāranīyataṃ itarampi sabbaṃ tassa
tassa viññāṇassa paccayaajātaṃ idha “yaṃ yadevā”ti gahitaṃ, tattha pana yaṃ
asādhāraṇaṃ, tena samaññāti “cakkhuvīññāṇantvevā”ti-ādi vuttaṃ. **Dvārasaṅka-**
ntiyā abhāvanti viññāṇassa dvārantarasaṅkamanassa abhāvaṃ. Svāyaṃ oḷārika-
nāyena mandabuddhīnaṃ sukhāvabodhanatthaṃ nayadassanavasena vutto. Na
hi kadāci paccuppannaṃ viññāṇaṃ vigacchantam̄ anantaraviññāṇaṃ saṅkamati
anantarādipaccayālābhe tassa anuppajjanato.

Evamevāti yathā aggi upādānaṃ paṭicca jalanto anupādāno tattheva nibbāyati,
na katthaci saṅkamati, evameva. “**Paccayavekallena tattheva nirujjhati**”ti kasmā
vuttaṃ, na hettha anuppādanīrodho icchito tādisassa nirodhassa idha anadhippe-
tattā, atha kho khaṇanīrodho, so ca sābhāvikattā na paccayavekallahetuko?
Saccametam̄, taṃtaṃdvārikassa pana viññāṇassa dvārantaraṃ asaṅkamitvā
tattha tattheva nirujjhanam̄ idhādhippetam̄. Yesaṃca paccayānaṃ vasena dvāra-
ntarikaviññāṇena bhavitabbaṃ, tesam̄ tadabhāvato paccayavekallaggahaṇaṃ,

tasmā paccayavekallena na sotādīni saṅkamitvā sotaviññāṇanti-ādi saṅkhyam gacchatīti yojanā. Etena yaṃ viññāṇam cakkhurūpādipaccayasāmaggiyā vasena cakkhuvīññāṇasaṅkhyam gacchati, tатtha tattheva nirujjhati tāvakālikabhāvato, tassa pana sotasaddādipaccayābhāvato kuto sotaviññāṇādisamaññā, evamappavattito tassa kuto saṅkamoti dassitam hoti. **Viññāṇappavatteti** viññāṇappavattiyam. **Dvārasaṅkantimattanti** dvārantarasaṅkamanamattampi na vadāmi tатtha tattheva bhijjanato paccayassa uppādavantato sati ca uppāde avassaṃbhāvī nirodhoti hutvā abhāvaṭṭhena aniccatā dīpitā hotīti.

401. “Paṭiccasamuppannam (2.0225) viññāṇam vuttam mayā, aññatra paccayā natthi viññāṇassa sambhavo”ti pāḷiyā anvayato ca byatirekato ca viññāṇassa saṅkhatatāva dassitāti āha “**sappaccayabhāvam dassetvā**”ti. Hetupaccayehi jātam nibbattam “bhūtan”ti idhādhippetam, tam atthato pañcakkhandhā tabbinimuttassa sappaccayassa abhāvato, yañca khandhapañcakam attano tesañca bhikkhūnam, tam “bhūtamidan”ti bhagavā avocāti āha “**idaṃ khandhapañcan**”ti. Attano phalam āharatīti āhāro, paccayo. Sambhavati etasmāti sambhavo, āhāro sambhavo etassāti **āhārasambhavam**. Tenāha “**paccayasambhavan**”ti. **Tassa paccayassa nirodhāti** yena avijjādinā paccayena khandhapañcakam sambhavati, tassa paccayassa anuppādanirodhā. Khaṇanirodho pana kāraṇanirapekkho.

Nossūti saṃsayajotano nipātoti āha “**bhūtam nu kho idaṃ, na nu kho bhūtan**”ti. **Bhūtamidaṃ nossūti** ca iminā khandhapañcakameva nu kho idaṃ, udāhu attattaniyanti evaṃjātiko saṃsayanākāro gahito. **Tadāhārasambhavam nossūti** pana iminā sahetukam nu kho idaṃ bhūtam, udāhu ahetukanti yathā ahetukabhāvāpanno saṃsayanākāro gahito, evaṃ visamahetukabhāvāpannopi saṃsayanākāro gahitoti daṭṭhabbam. Visamahetunopi paramatthato bhūtassa ahetukabhāvato. Visamahetuvādopi parehi parikappitamattatāya sabhāvaniyatiyadicchādivādehi samānayogakkhamoti. **Nirodhadhammam nossūti** iminā yathā aniccam nu kho idaṃ bhūtam, udāhu niccanti aniccatam paṭicca saṃsayanākāro gahito, evaṃ dukkham nu kho, udāhu na dukkham, anattā nu kho, udāhu na anattātipi saṃsayanākāro gahitoyevāti daṭṭhabbam aniccassa dukkhabhāvādi-avassaṃbhāvato, nicce ca tadubhayābhāvato. **Yāthāvasarasalakkhaṇatoti** aviparītasarasato salakkhaṇato ca, kiccato ceva sabhāvato cāti attho. Vipassanāya adhiṭṭhānabhūtāpi paññā vipassanā evāti vuttam “**vipassanāpaññāyā**”ti. **Sarasatoti** ca sabhāvato. **Salakkhaṇatoti** sāmāññalakkhaṇato. Tenāha “**vipassanāpaññāya sammā passanta-ssā**”ti. **Vuttanayenevāti** “yāthāvasarasalakkhaṇato”ti vuttanayeneva. **Ye yeti** tassaṃ parisāyam ye ye bhikkhū. **Sallakkhesunti** sammadeva upadhāresuṃ.

Tehīti (2.0226) tehi bhikkhūhi. **Tatthāti** tissaṃ vipassanāpaññāyam. **Nittaṇhabhāvanti** taṇhābhāvam “etaṃ maman”ti taṇhāggāhassa pahīnataṃ. Etenapi bhagavā “ahaṃ, bhikkhave, dhammesupi taṇhāpahānameva vaṇṇemi, sāti pana moghapuriso attabhāvepi taṇhāsaṃvaddhaniṃ viparītadiṭṭhiṃ paggayha tiṭṭhati”ti sātīṃ niggaṇhāti. **Sabhāvadassanenāti** dhammānam aviparītasabhāvadassanena. **Paccayadassanenāti** kāraṇadassanena anavasesato hetuno paccayassa ca dassanena.

Alliyethāti taṇhādiṭṭhivasena nissayetha. Tenāha “**taṇhādiṭṭhīhī**”ti. **Kelāyethā**ti pariharaṇakeḷiyā parihareyyātha. Tenāha “**kīlamānā vihareyyāthā**”ti. **Dhanaṃ viya icchantā**ti dhanam viya drabyam viya iccham taṇham janentā. Tenāha “**gedham āpajjeyyāthā**”ti. **Mamattam uppādeyyāthā**ti “mamamidan”ti taṇhādiṭṭhivasena abhinivesam janeyyātha. Nikantivasenapi gahaṇatthāya no desito, tassa vā saṇhasukhumassa vipassanādharmassa gahaṇam nāma nikantiyā eva siyā, na oḷārikataṇhāyāti vuttam “**nikantivasenā**”ti.

402. Paṭicca etasmā phalam etīti **paccayo**, sabbo kāraṇavisesoti āha “**khandhānam paccayam dassento**”ti. Yāva avijjā hi sabbo nesam kāraṇaviseso idha dassito. Puna ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā, antato paṭṭhāya yāva āditi anulomato paṭilomato ca vaṭṭavivaṭṭadassanavasena nānāyehi paṭiccasamuppādo dassito, niccaggāhassa nimittabhūto kilesopi idha natthīti dīpeti. **Tampi vuttatthamevā**ti tampi “ime ca, bhikkhave, cattāro āhārā”ti-ādi yāva “taṇhāpabhavā”ti pāḷi-padam, tāva vuttatthameva **sammādiṭṭhisuttavaṇṇanāyam** (ma. ni. aṭṭha. 1.89). Sesam paṭiccasamuppādakathābhāvato **visuddhimagge** (visuddhi. 2.570) **vitthāritāvā**ti imināva saṅgahitam.

404. **Imasmim sati idam hotīti-ādīsu** yaṃ vattabbam, taṃ paramatthadīpaniyam **udānaṭṭhakathāyam** (udā. aṭṭha. 1) vuttanayeneva veditabbam.

407. **Paṭidhāvanā**Ti paṭisaraṇam, pubbe attano āgataṃ atītam addhānam uddissa taṇhādiṭṭhivasena paṭigamananti attho. Nanu vicikicchāvasena pāḷiyam (2.0) paṭidhāvanā āgatāti? Saccam āgatā, sā pana taṇhādiṭṭhihetukāti “taṇhādiṭṭhivase-nā”ti vuttam. **Tatthā**ti tasmim yathādhigate ñāṇadassane.

Garūti garuṇayutto. Bhāriko pāsāṇacchattasadiso. Akāmā anuvattitabboti
Niccalabhāvanti suppatiṭṭhitabhāvaṃ, titthiyavādavātehi akampiyabhāvañca.
Garūti garuṇayutto. **Bhāriko** pāsāṇacchattasadiso. **Akāmā anuvattitabboti**
saddhāmatkena eva anuvattanamāha, na aveccappasādena. **Kiccanti** satthu-
kiccaṃ. **Brāhmaṇānanti** jātimantabrāhmaṇānaṃ. **Vatasamādānānīti** magavatādi-
vatasamādānāni. **Diṭṭhikutūhalānīti** taṃtaṃdiṭṭhiggāhavasena “idaṃ saccaṃ, idaṃ
saccaṃ”ti-ādinā gahetabbakutūhalāni. **Evaṃ nissatṭhānīti** yathā mayā tumhākaṃ
ovādo dinno, evaṃ nissatṭhāni vatādīni taṃ atikkamitvā kiṃ gaṇheyyātha. **Sayaṃ
ñāṇena ñātanti** paraneyyataṃ muñcitvā attano eva ñāṇena yāthāvato ñātaṃ.
Evaṃbhūtañca sayaṃ paccakkhato diṭṭhaṃ nāma hotīti āha “**sayaṃ paññāca-
kkhunā diṭṭhan**”ti. **Sayaṃ vibhāvanti** tehi bhikkhūhi tassa atthassa paccattaṃ
vibhūtabhāvaṃ āpāditāṃ. **Upanītāti** upakkamena dhammadesanānusārena nīta.
Mayāti kattari karaṇavacanaṃ. **Dhammenāti** kāraṇena. **Etaṃ vacananti** etaṃ
“sandīṭṭhiko”ti-ādivacanaṃ.

408. Taṃ sammohaṭṭhānaṃ assa lokassa. **Samodhānenāti** samāgamena.
Gabbhati attabhāvabhāvena vattatīti **gabbho**, kalalādi-avattho dhammapabandho,
tannissitattā pana sattasantāno “gabbho”ti vutto yathā “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī”-
ti. Tannissayabhāvato mātukucchi “gabbho”ti veditabbo, gabbho viyāti vā. Yathā
hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako “gabbho”ti vuccati, evaṃ gabbhaseyya-
kānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”ti vuttoti.

Yamekarattinti yassaṃ ekarattiyaṃ. Bhummatthe hi idaṃ upayogavacanaṃ,
accantasamyoge vā. **Paṭhamanti** sabbapaṭhamam paṭisandhikkhaṇe. **Gabbheti**
mātukucchiyaṃ. **Māṇavoti** satto. Yebhuyyena sattā rattiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇha-
ntīti (2.0228) rattiggahaṇaṃ. **Abbhutṭhitovāti** utṭhita-abbho viya, abhimukhabhā-
vena vā utṭhito eva maraṇassāti adhippāyo. **So yātīti** so māṇavo yāti paṭhamakkha-
ṇato paṭṭhāya gacchateva. **Sa gacchaṃ na nivattatīti** so evaṃ gacchanto khaṇa-
mattampi na nivattati, aññadatthu maraṇameva upagacchatīti gāthāya attho.

Utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññātarajassa lagganadivasa-
mattaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**mātugāmassa kira yasmin**”-
ti-ādi vuttaṃ. **Tatthāti** tasmīṃ gabbhāsaye. **Saṅṭhahitvāti** nibbattitvā. **Bhijitvāti**
aggahitagabbhā eva bhinnā hutvā. Ayañhi tassā sabhāvo. **Vatthu suddhaṃ hotīti**
paggharitalohitattā anāmayattā ca gabbhāsayo suddho hoti. Suddhavatthuttā tato
paraṃ katipayadivasāni **khetameva hoti** gabbhasaṅṭhahanassa parittassa lohita-
lesassa vijjamānattā. Sambhavassa pana kathaṃ sabbhāvoti āha “**tasmīṃ sama-
ye**”ti-ādi. Itthisantānēpi sukkadhātu labbhateva. Tenāha “**aṅgaparāmasanenapi
dārako nibbattatiyevā**”ti. Yathā pārikāya nābhiparāmasanena sāmassa bodhisā-
ttassa, diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti. **Gandha-
bboti** gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhāpanena sūcanato gandhoti laddha-
nāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti **gandhabbo**, tattha uppajjanaka-
satto. Tenāha “**tatrūpagasatto**”ti. **Kammayantayantitoti** tatrūpapatti-āvahena
kammasaṅkhātena pellanakayantena tathattāya pellito upanīto. **Mahantena jīvita-**

saṃsayenāti vijāyanaparikkilesena “jīvissāmi kho, na nu kho jīvissāmi ahaṃ vā, putto vā me”ti evaṃ pavattena jīvitasāṃsayena vipulena garutarena saṃsayena. **Taṃ ṭhānanti** thanappadesamāha. Kīḷanti tenāti kīḷanaṃ, kīḷanameva **kīḷanakaṃ**.

409. Sārajatīti sārattacitto hoti. **Byāpajjati**ti byāpannacitto hoti. **Kāye** kesādidvattiṃsāsucisamudāye taṃsabhāvārammaṇā **sati kāyasati**. **Anupaṭṭhapetvā**ti anupādētvā, yathāsabhāvato kāyaṃ anupadhāretvāti attho. **Parittacetaso**ti kilesehi (2.0) parito khaṇḍitacitto. Tenāha “**akusalacitto**”ti. **Ete** akusaladhammā. **Nirujjhantī**ti nirodhaṃ pattā honti. **Taṇhāvasena abhinandatī**ti sappītikataṇhāvasena abhi-mukhaṃ hutvā nandati. **Abhivadati**ti taṇhāvasena taṃ taṃ ārammaṇaṃ abhivissa vadati. **Ajjhosāyati**ti anaññasādhāraṇaṃ viya ārammaṇaṃ taṇhāvasena anupavisitvā. Tenāha “**gilivā parinīṭṭhapetvā**”ti. **Dukkhaṃ kathaṃ abhinandatī**ti ettha dukkhaheṭukaṃ abhinandanto dukkhaṃ abhinandati nāmāti daṭṭhabbaṃ. **Aṭṭhaka-thāyaṃ** pana yāvata yassa dukkhe diṭṭhitaṇhā abhinandanā appahinā, tāvatāyaṃ dukkhaṃ abhinandati nāmāti dassetuṃ “**ahaṃ dukkhito mama dukkhanti gaṇhanto abhinandati nāmā**”ti vuttaṃ. Tena gāhadvayaheṭukā tattha abhinandanāti dasseti. **Puna ekavāranti** punapi ekavāraṃ. Phalaheṭusandhihetuphalasandhivasena **dvisandhī**. “Gabbhassāvakkanti hoti”ti-ādinā atthato sarūpato ca etarahi phalasaṅkhepassa. **Sarūpeneva** ca itaradvayassa desitattā āha “**tisaṅkhepan**”ti.

410-414. Samathayānikassa bhikkhuno vedanāmukhena saṅkhepeneva yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ idha kathitanti āha “**saṃkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ dhārethā**”ti. “Imaṃ taṇhāsaṅkhayavimuttin”ti ca bhagavā yathādesitaṃ desanaṃ avocāti vuttaṃ “**imaṃ ...pe... vimuttidesanaṃ**”ti. Yadi evaṃ kathaṃ desanā vimuttīti āha “**desanā hi ...pe... vimuttīti vuttā**”ti. Yassā taṇhāya vasena sāti bhikkhu sassataggāhamahāsaṅghāṭapaṭimukko, sā sabbabuddhānaṃ desanā hatthāvalambamānepi durugghāṭiyā jātāti āha “**mahātaṇhājālatāṇhāsaṅghāṭapaṭimukkan**”ti. **Mahātaṇhājāleti** mahante taṇhājaṭe. **Taṇhāsaṅghāṭe**ti taṇhāya saṅghāṭe. Tathābhūto ca tassa abhantare kato nāma hotīti āha “**anupaviṭṭho antogadho**”ti. Sesā suviññeyyameva.

Mahātaṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Mahā-assapurāsuttavaṇṇanā

415. Jānapadinoti janapadavanto, janapadassa vā issarā rājakumārā gottavasena **aṅgā nāma**. Tesāṃ nivāso yadi eko janapado (2.0230), kathaṃ bahuvacānanti āha “**ruḷhīsaddenā**”ti. Akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya salīngavacānāni (pāṇini 1.2.51) icchanti. Ayamettha ruḷhī yathā “kurūsu viharati, mallesu viharati”ti ca. Tabbisesane pana janapadasadde jāṭisadde ekavacānameva. Tenāha “**aṅgesu janapade**”ti. Assā vuccanti pāsāṇāni, tāni sundarāni tattha santīti “**assapuran**”ti so nigamo vuttoti kecī. Apare pana ājāniyo asso rañño tattha

gahaṇaṃ upagatoti “**assapuraṇa**”ti vuttoti vadanti. Kiṃ tehi, nāmametaṃ tassa nigamassa. Yaśmā pana tattha bhagavato nibaddhavasanaṭṭhānaṃ kiñci nāhosi, tasmā “**taṃ gocaragāmaṃ katvā viharati**” cceva vuttaṃ. Tathā hi pāḷiyaṃ “**assapuraṇaṃ nāma aṅgānaṃ nigamo**”ti gocaragāmakittanameva kataṃ.

Evarūpena sīlenāti-ādīsu sīlaggahaṇena vārittasīlamāha. Tena sammāvācākaṃ mantājīve dasseti. Ācāraggahaṇena cārittasiḷaṃ. Tena parisuddhaṃ kāyavacīsamaṃcāraṃ. Paṭipattiggahaṇena samathavipassanāmaggaṃ phalasaṅgahaṃ sammāpaṭipattiṃ. **Lajjīnoti** iminā yathāvuttasīlacāramūlakāraṇaṃ. **Pesalāti** iminā pārisuddhiṃ. **Uḷāraguṇāti** iminā paṭipattiyā pāripūriṃ. **Bhikkhusaṅghasseva vaṇṇaṃ kathenti**ti idaṃ tesaṃ upāsakānaṃ yebhuyyena bhikkhūnaṃ guṇakittanapasuta-tāya vuttaṃ. Te pana saddhammepi sammāsambuddhepi abhippasannā eva. Tenāha “**buddhamāmakā dhammāmāmakā**”ti. Vatthuttaye hi ekasmiṃ abhippasannā itaradvaye abhippasannā eva tadavinābhāvato. **Piṇḍapātāpacāyaneti** lakkhaṇavacanametam yathā “**kākehi sappi rakkhitaṃ**”ti, tasmā paccayapaṭipūjaneti vuttaṃ hoti. Paccayadāyakaṇāhi kārassa attano sammāpaṭipattiyā mahapphalabhāvassa karaṇaṃ idha “**piṇḍapātāpacāyanan**”ti adhippetam.

Samaṇakaraṇāti samaṇabhāvakarā, samaṇabhāvassa kārakāti attho. Te pana ekantato attano santāne uppāditā vaḍḍhitā ca hontīti āha “**samādāya paripūritā**”ti. **Samaṇaggahaṇaṅcetha** samaṇavasena, na sāmāññamattenāti āha “**samitapāpasamaṇan**”ti. **Brāhmaṇakaraṇāti** etthāpi vuttanayenevattho veditabbo. Byañjanato eva cāyaṃ bhedo, yadidaṃ samaṇabrāhmaṇāti, na atthato. **Samaṇena kattabbadhammāti** (2.0231) samaṇadhamme ṭhitena sampādetabbadhammā. Yo hi heṭṭhi-masikkhāsaṅkhātasamaṇabhāve suppatiṭṭhito, tena ye uparisikkhāsaṅkhātasamaṇabhāvā sampādetabbā, tesaṃ vaseneva vuttasamaṇena kattabbadhammā vuttāti. Tathā hi tesaṃ samaṇabhāvāvahataṃ sandhāyāha “**tepi ca samaṇakaraṇā hontiyevā**”ti. **Idha panāti** mahā-assapura. **Hirōtappādivasena desanā vitthāritāti** hirōtappa-parisuddhakāyavacīmanosamaṃcārājīva-indriyasamaṃvara-bhojanemattanānta-jāgariyānuyogasatisampajāñña-jhānavijjāvasena samaṇakaraṇadhamma-desanā vitthārato desitā, na tikanipāte viya saṅkhepato. **Phalaggahaṇeneva** vipākaphalaṃ gahitaṃ, taṃ pana ukkaṭṭhaniddesena catubbidhaṃ sāmāññaphalaṃ daṭṭhabbaṃ. **Ānisaṃsaggahaṇena** piyamaṇāpatādi-udrayo. **Tasseva atthoti** tasseva avaṅcāpadasseva atthaniddeso. “**Yassā hī**”ti-ādīnā byatirekavasena atthaṃ vadati. **Ettakena ṭhānenāti** ettakena pāḷipadesena. **Hirōtappādīnaṃ** upari pāḷiyaṃ vuccamānānaṃ samaṇakaraṇadhammānaṃ. **Vaṇṇaṃ kathesi**ti guṇaṃ ānisaṃsaṃ abhāsi. **Satipaṭṭhāne vuttanayenāti** “**apica vaṇṇabhaṇanametā**”ti-ādīnā **satipaṭṭhānavāṇṇanāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 2.373; ma. ni. aṭṭha. 1.106) vuttanayena.

416. Yaṃ hiriyatīti yena dhammena hetubhūtena vā jigucchati. Karaṇe hetam paccattavacanam. **Yanti vā** liṅgavipallāsena vutto, dhammoti attho. **Hiriyitabbenāti** upayogathe karaṇavacanam, hiriyitabbayuttakam kāyaduccaritādinti attho. **Ottappitabbenāti** etthāpi eseva nayo. Ajjhataṃ niyakajjhataṃ jāti-ādi samuṭṭhānaṃ etissāti **ajjhattasamuṭṭhānā hirī**, bahiddhā attato bahibhūto parasatto

samuṭṭhānaṃ etissāti **bahiddhāsamuṭṭhānaṃ ottappaṃ**. Attādhīpatito āgatā **attādhīpateyyā**, attānaṃ adhipatiṃ katvā pavattā. **Lajjāsabhāvasaṅghitā**ti pāpajigucchanasabhāvaṭṭhāyinī. Sappatissavalakkhaṇattā garunā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṃ patissavo, saha patissavenāti **sappatissavaṃ**, patissavabhūtaṃ taṃsabhāvañca yaṃ kiñci gāravaṃ. Jāti-ādimahattatāpaccavekkhaṇena uppajjamānā ca hirī tattha gāravavasena pavattatīti sappatissavalakkhaṇāti vuccati. **Bhayasabhāvasaṅghitanti** pāpato bhāyanasabhāvaṭṭhāyī, vajjabhīrukabhayadassāvilakkhaṇattā (2.0232) vajjaṃ bhāyati taṃ bhayato passatīti **vajjabhīrukabhayadassāvī**, evaṃsabhāvaṃ ottappaṃ. Ajjhattasamuṭṭhānāditā ca hirottappānaṃ tattha tattha pākaṭabhāveneva vuccati, na paresaṃ kadāci aññamaññavippayogā. Na hi lajjanaṃ nibbhayaṃ, pāpabhayaṃ vā alajjanaṃ hotīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **aṭṭhasāliniyaṃ** (dha. sa. aṭṭha. 1.balarāsivaṇṇanā) vuttanayeneva veditabbo. Lokamariyādassa pālanato **lokapāladhammā nāma**. **Sukkā**ti odātā pabhassarabhāvakārakā, sukkābhijātihetutāya **vā sukkā**. **Sambhedanti** ācāramariyādāsaṅkaraṃ. Devabhāvāvahā dhammāti **devadhammā**.

Sukkadhammasamāhitāti yathāvuttasukkadhammasamaṅgino. **Santoti** vūpasantadosā. **Sappurisāti** santajanā. Saparahitasādhakā hi sādhave.

Avayavavinimuttassa samudāyassa abhāvato, avayavena ca samudāyassa apadisitabbato ovādūpasampadāvaha-ovādekadeso **ovādūpasampadāti**. **Idhā**ti imasmiṃ assapure. **Ete** hirottappadhammā. **Samaṇadhammā nāmāti dassitā** mūlabhūtasamaṇabhāvakarā dhammāti katvā. Tathā hi tesāṃ ādito gahaṇaṃ.

Yassa adhigamena nippariyāyato samaṇā nāma honti, so ariyamaggo “samaṇassa kammaṃ paṭipadā”ti katvā sāmāññaṃ, tassa pana phalabhāvato, ārammaṇakaraṇavasena araṇiyato phalanibbānāni **sāmāññattho**. Rāgaṃ khepetīti **rāgakkhayo**, ariyamaggo. Rāgo khīyati etthāti **rāgakkhayo**, nibbānaṃ. Phalaṃ pana

kāraṇūpacārena **rāgakkhayo** daṭṭhabbo. **Dosakkhayo mohakkhayoti** etthāpi eseva nayo. Sāmaññabhūto attho **sāmaññattho**, maggo, sāmaññassa atthoti **sāmaññattho**, phalanti āha “**maggampi phalampi ekato katvā sāmaññattho kathito**” ti. Tayidaṃ ukkaṭṭhaniddesena vuttaṃ. Sīlādipubbabhāgapaṭipadāpi hi idha “sāmaññattho” ti gahitā. Tenevāha “sati uttarikaraṇiye” ti. **Paṭivedayāmīti** punappunaṃ ñāpemi.

417. Kamma pathavasenevāti akusalakamma pathabhāvene va, tato tādisampi akusalakammaṃ bhikkhussa kātuṃ na yuttanti duṭṭhullabhāvene va tato (2.0233) oramatīti adhippāyo. **Sikkhāpadabaddhenāti** sikkhāpadapaññāpanena. **Pāniya-ghaṭe vā patte vā kākānaṃ hatthaṃ vā daṇḍaṃ vā leḍḍuṃ vāti** sabbamidaṃ nida-ssanamattaṃ daṭṭhabbaṃ. Yattha katthaci hi ṭhitānaṃ aññesampi pāṇīnaṃ uṭṭhāpanādi sabbamāniṭṭhakaraṇaṃ idha aparisuddhakāyasamācārabhāvene va saṅgahitanti. **Uttāno** Ti uddhamuddhaṃ tanotīti uttāno. Evaṃbhūto ca kenaci anup-ppādabhūmiyaṃ sañjātasālakalyāṇīkhandho viya uparūpari uggatuggato pākaṭo ca hotīti āha “**uggato pākaṭo**” ti. **Anāvaṭo** Ti anivuto. Tenāha “**asañchanno**” ti, nacchādetabboti attho. **Ekasadiṣo** visuddhabhāvena. **Antarantare chiddarahito** pubbenāparaṃ sammāpaṭipattiyā sandhānena. **Samvuto** kāyikassa saṃvarassa anupakkilesato. Tenāha “**kilesānaṃ dvāraṃ pidahanenā**” ti.

418. Ettha yathā lahukataraṃ kākuṭṭhāpanādikāyakammaṃ kāyasamācārassa aparisuddhabhāvāvahaṃ sallekhavikopanato, micchāvitakkaṇamattañca manosa-mācārassa, evaṃ yaṃ kiñci aniyyānakathākathanamattaṃ vacīsamācārassa aparisuddhabhāvāvahaṃ sallekhavikopanato, na hasādhippāyena musākathananti daṭṭhabbaṃ. Hasādhippāyena hi musākathanaṃ sikkhāpadabaddhene va paṭi-kkhittanti.

420. Ājīvopi ekacco kamma pathavasena vārito labbhati. So pana ati-oḷāriko kāyavacīsamācāravāresu vuttanayo evāti na gahitoti daṭṭhabbaṃ. Ye pana “tādiso bhikkhūnaṃ ayogyato na gahito” ti vadanti, taṃ micchā tathā sati kāyavacī-samācāravārepi tassa aggahetabbabhāvāpattito. “Khādatha pivathā” ti pucchā attano khāditukāmatādīpanena, pariyaṅkathābhāvato panesā sallekhavikopānā jātā.

422. Anesanaṃ pahāya dhammena samena paccaye pariyesanto **pariyesanama-ttaññū** nāma. Dāyakassa deyyadhammassa attano ca pamāṇaññutāpaṭigga-ṇhanto **paṭiggahaṇamattaññū** nāma. Yoniso paccavekkhitvā paribhuñjanto **paribho-gamattaññū** nāma.

423. Ekasmim (2.0234) **koṭṭhāseti** majjhimayāmasaññite ekasmim koṭṭhāse. “**Vāmena passena senti**” ti evaṃ vuttā. **Dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkhiṇahatthassa sarīraggaṇādīpayogakkhamato. Purisavasena cetam vuttaṃ.

Tejussadattāti iminā sīhassa abhīrukabhāvaṃ dasseti. Bhīrukā hi sesamigā attano āsayaṃ pavisitvā santāsapubbakaṃ yathā tathā sayanti, sīho pana abhīru-kabhāvato satokārī bhikkhu viya satim upaṭṭhapetvāva sayati. Tenāha “**dve purima-pāde**” ti-ādi. Seti abyāvaṭabhāvena pavattati etthāti **seyyā**, catutthajjhānameva seyyā. Kim pana taṃ catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānaṃ. Tattha hi ṭhatvā

vipassanaṃ vaḍḍhetvā bhagavā anukkamena aggamaggaṃ adhigato tathāgato jātoti keci, tayidaṃ padaṭṭhānaṃ nāma na seyyā. Apare pana “catutthajjhānasa-manantarā bhagavā parinibbāyī”ti vuttapadaṃ gahetvā “lokiyacatutthajjhānasamā-patti tathāgataseyyā”ti vadanti, tathā sati parinibbānakālikā tathāgataseyyāti āpa-jjati, na ca bhagavā catutthajjhānaṃ samāpajjanabahulo vihāsi, aggaphalajjhānaṃ panettha “catutthajjhānaṃ”ti adhippettaṃ. Tattha yathā sattānaṃ niddupagamana-lakkhaṇā seyyā bhavaṅgacittavārasena hoti, tañca tesā paṭhamajātisama-nvayaṃ yebhuyyavuttikaṃ, evaṃ bhagavato ariyajātisamanvayaṃ yebhuyyavu-ttikaṃ aggaphalabhūtaṃ catutthajjhānaṃ “tathāgataseyyā”ti veditabbaṃ. **Sīhase-yyāti** seṭṭhaseyyāti āha “**uttamaseyyā**”ti.

426. Vigatantānīti iṇamūlāni. **Tesanti** iṇamūlānaṃ. **Pariyantoti** avaseso.

Pavattinivāraṇena **catu-iriyāpathaṃ chindanto. Ābādhatī** Ti pīleti. **Dukkhitoti** sañjātadukkho. Appaṃ balaṃ **balamattā**. Appattho hi ayaṃ **mattā**-saddo “mattāsu-khapariccāgā”ti-ādīsu (dha. pa. 290) viya, balavattho pana **mattā**-saddo anatta-ntaro. **Sesanti** “tassa hi bandhanā muttomhīti āvajjayato tadubhayaṃ hoti”ti-ādīnā vattabbaṃ sandhāyāha. **Sabbapadesūti** vuttāvasiṭṭhesu sabbapadesu. Yena-kāmaṃ yathārucci gacchatīti **yenakāmaṃgamoti** (2.0235) anunāsikalopaṃ akatvā niddeso. Bhujō attano yathāsukhaviniyogo isso icchitabbo etthāti **bhujisso**, sāmiko. So pana aparasantakatāya “**attano santako**”ti vutto. Dullabha-āpatāya kaṃ tārenti etthāti **kantāroti** āha “**nirudakaṃ dīghamaggaṃ**”ti.

Vināsetīti khādanadubbiniyojanādīhi yathā iṇamūlaṃ kiñci na hoti, tathā karoti. **Yamhi** rāgavatthumhi. **So** puggalo. **Tena** rāgavatthunā, puriso ce itthiyā, itthī ce purisena. **Iṇaṃ viya kāmaccando daṭṭhabbo** pīḷasamānato.

Na vindatīti na jānāti. **Upaddavethāti** sukhavihārassa upaddavaṃ karotha, vibā-dhethāti attho. **Rogo viya byāpādo daṭṭhabbo** sukhabhañjanasamānato.

Nānāvidhahetūpāyālaṅkatatāya khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādādidham-manītiviccittatāya ca **vicittanaye**. **Dhammassavaneti** dhammakathāyaṃ. Kathā hi sotabbaṭṭhena “savanan”ti vuttā. Evamettha sīlaṃ vibhattaṃ, evaṃ jhānābhiññā, evaṃ vipassanāmaggaphalānīti **neva tassa** dhammassavanassa **ādimajjhapariyo-sānaṃ jānāti**. **Uṭṭhite** Ti niṭṭhite. **Aho kāraṇanti** tattha tattha paṭiññānurūpena nikkhittasādhanavasena gahitakāraṇaṃ. **Aho upamāti** tasseva kāraṇassa paṭiṭṭhā-panavasena anvayato byatirekato ca paṭiṭṭhaṃ udāharaṇādi. **Bandhanāgāraṃ viya thinamiddhaṃ daṭṭhabbaṃ** Dukkhatō niyyānassa vibandhanato.

Yasmā kukkuccanīvaraṇaṃ uddhaccarahitaṃ natthi, yasmā vā uddhaccaku-kkuccaṃ samānakiccāhārapaṭipakkhaṃ, tasmā kukkuccassa visayaṃ dassento “**vinaye apakataññunā**”ti-ādīmāha. Yathā hi uddhaccaṃ sattassa avūpasama-karaṃ, tathā kukkuccampi. Yathāpi uddhaccassa ñātivitakkādi āhāro, tathā kukku-ccassapi. Yathā ca uddhaccassa samatho paṭipakkho, tathā kukkuccassapīti. **Dāsabyaṃ viya uddhaccakukkuccaṃ daṭṭhabbaṃ** aseribhāvāpādanato.

Soḷasavatthukā vicikicchā aṭṭhavatthukaṃ vicikicchāṃ anupaviṭṭhāti āha “**aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā**”ti. **Vicikicchantoti** saṃsayanto. **Adhimuccitvāti** (2.0236) pattiyāyevā. **Gaṇhitunti** saddheyyavatthum paṇiggaṇhetum. Abhimukhaṃ

sappanam **āsappanam**, parito sappanam **parisappanam**. Padadvayenapi cittassa anicchanākārameva vadati. Khemantagāmmimaggam na pariyogāhati etenāti **apariyogāhanam**, ussaṅkitaparisaṅkitabhāvena chambhitam hoti cittam yassa dhammassa vasena, so dhammo **chambhitattanti** vicikicchanaākāramāha. Tenāha “**cittassa uppādayamānā**” ti. **Kantāraddhānamaggo viyāti** sāsaṅkakantāraddhānamaggo viya **daṭṭhabbā** appaṭipattihetubhāvato.

Natthi ettha iṇanti aṇaṇo, tassa bhāvo **āṇaṇam**, kassaci iṇassa adhāraṇam. **Samiddhakammantoti** nipphannajīvikappayogo. Paribundhati uparodhetīti ra-kā-rassa la-kāram katvā palibodho, aserivihāro, tassa mūlam kāraṇanti **palibodhamūlam**. **Cha dhamme bhāvetvāti** asubhanimittaggāhādike cha dhamme uppādetvā vaḍḍhetvā. **Cha dhamme bhāvetvāti** ca mettānimittaggāhādayo ca tattha tattha cha dhammāti vuttāti veditabbo. **Pajahatīti** vikkhambhanavasena pajahati. Tenāha “**ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpiyamāno**” ti-ādi. **Paravatthumhīti** visabhāgavattusmiṃ, paravisaye vā. Paravisayā hete bhikkhuno, yadidaṃ pañca kāmagaṇā. **Āṇaṇamiva kāmacchandappahānam āha** piyavatthu-abhāvāvahato.

Ācāravipattiṭṭhānāni sikkhāpadāni **ācārapaṇṇatti-ādīni**. **Ārogyamiva byāpādappahānam āha** kāyacittānam phāsubhāvāvahato.

Bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānam āha cittassa niggahitabhāvāvahato.

Bhujissam viya uddhaccakukkuccappahānam āha cittassa seribhāvāvahato.

Tiṇam viyāti tiṇamiva katvā. **Aganetvāti** acintetvā. **Khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānam āha** anussaṅkitāparisaṅkitabhāvena sammāpaṭipattihetubhāvato.

427. Kiriyati (a. ni. ṭi. 3.5.28-29) gabbhāsaya khipiyatīti karo, sambhavo, karato jātoti **karajo**, mātāpettikasambhavoti attho. Mātuyā hi sarīrasaṅṭhāpanavasena (2.02 karato jātoti **karajoti** apare. Ubhayathāpi **karajakāyanti** catusantatirūpamāha. **Temetīti** tintam karoti. Ko panettha tintabhāvoti āha “**sneheti**” ti, pītisnehena piṇanam karotīti attho. Tenāha “**sabbattha pavattapītisukham karoti**” ti. Pītisamuṭṭhānapaṇītarūpehi sakalassa karajakāyassa pariphuṭatāya cettha taṃsamuṭṭhāpakapītisukhānam sabbattha pavatti jotitā. **Parisandetīti-ādīsupi** eseva nayo. Tatthāpi hi “samantato sandeti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukham karoti” ti-ādinā yathārahaṃ attho veditabbo. **Paripūretīti** vāyunā bhastam viya imaṃ karajakāyam pītisukhena pūreti. **Samantato phusati** Ti imaṃ karajakāyam pītisukhena phusati. **Sabbāvatoti** a-kārassa ā-kāro kato, sabbāvayavavatoti atthoti āha “**sabbakoṭṭhāsavato**” ti, maṃsādisabbābhāgavatoti attho. **Aphuṭam nāma na hoti** pītisukhasamuṭṭhānehi rūpehi sabbatthakameva byāpitattā. Kātuñceva yojetuñca cheko sannetum paṭibaloti yojanā. Nhāniyacunṇānam parimaddanavasena piṇḍam karontena hatthena bhājanam nippīletabbaṃ hotīti āha “**sannentassa bhijjati**” ti. **Anugātīti** anupaviṭṭhā. **Parigatīti** parito samantato tintā. Tintabhāveneva samam antaram bhārañca etissāti **santarabāhirā**. **Sabbatthakamevāti** sabbattheva. **Na ca pagghariṇī** pamāṇayuttasseva udakassa sittattā. Ettha ca nhāniyapiṇḍam viya karajakāyo, tam temetvā sampiṇḍitapamāṇayutta-udakam viya paṭhamajjhānasukham daṭṭhabbam.

428. Heṭṭhā ubbhijitvā uggacchana-udakoti rahadassa adhothūladhārāvasena ubbhijja uṭṭhahana-udako. **Antoyeva ubbhijjana-udakoti** rahadassa abbhantareyeva thūladhārā ahutvā uṭṭhita-udakasirāmukhehi ubbhijjanako. **Āgamanama-ggoti** nadītaḷākakandarāsara-ādito āgamanamaggo.

429. Uppalagacchāni ettha santīti **uppalinī** (a. ni. ṭī. 3.5.28-29), vāri. **Ayamettha vinicchayo**, tathā hi loke rattakkhiko “puṇḍarīkakkho”ti vuccati. Keci pana “rattaṃ padumaṃ, setaṃ puṇḍarīkaṃ”ti vadanti. Uppalādīni viya karajakāyo, udakaṃ (2.0238) viya tatiyajjhānasukhanti ayampi attho **“purimanayenā”**ti atideseneva vibhāvitoti daṭṭhabbaṃ.

430. Nirupakkilesaṭṭhenāti rajojallādinā anupakkiliṭṭhatāya amalīnabhāvena. Amalīnampi kiñci vatthu pabhassarasabhāvaṃ hotīti vuttaṃ **“pabhassaratṭhenā”**ti. **Utupharaṇanti** uṇha-utupharaṇaṃ. Sabbathakameva jhānasukhena phuṭṭho

karajakāyo yathā utunā phuṭṭhavatthasadisoti āha “**vatthaṃ viya karajakāyo**” ti. **Tasmāti** “vatthaṃ viyā” ti-ādinā vuttamevatthaṃ hetubhāvena paccāmasati, karajakāyassa vatthasadisattā catutthajjhānasukhassa ca utupharaṇasadisattāti attho. Santasabhāvattā ñāṇuttarattā cettha upekkhāpi sukhe saṅgahitāti catutthajjhānēpi sukhaggahaṇaṃ kataṃ. “Parisuddhena pariyodātena pharivā nisinno hoti” ti vacanato catutthajjhānacittassa vatthasadisatā vuttā. Catutthajjhānasamuṭṭhānarūpehi bhikkhuno kāyassa phuṭṭabhāvaṃ sandhāya “**taṃsamutṭhānarūpaṃ utupharaṇaṃ viyā**” ti vuttaṃ. Purisassa kāyo viya bhikkhuno karajakāyoti ayaṃ panattho pākaṭoti na gahito, gahito eva vā “yathā hi katthaci ...pe... kāyo phuṭṭo hoti” ti vuttattā.

431. Pubbenivāsañāṇa-upamāyanti pubbenivāsañāṇassa dassita-upamāyaṃ. **Taṃdivasaṃkatakiriyaṃ** gahaṇaṃ pākatikasattassapi yebhuyyena pākaṭā hotīti dassanattā. **Taṃdivasagatagāmataya** gahaṇeneva mahābhinihārehi aññesampi pubbenivāsañāṇalābhīnaṃ tisu bhavesu katā kiriyā yebhuyyena pākaṭā hotīti dīpitanti daṭṭhabbaṃ.

432. Sammukhadvārāti aññamaññassa abhimukhadvārā. **Aparāparaṃ sañcarante**ti taṃtaṃkiccavasena ito cito ca sañcarante. **Ito pana gehā ...pe... pavisanava-senapīti** idaṃ cutūpapātañāṇassa visayadassanavasena vuttaṃ. **Dvinnaṃ gehānaṃ antare ṭhatvāti** dvinnaṃ gehadvārānaṃ sammukhaṭṭhānabhūte antavīthiyaṃ vemajjhe ṭhatvā. Tesu hi ekassa ce pācīnamukhadvāraṃ itarassa pacchimamukhaṃ, tassa sammukhaṃ ubhinnaṃ antaravīthiyaṃ ṭhitassa dakkhiṇāmukhassa, uttarāmukhassa vā cakkhumato purisassa tattha pavisanakanikkhamanakapurisā yathā sukheveva (2.0239) pākaṭā honti, evaṃ dibbacakkhuñāṇasaṃgino cavanaka-upapajjanakapurisā. Yathā pana tassa purisassa aññeneva khaṇena pavisantassa dassanaṃ, aññena nikkhamantassa dassanaṃ, evaṃ imaṃssapi aññeneva khaṇena cavamānassa dassanaṃ, aññena upapajjamānassa dassananti daṭṭhabbaṃ. Ñāṇassa pākaṭāti ānetvā sambandho. **Tassāti** ñāṇassa.

433. Pabbatasikharaṃ yebhuyyena saṃkhittaṃ saṅkucitaṃ hotīti idha pabbatamatthakaṃ “**pabbatasāṅkhepo**” ti vuttaṃ, pabbatapariyāpanno vā padeso **pabbatasāṅkhepo**. **Anāviloti** akālusso. Sā cassa anāvilatā kaddamābhāvena hotīti āha “**nikkaddamo**” ti. **Ṭhitāsupi nisinnāsupi** gāvīsu. **Vijjamānāsūti** labbhamānāsu. **Itarā** ṭhitāpi nisinnāpi **carantīti vuccanti** sahacaraṇañāyena. **Tiṭṭhantameva**, na kadāci carantaṃ. **Dvayanti** sippisammukaṃ macchagumbanti imaṃ ubhayaṃ **tiṭṭhantanti vuttaṃ**, carantampīti adhippāyo. Kiṃ vā imāya sahacariyāya, yathālābhaggahaṇaṃ panettha daṭṭhabbaṃ. Sakkharakathalassa hi vasena “tiṭṭhantaṃ” ti, sippisambukassa macchagumbassa ca vasena “tiṭṭhantampi, carantampī” ti yojanā kātabbā.

434. Bhikkhūti bhinnakilesoti bhikkhu. So hi paramatthato samaṇotināmakō. Tattha ariyamaggena sabbaso pāpānaṃ samitāvīti **samaṇo**. Tenāha “**samitapāpattā**” ti. Seṭṭhaṭṭhena brahmā vuccati sammāsambuddho, tato āgatoti brahmā, ariyamaggo, taṃ asammoḥapaṭivedhavasena aññāsīti **brāhmaṇo**. Taṃsamaṅgitāya hissa pāpānaṃ bāhitabhāvo. Tenāha “**bāhitapāpattā brāhmaṇo**” ti. Aṭṭhaṅgikena

ariyamaggajalena nhātavā niddhotakilesoti **nhātako**. **Gatattā**ti pahānābhisamaya-vasena paṭividdhattā. Tenāha “**viditattā**”ti. **Nissutattā**ti samucchadappahānavasena santānato sabbaso nihatattā. Tenāha “**apahattā**”ti, mariyādavasena kilesānaṃ hiṃsitattā ariyamaggehi odhiso sabbaso kilesānaṃ samucchinnattāti attho. Tenāha “**hattā**”ti. **Ārakattā**ti suppahīnatāya vippakaṭṭhabhāvato. Tenāha “**dūribhūtattā**”ti. Ubhayampi ubhayattha yojetabbaṃ- kilesānaṃ ārakattā (2.0240) hattā dūribhūtattā ca **ariyo**, tathā **arahanti**. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ uttānatthattā suviññeyyameva.

Mahā-assapurasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Cūḷa-assapurasuttavaṇṇanā

435. Purimasadisamevāti “assapuravāsīnaṃ bhikkhusaṅghe gāravabahu-mānaṃ nipaccakārañca disvā bhikkhū piṇḍapātāpacāyane niyojento idaṃ suttaṃ abhāsi”ti purimasutte mahā-assapure (ma. ni. aṭṭha. 2.415) vuttasadisameva. **Samaṇānaṃ anucchavikā**ti samaṇānaṃ samaṇabhāvassa anucchavikā patirūpā. **Samaṇānaṃ anulomappaṭipadā**ti samaṇānaṃ sāmāññasaṅkhātassa ariyama-ggassa anukūlappaṭipadā.

436. Ete dhammāti ete pāḷiyaṃ āgatā abhijjhābyāpādādayo pāpadhammā. **Uppajjamānā**ti uppajjamānā eva, pageva santāne bhāvitā. **Malineti** malavante kiliṭṭhe. **Malaggahiteti** gahitamale sañjātamale. **Samaṇamalā**ti samaṇānaṃ samaṇabhāvassa malā. **Dussantī**ti vipajjanti vinassanti. **Samaṇadosā**ti samaṇānaṃ samaṇabhāvādūsanā. **Kasaṭeti** asāre. **Nirojete** nitteje. Ayato sukhatō apētāti apāyā, nirayādayo, taṃ phalaṃ arahanti, taṃ payojanaṃ vā etesanti **āpāyikā**. **Ṭhānāni** abhijjhādayo. Tenāha “**apāye**”ti-ādi. Kāraṇabhāvena duggatipariyāpannāya vedanāya hitānīti **duggativedaniyāni**. Tena vuttaṃ “**duggatiyaṃ vipākavedanāya paccayāna-**”ti. **Tikhiṇaṃ ayanti** vekantakasadiṣaṃ sāra-ayaṃ. **Ayenā**ti ayoghaṃsakena. Koṅcasakuṇānaṃ kira kucchiyaṃ nivutthaṃ yaṃ kiñci kharaṃ tikhiṇaṅca hoti. Tathā hi tesāṃ vaccaṃ aṭṭhimpī pāsāṇampi vilīyāpeti. Tena vuttaṃ “**koṅcasakuṇe khādāpentī**”ti. Taṃ kira ayacuṇṇaṃ aggināpi kicchena dayhati, bhesajjabalena pana sukkena dayheyya. Tena vuttaṃ “**susikkhitā ca naṃ ayakārā bahuhatthakam-**”**mamūlaṃ labhitvā karontī**”ti-ādi. **Atitikhīṇaṃ hoti**, aññataraṃ ayobandhanaṃ pheggudaṇḍaṃ viya sukheveva chindanti. Sasabhiṭṭhāracammehi (2.0241) saṅghaṭṭitāhena **saṅghāṭī**ti vuccati āvudhaparicchadoti āha “**saṅghāṭiyāti kosiyā**”ti. **Pariyonaddhanti** parito onaddhaṃ chāditaṃ. **Samantato veṭṭhanti** sabbaso pihitaṃ.

437. Rajoti āgantukarajo. **Jallanti** sarīre utṭhānakaloṇādimalaṃ. Rajojallaṅca vatasamādānavasena anapanītaṃ etassa atthīti **rajojalliko**, tassa. Tenāha “**rajojalla-**”**dhārino**”ti. **Udakaṃ orohantassā**ti-ādīnamattho mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṃ vuttoyeva. **Sabbametanti**-ādīsu sabbasopi vatasamādānavasenāti adhippāyo. Yasmā sabbametaṃ bāhīrasamayavaseneva kathitaṃ, tasmā **saṅghāṭikassā**ti

pilotikakhaṇḍehi saṅghaṭṭitattā “saṅghāṭī”ti laddhanā mavatthadhārinoti attho. Tathā hi pāḷiyam “saṅghāṭikassa”icceva vuttam, na “bhikkhuno”ti. Tenāha “**imasmim hi**”ti-ādi. Kasmā panettha bhagavatā saṅghāṭikattādīniyeva vatasamādānāni paṭikkhittānīti? Nayadassanametaṃ aññesampi pañcātapamūgavatādīnaṃ tappaṭikkhepeneva pasiddhito. Apare pana bhaṇanti- “nāhaṃ, bhikkhave, saṅghāṭikassa saṅghāṭidhāraṇamattena sāmāññaṃ vadāmi”ti vutte tattha nisinno koci tittantaratthadaddhiko acelakattam nu kho kathanti cintesi, apare rajojallakattam nu kho kathanti, evaṃ taṃ taṃ cintentānaṃ ajjhāsayavasena bhagavā imāneva vatasamādānāni idha paṭikkhipīti. **Saṅghāṭikanti** nivāsanapārūpanavasena saṅghāṭivantaṃ. Tenāha “**saṅghāṭikaṃ vatthan**”ti-ādi. Attano ruciyā mittādayo **saṅghāṭikaṃ kareyyum**, pacchā viññutaṃ pattakāle saṅghāṭikatte samādapeyyum.

438. Attānaṃ visujjhantaṃ passati abhijjhādīnaṃ samudācārābhāvato. Maggena asamucchinnattā **visuddhoti pana na vattabbo. Pāmojjanti** taruṇapītimāha. Tassa hi attano sammāpaṭipattiyā kilesānaṃ vikkhambhitattā cittassa visuddhataṃ passantassa pāmojjaṃ jāyati, taṃ tuṭṭhākāraṃ. Tenāha “**tuṭṭhākāro**”ti. **Pīti**ti passaddhi-āvahā balavapīti. **Nāmakāyo passambhatī**ti iminā ubhayampi passaddhiṃ vadati. **Vediyatī**ti anubhavati vindati. Idāni tena nīvaraṇehi cittassa visodhanattaṃ laddhanti āha (2.0242) “**appanāppattaṃ viya hotī**”ti. Aññattha uṭṭhitā aññaṃ ṭhānaṃ upagatāti ettakena upamābhāvena uccanīcatāsāmāññena heṭṭhā asaddhammānaṃ paṭipakkhavasena desanāya pariyoṣāpitattā vuttam “**yathānusandhinā**”ti. **Mahāsīhanādasutte maggo pokkharāṇiyā upamito** “seyyathāpi, sārīputta, pokkharāṇī”ti-ādiṃ (ma. ni. 1.154) ārabhitvā upamāsaṃsandane “tathāyaṃ puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggaṃ samāruḷho, yathā āsavānaṃ khayā”ti (ma. ni. 1.154) vuttattā. Yathā hi puratthimādidisāhi āgatā purisā taṃ pokkharāṇiṃ āgamma visuddharūpakāyā vigatapariḷāhā ca honti, evaṃ khattiyādikulato āgatā tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ sāsanaṃ āgamma visuddhanāmakāyā vigatakilesapariḷāhā ca honti. Tasmā **sabbakilesānaṃ samitattā paramatthasamaṇo hotī**ti. Sesam suviññeyyameva.

Cūḷa-assapurāsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca mahāyamakavaggavaṇṇanā.

5. Cūḷayamakavaggo

1. Sāleyyakasuttavaṇṇanā

439. Mahājanakāye (2.0243) **sannipatiteti** keci “pahaṃsanavidhiṃ dassetvā rājakumāraṃ hāsessāmā”ti, keci “taṃ kīḷanaṃ passissāmā”ti evaṃ mahājanasa-

mūhe sannipatite. **Devanaṅanti** dibbagandhabbaṃ. **Kusalaṃ kusalanti vacanaṃ upādāyāti** “kacci kusalaṃ? Āma kusalan”ti vacanapaṭivacanasena pavattakusavādītāya te manussā ādito kusalāti samaññaṃ labhiṃsu. Tesāṃ kusalānaṃ issarāti rājakumārā **kosalā**. Kosale jātā. Tesāṃ nivāsoti sabbāṃ pubbe vuttanayameva. Tenāha “**so padeso kosalāti vuccatī**”ti.

Cārikaṃ caramānoti sāmāññavacanampi “mahatā ...pe... tadavasari”ti vacanato visesaṃ nivīṭṭhamevāti āha “**aturitacārikaṃ caramāno**”ti. **Mahatāti** guṇamahattenapi saṅkhyāmahattenapi mahatā. Tasmīñhi bhikkhusamūhe keci adhisīlasi-kkhāvasena silasampannā, tathā keci silasamādhisampannā, keci silasamādhipaññāsampannāti guṇamahattenapi so bhikkhusamūho mahāti. Taṃ anāmasitvā saṅkhyāmahattameva dassento “**sataṃ vā**”ti-ādimāha. Aññagāmapaṭibaddhajīvikāvasena samosaranti etthāti **samosaraṇaṃ, gāmo** nivāsagāmo. Nti sālaṃ brāhmaṇagāmaṃ. **Vihāroti** bhagavato viharāṇaṭṭhānaṃ. **Etthāti** etasmiṃ **sāleyyakasutte**. **Aniyamitoti** asukasmīṃ ārāme pabbate rukkhamaṃ vāti na niyamito, sarūpa-ggahaṇavasena na niyamitvā vutto. **Tasmāti** aniyamitattā. Atthāpattisiddhamatthaṃ parikkappanasena dassento “**vanasaṅgo bhavissatī**”ti āha, addhā bhavēyāti attho.

Upalabhiṃsūti (sārattha. ṭī. 1.1.verañjakaṇḍavaṇṇanā; dī. ni. ṭī. 1.255; a. ni. ṭī. 2. 3.64) savanavasena upalabhiṃsūti imamatthaṃ dassento “**sotadvāra ...pe... jāniṃsū**”ti āha. Avadhāraṇaphalattā sabbampi vākyaṃ antogadhāvadhāraṇanti āha “**padapūraṇamatte vā nipāto**”ti. **Avadhāraṇattheti** pana iminā iṭṭhatthāvadhāraṇatthaṃ kho-saddaggahaṇanti dasseti. “Assosun”ti (2.0244) padaṃ kho-sadde gahite tena phullitamaṇḍitavibhūsitāṃ viya hontaṃ pūritaṃ nāma hoti, tena ca purimapaṇḍimapaṇḍāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmīṃ aggahiteti āha “**padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattamevā**”ti. **Matta-saddo** visesanivatti-attho. Tenassa anattantaradīpanatāṃ dasseti, **eva-saddena** pana byañjanasiliṭṭhatāya ekantikataṃ. Sālāyaṃ jātā saṃvaḍḍhakā **sāleyyakā** yathā “katteyyakā ubbheyyakā”ti.

Samitapāpattāti accantaṃ anavasesato savāsanaṃ samitapāpattā. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato

bhagavato pāpasamanam visesitam hoti. Anekathattā nipātānam idha anussavattam adhippetoti āha “**khalūti anussavanatthe nipāto**” ti. **Ālapanamattanti** piyālāpavacanam. Piyasamudāhārā hete “bho” ti vā “āvuso” ti vā “devānaṃpiyā” ti vā. **Gottavasenā**ti ettha tam tāyatīti **gottam**. Gotamoti hi pavattamānam abhidhānam buddhiṅca ekamsikavisayatāya tāyati rakkhatīti **gotamagottam**. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānam abhidheyabhūtena, tasmā so tāni tāyati rakkhatīti vuccati. So pana atthato aññakulaparamparāsādhāraṇam tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ tamkulapariyāpannasādhāraṇam sāmāññarūpanti daṭṭhabbam. **Uccākulaparidīpanam** uditoditavipulakhattiyakulavibhāvanato. Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asammbhinnaṃ uḷāratamaṃ sakyarājakulam. **Kenaci pārijuññenā**ti ñātipārijuññabhoga-pārijuññādinā kenacipi pārijuññena parihāniyā **anabhibhūto** anajjhotthaṇo. Tathā hi kadācipi tassa kulassa tādisapārijuññābhāvo, abhinikkhamanakāle ca tato samiddhatamabhāvo loke pākaṇo paññātoti. **Sakyakulā pabbajitoti** idaṃ vacanam bhagavato **saddhāpabbajitabhāvadīpanam** vuttam mahantaṃ ñātiparivaṭṭam mahantaṅca bhogakkhandham pahāya pabbajitabhāvadīpanato. Ettha ca **samaṇoti** iminā parikkhakajanehi bhagavato bahumatabhāvo dassito samitapāpatādīpanato, **gotamoti** iminā lokiyajanehi uḷāratamakulīnatādīpanato.

Abbhuggatoti ettha **abhi**-Saddo itthambhūtākhyāne, taṃyogato pana “bhavantaṃ gotaman” ti upayogavacanam sāmī-atthepi samānam itthambhūtayo-gadīpanato (2.0245) “**itthambhūtākhyānatthe**” ti vuttam. Tenāha “**tassa kho pana bhoto gotamassāti attho**” ti. **Kalyāṇoti** bhaddako. Sā cassa kalyāṇatā uḷāraṇavisayatāyāti āha “**kalyāṇaguṇasamannāgato**” ti. Tamvisayatā hettha samannāgamo. **Seṭṭhoti** etthāpi eseva nayo yathā “bhagavāti vacanam seṭṭhan” ti (pārā. aṭṭha. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā; visuddhi. 1.142; udā. aṭṭha. 1; itivu. aṭṭha. nidānavañṇanā; mahāni. aṭṭha. 50). “Bhagavā arahan” ti-ādinā guṇānam saṃkittanato saṃsaddanato ca kittisaddo vaṇṇoti āha “**kittiyevā**” ti. Kittipariyāyopi hi saddo yathā tam “uḷārasaddā isayo guṇavanto tapassino” ti. **Thutighosoti** abhitthavudāhāro. **Ajhottharivāti** paṭipakkhābhāvena anaññasādhāraṇatāya ca abhibhavitvā.

So bhagavāti yo so samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaram sammāsambodhiṃ abhisambuddho devānam atidevo sakkānam atisakko brahmānam atibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi bhagavāti laddhanāmo, so bhagavā. “Bhagavā” ti hi idaṃ satthu nāmakittanam. Tathā hi vuttam “bhagavāti netam nāmaṃ mātarā katan” ti-ādi (mahāni. 149, 198, 210; cūḷani. ajitamāṇavapucchāniddeśa 2). Parato pana “bhagavā” ti guṇakittanameva. Evaṃ “arahan” ti-ādīhi padehi ye sadevake loke ativiya paññātā buddhaguṇā, te nānappakārato vibhāvitāti dassetuṃ paccekam itipi-saddo yojetabboti āha “**itipi araham, itipi samāsambuddho ...pe... itipi bhagavā**” ti. “Itipetaṃ bhūtam, itipetaṃ tacchan” ti-ādīsū (dī. ni. 1.6) viya hi idha **iti**-saddo āsannapaccakkhākāraṇattho, **pi**-saddo sampiṇḍanattho tena tesam guṇānam bahubhāvadīpanato. Tāni guṇasallakkhaṇakāraṇāni saddhāsampannānam viññujātikānam paccakkhāni evāti dassento “**iminā**

ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hotī” ti-ādi. **Tato visuddhimaggato. Tesanti** “arahan”-ti-ādīnaṃ. **Vitthāro** atthaniddeso **gahetabbo**. Tato eva taṃsaṃvaṇṇanāyaṃ (visuddhi. mahāṭī. 1.130) vutto “ārakāti arahaṃ suvidūrabhāvato, ārakāti arahaṃ āsannabhāvato, rahitabbassa abhāvato, sayañca arahitabbato, natthi (2.0246) etassa rahogamaṇaṃ gatīsu paccājāti, pāsaṃsabhāvato vā arahan”ti-ādīnā “arahan”ti-ādīnaṃ padānaṃ attho vitthārato veditabbo.

Bhavanti cettha (visuddhi. mahāṭī. 1.130; sāratta. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā)-

“Sammā nappaṭipajjanti, ye nihīnāsayaṃ narā;

ārakā tehi bhagavā, dūre tenārahaṃ mato.

Ye sammā paṭipajjanti, suppaṇṭīdhimuttikā;

bhagavā tehi āsanno, tenāpi arahaṃ jino.

Pāpadhammā rahā nāma, sādūhi rahitabbato;

tesaṃ suṭṭhu pahīnattā, bhagavā arahaṃ mato.

Ye sacchikatasaddhammā, ariyā suddhagocarā;

na tehi rahito hoti, nātho tenārahaṃ mato.

Raho vā gamaṇaṃ yassa, saṃsāre natthi sabbaso;

pahīnajātīmaraṇo, arahaṃ sugato mato.

Guṇehi sadiso natthi, yasmā loke sadevake;

tasmā pāsaṃsiyattāpi, arahaṃ dvīpaduttamo.

Ārakā mandabuddhīnaṃ, āsannā ca vijānataṃ;

rahānaṃ suppahīnattā, vidūnamaraheyyato;

bhavesu ca rahābhāvā, pāsaṃsā arahaṃ jino”ti.

Sundaranti bhaddakaṃ. Tañca passantassa hitasukhāvahabhāvena veditabbanti āha “**atthāvahaṃ sukhāvahan**”ti. Tattha **atthāvahanti** diṭṭhadhammikasaṃparāyīkaparamatthasañhitahitāvahaṃ. **Sukhāvahanti** tappariyāpannatīdhasukhāvahaṃ. **Tathārūpānanti** tādisānaṃ. Yādisehi pana guṇehi bhagavā samannāgato, tehi catuppamaṇīkassa lokassa sabbathāpi accantāya pasādanīyoti dassetuṃ “**anekehipī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yathābhūta ...pe... arahatanti** iminā dhammappamaṇānaṃ lūkhappamaṇānaṃ sattānaṃ bhagavato pasādāvahatamaṃ, itarena itaresaṃ. **Dassanamattampi Sādhu** (2.0247) **hotīti** ettha kosiyasakuṇassa vatthu kathetabbaṃ. **Ekam padampi sotuṃ labhissāma, sādhutaraṃyeva bhavissatīti** ettha maṇḍūkadevaputtavatthu kathetabbaṃ.

Iminā nayena agārikapucchā āgatāti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Yebhuyyena hi agārikā evaṃ pucchanti. **Anagārikapucchāyapi** eseva nayo. **Yathā na sakkonti ...pe... vissajjenti** iminā satthu tesaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ niggaṇhanavidhiṃ dasseti. Tesañhi saṃkhittarucitāya saṅkhepadesanā, tāya atthaṃ ajānantā vitthāradesanaṃ āyācanti, sā ca nesaṃ saṃkhittarucitā paṇḍitamānī-tāya, so ca māno yathādesitassa atthassa ajānante appatīṭṭho hoti, iti bhagavā tesaṃ mānaniggahavidhiṃ cintetvā saṅkhepeneva pañhaṃ vissajjesi, na sabbaso desanāya asallakkhaṇatthaṃ. Tenāha “**paṇḍitamānikā hī**”ti-ādi. **Yasmā maṃ tumhe yācatha**, saṃkhittena vuttamatthaṃ na jānitthāti adhippāyo.

440. “Ekavidhena ñāṇavatthun”ti-ādīsu (vibha. 751) viya koṭṭhāsatto vi-

saddo, so ca vibhattivacana vipallāsaṃ katvā paccatte karaṇavacana vasena “tividhan”ti vutto. Attho pana karaṇaputhuvacana vasena daṭṭhabboti āha “tividhanti tīhi koṭṭhāsehi”ti. Pakārattho vā vidha-saddo, pakāratthattāyeva labbhamānaṃ adhammacariyāvisamacariyābhāvasāmaññaṃ, kāyadvārikabhāvasāmaññaṃ vā upādāya ekattaṃ netvā “tividhan”ti vuttaṃ. Pakārabhede pana apekkhite “tividhā”- icceva vuttaṃ hoti. **Kāyenāti** ettha kāyoti copanakāyo adhippeto, so ca adhammacariyāya dvārabhūto tena vinā tassā appavattanato. **Kāyenāti** ca hetumhi karaṇavacanaṃ. Kiñcāpi hi adhammacariyāsaṅkhātacetanāsamuṭṭhānā sā viññatti, na ca sā paṭṭhāne āgatesu catuvīsatiyā paccayesu ekenapi paccayena cetanāya paccayo hoti, tassā pana tathāpavattamānāya kāyakammasaññitāya cetanāya pavatti hotīti tena dvārena lakkhitabbabhāvato tassā kāraṇaṃ viya ca sabbohāramattaṃ hoti. **Kāyadvārenāti** vā kāyena dvārabhūtena kāyadvārabhūtenāti taṃ itthambhūtalakkaṇe karaṇavacanaṃ. Adhammaṃ carati etāyāti **adhammacariyā**, (2.0248) tathāpavattā cetanā. **Adhammoti** pana taṃsamuṭṭhāno payogo daṭṭhabbo. Dhammato anapetāti dhammā, na dhammāti adhammā, adhammā ca sā cariyā cāti **adhammacariyā**. Paccaṇīkasamaṇaṭṭhena samaṃ, samānaṃ sadisaṃ yuttanti vā samaṃ, sucariṃ. Samato vigataṃ, viruddhaṃ vā tassāti visamaṃ, ducariṃ. Sā eva visamā cariyāti **visamacariyā**. **Sabbesu kaṇhasukkapadesūti** “catubbidhaṃ vācāya adhammacariyāvisamacariyā hoti”ti-ādinā uddesaniddesavasena āgatesu sabbesu kaṇhapadesu- “tividhaṃ kho gahapatayo kāyena adhammacariyāsamacariyā hoti”ti-ādinā uddesaniddesavasena āgatesu sabbesu sukkapadesu ca.

Rodeti kurūrakammantatāya parapaṭibaddhe satte assūni mocetīti ruddo, so eva **luddo** ra-kārassa la-kāraṃ katvā. **Kakkhaḷoti** luddo. **Dāruṇoti** pharuso. **Sāhasikoti** sāhassakārī. **Sacepi na lippanti**. **Tathāvidho** paresaṃ ghātanasīlo **lohitapāṇī-tveva vuccati** yathā dānasīlo paresaṃ dānatthaṃ adhotahatthopi “payatapāṇī-tveva vuccati. Paharaṇaṃ pahāradānamattaṃ **hataṃ**, pavuddhaṃ paharaṇaṃ parassa māraṇaṃ **pahatanti** dassento “**hate**”ti-ādimāha. Tattha **nivittoti** abhinvittito pasuto.

Yassa vasena “parassā”ti sāminiddeso, taṃ sāpateyyaṃ. Yañhi sāmaññato gahitaṃ, taṃ teneva sāminiddesena pakāsītanti āha “**parassa santakan**”ti. Parassaparavittūpakaraṇanti vā ekamevetamaṃ samāsapadaṃ, yaṃ kiñci parasantakaṃ visesato parassa vittūpakaraṇaṃ vāti attho. **Tehi parehīti** yesaṃ santakaṃ, tehi. Yassa vasena puriso “theno”ti vuccati, taṃ theyyanti āha “**avaharaṇacittassetamaṃ adhivacanaṃ**”ti. **Theyyasaṅkhātena**, na vissāsātāvākālikādivasenaṃ attho.

Mate vāti vā-saddo avuttavikappattho. Tena pabbajitādibhāvaṃ saṅgaṇhāti. **Etenupāyenāti** yaṃ mātari matāya, naṭṭhāya vā pitā rakkhati, sā **piturakkhitā**. Yaṃ ubhosu asantesu bhātā rakkhati, sā (2.0249) **bhāturakkhitāti** evamādiṃ sandhāyāha. **Sabhāgakulānīti** āvāhakiriyāya sabhāgāni kulāni. Dassukavidhiṃ vā uddissa **ṭhapitadaṇḍārājādīhi**. **Sammādiṭṭhisutte** (ma. ni. aṭṭha. 1.89) “asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamaṇiyatṭhānavitikkamacetanā”ti evamaṃ **vuttamicchācāralakkaṇavasena**.

Hatthapādādihetūti hatthapādādibhedanahetu. **Dhanahetū**ti dhanassa lābha-
hetu jānīhetu ca. **Lābhoti** ghāsacchādanāni labbhatīti lābho. **Kiñcikkhanti** kiñcima-
ttakaṃ āmisajātaṃ. Tenāha “**yaṃ vā**”ti-ādi. **Jānantoyevā**ti musābhāvaṃ tassa
vatthuno atthi, taṃ jānanto eva.

Aṇḍakāti vuccati rukkhe aṇḍasadisā gaṇṭhiyo. Yathā thaddhā visamā dubbinitā
ca honti, evamevaṃ khusanavambhanavasena pavattavācāpi hi “aṇḍakā”ti
vuttā. Tenāha “**yathā sadose rukkhe**”ti-ādi. **Kakkasā**ti pharusā eva, so panassā
kakkasabhāvo byāpādanimittatāya tato pūtikāti. Tenāha “**yathā nāmā**”ti-ādi. **Kaṭu-**
kāti anīṭṭhā. **Amanāpā**ti na manavaḍḍhanī, tato eva **dosajanā**ni, cittasandosuppa-
ttikārikā. **Mammesū**ti ghaṭṭanena dukkhuppattito mammasadisesu jāti-ādīsu. **Lagga-**
nakārīti evaṃ vadantassa evaṃ vadāmīti atthādhippāyena lagganakārī, na byañja-
navasena. **Kodhassa āsannā** tassa kāraṇabhāvato. **Sadosavācāyā**ti attano samu-
ṭṭhāpakadosassa vasena sadosavācāya **vevacanā**ni.

nāma tadavinābhāvato. Akāraṇanissitaṃ nipphalaṃ, samphanti attho. Asabhāvava-
Akālenāti ayuttakālena. **Akāraṇanissita**ti nipphalaṃ. Phalañhi kāraṇanissitaṃ
nāma tadavinābhāvato. Akāraṇanissitaṃ nipphalaṃ, samphanti attho. **Asabhāvava-**
ttāti ayāthāvavādī. **Asaṃvaravinayapaṭisaṃyuttassā**ti saṃvaravinayarahitassa,
attano suṇantassa ca na saṃvaravinayāvahassa **vattā**. **Hadayamañjūsāyaṃ nidhe-**
tuntti ahitasamhitattā cittaṃ anuppavisetvā nidhetuṃ. **Ayuttakā**leti dhammaṃ
kathentena yo attho yasmiṃ kāle vattabbo, tato pubbe pacchā tassa akālo, tasmiṃ
ayuttakāle **vattā hoti**. **Anapadesanti** bhagavatā asukasutte evaṃ vuttanti suttāpa-
desavirahitaṃ. **Aparicchedanti** paricchedarahitaṃ (2.0250). Yathā pana vācā pari-
cchedarahitā hoti, taṃ dassetuṃ “**suttaṃ vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Upalabbhanti** anu-
yogaṃ. **Bāhirakathamevā**ti yaṃ suttaṃ, jātaṃ vā nikkhittaṃ, tassa sarīra-
bhūtaṃ kathaṃ anāmasitvā tato bahibhūtaṃyeva kathaṃ. **Sampajjitvā**ti viruḷhaṃ
āpajjitvā. **Paveṇijātakāvā**ti anujātapārohamūlāniyeva tiṭṭhanti. **Āharitvā**ti nikkhitta-
suttato aññampi anuyoga-upamāvatthuvāsena tadanupayoginaṃ āharitvā. **Jānāpe-**
tuntti etadatthamidaṃ vuttanti jānāpetuṃ yo sakkoti. **Tassa kathetunt**ti tassa tathā-
rūpassa dhammakathikassa bahumpi kathetuṃ vaṭṭati. **Na atthanissita**ti attano
paresaṅca na hitāvahaṃ.

Abhijjhāyanaṃ yebhuyyena parasantakassa dassanavasena hotīti “**abhijjhāya**
oloketā hoti”ti vuttaṃ. Abhijjhāyanto vā abhijjhāyitaṃ vatthuṃ yattha kathaci
ṭhitampi paccakkhato passanto viya abhijjhāyatīti vuttaṃ “**abhijjhāya oloketā hoti**”-
ti. **Kammapathabhedo na hoti**, kevalaṃ lobhamattova hoti pariṇāmanavasena
appavattattā. Yathā pana kammapathabhedo hoti, taṃ dassetuṃ “**yadā panā-**
”ti-ādi vuttaṃ. **Pariṇāmetī**ti attano santakabhāvena pariggayha nāmeti.

Vipannacittoti byāpādena vipattiṃ āpāditacitto. Tenāha “**pūtibhūtacitto**”ti.
Byāpādo hi visaṃ viya lohitassa cittaṃ pūtibhāvaṃ janeti. **Dosena duṭṭhacittasaṅka-**
ppoti visena viya sappi-ādikopena dūsitacittasaṅkappo. **Ghātiyantū**ti hanīyantu.
Vadhaṃ pāpuṇantūti maraṇaṃ pāpuṇantu. **Mā vā ahesunt**ti sabbena sabbaṃ na
hontu. Tenāha “**kiñcipi mā ahesun**”ti, anavasesavināsaṃ pāpuṇantūti attho. **Hañña-**
ntūti ādicintanenevāti ekantato vināsacintāya eva.

Micchādiṭṭhikoti ayoniso uppannadiṭṭhiko. So ca ekantato kusalapaṭipakkhadi-
ṭṭhikoti āha “**akusaladassano**”ti. **Vipallatthadassanoti** dhammatāya vipariyāsa-
ggāhī. **Natthi dinnanti** deyyadhammasīsena dānaṃ vuttanti āha “**dinnassa phalā-**
bhāvaṃ sandhāya vadati”ti. Dinnaṃ pana annādivatthuṃ kathaṃ paṭikkhipati.
Esa nayo “**yiṭṭhaṃ hutā**”ti etthāpi. **Mahāyāgoti** sabbasādhāraṇaṃ mahādānaṃ.
Paheṇakasakkāroti pāhunakānaṃ kattabbasakkāro. **Phalanti** ānisaṃsaphalaṅca
nissandaphalaṅca. **Vipākoti** sadisaṃ (2.0251) phalaṃ. **Paraloke ṭhitassa ayaṃ**
loko natthīti paraloke ṭhitassa kammunā laddhabbo ayaṃ loko na hoti. **Idhaloke**
ṭhitassapi paraloko natthīti idhaloke ṭhitassa kammunā laddhabbo paraloko na
hoti. Tattha kāraṇamāha “**sabbe tattha tattheva ucchijjanti**”ti. Ime sattā yattha
yattha bhavayonigati-ādīsu ṭhitā tattha tattheva ucchijjanti nirudayavināsavāsena
vinassanti. **Phalābhāvavasenā**ti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ

phalassa abhāvavasena “natthi mātā, natthi pitā”ti vadati, na mātāpitūnaṃ, nāpi tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattinaṃ abhāvavasena tesam lokapaccakkhattā. Bubbuḷakassa viya imesaṃ sattānaṃ uppādo nāma kevalova, na cavitvā āgama-napubbakoti dassanattamaṃ “natthi sattā opapātikā”ti vuttanti āha “**cavitvā upapajjanakasattā nāma natthīti vadati**”ti. Samaṇena nāma yāthāvato jānantena kassaci kiñci akathetvā saññatena bhavitabbaṃ, aññathā ahopurisikā nāma siyā, kiṃ paro parassa karissati, tathā attano sampādanassa kassaci avasaro eva natthi tattha tattheva ucchijjanatoti āha “**ye imaṅca ...pe... pavedenti**”ti. **Ettāvatāti** “natthi dinnan”ti-ādinā byapadesena. **Dasavatthukāti** paṭikkhipitabbāni dasa vatthūni etissāti dasavatthukā.

441. Anabhijjhādayo heṭṭhā atthato pakāsītattā **uttānatthāyeva**.

442. Saha byayati gacchatīti sahabyo, sahavattanako, tassa bhāvo **sahabyatā**, sahapavattīti āha “**sahabhāvaṃ upagaccheyyan**”ti. Brahmānaṃ kāyo samūhoti brahmakāyo, tappariyāpannatāya tattha gatāti **brahmakāyikā**. Kāmaṃ cetāya sabbassapi brahmanikāyassa samaññāya bhavitabbaṃ, “ābhānan”ti-ādinā pana dutiyajjhānabhūmikādīnaṃ upari gahitattā gobalībaddañāyena tadavasesānaṃ ayaṃ samaññāti āha “**brahmakāyikānaṃ devānanti paṭhamajjhānabhūmidevānan**”-ti. **Ābhā nāma visuṃ** devā **natthi**, parittābhādīnaṃyeva pana ābhāvantaśāmaññena ekajjhaṃ gahetvā pavattaṃ etaṃ adhivacanaṃ, yadidaṃ “ābhā”ti yathā “brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmānaṃ (2.0252) brahmakāyikā”ti. **Parittābhānanti-ādi panāti ādi-saddena** appamaññābhānaṃ devānaṃ ābhassarānaṃ devānanti imaṃ pāḷiṃ saṅgaṇhāti. **Ekato aggahetvāti** ābhāti vā, ekattakāyanānattasaññāti vā ekato aggahetvā. **Tesaṃyevāti** ābhāti vuttadevānaṃyeva. **Bhedato gahaṇanti** kāraṇassa hīnādibhedabhinnatādassanavasena parittābhādiggahaṇaṃ. **Iti bhagavā āsavakkhayaṃ dassetvāti** evaṃ bhagavā dhammacariyaṃ, samacariyaṃ, vaṭṭanissitaṃ sugatigāmiṇipadaṃ, vivaṭṭanissitaṃ āsavakkhayaṃ gāmiṇipadaṃ katvā tibhavabhañjanato āsavakkhayaṃ dassetvā **arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi**.

Idha ṭhatvāti imasmiṃ dhammacariyāsamacariyāya niddese ṭhatvā. **Devalokā samānetabbāti** chabbīsatiṇi devalokā samodhānetabbā. **Vīsati brahmalokāti** taṃtaṃbhavapariyāpannanikāyavasena vīsati brahmalokā, vīsati brahmanikāyāti attho. **Dasakusalakammapathehīti** yathārahaṃ dasakusalakammapathehi kammūpanissayapaccayabhūtehi kevalaṃ upanissayabhūtehi ca **nibbatti dassitā**.

Tiṇṇaṃ sucaritānanti tiṇṇaṃ kāmāvacarasucaritānaṃ. Kāmāvacaraggahaṇañcetha manosucaritāpekkhāya. **Vipākenevāti** iminā vipākuppādeneva nibbatti hoti, na upanissayatāmattenāti dasseti. “**Upanissayavasena**”ti vuttamatthaṃ vivaṭṭitaṃ “**dasa kusalakammapatthā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Dutiyādīni bhāvetvāti**-ādīsipi “sīle paṭiṭṭhāyā”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Kasmā panettha “upanissayavasena”ti vuttaṃ, nanu **paṭisambhidāmagge** (paṭi. ma. 1.41)- “paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pahānaṃ sīlaṃ, veramaṇi sīlaṃ, cetanā sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikamo sīlan”ti-ādinā sabbesupi jhānesu sīlaṃ uddhaṭanti tassa vasena uparidevalokānampi vipākena nibbatti vattabbāti? Na, tassa pariññāya desanattā, pariññāya

desanatā cassa “yattha ca pahānan”ti-ādinā **visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyañca** (visuddhi. mahāṭī. 2.837, 839) pakāsītā eva. Tathā hi idhāpi “dasa kusalakamma-pathā hi sīlan”ti-ādinā sīlassa rūpārūpabhavānaṃ upanissayatā vibhāvitā, na nibbattakatāya. Kasmā panettha bhāvanālakkaṇāya dhammacariyāya bhavavisesa vibhajiyamāne asaṅṅabhavo na gahitoti āha “**asaṅṅabhavo (2.0253) pana ...pe... na niddiṭṭho**”ti. Bāhirakā hi ayathābhūtaḍḍassitāya asaṅṅabhavaṃ bhavavippamokkhaṃ maṅṅamānā tadupagajjhānaṃ bhāvetvā asaṅṅesu nibbantanti. Ayamettha saṅkhepo, yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **brahmajālaṭṭhakathāyaṃ taṃsaṃvaṇṇanāyañca** (dī. ni. aṭṭha. 1.68-73; dī. ni. ṭī. 1.68-73) vuttanayeneva veditabbaṃ.

Sāleyyakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Verañjakasuttavaṇṇanā

444. Verañjavāsinoti verañjagāmaḥāsino. Keci pana “vividharatṭhavāsino verañjakā”ti etamatthaṃ vadanti, tesam matena “verajjakā”ti pāḷiyā bhavitabbanti. **Aniyamitakiccenā**ti “iminā nāmā”ti evaṃ na niyamitena kiccena. **Ayaṃ viseso**ti ayaṃ puggalādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānakato imesu dvīsu suttesu desanāya viseso, attho pana desanāyayo ca majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya avisiṭṭhoti dasseti. Kasmā pana bhagavā katthaci puggalādhiṭṭhānadesanaṃ desetī, katthaci dhammādhiṭṭhānanti? Desanāvilāsato veneyyajjhāsayato ca. Desanāvilāsappattā hi buddhā bhagavanto, te yathārucci katthaci puggalādhiṭṭhānaṃ katvā, katthaci dhammādhiṭṭhānaṃ katvā dhammaṃ desenti. Ye pana veneyyā sāsanaḥkamaṃ anotiṇṇā, tesam puggalādhiṭṭhānadesanaṃ desenti. Ye otiṇṇā, tesam dhammādhiṭṭhānaṃ. Sammutisaccavisayā puggalādhiṭṭhānā, itarā paramatthasaccavisayā. Purimā karuṇānukūlā, itarā paṅṅānukūlā. Saddhānusārīgottānaṃ vā purimā. Te hi puggalappamāṇā, pacchimā dhammānusārīnaṃ. Saddhācaritatāya vā lokādhipatīnaṃ vasena puggalādhiṭṭhānā, paṅṅācaritatāya dhammādhipatīnaṃ vasena dhammādhiṭṭhānā. Purimā ca neyyatthā, pacchimā nītatthā. Iti bhagavā taṃ taṃ visesaṃ avekkhitvā tattha tattha duvidhaṃ desanaṃ desetīti veditabbaṃ.

Verañjakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahāvedallasuttavaṇṇanā

449. Garubhāvo (2.0254) gāravaṃ, pāsāṇacchattaṃ viya garukaraṇīyatā. Saha gāravenāti sagāravo, garunā kismiṅci vutte gāravavasena patissavanaṃ patiṣṣavo, saha patissavena sappatissavo, patissavabhūtaṃ taṃsabhāgaṅca yaṃ kiṅci garukaraṇaṃ. Sagārave sappatissavacanaṃ **sagāravasappatissavacanaṃ**. Garukaraṇaṃ vā gāravo, sagāravassa sappatissavacanaṃ **sagāravasappatissava-**

canam. Etena sabhāveneveva sagāravassa tathāpavattam vacananti dasseti. Aññattha **du**-saddo garahatthopi hoti “dukkham dupputto”ti-ādīsu viya, idha pana so na sambhavati kucchitāya paññāya abhāvatoti āha “**paññāya duṭṭham nāma natthī**”ti. “Dussīlo”ti-ādīsu viya abhāvattho **du**-saddoti vuttam “**appañño nippaññoti attho**”ti. **Kittakenā**Ti kena parimāṇena. Tam pana parimāṇam yasmā parimeyyassa atthassa paricchindanam hoti, **nu**-saddo ca pucchāya jotako, tasmā “**kittāvatā nu khoti kāraṇaparicchedapucchā**”ti vatvā “**kittakena nu kho evam vuccatīti attho**”ti āha. “Kāraṇaparicchedapucchā”ti iminā “kittāvatā”ti sāmāññato pucchābhāvo dassito, na visesato, tassa pucchāvisesabhāvañāpanattham mahāniddese āgatā sabbāva pucchā atthuddhāranayena dasseti “**pucchā ca nāmā**”ti-ādinā. Adiṭṭham jotiyati etāyāti **adiṭṭhajotanā**, pucchā. **Diṭṭhasamsandanā** sākacchāvasena vinicchayakaraṇam. Vimati chijjati etāyāti **vimaticchedanā**. Anumatiyā pucchā **anumatipucchā**. “Tam kiṃ maññatha, bhikkhave”ti-ādipucchāya hi “kiṃ tumhākaṃ anumati”ti anumati pucchitā hoti. Kathetum kamyatāya pucchā **kathetukamyatāpucchā**.

Lakkhaṇanti ñātum icchito yo koci sabhāvo. **Aññātanti** yena kenaci ñāṇena aññātabhāvam āha. **Adiṭṭhanti** dassanabhūtena paccakkham viya adiṭṭhatam. **Atulitanti** “ettakam idan”ti tulanabhūtena atulititam. **Atīritanti** tīraṇabhūtena akatañña-kiriyāsamāpanatam. **Avibhūtanti** ñāṇassa apākaṭabhāvam. **Avibhāvitanti** ñāṇena apākaṭikatabhāvam. **Idha diṭṭhasamsandanāpucchā adhippetā**, na adiṭṭhajotanā vimaticchedanā cāti.

Kathamayaṃ (2.0255) attho viññāyatīti āha “**thero hī**”ti-ādi. **Sayaṃ vinicchinantoti** sayameva tesam pañhānam attham visesena nicchinanto. **Idam suttanti** idam pañcavīsati pañhapaṭimaṇḍitasuttam, na yaṃ kiñci anavaseseneva matthakam pāpesīti. “Sayameva pañham samuṭṭhāpetvā sayaṃ vinicchinanto”ti ettha catukkoṭikam bhavatīti dassento “**ekacco hī**”ti-ādimāha. **Pañham samuṭṭhāpetumyeva sakkotīti** pucchana vidhiṃyeva jānāti. **Na nicchetunti** nicchetum na sakkoti, vissajjanavidhiṃ na jānātīti attho. **Visesatṭhānanti** aññehi asadisatṭhānam.

Therena sadisoti therena sadiso sāvako natthi.

Saṃsanditvāti saṃyojetvā samānaṃ katvā, yathā tattha sabbaññutaññāṇaṃ pavattaṃ, tathā taṃ avilometvāti attho. **Liḷāyantoti** liḷaṃ karonto. Dhammakathikā-tāya aggabhāvappattiyā tattha appaṭihataññāṇatāya buddhalīlāya viya catunnaṃ parisānaṃ gamanaṃ gaṇhanto dhammakathaṃ katheti.

Ito vā etto vā anukkamitvā Ti uggahitakathāmaggaṭo yathā katthaci īsakampi anukkamitvā uggahitaniyāmenevāti attho. Tenāha “**yaṭṭhikoṭin**” ti-ādi. **Ekapadikanti** ekapadanikkhepamattaṃ. **Daṇḍakasetunti** ekadaṇḍakamayaṃ setuṃ. Heṭṭhā ca upari ca suttapadānaṃ āharaṇena **tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ heṭṭhupariyaṃ karonto**. Jātassarasadisañca gāthaṃ, suttapadaṃ vā nikkhipitvā tattha nānā-upamākāraṇāni āharanto tāni ca tehi suttapadehi bodhento samuṭṭhāpento “**jātassare pañcavaṇṇāni kusumāni phullāpento viya sinerumatthake vaṭṭisa-hassaṃ jālento viyā**” ti vutto.

Ekapaduddhāreti ekasmiṃ paduddhāraṇakkhaṇe. Padavasena **saṭṭhi padasata-sahassāni** Gāthāvasena **pannarasa gāthāsahassāni**. **Ākaḍḍhitvā** gaṇhanto viyāti paccekaṃ pupphāni anocinitvā vallimeva ākaḍḍhitvā ekajjhaṃ pupphāni katvā gaṇhanto viya. Tenāha “**ekappahārenevā**” ti. **Gatimantānanti** atisayāya ñānagatiyā yuttānaṃ. **Dhitimantānanti** dhāraṇabalena yuttānaṃ.

Anantanayussadanti (2.0256) paccayuppannabhāsitatthanibbānavipākakiriyā-divasena anantapabhede visaye pavattiyā anantanayehi ussannaṃ upacitaṃ. Caturroghanittharaṇatthikānaṃ titthe ṭhapitanāvā viyāti yojanā. **Sahassayutta-āja-ññarathoti** vejyantarathaṃ sandhāya vadati.

Yasmā pucchāyaṃ byāpanicchānayaena “duppañño duppañño” ti āmeditavasena vuttaṃ, tasmā dhammasenāpati pucchitamattaṃ vissajjento pucchāsabhāgena “nappajānāti nappajānāti” ti āmeditavasenevāha. Tattha iti-saddo kāraṇatthoti dassento “**yasmā nappajānāti, tasmā duppaññoti vuccati**” ti āha. **Idaṃ dukkhanti** idaṃ upādānakkhandhapañcakaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ. Tañca kho ruppanaṃ vediyaṃ sañjānaṃ abhisāṅkharāṇaṃ vijānaṃ saṅkhepato **ettakaṃ**. **Ito uddhaṃ** kiñci dhammajātaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ nāma **natthīti yāthāvasarasalakkhaṇato** pavattikkamato ceva piḷanasaṅkhatasantāpavipariṇāmalakkhaṇato ca yathābhūtaṃ ariyamaggapaññāya **nappajānāti**. Avasesapaccayasamāgame udayati uppajjati, svāyaṃ samudayo saṃsārapavattibhāvenāti āha “**pavattidukkhapabhāvikā**” ti, dukkhasaccassa uppādikāti attho. **Yāthāvasarasalakkhaṇatoti** yathābhūtaṃ anupacchedakaraṇarasato ceva sampiṇḍananidānaṃ yogapalibodhalakkhaṇato ca.

Idaṃ nāma ṭhānaṃ patvāti idaṃ nāma appavattikāraṇaṃ āgamma. **Nirujjhatīti** anuppādanirodhavasena nirujjhati, tenāha “**ubhinnaṃ appavatti**” ti. **Yāthāvasarasalakkhaṇatoti** yathābhūtaṃ accutirasato ceva nissaraṇavivekāsaṅkhatāmatalakkhaṇato ca. **Ayaṃ paṭipadāti** ayaṃ sammādiṭṭhi-ādikā samodhānalakkhaṇā paṭipajjati etāyāti paṭipadā. **Dukkhanirodhaṃ gacchatīti** dukkhanirodhaṃ nibbānaṃ sacchikiriyābhisamayavasena gacchati ārabha pavattati. **Yāthāvasarasalakkhaṇatoti** yathābhūtaṃ kilesappahānakaraṇasarasato ceva niyyānahetudassanādhipate-

yyalakkhaṇato ca nappajānāti. **Anantaravāre**ti dutiyavāre. **Imināva nayanāti** “idaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ dukkhaṃ”ti-ādinā paṭhamavāre vuttanayena. Tattha hi duppaññaniddesattā pajānanapaṭikkhepavasena desanā āgatā, idha paññavantānidde-sattā pajānanavasenāti ayameva viseso. **Etthāti** dutiyavāre.

Savanatoti (2.0257) kammaṭṭhānassa savanato uggaṇhāti. Ganthasavanamu-khena hi tadatthassa uggaṇhaṃ. **Ṭhapetvā taṇhanti-ādi** tassa uggaṇhākāranida-ssanaṃ. **Abhinivisatīti** vipassanābhinivesavasena abhinivisati vipassanākamma-ṭṭhānaṃ paṭṭhapeti. **No vivaṭṭeti** vivaṭṭe abhiniveso na hoti avisayattā. **Ayanti** catu-saccakammaṭṭhāniko.

Pañcakkhandhāti pañcupādānakkhandhā. Khandhavasena vipassanābhinive-sassa cakkhādivasena vedanādivasena ca satipi anekavidhatte sukaraṃ suviññe-yyanti catudhātumukhena taṃ dassetuṃ “**dhātukammaṭṭhānavasena otarivā**”ti āha. **Rūpanti vavatthapetīti** ruppanaṭṭhena rūpanti asaṅkarato paricchindati. **Tadāra-mmaṇāti** taṃ rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanakā. **Nāmanti** vedanādicatukkaṃ namanaṭṭhena nāmanti vavatthāpeti. **Yamakātālakkhandhaṃ bhindanto viya** yamakaṃ bhindivā “arūpaṃ, rūpañcā”ti **dveva ime dhammā**, na ettha koci attā vā attaniyaṃ vāti **nāmarūpaṃ vavatthapeti** paricchindati pariggaṇhāti. Ettāvatā diṭṭhi-visuddhi dassitā. **Taṃ panetaṃ** nāmarūpaṃ **na ahetukaṃ**. Yasmā sabbhaṃ sabbattha sabbadā ca natthi, tasmā **sahetukaṃ**. Kīdisena hetunā? Na issarādivisa-mahetunā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyaṃ** (visuddhi. mahāṭī. 2.447) vuttanayena gaheṭabbaṃ. Sahetukattā eva **sapaccayaṃ**. **Avijjādayoti** avijjātaṇhupādānakammāhārādayo. **Evanti** “taṃ panetan”ti-ādinā vuttappakārena avijjādikē **paccaye ceva** rūpavedanādikē **paccayuppannadhamme ca vavatthapetvā** paricchindivā pariggaheṭvā. Vuttañhetā “avijjāsamudayā rūpa-samudayo, taṇhāsamudayā rūpasamudayo”ti (paṭi. ma. 1.50). Ettāvatā kaṅkhāvita-raṇavisuddhiṃ dasseti.

Hutvāti hetupaccayasamavāye uppajjitvā. **Abhāvatṭhenāti** tadanantameva vinassanaṭṭhena. **Aniccāti** aniccā addhuvā. **Aniccalakkhaṇaṃ āropetīti** tesu pañcasu khandhesu aniccatāsaṅkhātaṃ sāmāññalakkhaṇaṃ niropeti. **Tatoti** anic-calakkhaṇāropanato paraṃ, **tato** vā aniccabhāvato. **Udayabbayappaṭipīlanākāre-nāti** uppādanirodhehi pati pati abhikkhaṇaṃ pīlanākārena hetunā **dukkhā** aniṭṭhā, dukkhamā vā. **Avasavattanākārenāti** kassaci vasena avasavattanākārena. **Ana-ttāti** na sayaṃ attā, nāpi nesaṃ koci attā atthīti anattāti. **Tilakkhaṇaṃ āropetvāti** (2.02) evaṃ aniccassa dukkhabhāvato, dukkhassa ca anattabhāvato khandhapañcake-tividhampi sāmāññalakkhaṇaṃ āropetvā. **Sammasantoti** udayabbayañāṇuppa-ttiyā uppane vipassanupakkilese pahāya maggāmaggaṃ vavatthapetvā udaya-bbayañāṇādivipassanāpaṭipāṭiyā saṅkhāre sammasanto gotrabhuñāṇantaraṃ **lokuttaramaggaṃ pāpuṇāti**.

Ekapaṭivedhenāti ekeneva ñāṇena paṭivijjanena. **Paṭivedho** paṭighātābhāvena visaye nissaṅgacārasaṅkhātaṃ nibbijjanaṃ. **Abhisamayo** avirajjhivā adhigama-nasaṅkhāto avabodho. “Idaṃ dukkhaṃ, ettaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti paricchi-ndivā yāthāvato jānanameva vuttanayena paṭivedhoti **pariññāpaṭivedho**, idaṅca

yathā ñāṇe pavatte pacchā dukkhassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā pavattiṃ gahetvā vuttaṃ, na pana maggañāṇassa “idaṃ dukkhan”ti-ādinā pavattanato. Tenāha “**tasmiñcassa khaṇe**”ti-ādi. Pahīnassa puna apahātabbatāya pakatṭhaṃ hānaṃ cjanaṃ samucchindanaṃ pahānaṃ, pahānameva vuttana-
yena paṭivedhoti **pahānapaṭivedho**. Ayampi yena kilesena appahiyamānena maggabhāvanāya na bhavitabbaṃ, asati ca maggabhāvanāya yo uppajjeyya, tassa padaghātaṃ karontassa anuppattidhammataṃ āpādentassa ñāṇassa tathā-
pavattiyā paṭighātābhāvena nissaṅgacāraṃ upādāya evaṃ vutto. Sacchikiriyā paccakkharaṇaṃ anussavākāraparivitakkādike muñcitvāva sarūpato āramma-
ṇakaraṇaṃ “idaṃ tan”ti yāthāvasabhāvato gahaṇaṃ, sā eva vuttanayena paṭive-
dhoti **sacchikiriyāpaṭivedho**. Ayampi yassa āvaraṇassa asamucchindanato ñāṇaṃ
nirodhaṃ ālambituṃ na sakkoti, tassa samucchindanato taṃ sarūpato vibhāvita-
meva pavattatīti evaṃ vutto.

Bhāvanā uppādanā vaḍḍhanā ca. Tattha paṭhamamagge uppādanaṭṭhena
bhāvanā, dutiyādīsu vaḍḍhanaṭṭhena, ubhayatthāpi vā ubhayaṃ veditabbaṃ.
Paṭhamamaggopi hi yathārahaṃ vuṭṭhānagāminiyā pavattaṃ parijānanādiṃ
vaḍḍhento pavattoti tatthāpi vaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti sakkā viññātuṃ. Dutiyādī-
supi appahīnakilesappahānato puggalantarāsādhanato ca uppādanaṭṭhena
bhāvanā, sā eva vuttanayena paṭivedhoti **bhāvanāpaṭivedho**. Ayampi yathā ñāṇe
pavatte pacchā maggadhammānaṃ sarūpaparicchede sammoho na hoti, tathā (2.02
pavattiṃ gahetvā vutto. Tiṭṭhantu tāva yathādhiḡatā maggadhammā, yathāpava-
ttesu phalesupi ayaṃ yathādhiḡatasaccadhammesu viya vigatasammohova hoti
sekkhopi samāno. Tena vuttaṃ- “diṭṭhadhammo pattadhammo vidadhammo
pariyogaḷhadhammo”ti (mahāva. 27). Yathā cassa dhammā tāsāṃ jotitā yathādhi-
ḡatasaccadhammāvalambiniyo maggavīthito parato maggaphalapahīnāvasiṭṭhaki-
lesanibbānānaṃ paccavekkhaṇā pavattanti. Dukkhasaccadhammā hi sakkāyadi-
ṭṭhi-ādayo. Ayañca atthavaṇṇanā **pariññābhīsamayenā**ti-ādīsupi vibhāvetabbā.
KiccatoTi asammoḡato. **Nirodhaṃ ārammaṇatoti** ettha “ārammaṇatopi”ti pi-saddo
luttaniddiṭṭho daṭṭhabbo nirodhepi asammoḡapaṭivedhassa labbhanato. **Etassā**ti
catusaccakammaṭṭhānikassa puggalassa.

Paññavāti niddiṭṭho nippariyāyato paññavantatāya idha adhippetattā. **Pāḷitoti**
dhammato. **Atthatoti aṭṭhakathāto**. **Anusandhitoti** tasmiṃ tasmiṃ sutte taṃtaṃ-a-
nusandhito. **Pubbāparatoti** pubbenāparassa saṃsandanato. Saṅgītikkamena
cettha pubbāparatā veditabbā. Taṃtaṃdesanāyameva vā pubbabhāgena aparā-
bhāgassa saṃsandanato. **Viññāṇacaritoti** vijānanacarito vīmaṃsanacarito tepi-
ṭake buddhavaḡane vicāraṇācāravepullato. **Paññavāti na vattabbo** maggenāḡa-
tāya paññāya abhāvato. **Ajja ajjeva arahattanti** ittaraṃ atikhippamevāti adhippāyo.
Paññavāpakkaṃ bhajati sekkhapariyāyasabbhāvato. **Sutte pana paṭivedhova**
kathito saccābhīsamayavasena āḡatattā.

Esāti anantare vutto ariyapuggalo. **Kammakārakacittanti** bhāvanākammassa
pavattanakacittaṃ. **Sukhavedanampi vijānā**tiTi ko vediyati, kassa vedanā, kiṃkā-
raṇā vedanā, sopi kassaci abhāvaggahaṇamukhena sukhaṃ vedanaṃ sabhāvato

samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato ca yathābhūtaṃ paricchindanto pariggaṅhanto sukhaṃ vedanaṃ vijānāti nāma. Sesapadadvayepi eseva nayo. Yasmā “**satipaṭṭhāne**” ti iminā satipaṭṭhānakathaṃ upalakkheti. Tāya hi tadattho veditabbo, tasmā taṃsaṃvaṇṇanāyampi (dī. ni. ṭī. 2.380) vuttanayena tassattho veditabbo (2.0260). Kāmañcetaṃ viññāṇaṃ vedanāto aññampi ārammaṇaṃ vijānāti, anantaravāre pana rūpamukhena vipassanābhīnivesassa dassitattā idha arūpamukhena dassetuṃ “sukhantipi vijānāti” ti-ādinā niddiṭṭhaṃ, pucchantassa vā ajjhāsayavasena.

Saṃsaṭṭhāti sampayuttā. Tenāha “**ekuppādādilakkhaṇena saṃyogaṭṭhenā**” ti. **Visaṃsaṭṭhāti** vippayuttā. **Bhinditvā** Ti aññabhūmikassa aññabhūmidassaneneva vināsetvā, saṃbhinditvā vā. **Saṃsaṭṭhabhāvaṃ pucchati** ti taṃcittuppādapariyāpannānaṃ pañcaviññāṇānaṃ saṃsaṭṭhabhāvaṃ pucchati. Yadi evaṃ kathaṃ pucchāya avasaro visaṃsaṭṭhabhāvāsaṅkāya eva abhāvato? Na, cittuppādantara-gatānaṃ maggapaññāmaggaṃ viññāṇānaṃ vipassanāpaññāvīpissanāvīññāṇānaṃ vomissakasaṃsaṭṭhabhāvassa labbhamānattā. **Vinivaṭṭetvā** ti aññamaññato vivecetvā. **Nānākaraṇaṃ dassetuṃ na sakkāti** idam kevalaṃ saṃsaṭṭhabhāva-meva sandhāya vuttaṃ, na sabhāvabhedaṃ, sabhāvabhedato pana nānākaraṇaṃ nesaṃ pākaṭameva. Tenāha “**ārammaṇato vā vatthuto vā uppādato vā nirodhato vā**” ti. Idāni tameva sabhāvabhedaṃ visayabhedena suṭṭhu pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “**tesaṃ tesaṃ panā**” ti-ādi vuttaṃ. **Visayoti** pavattiṭṭhānaṃ issariya-bhūmi, yena cittapaññānaṃ tattha tattha pubbaṅgamatā vuccati.

Kāmañca vipassanāpi paññāvaseneva kiccakārī, maggopi viññāṇasahitova, na kevalo, yathā pana lokiyadhammesu cittaṃ padhānaṃ tatthassa dhorayabhā-vena pavattisabbhāvato. Tathā hi taṃ “chadvārādhīpati rājā” ti (dha. pa. aṭṭha. 2.181) vuccati, evaṃ lokuttaradhammesu paññā padhānā paṭipakkhavidhama-nassa visesato tadadhīnattā. Tathā hi maggadhamme sammādiṭṭhi eva paṭhamaṃ gahitā. Ayañca nesaṃ visayavasena pavattibhedo, tathā ca paññāpanavidhi na

kevalaṃ thereheva dassito, apica kho bhagavatāpi dassitoti vibhāvento “**sammāsa-mbuddhopī**”ti-ādimāha. Yattha paññā na labbhati, tattha cittavasena pucchane vattabbameva natthi yathā “kiṃcitto tvaṃ bhikkhū”ti-ādīsu (pārā. 132-135). Yattha pana paññā labbhati, tatthāpi cittavasena jotanaṃ hoti yathā- “ajjhattameva cittaṃ saṅghapeti sannisādeti ekodiṃ karoti samādahati (saṃ. ni. 4.332), yasmim samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ (2.0261) cittaṃ uppannaṃ hoti”ti-ādīsu (dha. sa. 1). **Aṭṭhakathāyaṃ** pana lokiyadhammesu cittavasena, lokuttaradhammesu paññāvasena codanaṃ byatirekamukhena dassetuṃ “**katamā te bhikkhu paññā adhigata**”ti-ādi vuttaṃ. Yebhuyyavasena cetam vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi katthaci lokiyadhammā paññāsīsenapi niddisīyanti- “paṭhamassa jhānassa lābhino kāmāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti hānabhāginī paññā”ti-ādīsu (paṭi. ma. 1.1). Saññāsīsenapi- “uddhumātakasaññāti vā sesarūpārūpasaññāti vā ime dhammā ekatthā, udāhu nānatthā”ti-ādīsu (pārā. aṭṭha. 45padabhājanīyavaṇṇanā). Tathā lokuttaradhammāpi katthaci cittaśīsenā niddisīyanti- “yasmim samaye lokuttaram cittaṃ bhāveti”ti (dha. sa. 277), tathā phassādisīsenapi- “yasmim samaye lokuttaram phassaṃ bhāveti, vedanaṃ saññaṃ cetanaṃ bhāveti”ti-ādīsu (dha. sa. 277).

Catūsu sotāpattiyaṅgesūti sappurisasevanā, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipattīti imesu catūsu sotāpattimagassa kāraṇesu. Kāmaṃ cetesu sati-ādayopi dhammā icchitabbāva tehi vinā tesam asambhavato, tathāpi cettha saddhā visesato kiccakārīti veditabbā. Saddo eva hi sappurise payirupāsati, saddhammaṃ suṇāti, yoniso ca manasi karoti, ariyamaḡgassa ca anudhammaṃ paṭipajjati, tasmā vuttaṃ “**ettha saddhindriyaṃ daṭṭhabban**”ti. Iminā nayena sesindriyesupi attho daṭṭhabbo. **Catūsu sammappadhānesūti** catubbidhasammappadhānabhāvanāya. **Catūsu satipaṭṭhānesūti**-ādīsipi eseva nayo. Ettha ca sotāpattiyaṅgesu saddhā viya sammappadhānabhāvanāya vīriyaṃ viya ca satipaṭṭhānabhāvanāya- “satimā vineyya loke abhijjhādomanassan”ti (dī. ni. 2.373; ma. ni. 1.106; saṃ. ni. 5.384, 407) vacanato pubbhāge kiccato sati adhikā icchitabbā. Evaṃ samādhikammikassa samādhi, “ariyasaccabhāvanā paññābhāvanā”ti katvā tattha paññā pubbhāge adhikā icchitabbāti pākaṭoyamattho, adhigamakkhaṇe pana samādhipaññānaṃ viya sabbesampi indriyānaṃ saddhādīnaṃ samarasatāva icchitabbā. Tathā hi “**ettha saddhindriyan**”ti-ādinā tattha tattha etthaggahaṇaṃ kataṃ. **Evanti** yaṃ ṭhānaṃ, taṃ indriyasamattādiṃ paccāmasati. **Savisayasmimyevāti** attano attano visaye (2.0262) eva. **Lokiyalokuttarā dhammā kathitāti** lokiyadhammā lokuttaradhammā ca tena tena pavattivise-sena kathitā. Idaṃ vuttaṃ hoti- saddhāpañcomesu indriyesu saha pavattamānesu tattha tattha visaye saddhādīnaṃ kiccādhikatāya tassa tasseva daṭṭhabbatā vuttā, na sabbesaṃ. Evaṃ aññepi lokiyalokuttarā dhammā yathāsakaṃ visaye pavattivise-savasena bodhitāti.

Idāni saddhādīnaṃ indriyānaṃ tattha tattha atirekakiccataṃ upamāya vibhāvetuṃ “**yathā hi**”ti-ādi vuttaṃ. Tatrīdaṃ upamāsaṃsandanaṃ rājapañcamā sahāyā viya vimutti-paripācakāni pañcindriyāni. Nesam kiḷanattaṃ ekajjhaṃ

vīthi-otaraṇaṃ viya indriyānaṃ ekajjhaṃ vipassanāvīthi-otaraṇaṃ. Sahāyesu paṭhamādīnaṃ yathāsakageheva vicāraṇā viya saddhādīnaṃ sotāpatti-aṅgādīni patvā pubbaṅgamatā. Sahāyesu itaresaṃ tattha tattha tuṅhībhāvo viya sesindriyānaṃ tattha tattha tadanvayatā. Tassa pubbaṅgamabhūtassa indriyassa kiccānugatatā. Na hi tadā tesāṃ sasambhārapathavī-ādīsu āpādīnaṃ viya kiccaṃ pākaṭaṃ hoti, saddhādīnaṃyeva pana kiccaṃ vibhūtaṃ hutvā tiṭṭhati puretaraṃ tathāpaccayehi cittasantānassa abhisāṅkhatattā. Ettha ca vipassanākammikassa bhāvanā visesato paññuttarāti dassanattaṃ rājānaṃ nidassanaṃ katvā paññindriyaṃ vuttaṃ. **Itīti-ādi** yathādhigatassa atthassa nigamaṃ.

Maggaviññāṇampīti ariyamaggasahagataṃ apacayaḡāmiviññāṇampi. **Tatheva taṃ vijānāti**ti saccadhammaṃ “idaṃ dukkhaṃ”ti-ādīnaṃ nayeneva vijānāti ekacittuppādapariyāpannattā maggānukūlattā ca. **Yaṃ vijānāti** ettha vijānanapajānānāni vipassanācittuppādapariyāpannāni adhippetāni, na “yaṃ pajānāti”ti ettha viya maggacittuppādapariyāpannāti āha “**yaṃ saṅkhāragataṃ**”ti-ādi. **Tathevāti** “aniccaṃ”ti-ādīnaṃ nayena. Ekacittuppādapariyāpannattā vipassanābhāvato ca samānapaccayehi saha pavattikatā **ekuppādatā**, Tato eva ekajjhaṃ saheva nirujjanaṃ **ekanirodhatā**, ekaṃyeva vatthuṃ nissāya pavatti **ekavattukatā**, ekaṃyeva ārammaṇaṃ ārabba pavatti **ekārammaṇatā**. Hetumhi cetāṃ karaṇavacanaṃ. Tena ekuppādādītāya saṃsaṭṭhabhāvaṃ sādheti. Anavasesapariyādānañcetāṃ, ito tīhipi sampayuttalakkaṇaṃ hotiyeva.

Maggapaññaṃ (2.0263) **sandhāya vuttaṃ**, sā hi ekantato bhāvetabbā, na pariññeyyā, paññāya pana bhāvetabbatāya taṃsāmpayuttadhammāpi taggatikāva hontīti āha “**taṃsāmpayuttaṃ paṇā**”ti-ādi. Kiñcāpi vipassanāpaññāya bhāvanāvāsena pavattanato taṃsāmpayuttaviññāṇampi tatheva pavattati, tassa pana pariññeyyabhāvānavattanato pariññeyyatā vuttā. Tenevāha- “yampi taṃ dhammaṭṭhitiññaṃ, tampi khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃ”ti.

450. Evaṃ santepīti vedanāti evaṃ sāmāññaggahaṇe satipi. **Tebhūmikasamma-sānacāravedanāvāti** bhūmittayapariyāpannā, tato eva sammasaṇāṇassa gocaraḡbhūtā vedanā eva adhippetā sabrahmacārīnaṃ upakārāvahabhāvena desanāya āradhattā. Tathā hi vuttaṃ “caturōghanittharaṇatthikānaṃ”ti-ādi. Esa nayo paññāyapi. Idha sukhādisaddā tadārammaṇavisayāti imamatthaṃ suttena sādhetuṃ “**rūpañca hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Ekantadukkanti** ekanteneva aniṭṭhaṃ, tato eva dukkhamatāya dukkhaṃ. **Ārammaṇakaraṇavasena** dukkhavedanāya anupaṭitaṃ, otiṇṇaṅcāti **dukkhānupatitaṃ, dukkhāvakkantaṃ**. Sukhena anavakkantaṃ abhavissāti yojanā. **Nayidanti** ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Sārajjeyyunti** sārāgaṃ uppādeyyuṃ. **Sukhanti** sabhāvato ca iṭṭhaṃ. **Sārāgā saṃyujjanti**ti bahalarāgahetu yathārahaṃ dasahipi saṃyojanehi saṃyujjanti. **Saṃyogā saṃkilissanti**ti tathā saṃyuttatāya taṅhāsāṃkilesādivasena saṃkilissanti, vibādhiyanti upatāpiyanti cāti attho. **Ārammaṇanti** iṭṭhaṃ, aniṭṭhaṃ, majjhatañca ārammaṇaṃ yathākkamaṃ sukhaṃ, dukkhaṃ, adukkhamasukhanti kathitaṃ. Evaṃ avisesena pañcapi khandhe sukhādi-ārammaṇabhāvena dassetvā idāni vedanā eva sukhādi-āra-

mmanabhāvena dassetum “**apicā**” ti-ādi vuttaṃ. Pākatikapacurajanavasenāyaṃ kathitāti katvā “**purimaṃ sukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ katvā**” ti vuttaṃ. Visesa-lābhī pana anāgatampi sukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ karoteva. **Vuttametam** satipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 2.380; ma. ni. aṭṭha. 1.79). Vedanāya hi ārammaṇaṃ vediyantiyā taṃsamaṅgīpuggalo vedetīti vohāramattaṃ hoti.

Sabbasaññāyāti sabbāyapi catubhūmikasaññāya. **Sabbatthakasaññāyāti** sabbasmimṃ cittuppāde pavattanakasaññāya. **Vatthe vāti vā**-saddena vaṇṇa-dhātuṃ saṅgaṇhāti (2.0264). **Pāpentoti** bhāvanaṃ upacāraṃ vā appanaṃ vā upa-mento. **Uppajjanakasaññāpīti** “nīlaṃ rūpaṃ, rūpārammaṇaṃ nīlan” ti uppajjanaka-saññāpi.

Asabbasaṅgāhikattāti sabbesaṃ vedanāsaññāviññāṇānaṃ asaṅgahitattā. **Takkagatanti** suttakantanakatakkamhi, suttavattanakatakkamhi vā veṭhanavasena ṭhitam. **Parivaṭṭakādīgatanti** suttaveṭhanaparivaṭṭakādīgataṃ. **Vissaṭṭhattāva na gahitā**, yadaggena paññā viññāṇena saddhiṃ sampayogaṃ labhāpitā, tadaggena vedanāsaññāhipi sampayogaṃ labhāpitā evāti. **Tadeva sañjānāti** saṃsaṭṭhabhā-vato.

Sañjānāti vijānātīti ettha “pajānāti” ti padaṃ ānetvā vattabbaṃ pajānanavase-napi visesassa vakkhamānattā. **Jānātīti** ayaṃ saddo ca laddatoyevettha aviseso, atthato pana visesato icchitabbo. Anekatthattā hi dhātūnaṃ tena ākhyātapadena nāmapadena ca vuttamatthaṃ upasaggapadaṃ jotakabhāvena viseseti, na vāca-kabhāvena. Tenāha “**tassapi jānanatthe viseso veditabbo**” ti. Etena saññāviññāṇa-paññāpadāni antogadhajānanatthe yathāsakaṃ visiṭṭhavisaye ca niṭṭhānīti dasseti. Tenevāha “**saññā hi**” ti-ādi. **Sañjānanamattamevāti** ettha **matta**-saddena visesanivatti-atthena vijānanapajānanākāre nivatteti, **eva**-saddena kadācīpi imissā te visesā natthevāti avadhāreti. Tenevāha “**aniccaṃ dukkhaṃ**” ti-ādi. Tattha viññāṇakiccampi kātuṃ asakkontī saññā kuto paññākiccaṃ kareyyāti “**lakkhaṇapa-ṭivedhaṃ pāpetum na sakkoti**” cceva vuttaṃ, na vuttaṃ “**maggapātubhāvan**” ti.

Ārammaṇe pavattamānaṃ viññāṇaṃ na saññā viya nīlapītādimattasañjānanava-sena pavattati, atha kho tattha aññampi tādisaṃ visesaṃ jānantameva pavattatīti āha “**viññāṇan**” ti-ādi. Kathaṃ pana viññāṇaṃ lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpetīti? Paññāya dassitamaggena. Lakkhaṇārammaṇikavipassanāya hi anekavāraṃ lakkhaṇāni paṭivijjhivā pavattamānāya paguṇabhāvato paricayavasena ñāṇavi-ppayuttacittenapi vipassanā sambhavati, yathā taṃ paguṇassa ganthassa ajjha-yane tattha tattha gatāpi vārā (2.0265) na upadhāriyanti. “Lakkhaṇapaṭivedhan” ti ca lakkhaṇānaṃ ārammaṇakaraṇamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na paṭivijjhaṇaṃ. **Ussakkitvāti** udayabbayañāṇādiñāṇapaṭipāṭiyā ārabhitvā. **Maggapātubhāvaṃ pāpetum na sakkoti** asambohasabhāvattā. **Ārammaṇampi sañjānāti** avabujjhanavaseva, na sañjānanamattena. Tathā **lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti**, na vijāna-mattena, attano pana aññāsādhāraṇena ānubhāvena ussakkitvā maggapātu-bhāvampi pāpeti.

Idāni yathāvuttamatthaṃ upamāya vibhāvetum “**yathā hi**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ajā-tabuddhīti** asañjātabyavahārabuddhi. **Upabhogaparibhoganti** upabhogaparibhogā-

raham, upabhogaparibhogavatthūnaṃ paṭilābhayogganti attho. **Kūṭoti** kahāpaṇa-patirūpako tambakaṃsādimayo. **Chekoti** mahāsāro. **Karatoti** aḍḍhasāro. **Saṇhoti** mudujātiko samasāro. **Iti-saddo** ādi-attho. Tena pādasāraparopādasāra-aḍḍhasā-rādīnaṃ saṅgaho. **Jānanto ca pana naṃ rūpaṃ disvāpi ...pe... asukācariyena katotipi jānāti** tathā heraññikaganthassa suggahitattā. **Evamevanti-**ādi upamāsaṃsandanaṃ. Saññāvibhāgaṃ akatvā piṇḍavaseneva ārammaṇassa gahaṇato dāra-kassa kahāpaṇadassanasadisā vuttā. Tathā hi sā yathā-upaṭṭhitavisayapada-ṭṭhānā vuccati. Viññāṇaṃ ārammaṇe ekaccavisesaggahaṇasamatthabhāvato gāmikapurisakahāpaṇadassanasadisāṃ vuttaṃ. Paññā pana ārammaṇe anavase-sāvabodhato heraññikakahāpaṇadassanasadisā vuttā. **Nesanti** saññāviññāṇapa-ññānaṃ. **Visesoti** sabhāvaviseso. **Duppaṭivijho** pakatipaññāya. Imināva nesāṃ accantasukhumataṃ dasseti.

Ekārammaṇe pavattamānānanti ekasmiṃyeva ārammaṇe pavattamānānaṃ. Tena abhinnavisayābhinnakālatādassanena avinibbhogavuttitaṃ vibhāvento duppaṭivijjhataṃyeva ulliṅgeti. **Vavatthānanti** asaṅkarato ṭhapaṇaṃ. **Ayaṃ phasso ...pe... idaṃ cittanti** nidassanamattametaṃ. **Iti-saddo** vā ādi-attho. Tena sesadhammānampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Idanti** arūpīnaṃ dhammānaṃ vavatthānakaraṇaṃ. **Tatoti** yaṃ vuttaṃ tilatelādi-uddharaṇaṃ, tato. Yadi dukkarataraṃ, kathaṃ tanti āha “**bhagavā panā**” ti-ādi.

451. Nissaṭṭenāti (2.0266) nikkhantena atamaṃsambandhena. **Pariccattenāti** pariccattasadisena paccayabhāvānupagamanena paccayuppannasambandhābhāvato. **Nissakkavacanaṃ** apādānadīpanato. **Karaṇavacanaṃ** kattu-atthadīpanato. Kāmāvacaramanoviññāṇaṃ na niyamato “idaṃ nāma pañcadvārikāsambandhā” ti sakkā vattum, rūpāvacaraviññāṇaṃ pana na tathāti, tasseva pañcahi indriyehi nissaṭṭatā vuttāti āha “**rūpāvacaracatutthajjhānacittenā**” ti. Catutthajjhānaggaṇaṃ tasseva arūpāvacarassa padaṭṭhānabhāvato. **Parisuddhenāti** visesato asaṃkilesikattāva. Tañhi

vigatūpakkilesatāya visesato parisuddham. Tenāha “**nirupakkilesenā**” ti. **Jānitabbam neyyam**, saporasantānesu idaṃ atisayaṃ jānitabbato bujjhitabbam bodhetabbam vāti attho. **Neyyanti** vā attano santāne netabbam pavattetabbanti attho. Tenāha “**nibbattetuṃ sakkā hoti. Ettha t̥hitassa hi sā ij̥hati**” ti. **Pāṭiyekanti** visuṃ visuṃ, anupadadhammavasenāti attho. **Abhinivesābhāvatoti** vipassanābhinivesassa asambhavato. **Kalāpato nayatoti** kalāpasammasanasāṅkhātato nayavipassanato. **Bhikkhuno** Ti sāvakassa. Sāvakasessa hi tatra anupadadhammavipassanā na sambhavati, na satthu. Tenāha “**tasmā**” ti-ādi. **Vissajjesīti** tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahati.

Hatthagatattāti hatthagatasadisattā, āsannattāti attho. Yadā hi lokanātho bodhimūle aparājitapallaṅke nisinno- “kiccaṃ vatāyaṃ loko āpanno” ti-ādinā (dī. ni. 2.57; saṃ. ni. 2.4, 10) paṭiccasamuppādamukhena vipassanābhinivesaṃ katvā adhigantabbasabbaññutaññāṇurūpaṃ chaṭṭisakoṭṭisahasamukhena mahāvajiraññaṃ nāma mahābodhisattasammasanaṃ pavattento anekākārasamāpattidhammasammasane anupadameva nevasaññānāsāññāyatanadhammepi aparāparaṃ sammasi. Tenāha “**bhagavā panā**” ti-ādi. **Paropaññāsāti** dvepaññāsaṃ. Kāmañcetta keci dhammā vedanādayo phassapañcamakādīsu vuttāpi jhānakoṭṭhāsādīsupi saṅgahitā, taṃtaṃpaccayabhāvavisiṭṭhena pana atthavisesena dhammantarāni viya hontīti evaṃ vuttaṃ. Tathā hi lokuttaracittuppādesu navindriyatā vuccati. **Aṅguddhārenāti** tattha labbhamānā jhānāṅgabojjhaṅgamaggaṅgānaṃ uddharaṇena. **Aṅga**-saddo (2.0267) vā koṭṭhāsapariyāyo, tasmā **aṅguddhārenāti** phassapañcamakādikoṭṭhāsānaṃ samuddharaṇena. **Yāvatā saññāsamāpattiyoti** yattakā saññāsahagatā jhānasamāpattiyoti, tāhi vuṭṭhāya adhigandhabbattā tāvatikā veneyyānaṃ **aññāpaṭivedho** arahattasamadhigamo.

Dassanapariṇāyakatṭhenā Ti andhassa yaṭṭhikoṭṭiṃ gahetvā maggadesako viya dhammānaṃ yathāsabhāvadassanasāṅkhātena pariṇāyakabhāvena. Yathā vā so tassa cakkhubhūto, evaṃ sattānaṃ paññā. Tenāha “**cakkhubhūtāya paññāyā**” ti. Samādhisampayuttā paññā **samādhipaññā**. Samādhi cettha āruppasamādhīti vadanti, sammasanapayogo pana koci jhānasamādhīti yuttaṃ. Vipassanābhūtā paññā **vipassanāpaññā**. Samādhipaññāya antosamāpattiyā **kiccato pajānāti**, “samāhito yathābhūtaṃ pajānāti” ti pana vacanato (saṃ. ni. 3.5; 4.99-100; 3.5.-1071-1072; netti. 40; mi. pa. 2.1.14) **asammohato pajānāti**. Tattha **kiccatoti** gocaraṃ jhatte ārammaṇakaraṇakiccato. **Asammohatoti** sampayuttadhammesu sammohavidhamanato yathā pītipaṭisaṃvedanādīsu. **Kimatthiyāti** kiṃpayo janāti āha “**ko etissā attho**” ti. **Abhiññeyye dhammeti** yāthāvasarasalakkhaṇāvabodhavasena abhimukhaṃ ñeyye jānitabbe khandhāyatanādīdhamme. **Abhijānātīti** salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca abhimukhaṃ avirajjhanavasena jānāti. Etena ñātapariññābyāpāramāha. **Pariññeyye** Ti aniccātipi dukkhātipi anattātipi paricchijja jānitabbe. **Parijānātīti** “yaṃ kiñci rūpaṃ ...pe... aniccaṃ khayatṭhenā” ti-ādinā (paṭi. ma. 1.48) paricchinditvā jānāti. Iminā tīraṇapariññābyāpāramāha. **Pahātabbe dhammeti** niccasaññādike yāva arahattamaggavajjhā sabbe pāpadhamme. **Pajahati** pakaṭṭhato jahati, vikkhambheti ceva samucchindati cāti attho. Iminā pahāna-

pariññābyāpāramāha. Sā panesā paññā lokiyāpi tippakārā lokuttarāpi, tāsam viśesaṃ sayamevāha. **Kiccatoti** abhijānanavasena ārammaṇakiccato. **Asammohatoti** yathābalaṃ abhiññeyyādīsu sammohavidhamanato. Nibbānamārammaṇaṃ katvā pavattanato abhiññeyyādīsu vigatasammohato evāti āha “**lokuttarā asammohato**” ti.

452. Kammassakatā (2.0268) sammādiṭṭhi ca vaṭṭanissitattā idha nādhippetā, vivaṭṭakathā hesāti vuttaṃ “**vipassanāsammādiṭṭhiyā ca maggasammādiṭṭhiyā cā**” ti. **Parato ghosoti** parato satthuto, sāvakato vā labbhamāno dhammaghoso. Tenāha “**sappāyadhammassavanan**” ti. Tañhi sammādiṭṭhiyā paccayo bhavituṃ sakkoti, na yo koci paratoghoso. **Upāyamanasikāro**ti yena nāmarūpapariggahādi sijjhāti, tādiso pathamanasikāro. Ayañca sammādiṭṭhiyā paccayoti niyamapa-kkhiko, na sabbasaṃgāhakoti dassento “**paccekabuddhānaṃ panā**” ti-ādimāha. **Yonisomanasikārasmiṃyevā**ti avadhāraṇena paratoghosameva nivatteti, na pada-ṭṭhānaviśesaṃ paṭiyogīnivattanatthattā eva-saddassa.

Laddhupakārāti (a. ni. ṭi. 3.5.25) yathārahaṃ nissayādivasena laddhapaccayā. Vipassanāsammādiṭṭhiyā anuggahitabhāvena gahitattā maggasammādiṭṭhīsu ca **arahattamaggasammādiṭṭhi**, anantarassa hi vidhi, paṭisedho vā. Aggaphalasaṃdhammihi tapparikkhāradhammesuyeva ca kevalo cetopariyāyo niruḷhoti **sammādiṭṭhīti arahattamaggasammādiṭṭhi**. **Phalakkhaṇeti** anantare kālantare cāti duvidhe phalakkhaṇe. Paṭippassaddhivasena sabbasaṃkilesehi ceto vimuccati etāyāti **cetovimutti**, aggaphalapaññaṃ ṭhapetvā avasesā phaladhammā. Tenāha “**cetovimutti phalaṃ assāti**. **Cetovimuttisaṅkhātaṃ phalaṃ ānisaṃso**” ti, sabbasaṃkilesehi cetaso vimuccanasāṅkhātaṃ paṭippassambhanasaññitaṃ pahānaṃ phalaṃ ānisaṃso cāti yojanā. Idha ca cetovimutti-saddena pahānamattaṃ gahitaṃ, pubbe pahāyakadhammā, aññathā phaladhammā eva ānisaṃsoti gayhamāne punavacanaṃ niratthakaṃ siyā.

Paññāvimutti phalānisaṃsāti etthāpi evameva attho veditabbo. Sammāvācāka-mmantājivā silasabhāvattā viśesato samādhissa upakārā, tathā sammāsaṅkappo jhānasabhāvattā. Tathā hi so “appanā” ti niddiṭṭho. Sammāsatisammāvāyāmā pana samādhipakkhiyā evāti āha “**avasesā dhammā cetovimuttīti veditabbā**” ti. **Catupārisuddhisīlanti** ariyamaggādhigamassa padaṭṭhānabhūtaṃ catupārisuddhisīlaṃ. **Sutā**disupi eseva nayo. Attano cittappavatti-ārocanavasena saha kathanaṃ saṃkathā, saṃkathāva (2.0269) **sākacchā**. Idha pana kammaṭṭhānapaṭibaddhāti āha “**kammaṭṭhāne ...pe... kathā**” ti. Tattha kammaṭṭhānassa ekavāraṃ vīthiyā appaṭipajjanaṃ khalanaṃ, anekavāraṃ pakkhalanaṃ, tadubhayassa vicchedanī-kathā **khalanapakkhalanachedanakathā**. **Pūrentassāti** vivaṭṭanissitaṃ katvā pāle-ntassa brūhentassa ca. **Suṇantassāti** “yathā-uggahitakammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissati” ti evaṃ suṇantassa. Teneva hi “**sappāyadhammassavanan**” ti vuttaṃ. **Kammaṃ karontassāti** bhāvanānuyogakammaṃ karontassa.

Pañcasupi ṭhānesu **anta**-saddo hetu-atthajotano daṭṭhabbo. Evañhi “**yathā hī**” ti-ādinā vuccamānā ambupamā ca yujjeyya. **Udakakoṭṭhakanti** ālavālaṃ. **Thiraṃ katvā bandhatī**ti asithilaṃ daḷhaṃ nātimahantaṃ nātikhuddakaṃ katvā yojeti.

Thiraṃ karotīti udakasiñcanakāle tato tato vissarivā udakassa anikkhamanattamaṃ ālavālaṃ thirataraṃ karoti. **Sukkhadaṇḍakoti** tasseva ambagacchakassa sukko sākāsāsako. **Kipillikapuṭoti** tambakipillikakuṭajaṃ. **Khañittinti** kudālaṃ. **Koṭṭhakabandhanaṃ viya sīlaṃ** sammādiṭṭhiyā vaḍḍhanupāyassa mūlabhāvato. **Udakasiñcanaṃ viya dhammassavanaṃ** bhāvanāya paribrūhanato. **Mariyādāya thirabhāvākaraṇaṃ viya samatho** yathāvuttabhāvanādhiṭṭhānāya sīlamariyādāya daḥhabhāvāpādanato. Samāhitassa hi sīlaṃ thirataraṃ hoti. **Samipe valli-ādīnaṃ haraṇaṃ viya kammaṭṭhāne khalanapakhalanacchedanaṃ** ijhitabbabhāvanāya vibandhāpanayanato. **Mūlakhaṇanaṃ viya sattannaṃ anupassanānaṃ bhāvanā** tassā vibandhassa mūlakānaṃ taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ palikhaṇanato. Ettha ca yasmā supari-suddhasīlassa kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantassa sappāyadhammassavanaṃ icchitabbaṃ, tato yathāsute atthe sākacchāsamāpajjanaṃ, tato kammaṭṭhānavisodhanena samathanipphatti, tato samāhitassa āradhavi-passakassa vipassanāpāripūri. Paripuṇṇavipassano maggasammādiṭṭhiṃ paribrūhetīti evametesamaṅgānaṃ paramparāya sammukhā ca anuggaṇhanato ayamānupubbī kathitāti veditabbaṃ.

453. Idha kiṃ pucchatiti idha evaṃ arahattaphalaṃ pāpitāya desanāya “kati panāvuso, bhavā”ti bhavaṃ pucchanto kīdisaṃ anusandhiṃ upādāya pucchati attho. Teneva hi “**mūlameva gato anusandhi**”ti vatvā adhippāyaṃ (2.0270) pakāsento “**duppañño**”ti-ādīmāha. **Duppaññoti** hi idha appaṭividdhasacco adhippeto, na jaḷo eva. **Kāmabhavoti**-ādīsu kammopapattibhedato duvidhopi bhavo adhippetoti dassento “**kāmabhavūpagaṃ kamman**”ti-ādīmāha. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ **visuddhimagge taṃsaṃvaṇṇanāyaṃ** (visuddhi. 2.647; visuddhi. mahāṭī. 2.647) vuttanayena veditabbaṃ. **Punabbhavassāti** punappunaṃ aparāparaṃ bhavanato jāyanato punabbhavoti laddhanāmassa vaṭṭapabandhassa. Tenāha “**idha vaṭṭaṃ pucchissāmi**”ti. **Abhinibbatti**ti bhavayonigati-ādivasena nibbatti. **Tahiṃ tahiṃ** Tasmīṃ tasmīṃ bhavādike. **Abhinandanāti** taṇhā-abhinandanahetu. **Gamanāgamaṃ hotīti**ādīnā bhavādīsu sattānaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhiyo dasseti. **Khayanirodhenāti** accantakhayasāṅkhātena anuppādanirodhena. **Ubhayametaṃ na vattabbaṃ** pahānābhisamayabhāvanābhisamayānaṃ accāsannakālattā. Vattabbaṃ taṃ hetuphaladhammūpacāravasena. Yathā hi padīpujjalanahetuko andhakāravigamo, evaṃ vijjuppādahetuko avijjānirodho, hetuphaladhammā ca samānakālāpi pubbāparakālā viya voharīyanti yathā- “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”ti (ma. ni. 1.204, 400; ma. ni. 3.420, 425, 426; saṃ. ni. 2.43-45; 2.4.60; kathā. 465, 467) paccayapaccayuppannakiriyā. **Gamaṃ upacchijjati** idha kāmabhavā parinibbānena. **Āgamaṃ upacchijjati** tattha rūpārūpesu parinibbānena. **Gamanāgamaṃ upacchijjati** sabbaso aparāparuppattiyā abhāvato.

454. Vivaṭṭakathāya parato jotitaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ vivaṭṭaṃ patvā ṭhitassa ukkaṭṭhaniddesena ubhatobhāgavimuttassa nirodhasādhakaṃ vibhāvituṃ yuttanti āha “**katamaṃ panāvusoti idha kiṃ pucchati**”ti-ādi. Tathā hi anantaraṃ nirodhasamāpajjanakena bhikkhunā jānitabbāni paṭhamassa jhānassa sampayo-

gapahānaṅgāni pucchitāni. **Aṅgavavatthānanti** jhānaṅgavavatthānaṃ. **Koṭṭhāsapa-ricchedoti** tattha labbhamānaphassapañcamakādidhammakotṭhāsaparicchedo jānitabbo. Imasmiṃ jhāne ettakā dhammā saṃvijjanti, ettakā nirodhitāti jānitabbaṃ. **Upakārānupakārāni aṅgānīti** nirodhasamāpattiyā upakārāni ca anupakārāni ca aṅgāni. Nirodhasamāpattiyā hi soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi ca pattabbattā taṃtaṃñāṇassa samādhicariyāhi samatikkamitabbā dhammā anupakārakaṅgāni, samatikkamakā (2.0271) upakārakaṅgāni. Tesañhi vasena yathānupubbaṃ upasantupasanta-oḷārikabhāvāya bhavaggasamāpattiyā saṅkhārāvasesasukhumataṃ pattā cittacetāsikā yathāparicchinnaṃ kālaṃ nirujjhanti, appavattiṃ gacchanti. **Tassāti** nirodhassa. **Anantarapaccayanti** anantarapaccayasa-disaṃ. Na hi nirodhassa koci dhammo anantarapaccayo nāma atthi. Yañhi tadā cittacetāsikānaṃ tathā nirujjhanaṃ, taṃ yathāvuttapubbābhisaṅkhārahetukāya nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā ahoṣīti sā tassa anantarapaccayo viya hotīti taṃ vuttaṃ. **Cha samāpattiyoti** suttantaṃyena vuttasuttantaṃpiṭakasaṃvaṇṇanāti katvā. “Satta samāpattiyo”ti pana vattabbaṃ, aññathā idaṃ “caturaṅgikaṃ”ti na vattabbaṃ siyā. **Nayaṃ vā dassetvāti** ādi-antadassanavasena nayadassanaṃ katvā.

455. Evaṃ nirodhassa pādakaṃ vibhāvetvā idāni antonirodhe anupabandhabhāvato pañcannaṃ pasādānaṃ paccayapucchane paṭhamaṃ tāva te sarūpato āveṇikato āveṇikavisayato paṭissaraṇato ca pucchanavasena pāḷi pavattāti dassento “**viññāṇanissaye pañca pasāde pucchanto**”ti āha. **Gocaravisayanti** ettha kāmaṃ tabbahulacāritāpekkhaṃ gocaraggahaṇaṃ, anaññatthabhāvāpekkhaṃ visayaggahaṇanti attheva gocaravisayabhāvānaṃ viseso, vivariyamānaṃ pana ubhayampi ārammaṇasabhāvamevāti āha “**gocarabhūtaṃ visayan**”ti. **Ekekassāti** eko ekassa, añño aññassāti attho. Aññattho hi ayaṃ **eka**-saddo “ittheke abhivadanti”ti-ādīsu (ma. ni. 3.27) viya. **Sace**

hīti-ādi abhūtaparikappanavacanametam. Tattha **samodhānetvā**ti ekajjham katvā. **Vināpi mukhenā**ti-ādinā atthasallāpikanidassanam nāma dasseti. Yathā viññāṇā-dhiṭṭhitameva cakkhu rūpaṃ passati, na kevalaṃ, evaṃ cakkhunissayameva viññāṇaṃ taṃ passati, na itaranti āha “**cakkhupasāde upanehi**”ti. Tena tesam tattha saṃhaccakāritaṃ dasseti. **Yadi vā nīlaṃ yadi vā pītakanti** idaṃ nīlapītādisa-bhāvajānanamattaṃ sandhāyāha. **Nīlaṃ pītakanti** pajānanaṃ cakkhuvīññāṇassa nattheva avikappakabhāvato. **Etesaṃ** cakkhuvīññāṇādīnaṃ. Nissayasīsena nissitapucchā hesā, evañhi visayānubhavanacodanā samatthitā hoti. Tenāha “**cakkhuvīññāṇaṃ hī**”ti-ādi. Yathāsakaṃ visayaṃ rajjanādivasena anubhavitum (2.0272) asamatthāni cakkhuvīññāṇādīni, tattha samatthatāyeva ca natthi, na kiñci atthato paṭisarantāni viya hontīti vuttaṃ “**kiṃ etāni paṭisarantī**”ti. **Javanamano paṭisaraṇanti** pañcadvārikaṃ itarañca sādharmaṇato vatvā puna yāya’ssa rajjanādipavattiyā paṭisaraṇatā, sā savisesā yattha labbhati, taṃ dassento “**manodvārikajavanamano vā**”ti āha. **Etasmim paṇa dvāreti** cakkhudvāre javanaṃ rajjati vā dussati vā muyhati vā, yato tattha aññāṇādi-asamvaro pavattati.

Tatrāti tasmim javanamanasseva paṭisaraṇabhāve. **Dubbalabhojakā**ti hīnasāmatthiyā rājabhoggā. Sevakānaṃ gaṇanāya yojitadivase labbhamānakahāpaṇo **yuttikahāpaṇo**. Andubandhanena baddhassa vissajjanena labbhamānakahāpaṇo **bandhakahāpaṇo**. Kiñci paharante mā paharantūti paṭikkhipato dātabbadaṇḍo **māpahārahāpaṇo**. So sabbopi parittakesu gāmikamanussesu tathā labbhamāno ettako hotīti āha “**aṭṭhakahāpaṇo vā**”ti-ādi. **Satavatthukanti** satakarīsavattukam. Esa nayo sesapadadvayepi. **Tatthā**ti-ādi upamāsaṃsandhanaṃ, taṃ suviññeyyameva.

456. Antonirodhasmim pañca pasādeti nirodhasamāpannassa pavattamāne pañca pasāde. **Kiriyamayapavattasminti** javanādikiriyānibbattakadhammappavattiyam. **Balavapaccayā** hontīti pacchājātavippayutta-atthi-avigatapaccayehi paccayā honti, upatthambhakabhāvena balavapaccayā honti. **Jīvitindriyam paṭiccā**ti indriya-atthi-avigatapaccayavasena paccayabhūtaṃ jīvitindriyam paṭicca pañcavidhopi pasādo tiṭṭhati. **Jīvitindriyena vinā na tiṭṭhati** jīvitindriyarahitassa kammamasamutṭhānarūpakalāpassa abhāvato. **Tasmāti** yasmā anupālanalakkhaṇena jīvitena anupālitā eva usmā pavattati, na tena ananupālitā, tasmā usmā āyumu paṭicca tiṭṭhati. **Jālasikham paṭicca ābhā paññāyatīti** jālasikhāsaṅkhātabhūtasāṅghātaṃ saheva pavattamānaṃ nissāya “ābhā”ti laddhanāmā vaṇṇadhātu “ujjalati, andhakāraṃ vidhamati, rūpagatāni ca vidamseti”ti-ādīhi pakārehi ñāyati. **Taṃ ālokaṃ paṭiccā**ti taṃ vuttappakāraṃ ālokaṃ paccayaṃ labhitvā. **Jālasikhā paññāyatīti** “appikā, mahatī, uju, kuṭilā”ti-ādinā pākāṭā hoti.

Jālasikhā (2.0273) **viya kammajatejo** nissayabhāvato. **Āloko viya jīvitindriyam** tannissitabhāvato. Idāni upamopamitabbānaṃ sambandham dassetum “**jālasikhā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Ālokaṃ gahetvāva uppajjatīti** iminā yathā jālasikhāya saheva āloko uppajjati, evaṃ kammajusmanā saheva jīvitindriyam uppajjatīti dasseti. Jālasikhāsannissayo tassā satiyeva honto āloko tāya uppādito viya hotīti āha “**attanā janita-ālokenevā**”ti. Usmā nāmettha kammamasamutṭhānā tejodhātu tannissitañca

jīvitindriyaṃ tadanupālakañcāti āha “**kammajamahābhūtasambhavana jīvitindriyena usmāya anupālanan**” ti. Na kevalaṃ khaṇaṭṭhitiyā eva, atha kho pabandhānupacchedassapi jīvitindriyaṃ kāraṇanti āha “**vassasatampi kammajatejapavattaṃ pāleti**” ti. Usmā āyuno paccayo honto sesabhūtasahito eva hotiti āha “**mahābhūtāni**” ti. Tathā āyupi sahaṅgārūpaṃ pālentameva usmāya paccayo hotiti vuttaṃ “**mahābhūtāni pāleti**” ti.

457. Āyu eva indriyapaccayādivasena sahaṅgātadhammānaṃ anupālanavasena saṅkharāṇato **āyusaṅkhāro**. Bahuvacananiddeso pana anekasatasahassabhedesu rūpakalāpesu pavattiyā anekabhedanti katvā. Ārammaṇarasamaṃ anubhavanntīti **vedaniyā** yathā “niyyānikā” ti. Tenāha “**vedanā dhammāvā**” ti. Sukhādibhedabhinnattā bahuvacananiddeso. Imesaṃ āyusaṅkhāravedanānaṃ ekantanirodhaṃ samāpannassa maraṇena bhavitabbaṃ vedanāya niruddhattā. Āyusaṅkhārānaṃ tathā aniruddhattā nirodhassa samāpajjanameva na siyā, kuto vuṭṭhānaṃ. Tena vuttaṃ pāliyaṃ “te ca hāvuso” ti-ādi. **Vuṭṭhānaṃ paññāyati** saññāvedanādīnaṃ uppattiyā. Idāni tamatthaṃ vitthārato upamāya vibhāvetuṃ “**yo hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Ukkaṇṭhitvāti** nānārammaṇāpātato nibbinditvā. **Yathāparicchinakālavasena**ti yathāparicchinne kāle sampatte. **Rūpajīvitindriyapaccayāti** indriyapaccayabhūtā. **Jālāpavattaṃ viya arūpadhammā** tejussadabhāvato visayobhāsanato ca. Udakappahāro viya nirodhasamāpattiyā pubbābhisaṅkhāro. **Pihita-aṅgārā viya rūpajīvitindriyaṃ** usmāmattatāya anobhāsanato (2.0274). **Yathāparicchinakālāgama**nanti yathāparicchinakālassa upagamanaṃ. Anurūpapattivaseneva **rūpapavattiggaṇaṃ**. **Imaṃ rūpakāyaṃ jahantīti** imasmā rūpakāyā kaḷevarā vigacchanti nappavattanti.

Kāyena saṅkharīyantīti **kāyasaṅkhārā** tappaṭibaddhavuttitāya. Vācaṃ saṅkharontīti **vacīsaṅkhārā**. Vitakketvā vicāretvā hi vācaṃ bhindati katheti. Cittena saṅkharīyantīti **cittasaṅkhārā** Tappaṭibaddhavuttito. Cittasaṅkhāranirodhacodanāya rūpanirodho viya cittanirodho acodito tesamaṃ tato aññattāti na cittasampayuttanirodho ekantiko vitakkādinirodhe tadabhāvato. Yaṃ pana vuttaṃ “vācā aniruddhā hotī” ti, tampi na. Vācaṃ saṅkharontīti hi vacīsaṅkhārā, tesu niruddhesu kathaṃ vācāya anirodho. Cittaṃ pana niruddhesupi cittasaṅkhāresu tehi anabhisaṅkhatattā vitakkādinirodho viya pavattatiyevāti ayamettha parassa adhippāyo. Ānantariyakammaṃ kataṃ bhavēyya, cittassa aniruddhattā taṃ nissāya ca rūpadhammānaṃ anapagatattā te jīvanti eva nāmāti. **Byañjane abhinivesaṃ akatvāti** “cittasaṅkhārā niruddhā” ti vacanato teva niruddhā, na cittanti evamaṃ neyyatthaṃ suttaṃ “nītatthan” ti abhinivesaṃ akatvā. **Ācariyānaṃ naye ṭhatvāti** paramparāgatānaṃ ācariyānaṃ adhippāye ṭhatvāti attho. **Upaparikkhitabboti** suttantarāgamato suttantarapadassa aviparīto attho vīmaṃsitabbo. Yathā hi “asaññabhavo” ti vacanato “saññāva tattha natthi, itare pana cittacetāsikā santi” ti ayamettha attho na gayhati. Yathā ca “nevasaññānāsaññāyatanaṃ” ti vacanato “saññāva tattha tādisī, na phassādayo” ti ayamettha attho na gayhati saññāsīsena desanāti katvā, evamidhāpi “cittasaṅkhārā niruddhā” ti, “saññāvedayitanirodho” ti ca desanāsīsimeva. Sabbepi pana cittacetāsikā tattha nirujjhantevāti ayamettha aviparīto attho veditabbo, tathāpubbābhisa-

ñkhārena sabbesaṃyeva cittacetāsikānaṃ tattha nirujjhanato. Etena yaṃ pubbe “aññattā, tadabhāvato”ti ca yuttivacanaṃ, tadayuttaṃ adhippāyānavabodhatoti dassitaṃ hoti. Tenāha “**attho hi paṭisaraṇaṃ, na byañjanaṃ**” ti.

Upahatānīti (2.0275) bādhitāni. **Makkhitānīti** dhaṃsitāni. Ārammaṇaghaṭṭanāya indriyānaṃ kilamatho cakkhunā bhāsurarūpasukhumarajadassanena vibhāve-
tabbo. Tathā hi uṇhakāle purato aggimhi jalante kharassare ca paṇave ākoṭite
akkhīni bhedāni viya na saḥanti sotāni “sikharena viya abhihaññanti”ti vattāro
honti.

458. Rūpāvacaracatutthajjhānameva rūpavirāgabhāvanāvasena pavattaṃ arū-
pajjhānanti nevasaññānāsaññāyatanam viṣajjento dhammasenāpati “sukhassa
ca pahānā”ti-ādinā viṣajjesi. Apagamanena vigamena paccayā **apagamanapa-
ccayā** sukhādippahānāni. **Adhigamapaccayā** pana kaṣiṇesu rūpāvacaracatuttha-
jjhānaṃ heṭṭhimā tayo ca āruppā. Na hi sakkā tāni anadhigantvā nevasaññānāsā-
ññāyatanamadhigantaṃ. **Nirodhato vuṭṭhānakaphalāsamaṃpattinti** nirodhato vuṭṭhā-
nabhūtaṃ aniccānupassanāsamudāgataphalāsamaṃpattiṃ. Sā hi “animittā cetovi-
mutti”ti vuccati. Yathā samathanissando abhiññā, mettākaraṇā muditā brahmavihā-
ranissando upekkhā brahmavihāro, kaṣiṇanissando āruppā, samathavipassanāni-
ssando nirodhasamaṃpatti, evaṃ vipassanāya nissandaphalabhūtaṃ sāmāññapha-
lanti āha “**vipassanānissandāya phalāsamaṃpattiyā**” ti. Ārammaṇā nāma sāramma-
ṇadhammānaṃ viṣesato uppattinimittanti āha “**sabbanimittānanti rūpādīnaṃ sabbā-
rammaṇānaṃ**” ti. Natthi ettha kiñci sañkhāranimittanti **animittā**, asañkhataḥ dhātūti
āha “**sabbanimittāpagatāya nibbānadhātuyā**” ti. **Phalāsamaṃpattisahajātaṃ manasi-
kāraṃ sandhāyāha**, na āvajjanamanasikāraṃ. Na hettha tassa sambhavo anulomā-
nantaraṃ uppajjanato.

Imasmim ṭhāneti idha vuttanirodhassa ādimajjhapariyosānānaṃ gahitānaṃ
imasmim pariyosānassa gahitaṭṭhāne. **Dvīhi balehīti** samathavipassanābalehi.
Tayo ca sañkhārānanti kāyasañkhārādīnaṃ tiṇṇaṃ sañkhārānaṃ. **Soḷasahi ṇāṇa-
cariyāhīti** aniccānupassanā, dukkhā, anattā, nibbidā, virāgā, nirodhā, paṭinissaggā,
vivaṭṭānupassanā, sotāpattimaggo ...pe... arahattaphalāsamaṃpattīti imāhi soḷa-
sahi ṇāṇacariyāhi. **Navahi samādhicariyāhīti** paṭhamajjhānasamādhi-ādīhi navahi
samādhicariyāhi. Yo (2.0276) yathāvuttāsu cariyāsu puggalassa vasībhāvo, sā
vasībhāvatāpaññā. Assā sā kathitāti yojanā. **Vinicchayakathāti** vinicchayavasena
pavattā **aṭṭhakathā** kathitā. Tasmā **visuddhimagge** (visuddhi. 2.868-869) **taṃsaṃva-
ṇṇanāyañca** (visuddhi. mahāṭī. 2.868) vuttanayena veditabbā.

Valañjanasamaṃpatti ariyavihāravasena viharaṇasamaṃpatti. **Ṭhitiyāti** ettha paba-
ndhaṭṭhiti adhippetā, na khaṇaṭṭhiti. Kasmā? Samāpajjanattā. Tenāha “**ṭhitiyāti cira-
ṭṭhitatthan**” ti. **Addhānaparicchedoti** ettakaṃ kālaṃ samāpattiyā vītināmessāmīti
pageva kālāparicchedo. **Rūpādīnimittavasenāti** kammakammanimittagatinimittesu
yathārahaṃ labbhamānarūpādīnimittavasena. Tattha yasmā kammanimittē
chabbidhampi ārammaṇaṃ labbhati, tasmā “**sabbanimittānaṃ**” ti vuttaṃ, na
sabbesaṃ ārammaṇānaṃ ekajjhaṃ, ekantato vā manasikātabbato. Lakkhaṇava-
canañhetam yathā “dātābbametam bhesajjam, yadi me byādhitā siyun” ti.

459. **Nilampi sañjānātī**ti-ādinā nīlādiggahaṇamukhena taṃvaṇṇānaṃ sattānaṃ sañjānaṃ averādibhāvamanasikaraṇaṃ jotitanti āha “**etasmiñhi ṭhāne appamāṇā cetovimutti kathitā**” ti. Ettha ākiñcaññaṃ kathitanti sambandho. “**Ettha suññatā**” ti, “**ettha animittā**” ti etthāpi eseva nayo. Nti “idha aññaṃ abhinavaṃ nāma natthi” ti-ādinā vuttaṃ atthavacanaṃ. **Etāti** appamāṇacetovimutti-ādayo. **Ekanāmakā**ti ekekanāmakā, ye nānābyañjanāti adhippetā. **Eko dhammoti** arahattaphalasa-māpatti. **Catunāmakoti** appamāṇacetovimutti-ādināmako. **Etanti** etamatthaṃ. **Appamāṇāti** anodhiso, odhisopi vā “**ettakā**” ti aparimitā. **Asesetvāti** asubhasamāpatti viya ekasseva aggahaṇato.

Kiñcāpi asubhanimittārammaṇampi kiñcanaṃ hoti, ārammaṇasaṅghaṭṭanassa kiñcanassa asubhasamāpattīnampi paṭibhāganimittasaṅkhātaṃ ārammaṇaṃ sabimbaṃ viya viggahaṃ kiñcanaṃ hutvā upaṭṭhāti, na tathā imassāti. Nanu brahmavihārapaṭhamāruppānampi paṭibhāganimittabhūtaṃ kiñci ārammaṇaṃ natthīti? Saccaṃ natthi, ayaṃ pana paṭhamāruppaviññāṇaṃ viya na paṭibhāganimittabhūta-ārammaṇatāya evaṃ vuttā. **Attenāti** (2.0277) attanā. Bhavati etena attāti abhidhānaṃ buddhi cāti **bhāvo**, attā. **Bhāva**-saddopi attapariyāyoti āha “**bhāvaposapuggalādisaṅkhātenā**” ti. **Nesaṃ** appamāṇasamādhi-ādināṃ catunnaṃ. “**Nānatā pākaṭāvā**” ti vuttaṃ nānattaṃ bhūmito ārammaṇato ca dassetuṃ “**attho panā**” ti-ādi vuttaṃ. Parittādibhāvena atītādibhāvena ajjhattādi-bhāvena ca na

vattabbaṃ ārammaṇaṃ etissāti **navattabbārammaṇā** nibbānārammaṇaphalasa-
māpattibhāvato.

Ettakoti rāgādīhi saṃkiliṭṭhatāya ettakappamaṇo, uttāno parittacetasoti attho.
Nibbānampi appamāṇameva pamāṇakaraṇānaṃ abhāvenāti ānetvā sambandho.
Akuppāti arahattaphalacetovimutti paṭipakkhehi akopaniyatāya. **Kiñcatīti** kattari
paṭhito dhātu maddanatthoti āha “**kiñcati maddatī**”ti. Tassa payogaṃ dassetuṃ
“**manussā kirā**”ti-ādi vuttaṃ.

Samūhādighanavasena sakiccaparicchedatāya ca saviggahā viya upaṭṭhitā
saṅkhārā niccādiggāhassa vatthutāya “**niccanimittaṃ sukhādinimittan**”ti ca
vuccati. Vipassanā pana tattha ghanavinibbhogaṃ karontī niccādiggāhaṃ vidha-
mentī “nimittaṃ samugghātetī”ti vuttā ghananimittassa ārammaṇabhūtassa
abhāvā. **Na gahitāti** ekatthapadaniddese pāliyaṃ kasmā na gahitā? **Sāti** suññatā
cetovimutti. **Sabbatthāti** appamāṇācetovimutti-ādiniddesesu. **Ārammaṇavasena**
ārammaṇavasena ekatthā, na kevalaṃ sabhāvasarasatova. **Iminā pariyāyenāti**
appamāṇatoti-ādinā ārammaṇato laddhapariyāyena. **Aññasmim** pana **ṭhāneti** āki-
ñcaññādisaddapavattihetuto aññena hetunā appamāṇātisaddappavattiyaṃ
etassa cetovimuttiyā honti. Esa nayo sesesupi. **Iminā pariyāyenāti** iminā tāya tāya
samaññāya voharitabbatāpariyāyena. Saccānaṃ dassanamukhena vaṭṭavasena
uṭṭhitadesanaṃ arahattena kūṭaṃ gaṇhanto **yathānusandhināva desanaṃ niṭṭha-**
pesi. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Mahāvedallasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Cūlavedallasuttavaṇṇanā

460. Ayaṃ (2.0278) desanā yasmā pucchāvissajjanavasena pavattā, tasmā
pucchakavissajjake pucchānimittañca samudāyato vibhāvetuṃ “**ko panāya-**
”ti-ādi vuttaṃ. **Upāsakattanti** amaggāgataṃ upāsakattaṃ. **Tesanti** ekādasanahu-
tānaṃ. Maggāgatena upasamena **santindriyo santamānaso**.

“Kiṃ nu kho ajja bhavissati ayyaputto”ti **vīthiṃ olokayamānā**. **Olambanattanti**
tassa hatthāvalambanattaṃ pubbāciṇṇavasena attano hatthaṃ pasāresi. **Bahi-**
ddhāti attanā aññaṃ visabhāgavatthuṃ sandhāya vadati. **Paribhedakenāti** pesu-
ññavādinā.

Adhigamappicchatāya “na pakāsetabbo”ti **cintesi**. Puna taṃ anukampanto “**sace**
kho panāhan”ti-ādiṃ cintesi. **Eso dhammoti** eso lokuttaradhammo. Vivaṭṭaṃ
uddissa upacitaṃ nibbedhabhāgiyaṃ kusalaṃ **upanissayo**. “Yadi me upanissayo
atthi, sakkā etaṃ paṭiladdhuṃ. Sacepi natthi, āyatiṃ upanissayo bhavissati”ti cira-
kāparibhāvitāya ghaṭe padīpajālā viya abbhantare dippamānāya hetusampattiyā
codiyamānā āha “**evaṃ sante mayhaṃ pabbajjaṃ anujānāthā**”ti.

Lābhasakkāro uppajji sucirakālaṃ katūpacitapuññatāya. **Abhinīhārasampanna-**
ttāti sujātattatherassa padumuttarassa bhagavato aggasāvakkassa nipaccakāraṃ

katvā- “tumhehi diṭṭhadhammassa bhāgī assan”ti nibbedhabhāgiyaṃ dānaṃ datvā katapatthanāsaṅkhātasampannābhinihārattā. **Nāticiraṃ kilamitthā**ti kamma-ṭṭhānaṃ bhāventī vipassanāya paripākavasena ciraṃ na kilamittha. Vuttamevatthaṃ vivarituṃ “**ito paṭṭhāyā**”ti-ādi vuttaṃ. **Dutiyagamanenā**ti pabbājanatthaṃ gamanato dutiyagamanena.

Upanetvāti pañhassa atthabhāvena upanetvā. **Sakkāyanti** sakāyaṃ. **Upanikkhittaṃ** kiñci vatthuṃ **sampaṭicchamānā**, **viya** sampaṭicchantī viya. Eko eva pāso etissāti **ekapāsakā**, gaṇṭhi. Sā hi sumociyā, anekapāsā pana dummociyā, ekapā-saggahaṇaṃ vissajjanassa sukarabhāvadassanatthaṃ. **Paṭisambhidāvisaye** **ṭhatvā**ti etena theriyā pabhinnapaṭisambhidataṃ dasseti. **Paccayabhūtā**ti āramma-ṇādivasena paccayabhūtā.

Theriyā (2.0279) visesādhigamassa attano avisayatāya visākho “**na sakkā**”ti-ā-dinā cintesīti daṭṭhabbaṃ. **Saccavinibbhogapañhabyākaraṇenā**ti saccapariyāpannassa dhammassa dassanato aññānaññatthaniddhāraṇabhedanāsaṅkhātassa vinibbhogapañhassa vissajjanena. **Dve saccānī**ti dukkhasamudayasaccāni. **Paṭinivattetvā**ti parivattetvā. **Gaṇṭhipañhanti** dubbinibbedhatāya gaṇṭhibhūtaṃ pañhaṃ.

Na taṃyeva upādānaṃ te pañcupādānakkhandhā ekadesassa samudāyatābhāvato, samudāyassa ca ekadesatābhāvato. **Nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānaṃ** tassa tadekadesabhāvato. Na hi ekadeso samudāyavinimutto hoti. **Yadi hi taññevā**ti-ādinā ubhayapakkehi dosaṃ dasseti. **Rūpādisabhāvampī**ti rūpavedanāsaññāviññāṇasabhāvampi, phassacetanādisabhāvampi **upādānaṃ siyā**. **Aññatra siyā**ti pañcahi upādānakkhandhehi viṣuṃyeva upādānaṃ yadi siyā. **Parasamayeti** nikāyavāde. **Cittavippayutto anusayoti** nidassanamatta-metaṃ nikāyavāde cittasabhāvābhāvaviññāṇādīnampi cittavippayuttabhāvapaṭijānanato. **Evaṃ byākāsī**ti “na kho, āvuso”ti-ādinā khandhagatachandarāgabhāvena byākāsī. Atthadhammanicchayasambhavato **asambandhena**. Tesu katthacipi asammuyhanato **avitthāyanta**. Pucchāvisaye mohandhakāravigamanena **padīpasahassaṃ jālentena viya**. Sa-upādānupādānaṭṭhānaṃ anuttānatāya pacurañjanassa **gūḷho**. Aggahitasāṅketānaṃ kesañci paṭicchāditasadisattā **paṭicchanno**. Tilakkhaṇabbhāhatadhammavisayatāya **tilakkhaṇāhato**. Gambhīraññāgocaratāya **gambhīro**. **Laddhapatiṭṭhā** ariyasaccasampaṭivedhanato. Evaṃ diṭṭhadhammādi-bhāvato **vesārajappattā**. Sabbaso nivutthabrahmacariyatāya tiṇṇaṃ bhavānampi aparabhāge nibbāne nivutthavatīti **bhavamattake ṭhitā**.

461. “Rūpaṃ attato samanupassati”ti paduddhāraṃ katvā “**idhekacco**”ti-ādinā (paṭi. ma. 1.130) paṭisambhidāpāṭhena tadatthaṃ vivarati. Tatha **attato samanupassati**ti attāti samanupassati, attabhāvena samanupassati. **Ahanti** attānaṃ niddisati. Ahaṃbuddhinibandhanañhi attānaṃ attavādī paññapeti, tasmā **yaṃ rūpaṃ so ahanti** yadetaṃ mama rūpaṃ nāma, so ahanti vuccamāno mama attā (2.0280) taṃ mama rūpanti **rūpañca attañca advayaṃ** anaññaṃ **samanupassati**. Tathā passato ca attā viya rūpaṃ, rūpaṃ viya vā attā aniccoti āpannameva. **Accīti** jālasikhā. Sā ce vaṇṇo, cakkhuviññeyyāva siyā, na kāyaviññeyyā, vaṇṇopi vā kāyādiviññeyyo acciyā anaññattāti upameyyaṃ viya upamāpi diṭṭhigatikassa ayuttāva. **Diṭṭhipassa-**

nāyāti micchādiṭṭhisañkhātāya passanāya passati, na taṇhāmānapaññānupassanāya. Arūpaṃ vedanādiṃ attāti gahetvā chāyāya rukkhādhīnatāya chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya, rūpassa santakabhāvena attādhīnatāya rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Pupphādhīnatāya pupphasmim gandhaṃ viya ādheyabhāvena attādhīnatāya rūpassa attani rūpaṃ samanupassati. Yathā karaṇḍo maṇino ādhāro, evaṃ rūpampi attano ādhāroti katvā attānaṃ rūpasmim samanupassati. Eseva nayoti iminā attano vedanādīhi anaññattaṃ tesañcādhāraṇataṃ nissitatañca yathāvuttaṃ atidisati.

Arūpaṃ attāti kathitaṃ “vedanāvantaṃ”ti-ādīsu viya rūpena vomissakatāya abhāvato. Rūpārūpamissako attā kathito rūpena saddhiṃ sesārūpadhammaṃ attāti gahitattā. Uchedadiṭṭhi kathitā rūpādīnaṃ vināsadassanato. Tenevāha “rūpaṃ attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, attā me uppajjati ca veti cāti iccassa evamāgataṃ hoti”ti-ādi. Avasesesūti pannarasasu ṭhānesu. Sassatadiṭṭhi kathitā rūpavantādibhāvena gahitassa aniddhāritarūpattā.

Diṭṭhigatiko yaṃ vatthum attāti samanupassati, yebhuyyena taṃ niccaṃ sukhanti ca samanupassateva. Sāvako pana tappaṭikkhepena sabbe dhammā anattāti sudiṭṭhattā rūpaṃ attāti na samanupassati, tathābhūto ca aniccaṃ dukkhaṃ anattāti samanupassati, tathā vedanādayoti dassento “**na rūpaṃ attato**”ti-ādīmāha. Evaṃ bhavadiṭṭhipi avijjābhavataṇhā viya vaṭṭassa samudayoyevāti diṭṭhikathāyaṃ “**ettakena gamanaṃ hoti**”ti-ādi. Diṭṭhippahānakathāyañca “**ettakena gamanaṃ na hoti**”ti-ādi vuttaṃ.

462. Heṭṭhā vuttamatthameva pucchitattā “**theriyā paṭipucchitvā vissajjeta-bbo**”ti vatvā paṭipucchanavidhiṃ dassetuṃ “**upāsakā**”ti-ādi vuttaṃ. **Paṭipattivase-nāti** (2.0281) sakkāyanirodhagāminipaṭipadābhāvena. Sañkhatāsañkhatavasena lokiya lokuttaravasena saṅgahitāsaṅgahitavasenāti “vasenā”ti padaṃ paccekam yojetabbaṃ. Tatha kāmaṃ asaṅkhato nāma maggo natthi, kiṃ saṅkhato, udāhu asaṅkhatoti pana pucchāvasena tathā vuttaṃ? “Ariyo”ti vacaneneva maggassa lokuttarato siddhā, saṅgāhakakhandhapariyāpannānaṃ pana maggadhammā-nampi siyā lokiyatāti idha lokiyaggahaṇaṃ. Kiñcāpi saṅgahitapadameva pāḷiyaṃ āgataṃ, na asaṅgahitapadaṃ, ye pana saṅgāhakabhāvena vuttā, te saṅgahitā na hontīti **aṭṭhakathāyaṃ** asaṅgahitaggahaṇaṃ katanti daṭṭhabbaṃ. **Sañkhatoti-ādīsu** samecca sambhuyya paccayehi katoti **saṅkhato**. Tathābhūto ca taṃsamaṅgino puggalassa pubbhāgacetanāti mayhaṃ maggo aṭṭhaṅgiko hotu sattaṅgiko vāti cetitabhāvena **cetito**. Sahajātacetanāyapi cetitova tassā sahakārīkāraṇabhāvato, tato eva **pakappito āyūhito**. Paccayehi nipphāditattā **kato nibbattito** ca. **Samāpajjantena** attano santāne sammadeva āpajjantena uppādentena. Iti sattaṃhi padehi paccayanibbattitaṃyeva ariyamaggassa dasseti.

Asaṅgahito khandhānaṃ padeso etassa atthīti **maggo sappadeso**. Natthi etesaṃ padesāti **kandhā nippadesā**. Padissati etena samudāyoti hi **padeso**, avayavo. **Ayanti** maggo. **Sappadesattā** ekadesattā. **Nippadesehi** samudāyabhāvato niravasesapadesehi. Yathā nagaraṃ rajjekadesabhūtaṃ tadantogadhattā rajjena saṅgahitaṃ, evaṃ ariyamaggo kandhattayekadesabhūto tadantogadhattā tīhi

khandhehi saṅgahitoti dasseti “**nagaraṃ viya rajjenā**” ti iminā. **Sajātitoti** samānajā-titāya, samānasabhāvattā evāti attho. Ettha ca silakkhandho “nava koṭisahassāni”-ti-ādinā (visuddhi. 1.20; apa. aṭṭha. 2.55.55; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.37) vuttapabheda-vasena ceva sampattasamādānavirati-ādivasena ca gayhamāno nippadeso, maggasīlaṃ pana ājīvaṭṭhamakameva samucchedaviratimattamevāti sappadesaṃ. Samādhikkhandho parittamahaggaṭādivasena ceva upacārappanāsamādhiva-sena ca anekabhedatāya nippadeso, maggasamādhi pana lokuttarova (2.0282), appanāsamādhi evāti sappadeso. Tathā paññākkhandho parittamahaggaṭādiva-sena ceva sutamayaññādivasena ca anekabhedatāya nippadeso, maggapaññā pana lokuttarāva, bhāvanāmayā evāti sappadesā. **Attano dhammatāyāti** sahakāri-kāraṇaṃ anapekkhitvā attano sabhāvena attano balena **appetuṃ na sakkoti** vīri-yena anupatthambhitaṃ, satiyā ca anupaṭṭhitaṃ. **Paggahakiccanti** yathā kosajja-pakkhe na patitā cittaṭṭhiti, tathā paggaṇhanakiccaṃ. **Apilāpanakiccanti** yathā āra-mmaṇe na pilavati, evaṃ apilāpanakiccaṃ.

Ekato jātāti sahajātā. **Piṭṭhiṃ datvā onatasahāyo viya vāyāmo** samādhissa āra-mmaṇe appanāya visesapaccayabhāvato. **Aṃsakūṭaṃ datvā ṭhitasahāyo viya sati-**samādhissa ārammaṇe daḥhapavattiyā paccayabhāvato. **Kiriyatoti** upakārakiriyato.

Ākoṭetvāti ārammaṇaṃ āhanitvā. Tathā hi vitakko “āhananaraso” ti, yogāvaca-ro ca “kammaṭṭhānaṃ takkāhataṃ vitakkapariyāhataṃ karoti” ti vuccati. **Idhāpīti** sammādiṭṭhisāṅkappesu. **Kiriyatoti** vuttappakāra-upakārakiriyato.

Subhasukhādinimittaggāhavidhamanaṃ **catukiccasādhanam.**

Paccayattenāti sahaḷātādipaccayabhāvena. **Catukiccasādhanavasenevāti** idaṃ maggavīriyasēva gahitabhāvadassanaṃ. Tañhi ekaṃyeva hutvā catukiccaṃ yathāvutta-upakārasabhāvena ca parivāraṭṭhena parikkhāro hoti. **Maggasampayuttadhammānanti** iminā maggadhammānampi gahaṇaṃ, na taṃsampayuttaphasādīnaṃyeva. **Ekacittakkhaṇikāti** maggacittuppādasena ekacittakkhaṇikā.

Sattahi ñāṇehīti paramukkaṃsagatehi sattahi javanehi sampayuttañāṇehi, sattahi vā anupassanāñāṇehi. Ādīto sevanā **āsevanā**, tato paraṃ vaḍḍhanā **bhāvanā**, punappunaṃ karaṇaṃ **bahulīkammanti** adhippāyenāha “**aññaena cittenā**”-ti-ādi. Adhippāyavasena niddhāretvā gahetabbatthaṃ **suttaṃ neyyatthaṃ**. Yathārutavasena gahetabbatthaṃ **nītatthaṃ**. **Evaṃ santeti** yadi idaṃ suttaṃ nītatthaṃ, āsevanādi ca viṣuṃ viṣuṃ cittehi hoti, evaṃ sante. Āsevanādi nāma cittassa anekavāraṃ uppattiyā hoti (2.0283), na ekavāramevāti āha “**ekaṃ cittaṃ**”-ti-ādi. Tatrāyaṃ saṅkhepattho- āsevanāvasena pavattamānaṃ cittaṃ sucirampi kālaṃ āsevanāvaseneva pavatteyya, tathā bhāvanābahulīkammavasena pavattamānānīpi, na cettha ettakāneva cittāni āsevanāvasena pavattanti, ettakāni bhāvanāvasena, bahulīkammavasenevāti niyamo labbhati. Iti anekacittakkhaṇika-ariyamaggaṃ vadantassa dunnivāriyovāyaṃ doso. Yathā pana pubbhāgepi nānācittesu pavattapariññādikiccānaṃ sammādiṭṭhi-ādīnaṃ paṭivedhakāle yathārahaṃ catukiccasādhanāṃ, ekacittakkhaṇikā ca pavatti, evaṃ vipassanāya pavattābhisaṅkhārasena āsevanābhāvanābahulīkammāni paṭivedhakāle ekacittakkhaṇikāneva hontīti vadantānaṃ ācariyānaṃ na koci doso āsevanādihi kātabbakiccassa tadā ekacittakkhaṇeyeva sījhanato. Tenāha “**ekacittakkhaṇikāvā**”-ti-ādi. **Sace sañjānā-tīti** sace saññattīṃ gacchati. **Yāguṃ pivāhīti uyyojetabbo** dhammasākacchāya abhabbhāvatoti adhippāyo.

463. Puññābhisaṅkhārādīsūti ādi-saddena kāyasañcetanādi lakkhaṇe kāyasaṅkhārādikepi saṅgaṇhāti, na apuññāneñjābhisaṅkhāre eva. **Kāyapaṭibaddhattā kāyena saṅkharīyati**, na kāyasamuṭṭhānattā. Cittasamuṭṭhānā hi te dhammāti. **Nibbattīyatīti** ca idaṃ kāye sati sabbhāvaṃ, asati ca abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Vācanti vacīghosaṃ**. **Saṅkharotīti** janeti. Tenāha “**nibbatteti**”-ti. Na hi taṃ vitakka-vicārarahitacittaṃ vacīghosaṃ nibbattetuṃ sakkoti. **Cittapaṭibaddhattāti** etena cittassa nissayādipaccayabhāvo cittaṃsaṅkhārasaṅkharāṇanti dasseti. **Aññaamañña-missāti** atthato bhinnāpi kāyasaṅkhārādivacanavacanīyabhāvena aññaamañña-missitā abhinnā viya, tato eva **ālulitā** saṃkiṇṇā **avibhūtā** apākaṭā **duddīpanā** duviññāpayā. **Ādānaggahaṇamuñcanacopanānīti** yassa kassaci kāyena ādātabbassa ādānasaṅkhātāṃ gahaṇaṃ, viṣajjanasaṅkhātāṃ muñcanaṃ, yathātathācalanasaṅkhātāṃ copananti imāni **pāpetvā** sādhetvā **uppannā**. Kāyato pavattā saṅkhārā, kāyena saṅkharīyantīti ca **kāyasaṅkhārātveva vuccanti**. **Hanusamcapananti** hanusañcalanaṃ. **Vacībhedanti** vacānicchāraṇaṃ. Vācaṃ saṅkharontīti katvā idha **vacī-saṅkhārātveva vuccanti**.

464. Samāpajjissanti (2.0284) padaṃ nirodhassa āsannānāgatabhāvavisayaṃ āsannaṃ vajjetvā dūrassa gahaṇe payoḷānābhāvato. Nirodhapādakassa nevasaññānāsaññāyatana-cittassa ca gahaṇato paṭṭhāya nirodhaṃ samāpajjati nāmāti

adhippāyena “**padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito**” ti vuttaṃ. **Tathā cittaṃ bhāvitaṃ hotīti** ettha addhānaparicchedacittaggahaṇaṃ itaresaṃ nānantariyabhāvato. Na hi baladvayaññāsaññāsamādhicariyānaṃ vasībhāvāpādanacittehi vinā addhānaparicchedacittaṃ acittakabhāvāya hoti.

Sesasañkhārehi kāyasañkhāracittasañkhārehi. **Dutiyajjhāneyeva nirujjhati** anuppattinirodhena. Itaresupi eseva nayo. **Vuṭṭhahissanti** padaṃ vuṭṭhahanassa āsannānāgatabhāvavisayaṃ āsannaṃ vajjetvā dūrassa gahaṇe payojanābhāvato. Nirodhato vuṭṭhānassa ca cittuppādena paricchinnattā tato oramevāti āha “**padadvayena antonirodhakālo kathito**” ti. **Tathā cittaṃ bhāvitaṃ hotīti** yathā yathāparicchinnakālemeva acittakabhāvo, tato paraṃ sacittakabhāvo hoti, tathā nirodhassa parikammacittaṃ uppāditaṃ hoti.

Paṭisañkhāti paṭisañkhāya idameva kātabbaṃ jānitvā appavattimattaṃ. **Samāpajjantīti** acittakabhāvaṃ sampadeva āpajjanti. Atha kasmā sattāhameva samāpajjantīti? Yathākālaparicchedakaraṇato, tañca yebhuyyena āhārūpajīvīnaṃ sattānaṃ upādinna kapavattassa ekadivasaṃ bhuttāhārassa sattāhameva yāpanato.

Sabbā phalasaṃpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti idaṃ natthīti āha “**samuṭṭhāpetī**” ti. Yā pana na samuṭṭhāpeti, taṃ dassento “**imassa pana ...pe... na samuṭṭhāpetī**” ti āha. Tattha **imassāti** idha pāḷiyaṃ vuttanirodhasamāpajjanabhikkhuno. Tassa pana phalasaṃpatti catutthajjhānikāvāti niyamo natthīti āha “**kiṃ vā etenā**” ti-ādi. **Abbohārikāti** sukhumattabhāvappattiyā “atthī” ti voharituṃ asakkuṇeyyāti keci. Nirodhassa pana pādakabhūtāya catutthajjhānādisamādhicariyāya vasena acatutthajjhānikāpi nirodhānantaraphalasaṃpatti assāsapassāse (2.0285) na samuṭṭhāpetīti abhāvato eva te abbohārikā vuttā. Evañca katvā sañjivattheravattumhi ānītasamāpattiphalanidassanampi suṭṭhu upapajjati. Tenāha “**bhavaṅgasamayenevetam kathitan**” ti. **Kiriyamayapavattavaḷaṅjanakāleti** ettha kiriyamayapavattaṃ kāyavacivīññattivipphāro, tassa vaḷaṅjanakāle pavattanasamaye. **Vācaṃ abhisañkhātuṃ na sakkonti** aviññattijanakattā tesam vitakkavicārānaṃ.

Saguṇenāti sarasena, sabhāvenāti attho. **Suññatā nāma phalasaṃpatti** rāgādīhi suññatā. Tathā rāganimittādīnaṃ abhāvā **animittā**, rāgapaṇidhi-ādīnaṃ abhāvā **appaṇihitāti** āha “**animitta-appaṇihitesupi eseva nayo**” ti. Animittaṃ appaṇihitañca nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannaphalasaṃpattiyā phasso animitto phasso appaṇihito phasso nāmāti imamatthaṃ “**eseva nayo**” ti iminā atidisati.

Attasuññatādassanato anattānupassanā suññatā, niccanimittugghāṭanato aniccānupassanā animittā, sukhaṇidhipaṭikkhepato dukkhānupassanā appaṇihitāti āha- “**suññatā ...pe... vipassanāpi vuccatī**” ti. **Aniccato vuṭṭhātīti** sañkhārānaṃ aniccākāraggāhīniyā vuṭṭhānagāminiyā parato ekatovuṭṭhāna-ubhatovuṭṭhānehi nimittapavattato vuṭṭhāti. **Aniccato pariggahetvāti** ca idaṃ “na ekantikaṃ evampi hotī” ti katvā vuttaṃ. Esa nayo sesesupi. Appaṇihitavipassanāya maggoti-ādinā, suññatavipassanāya maggoti-ādinā ca yojanaṃ sandhāyāha “**eseva nayo**” ti. **Vikappo āpajjeyya** āgamanassa vavattānassa abhāvena avavattānakarattā. **Evañhi tayo phassā phusantīti** evaṃ saguṇato ārammaṇato ca nāmalābhe suññā-

tādināmakā tayo phassā phusantīti aniyamavacanaṃ. **Sameti** yujjati ekasseva phassassa nāmatayayogato.

Sabbasaṅkhatavivittatāya **nibbānaṃ viveko nāma** upadhivivekoti katvā. **Ninnatā** tappaṭipakkhavimukhassa tadabhimukhatā. **Poṇatā** onamanaṃ, **pabbhāratā** tato vissaṭṭhabhāvo.

465. Cakkhādito rūpādīsu pavattarūpakāyato uppajjanato **pañcadvārikaṃ sukhaṃ kāyikaṃ nāma, manodvārikaṃ** cetophassajātāya **cetasikaṃ** (2.0286) **nāma. Sabhāvaniddeso** sukhayatīti katvā. **Madhurabhāvadīpakanti** iṭṭhabhāvajojanaṃ. **Vedayitabhāvadīpakanti** vedakabhāvavibhāvakaṃ. Vedanā eva hi paramatthato ārammaṇaṃ vedeti, ārammaṇaṃ pana veditabbanti. Dukkanti sabhāvaniddesoti-evamādi-atthavacanaṃ sandhāyāha “**eseva nayo**” ti. **Ṭhitisukhāti** ṭhitiyā dharamānatāya sukhā, na ṭhitikkhaṇamattena. Tenāha “**atthibhāvo sukhan**” ti. **Vipariṇāmadukkhāti** vipariṇamanaṃna vigamaṇena dukkhā, na nirodhakkhaṇena. Tenāha “**natthibhāvo dukkhan**” ti. Apariññātavatthukānañhi sukhavedanuparamo dukkhato upaṭṭhāti. Svāyamattho piyavippayogena dīpetabbo. **Ṭhitidukkhā vipariṇāmasukhāti** etthāpi eseva nayo. Tenāha “**atthibhāvo dukkhaṃ, natthibhāvo sukhan**” ti. Dukkavedanuparamo hi sattānaṃ sukhato upaṭṭhāti. Evañhi vadanti-“tassa rogassa vūpasameṇa aho sukhaṃ jātan” ti. **Jānanabhāvoti** yāthāvasabhāvato avabujjanaṃ. Adukkhamasukhañhi vedanaṃ jānantassa sukhaṃ hoti tassa sukhumbhāvato, yathā tadanā dhamme salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca sammadeva avabodho paramaṃ sukhaṃ. Tenevāha-

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;

labhati pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan” ti. (dha. pa. 374);

Ajānanabhāvoti ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo. Dukkhañhi sammohavihāroti. Aparo nayo **jānanabhāvoti** jānanassa ñāṇassa sabbhāvo. Ñāṇasampayuttā hi ñāṇopanissayā ca adukkhamasukhā vedanā sukhā iṭṭhākārā. Yathāha “iṭṭhā ceva iṭṭhaphalā cā” ti. **Ajānanabhāvo dukkhanti** ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Katamo anusayo anusetī Ti kāmārāgānusayādīsu sattasu anusayesu katamo anusayo anusayavasena pavattati? Appahīnabhāvena hi santāne anusayantīti **anusayā**, anurūpaṃ kāraṇaṃ labhitvā uppajjantīti attho. Etena kāraṇalābhe sati uppajjanārahataṃ nesaṃ dassitā. Appahīnā hi kilesā kāraṇalābhe sati uppajjanti. Tenāha “**appahīnaṭṭhena sayito viya hoti**” ti. Te ca nipariyāyato (2.0287) anāgatā kilesā daṭṭhabbā, atītā paccuppanā ca taṃsabhāvattā tathā vuccanti. Na hi dhammānaṃ kālabhedena sabhāvabhedo atthi. Yadi appahīnaṭṭho anusayaṭṭho, nanu sabbepi kilesā appahīnā anusayā bhavēyyunti? Na mayaṃ appahīnatāmatteṇa anusayaṭṭhaṃ vadāma, atha kho pana appahīnaṭṭhena thāmagatā kilesā anusayā. Idaṃ thāmagamaṇaṃcā rāgādīnameva āveṇiko sabhāvo daṭṭhabbo, yato abhidhamme- “thāmagataṃ anusayaṃ pajahati” ti vuttaṃ. **Soti rāgānusayo. Appahīno** Ti appahīnabhāvamukhena anusayanaṭṭhamāha. So ca apariññātakkhandaṃ havatthuto, pariññātesu patiṭṭhaṃ na labhati. Tenāha “**na sabbāya sukhāya vedanāya so appahīno**” ti. Ārammaṇavasena cāyaṃ anusayaṭṭho adhippeto. Tenāha

“na sabbam sukham vedanam ārabha uppajjati attho” ti.

Vatthuvasenapi pana anusayaṭṭho veditabbo, yo “bhūmiladdhan”ti vuccati. Tena hi **aṭṭhakathāyam** (visuddhi. 2.834) vuttaṃ-

“Bhūmiti vipassanāya ārammaṇabhūtā tebhūmakā pañcakkhandhā. Bhūmiladdham nāma tesu khandhesu uppattirahaṃ kilesajātaṃ. Tena hi sā bhūmiladdhā nāma hoti, tasmā bhūmiladdhanti vuccati, sā ca kho na ārammaṇavasena. Ārammaṇavasena hi sabbepi atītānāgate pariññātepi ca khīṇāsavānaṃ khandhe ārabha kilesā uppajjanti mahākaccāna-uppalavaṇṇādīnaṃ khandhe ārabha soreyyasetṭhinandamāṇavakādīnaṃ viya. Yadi ca taṃ bhūmiladdham nāma siyā, tassa appaheyyato na koci bhavamūlaṃ pajaheyya, vatthuvaseṇa pana bhūmiladdham veditabbaṃ. Yattha yattha hi vipassanāya apariññātā khandhā uppajjanti, tattha tattha uppādato pabhuti tesu vaṭṭamūlaṃ kilesajātaṃ anuseti. Taṃ appahīnaṭṭhena bhūmiladdhanti veditabban”ti-ādi.

Esa nayo sabbatthāti iminā “na sabbāya dukkhāya vedanāya so appahīno, na sabbam dukkham vedanam ārabha uppajjati”ti-ādiṃ atidisati. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. “Yo anusayo yattha anuseti (2.0288), so pahīyamāno tattha pahīno nāma hoti”ti tattha tattha pahānapucchā, taṃ sandhāyāha **“kiṃ pahātabbanti ayaṃ pahānapucchā nāmā”** ti.

Ekeneva byākaraṇenāti “idhāvuso, visākha, bhikkhu

vivicceva kāmehi”ti-ādinā (ma. ni. 1.374) ekeneva vissajjanena. **Dve pucchāti** anu-sayapucchā pahānapucchāti dvepi pucchā vissajjesi. “Rāgaṃ tena pajahati”ti idamekaṃ vissajjanam, “na tattha rāgānusayo anuseti”ti idamekaṃ vissajjanam, pucchānukkamañcetha anādiyitvā pahānakkamena vissajjanā pavattā. **“Dve pucchā vissajjesi”**ti saṅkhepato vuttamattham vivarituṃ **“idhā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tathāvikkhambhitameva katvāti** iminā yo rāgaṃ vikkhambhetvā puna uppajjituṃ appadānato tathāvikkhambhitameva katvā maggena samugghātetī, tassa vasena “rāgaṃ tena pajahati, na tattha rāgānusayo anuseti”ti vattabbanti dasseti. Kāmoghādīhi catūhi oghehi saṃsārabhavogheneva vā vegasā vuyhamānesu sattesu taṃ uttaritvā pattabbaṃ, tassa pana gādhabhāvato **paṭiṭṭhānabhūtaṃ**. Tenāha bhagavā- “tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti (saṃ. ni. 4.238; itivu. 69; pu. pa. 187).

Suññatādibhedena anekabhedattā pāḷiyam “anuttareṣū”ti bahuvacananidde-soti **“anuttarā vimokkhā”**ti vatvā puna tesam sabbesampi arahattabhāvasāma-ññaena **“arahatte”**ti vuttaṃ. Visaye cetam bhummaṃ. **Patthanaṃ paṭṭhapentassāti** “aho vatāhaṃ arahattaṃ labheyyan”ti patthanaṃ upaṭṭhapentassa, patthenta-ssāti attho. **Paṭṭhapentassāti** cetha hetumhi **antasaddo**. Kathaṃ pana arahattavi-sayā patthanā uppajjati? Na kāci arahattaṃ ārammaṇam katvā patthanā uppajjati anadhigatattā avisayabhāvato. Parikappitarūpaṃ pana taṃ uddissa patthanā uppajjati. **“Uppajjati pihāpaccayā”**ti vuttaṃ paramparapaccayataṃ sandhāya, ujukaṃ pana paccayabhāvo natthīti vuttaṃ **“na patthanāya paṭṭhapanamūlakaṃ uppajjati”**ti. **Idam pana sevitabbaṃ domanassaṃ** akusalappahānassa kusalābhi-vuḍḍhiyā ca nimittabhāvato. Tenāha bhagavā- “domanassampāhaṃ, devāna-minda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī”ti (dī. ni. 2.359-362). Tīhi māsehi sampajjanakā **temāsikā** (2.0289). Sesapadadvayepi eseva nayo. **Imasmim vāreti** imasmim pavāraṇavāre. **Visuddhipavāraṇanti** “parisuddho ahan”ti evaṃ pavattaṃ visuddhipavāraṇam. Arahantānameva hesa pavāraṇā.

Na kadāci pahātabbassa pahāyakatā atthīti dassento **“na domanassena vā”**ti-ādimṃ vatvā pariyāyentaṃ vuttaṃ, taṃ vibhāvento **“ayaṃ panā”**ti-ādimāha. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ parato vitthārena āgamissati. **Paṭipadaṃ gahetvā** patthanaṃ katvā patthanaṃ ṭhapetvā. **Paṭisañcikkhatīti** ovādavasena attānaṃ samuttejento katheti. **Sīlena hīnaṭṭhānanti** aññehi arahattāya paṭipajjantehi sīlena hīnaṭṭhānaṃ kiṃ tuyhaṃ atthīti adhippāyo. **Suparisuddhanti** akhaṇḍādibhāvato sudhotajātimaṇi viya suṭṭhu parisuddhaṃ. **Supaggahitanti** kadācipi saṅkocābhā-vato vīriyaṃ suṭṭhu paggahitaṃ. **Paññāti** vipassanāpaññā paṭipakkhehi anadhibhū-tatāya akuṇṭhā tikkhavisadā saṅkhārānaṃ sammāsane **sūrā hutvā vahati** pava-ttati. **Pariyāyenāti** tassa domanassassa arahattupanissayatāpariyāyena. Āramma-ṇavasena anusayanaṃ idhādhippetanti āha **“na taṃ ārabha uppajjati”**ti. Anuppa-jjanamettha pahānaṃ nāmāti vuttaṃ **“pahīnova tattha paṭighānusayoti attho”**ti. Tatiyajjhānena vikkhambhetabbā avijjā, sā eva ariyamaggena samucchindiyatīti **“avijjānusayam vikkhambhetvā”**ti-ādi vuttaṃ, anusayasadisatāya vā. “Rāgānu-sayam vikkhambhetvā”ti etthāpi eseva nayo. **Catutthajjhāne nānuseti nāma** tattha

kātabbakiccākaraṇato.

466. Tasmāti paccanīkattā sabhāvato kiccato paccayato cāti adhippāyo. **Visabhā-gapaṭibhāgo kathito** “kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā”ti-ādīsu viya. **Andhakārāti** andhakārasadisā appakā sabhāvato. **Avibhūtā** apākaṭā anoḷārikabhāvato. Tato eva **duddīpanā** duviññāpanā. **Tādisāvāti** upekkhāsadisāva. Yathā upekkhā sukhadukkhāni viya na oḷārikā, evaṃ avijjā rāgadosā viya na oḷārikā. Atha kho andhakārā avibhūtā duddīpanā duviññāpanāti attho. **Sabhāgapaṭibhāgo kathito** “paṇidhi paṭighoso”ti-ādīsu viya. **Yattakesu ṭhānesūti** dukkhādīsu yattakesu ṭhānesu, yattha vā ñeyyaṭṭhānesu. **Visabhāgapaṭibhāgoti** andhakārassa (2.0290) viya āloko vighātakapaṭibhāgo. **Vijjāti** maggañāṇaṃ adhippetamaṃ, **vimuttīti** phalanti āha **“ubhopete dhammā anāsavā”**ti. **Anāsavatṭhenāti**-ādīsu paṇītatṭhenāti pi vattabbaṃ. Sopi hi vimuttinibbānānaṃ sādharmaṇo, vimuttiyā asaṅkhataṭṭhena nibbānassa visabhāgatāpi labbhateva. **Pañhaṃ atikkamivā gatosi**, apucchi-tabbaṃ pucchantoti adhippāyo. **Pañhānaṃ paricchedapamaṇaṃ gahetuṃ** yutta-ṭṭhāne aṭṭhatvā tato paraṃ pucchanto **nāsakkhi** pañhānaṃ pariyantaṃ gahetuṃ. **Appaṭibhāgadhammassāti** nippariyāyato sabhāgapaṭibhāgena appaṭibhāgadhammassa. Anāgatādipariyāyena nibbānassa sabhāgapaṭibhāgo vutto, visabhāge ca attheva saṅkhatadhammā, tasmā nippariyāyato kiñci sabhāgapaṭibhāgaṃ sandhāya pucchati katvā **“accayāsī”**ti-ādi vuttaṃ. Asaṅkhatassa hi appaṭiṭṭhassa ekantaniccassa sato nibbānassa kuto nippariyāyena sabhāgassa sambhavo. Tenāha **“nibbānaṃ nāmetan”**ti-ādi.

Viraddhoti ettha sabhāgapaṭibhāgaṃ pucchissāmīti nicchayābhāvato pucchita-matthaṃ virajjhivāva pucchi, na ajānitvāti attho. Etena heṭṭhā sabbapucchā diṭṭha-saṃsandananayena jānitvāva pavattāti dīpitaṃ hoti. Therī pana taṃ taṃ pucchita-matthaṃ sabhāvato vibhāventī satthu desanāñāṇaṃ anugantvāva vissajjesi. **Nibbā-nogadhanti** nibbānaṃ ogāhitvā ṭhitaṃ nibbānantogadhaṃ. Tenāha **“nibbānabbha-ntaraṃ nibbānaṃ anupaviṭṭhan”**ti. **Assāti** brahmacariyassa.

467. Paṇḍiccena samannāgatāti ettha vuttapaṇḍiccaṃ dassetuṃ **“dhātukusalā”**-ti-ādi vuttaṃ. Tenevāha- “kittāvatā nu kho, bhante, paṇḍito hoti? Yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti, āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānā-ṭṭhānakusalo ca. Ettāvatā nu kho, ānanda, bhikkhu paṇḍito hoti”ti (ma. ni. 3.124). **Paññāmahattaṃ** nāma theriyā asekkhappaṭisambhidappattāya paṭisambhidāyo pūretvā ṭhitatāti taṃ dassetuṃ **“mahante atthe”**ti-ādi vuttaṃ. **Rājayuttehīti** rañño kamme niyuttapurisehi. **Āhaccavacanenāti** satthārā karaṇādīni āhanitvā pavattita-vacanena. Yadettha atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyya-meva.

Cūḷavedallasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Cūḷadhammasamādānasuttavaṇṇanā

468. Dhammoti (2.0291) **gahitagahaṇānī**ti dhammo vā hotu itaro vā, dhammoti paggahitaggāhappavattā cariyāva. **Āyūhanakkhaṇeti** tassa dhammoti gahitassa pavattanakkhaṇe. **Sukhanti** akicchaṃ. Tenāha “**sukaran**”ti. **Dukkhavipākanti** aniṭṭhaphalavipaccanaṃ.

469. Yathā cakkhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ yathāsakaṃ visayaggahaṇaṃ sabhāvasiddhaṃ, evaṃ manasopi. Te ca visayā iṭṭhākārato gahaṇe na koci doso, purisattabhāve na ca te dosaṃ pavattenti ayaṃ tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīti āha “**vatthukāmesupi kilesakāmesupi doso natthi**”ti, assādetvā visayaparibhoge natthi ādīnavo, tappaccayā na koci antarāyoti adhippāyo. **Pātabyataṃ āpajjanti** paribhuñjanakataṃ upagacchanti. Paribhogattho hi ayaṃ **pā**-saddo kattusādhano ca **tabya**-saddo, yathārucci paribhuñjanti attho. Kilesakāmopi assādiyamāno vatthukāmantogadhoyeva, kilesakāmasena pana nesaṃ assādetabbaṭāti āha “**vatthukāmesu kilesakāmena pātabyatan**”ti. **Kilesakāmenāti** karaṇatthe karaṇavacanaṃ. **Pātabyataṃ paribhuñjitabbatanti** etthāpi kattuvaseva attho veditabbo. **Moḷiṃ katvāti** veṇibandhavasena moḷiṃ katvā. **Tāpasaparibbājikāhīti** tāpasapabbajjūpagatāhi. **Pariññaṃ paññapenti**ti idaṃ “pahānamāhaṃsū”ti pada-sseva vevacanti “**pahānaṃ samatikkamaṃ paññapenti**”ti vuttaṃ. Tena kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammāti yāthāvato parijānanaṃ idha “pahāna”ti adhippettaṃ, na vinābhāvamattanti dasseti. **Māluvāsipāṭikāti** māluvāvidalaṃ māluvāphale poṭṭalikā. **Santāsaṃ āpajjeyyāti** sāle adhipatthadevatāya pavattiṃ gahetvā vuttaṃ. Tadā hi tassā evaṃ hoti. **Koṇḍārapattasādisehīti** mahākoṇḍārapattasāṇṭhānehi. Saṇṭhānavasena hettaṃ vuttaṃ, māluvāpattā pana koṇḍārapattehi mahantatarāni ceva ghanatarāni ca honti. Vipulabahughanagarupattatāya **mahantaṃ bhāraṃ janetvā. Sāti** māluvālatā. **Oghanti** heṭṭhato olambanahetubhūtaṃ ghanabhāvaṃ.

Andhavanasubhagavanaggahaṇaṃ (2.0292) tesaṃ abhilakkhitabhāvato. **Nālike-rādīsu** tiṇajātīsu. Khādanupalakkhaṇaṃ upacikānaṃ uṭṭhahanaggahaṇanti āha “**uṭṭhaheyyun**”ti. **Keḷiṃ karontī viyāti** vilambananadī viya keḷiṃ karontī. Idāni ahaṃ taṃ ajjhottharinti pamodamānā viya ito cito ca vipphandamānā **vilambanti. Samphassopi sukho** mudutaluṇakomalabhāvato. **Dassanampi sukhaṃ** ghanabahalapattasamhatatāya. **Somanassajātāti** pubbe anussavavasena bhavanavināsabhayā santāsaṃ āpajji, idāni tassā sampattidassanena palobhitā somanassajātā ahosi.

Viṭabhiṃ kareyyāti ātānavitānavasena jaṭenti jālaṃ kareyya. Tathābhūtā ca ghanapattasañchannatāya chattasadisī hotīti āha “**chattākārena tiṭṭheyyā**”ti. **Sakalaṃ rukkhanti** upari sabbasākhāpasākhāṃ sabbarukkhāṃ. **Bhassamānāti** paliveṭṭhanavaseneva otaramānā. **Yāva mūlā otiṇṇasākhāhīti** māluvā bhārena onamitvā rukkhassa yāva mūlā otiṇṇasākhāhi puna abhiruhamānā. **Sabbasākhāti** heṭṭhā majjhe upari cāti sabbāpi sākāyo paliveṭṭhenti. **Saṃsibbitvā** jālasantānakanīyāmena jaṭetvā. Evaṃ aparāparaṃ saṃsibbanena **ajjhottharanti. Sabbasākhā heṭṭhā katvā sayamaṃ upari ṭhatvā** mahābhārabhāvena **vāte vā vāyante deve vā vassante padāleyya. Sākhaṭṭhakavimānanti** sākāpaṭibaddhaṃ vimānaṃ. Yasmā idha sathārā “seyyathāpi, bhikkhave”ti-ādīnā bhūtapubbameva vatthu upamābhā-

vena āhaṭaṃ, tasmā “**idaṃ pana vimānaṃ**” ti-ādi vuttaṃ.

471. Bahalarāgasabhāvoti paccavekkhaṇāhi nīharituṃ asakkuṇeyyatāya balavā hutvā abhibhavanarāgadhātuko. **Rāgajanti** rāganimittajātaṃ. **Diṭṭhe diṭṭhe ārammaṇeti** diṭṭhe diṭṭhe visabhāgārammaṇe. **Nimittaṃ gaṇhātīti** kilesuppattiyā kāraṇabhūtaṃ anubyañjanaso nimittaṃ gaṇhāti, sikkhāgāravena pana kilesehi nissitaṃ maggaṃ na paṭipajjati, tato eva ācariyupajjhāyehi āṇattaṃ daṇḍakammaṃ karoteva. Tenāha “**na tveva vītikkamaṃ karotī**” ti. **Hatthaparāmāsādīnīti-**“ehi tāva tayā vuttaṃ mayā vuttañca amutra gantvā vīmaṃsissāmā” ti-ādinā hatthaggahaṇādīni karonto, na karuṇāmettānidānavasena. **Mohajātikoti** bahalamo-
hasabhāvo.

472. Kammaniyāmenāti (2.0293) purimajātisiddhena lobhussadatādiniyamitena kammaniyāmena. Idāni taṃ lobhussadatādiṃ vibhāgena dassetuṃ “**yassa hī**” ti-ādi āradhamaṃ. Tatha **kammāyūhanakkhaṇeti** kammakaraṇavelāya. **Lobho balavāti** tajjāya sāmaggīyā sāmattiyaṭo lobho adhiko hoti. **Alobho mandoti** tappaṭipakkho alobho dubbalo hoti. Kathaṃ panete lobhālobhā aññamaññaṃ ujuvipaccanīkabhūtā ekakkhaṇe pavattanti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ “ekakkhaṇe pavattanti” ti, nīkantikkhaṇaṃ pana āyūhanakkhaṇameva katvā evaṃ vuttaṃ. Esa nayo sesesu. **Pariyādātunti** abhibhavituṃ na sakkoti. Yo hi “evaṃsundaraṃ evaṃvipulaṃ evaṃmahagghaṇca na sakkā parassa dātun” ti-ādinā amuttacāgatādivasena pavattāya cetaṇāya sampayutto alobho sammadeva lobhaṃ pariyādātuṃ na sakkoti. Dosamohānaṃ anuppattiyaṃ tādīsapaccayalābheneva **adosāmohā balavanto**. **Tasmāti** lobhādosāmohānaṃ balavabhāvato alobhadosa-mohānañca dubbalabhāvatoti vuttameva kāraṇaṃ paccāmasati. **Soti** taṃsa-maṅgī. **Tena kammenāti** tena lobhādi-upanissayavatā kusalakammunā. **Sukhasīloti** sakhilo. Tamevatthaṃ **akkodhanoti** pariyāyena vadati.

mohaṃ pariyādātuṃ sakkotīti evaṃ yathārahaṃ paṭhamavāre vuttanayeneva ati-
Mandā alobhādosā lobhadose pariyādātuṃ na sakkonti, **amoho pana balavā**
mohaṃ pariyādātuṃ sakkotīti evaṃ yathārahaṃ paṭhamavāre vuttanayeneva ati-
desattho veditabbo. **Purimanayenevāti** pubbe vuttanayānusārena. **Duṭṭhoti**
kodhano. **Dandhoti** mandamañño. **Sukhasīlakoti** sukhasīlo.

Ettha ca lobhavasena, dosamoha-lobhadosa-lobhamoha-dosamoha-lobhadosa-
mohavasenāti tayo ekakā, tayo dukā, eko tikoti lobhādi-ussadavasena akusala-
pakkhe eva satta vārā, tathā kusalapakkhe alobhādi-ussadavasenāti cuddasa
vārā labbhanti. Tattha alobhadosa-mohā, alobhādosamohā, alobhadosa-mohā bala-
vantoti āgatehi kusalapakkhe tatiyadutiya-paṭhamavārehi dosussadamohussada-
dosamohussadavārā gahitā eva honti. Tathā (2.0294) akusalapakkhe lobhādosā-
mohā, lobhadosa-mohā, lobhādosamohā balavantoti āgatehi tatiyadutiya-paṭha-
mavārehi adosussada-amohussada-adosa-mohussadavārā gahitā evāti akusalakusa-
lapakkhesu tayo tayo vāre antogadhe katvā aṭṭheva vārā dassitā. Ye pana ubhaya-
sammissatāvasena lobhālobhussadavārādayo apare ekūnapaññāsa vārā kāmaṃ
dassetabbā, tesam asambhavato eva na dassitā. Na hi “ekasmiṃ santāne anta-
rena avatthantaraṃ lobho ca balavā alobho cā”ti-ādi yujjati. Paṭipakkhavasena
vāpi etesaṃ balavadubbababhāvo saha-jātadhammasena vā. Tattha lobhassa
tāva paṭipakkhavasena anabhibhūtatāya balavabhāvo, tathā dosamohānaṃ ado-
sāmohehi. Alobhādīnaṃ pana lobhādi-anabhibhavanato. Sabbesañca samānā-jā-
tiyasamadhibhuyya pavattivasena saha-jātadhammato balavabhāvo. Tena vuttaṃ
aṭṭhakathāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.472)- “lobho balavā, alobho mando. Adosa-mohā
balavanto, dosamohā mandā”ti-ādi, so ca nesaṃ mandabalavabhāvo purimūpani-
ssayato tathā āsayassa paribhāvitatāya veditabbo. Tenevāha “**kammaniyāme-
nā**”ti. Sesam vuttanayattā suviññeyyamevāti.

Cūladhammasamādānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā

473. Evaṃ idāni vuccamānākāro kāmo kāmanaṃ icchā etesanti **evaṃkāma**.
Evaṃ chando chandanaṃ rocanaṃ ajjhāsayo etesanti **evaṃchandā**. Abhimukhaṃ,
abhinivissa vā pakārehi eti upagacchatīti adhippāyo, laddhi. Sā hi laddhabba-
vatthum abhimukhaṃ “evametan”ti abhinivisanti tena tena pakārena upagacchati,
hatthagataṃ katvā tiṭṭhati na vissajjeti. Evaṃ vuccamānākāro adhippāyo etesanti
evaṃ-adhippāyā. Bhagavā mūlaṃ kāraṇaṃ etesaṃ yāthāvato adhigamāyāti **bhaga-
vaṃmūlakā**. Tenāha “**bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭi-
vijjhāmā**”ti. **Amhākaṃ Dhammāti** (2.0295) tehi attanā adhigantabbatāya vuttaṃ.
Sevitabbānañhi yāthāvato adhigamaññāṇāni adhigacchanakasambandhīni, tāni ca
sammāsambuddhamūlakāni anaññavisayattā. Tenāha “**pubbe kassapasambu-**

ddhenā”ti-ādi. Bhagavā netā tesanti **bhagavaṃnettikā**. **Netā**ti sevitabbadhamme vineyyasantānaṃ pāpetā. **Vinetā**ti asevitabbadhamme vineyyasantānato apanetā. Tadaṅgavinayādivasena vā **vinetā**. **Anunetā**ti ime dhammā sevitabbā, ime na sevitabbāti ubhayasampāpanāpanayanatthaṃ paññāpetā. Tenāha **“yathāsabhāvato”**ti-ādi.

Paṭisaranti etthāti paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti **bhagavaṃpaṭisaraṇā**. Paṭisarati sabhāvasampaṭivedhavasena paccekamupagacchatīti vā paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti **bhagavaṃpaṭisaraṇā**. **Paṭivedhavasena**ti paṭivijhitabbatāvasena. Asatipi mukhe atthato evaṃ vadanto viya hotīti āha **“phasso āgacchati, ahaṃ bhagavā kiṃ nāmo”**ti. **Paṭibhātū**ti ettha paṭi-saddāpekkhāya “bhagavantā”ti upayogavacanaṃ, attho pana sāmivacanavaseneva veditabboti dassento āha **“bhagavato”**ti **paṭibhātū**ti ca bhagavato bhāgo hotu. Bhagavato hi esa bhāgo, yadidaṃ dhammassa desanā, amhākaṃ pana bhāgo savananti adhippāyo. Keci pana **paṭibhātū**ti padissatūti atthaṃ vadanti, ñāṇena dissatu, desiyatūti vā attho. **Upaṭṭhātū**ti ca ñāṇassa paccupaṭṭhātu.

474. Nissayitabbeti attano santāne uppādanavasena apassayitabbe. Tatiyacatuttadhammasamādānāni hi apassāya sattānaṃ etarahi āyatiñca sampattiyo abhivaḍḍhanti. **Bhajitabbeti** tasseva vevacanaṃ. **Sevitabbeti** vā sappurisupassayasadhammassavanayonisomanasikāre sandhāyāha. **Bhajitabbeti** tappaccaye dānādipuññadhamme.

475. Upaṭṭipāṭi-ākārenāti paṭhamaṃ saṃkilesadhamme dassetvā pacchā vodānadhammadassanaṃ satthu desanāpaṭipāṭi, yathā- “vāmaṃ muñca, dakkhiṇaṃ gaṇhā”ti (dha. sa. aṭṭha. 498; visuddhi. mahāṭī. 1.14), tathā upaṭṭipāṭipakārena, sā ca kho purimesu dvīsu dhammasamādānesu (2.0296), pacchimesu pana paṭipāṭiyāva mātikā paṭṭhapitā. **Yathādhammarasenevā**ti pahātābbapahāyakadhammānaṃ yathāsabhāveneveva. Sabhāvo hi yāthāvato rasitabbato jānitabbato “raso”-ti vuccati. Paṭhamaṃ pahātābbadhamme dassetvā tadanantaraṃ “ime dhammā etehi pahīyanti”ti pahāyakadhammadassanaṃ desanānupubbī. **Gahaṇaṃ** ādiyanaṃ attano santāne uppādanaṃ.

478. Vadhadaṇḍādīhi bhītaṃ upasaṅkamane, micchā caritvā tathā apagamane ca pubbāparacetanānaṃ vasena micchācāro dukkhavedano hoti, tathā issānindādīhi upaddutassa aparacetanāvasena, evaṃ abhijjhāmicchādiṭṭhīsipi yathārahaṃ veditabbaṃ. **Tissannampi cetanānanti** pubbāparasanniṭṭhāpakacetanānaṃ. Adinnādānaṃ musāvādo piṣuṇavācā samphappalāpoti imesaṃ catunnaṃ sannīṭṭhāpakacetanānaṃ sukhasampayuttā vā upekkhāsampayuttā vāti ayaṃ nayo idha adhikatattā na uddhaṭo. **Domanassameva cettha dukkhanti** idaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanāpi cettha āsannā domanassasahagatā eva hontīti katvā vuttaṃ. Anāsannā pana sandhāya **“pariyetṭhiṃ vā āpajjantassā”**ti-ādi vuttaṃ. Teneva micchācārābhijjhāmicchādiṭṭhīnaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanā āsannā sannīṭṭhāpakacetanāgatikāvāti dassitaṃ hotīti daṭṭhabbaṃ. **Pariyetṭhinti** micchācārādīsu vītikkamitabbavatthumālāgandhādipariyesanaṃ. Pāṇātipātādīsu māretabbavatthu-āvudhādipariyesanaṃ **āpajjantassa**. Akicchenapi tesam pariyesanaṃ

sambhavatīti “**vaṭṭatiyevā**” ti sāsāṅkaṃ vadati.

479. Sukhavedanā hontīti sukhavedanāpi hontīti adhippāyo. Tāsaṃ cetanānaṃ asukhavedanatāpi labbhatīti “**sukhavedanāpi hontiyevā**” ti sāsāṅkavacanaṃ. **Somanassameva cettha sukhanti** idaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanāpi somanassasahagatā eva hontīti katvā vuttaṃ. Tañca kho micchācāravajjānaṃ channaṃ vasena. Micchācārassa pana pubbāparabhāgassa vasena “**kāyikaṃ sukhampi vaṭṭatiyevā**” ti sāsāṅkavacanaṃ.

480. Dosajapariḷāhavasena siyā kāyikampi dukkhanti adhippāyena “**so gaṇhantopi dukkhito**” ti vuttaṃ. Cetodukkhameva vā sandhāya tassa aparāparupattidassanattaṃ “**dukkhito domanassito**” ti vuttaṃ.

481. Dasasupi (2.0297) **padesūti** dasasupi koṭṭhāsesu, vākyesu vā. Upekkhāsaṃpayuttatāpi sambhavatīti “**sukhasampayuttā hontiyevā**” ti idha sāsāṅkavacanaṃ. Pāṇātipātā paṭiviratassa kāyopi siyā vigatadarathapariḷāhoti pāṇātipātāveramaṇi-ādipaccayā kāyikapaṭisaṃvedanāpi sambhavatīti **sahāpi sukhenā**ti ettha kāyiyasukhampi vaṭṭatiyeva.

482. Tittakālābūti upabhuttassa ummādādipāpanena kucchitatittakaraso alābu. **Na ruccissati** aniṭṭharasatāya aniṭṭhaphalatāya ca.

483. Rasaṃ detī Ti rasaṃ dasseti vibhāveti.

484. Pūtimuttanti pūtisabhāvamuttaṃ. **Taruṇanti** dhārāvasena nipatantaṃ hutvā uṇhaṃ. Tenassa uparimuttatamaṃha. Muttañhi passāvamaggato mucca-mānaṃ kāyusmāvasena uṇhaṃ hoti.

485. Yaṃ bhagandarasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ pakkhandatīti bhagandarabyādhisa-hitāya lohitaṃ pakkhandatāya vasena yaṃ lohitaṃ vissavati. Pittasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ pakkhandatīti ānetvā sambandho.

486. Ubbiddheti dūre. Abbhamahikādi-upakkilesavigamena hi ākāsaṃ uttuṅgaṃ viya dūraṃ viya ca khāyati. Tenāha “**dūrībhūte**” ti. Tamaṃyeva **tamagataṃ** “gūthagataṃ muttagatan” ti (ma. ni. 2.119; a. ni. 9.11) yathā. **Bhāsate ca tapate ca virocate** ca idaṃ catutthaṃ dhammasamādānaṃ vibhajantena kusalakamma-patthassa vibhajitvā dassitattā.

Saṅgararukkho kandamādasapova. **Sarabhaññavasenā**ti atthaṃ avibhajitvā padaso sarabhaññavasena. **Osārentassā**ti uccārentassa. **Saddeti** osāraṇasadda. Adhigatavisesaṃ anārocetukāmā **devatā tattheva antaradhāyi. Taṃ divasanti** satthārā desitadivase. Iti attano visesādhigamanimittatāya ayaṃ devatā imaṃ suttaṃ piyāyati. Sesāṃ uttānameva.

Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanāya linatthappakāsanā samattā.

7. Vīmaṃsakasuttavaṇṇanā

487. Atthavīmaṃsakoti (2.0298) attatthaparathādi-atthavijānanako. **Saṅkhāravīmaṃsakoti** saṅkhatadhamme salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato vā āyatanādivi-

bhāgato ca vīmaṃsako. **Satthuvīmaṃsakoti** “satthā nāma guṇato ediso ediso cā”-
ti satthu upaparikkhako. **Vīmaṃsakoti** vicārako. Yaṃ cetaso sarāgādivibhāgato
paricchindanaṃ, taṃ **cetopariyāyo**. Tenāha “**cittaparicchedan**” ti. Yasmā cetopari-
yāyañāṇalābhī- “idaṃ cittaṃ ito paraṃ pavattaṃ idamito paran” ti parassa citta-
ppattiṃ pajānāti, tasmā vuttaṃ “**cetopariyāyanti cittavāran**” ti. Vāratthepi hi **pariyā-**
ya-saddo hoti- “kassa nu kho, ānanda, pariyāyo ajja bhikkhuniyo ovaditun” ti-ādīsu
(ma. ni. 3.398). Cittacārantipi pāṭho, citta-pavattinti attho. **Evaṃ vijānanatthāyāti**
idāni vuccamānākārena vīmaṃsanatthāya.

488. Kalyāṇamittūpanissayanti kalyāṇamittasaṅkhātamaṃ brahmacariyavāsassa
balavasannissayaṃ. **Upaḍḍhaṃ attano ānubhāvenāti** iminā puggalena sampādi-
yamānassa brahmacariyassa upaḍḍhabhāgamattaṃ attano vimutti-paripācakadha-
mmānubhāvena sijjhati. **Upaḍḍhaṃ kalyāṇamittānubhāvenāti** itaro pana upaḍḍha-
bhāgo yaṃ nissāya brahmacariyaṃ vussati, tassa kalyāṇamittassa upadesānu-
bhāvena **hoti**, sijjhatīti attho. Lokasiddho eva ayamattho. Lokiyā hi-

“Pādo siddho ācariyā, pādo hissānubhāvato;

taṃvijjāsevakā pādo, pādo kālena paccatī” ti.-

Vadanti. **Attano dhammatāyāti** attano sabhāvena, ñāṇenāti attho. **Kalyāṇamitta-**
tāti kalyāṇo bhadro sundaro mitto etassāti kalyāṇamitto, tassa bhāvo **kalyāṇami-**
ttatā, kalyāṇamittavantatā. Sīlādiguṇasampannehi kalyāṇapuggaleheva ayanamaṃ
pavatti **kalyāṇasahāyatā**. Tesu eva cittaena ceva kāyena ca ninnapoṇapabbhāra-
bhāvena pavatti **kalyāṇasampavaṅkatā**. **Māhevanti** evamaṃ mā āha, “upaḍḍhaṃ
brahmacariyassa” ti mā kathehīti attho. **Tadamināti** ettha nti nipātamattaṃ (2.0299)
da-kāro padasandhikaro i-kārassa a-kāraṃ katvā niddeso. **Imināpīti** idāni vucca-
mānenapīti attho. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Idāni taṃ kāraṇamaṃ dassetuṃ “**mamaṃ**
hī” ti-ādi vuttaṃ.

“bhikkhūnaṃ bāhiraṅgasampattiṃ kathentopi” ti-ādimāha. Tattha vimuttiparipācāniyadhammeti vimuttiyā arahattassa paripācakadhamme. Paccayeti gilānapaccayabhesajje. Mahājaccoti mahākulīno.

Kāyiko samācāroti abhikkamapaṭikkamādiko satisampajaññaparikkhato pākātikiko ca. Vīmaṃsakassa upaparikkhaka. Cakkhuvīñṇeyyo nāma cakkhudvārānusārena viññātabbattā. Sotaviñṇeyyoti etthāpi eseva nayo. Saṃkiliṭṭhāti rāgādisaṃkilesadhammehi vibādhitā, upatāpitā vidūsitā malīnā cāti attho. Te pana tehi samannāgatā hontīti āha “kilesasampayuttā” ti. Yadi na cakkhusotaviñṇeyyā, pāḷiyam katham tathā vuttāti āha “yathā panā” ti-ādi. Kāyavacīsamācārāpi saṃkiliṭṭhāyeva nāma saṃkiliṭṭhacittasamuṭṭhānato. Bhavati hi taṃhetukepi tadupacāro yathā “semho guḷo” ti. “Mā me idaṃ asāruppaṃ paro aññāsī” ti pana paṭicchannatāya na na upalabbhanti. “Na kho mayaṃ, bhante, bhagavato kiñci garahāmā” ti vatvā garahitabbābhāvaṃ dassento “bhagavā hī” ti-ādimāha. Abhāvitamaggassa hi garahitabbatā nāma siyā, na bhāvitamaggassa. Esa uttaro māṇavo “buddhampi garahitvā pakkamissāmī” ti katvā anubandhi. Evaṃ cintesi mahābhinnikkhamanadivase attano vacane aṭṭhitattā. Kiñci vajjaṃ apassanto māro evamāha-

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;

otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satīmato” ti. (su. ni. 448);

Kāle kaṇhā, kāle sukkāTi yathāsamādinnaṃ sammāpaṭipattiṃ parisuddhaṃ katvā pavattetuṃ asakkontassa kadāci kaṇhā aparisuddhā kāyasamācārādayo, kadāci sukkā parisuddhāti evaṃ antarantarā byāmissavasena (2.0300) vomissakā. Nikkilesāti nirupakkilesā anupakkiliṭṭhā.

Anavajjaṃ vajjarahitattā. Dīgharattanti accantasamyoge upayogavacanaṃ. Samāpannoti sammā āpanno samaṅgībhūto. Tenāha “samannāgato” ti. Attanā katassa asāruppassa paṭicchādanatthaṃ āraññako viya hutvā. Tassa parihāranti uḷārehi pūjāsakkārehi manussehi tassa parihariyamānataṃ. Atidappitoti evaṃ manussānaṃ sambhāvanāya ativiya datto gabbito.

Na ittarasamāpannoti jānāti. Kasmā? Sīlaṃ nāma dīghena addhunā jānitabbaṃ, na ittarena. Idāni anakajāṭisamudācāravasena tathāgato imaṃ kusalaṃ dhammaṃ dīgharattaṃ samāpanno, tañcassa ativiya acchariyanti dassetuṃ “anacchariyaṃ cetan” ti-ādi vuttaṃ.

Araññagāmaketi araññapadesa ekasmiṃ khuddakagāme. Tattha nesaṃ divase divase piṇḍāya caraṇassa avicchinnaṃ dassetuṃ “piṇḍāya caranti” ti vuttaṃ. Pivantīti etthāpi eseva nayo. Dullabhaloṇo hoti samuddassa dūratāya.

Tadā kira videharaṭṭhe soḷasa gāmasahassāni mahantāneva. Tenāha- “hitvā gāmasahassāni, paripuṇṇāni soḷasā” ti. Idāni kasmā “sannidhiṃ dāni kubbasī” ti maṃ ghaṭṭethāti vatthukāmo taṃ anāvikatvā “loṇa ...pe... na karoṭhā” ti āha. Gandhāro tassādhippāyaṃ vibhāvetukāmo “kiṃ mayā kataṃ vedehīsī” ti āha.

Itaro attano adhippāyaṃ vibhāvento “hitvā” ti gāthamāha. Itaro “dhammaṃ bhaṇāmī” ti gāthanti evaṃ sabbāpi nesaṃ vacanapaṭivacanagāthā. Tattha pasāsa-

sīti ghaṭṭento viya anusāsasi. **Na pāpamupalimpati** cittappakopābhāvato. **Mahatthiyanti** mahā-atthasamhitam. **No ce assa sakā buddhīti-ādi** vedeha-isino- “ācariyo mama hitesitāya ṭhatvā dhammam eva bhaṇati” ti yoniso ummujjanākāradassanam. Tenāha “**evañca pana vatvā**” ti-ādi.

“Ñattā” ti loke ñāyati vissutoti ñāto, ñātassa bhāvo **ñattam**. **Ajjhāpannoti** upagato. Ñatta-ggahaṇena patthaṭayasatā vibhāvitāti (2.0301) āha “**yasañca parivārasampattin**” ti. **Kinti** kiṃpayojanam, ko ettha dosoti adhippāyo.

Tattha tattha vijjhantoti yasamadena parivāramadena ca matto hutvā gāmepe vihārepe janavivittepe saṅghamajjhepe aññe bhikkhū ghaṭṭento “mayham nāma pādā itaresam pādaphusanaṭṭhānam phusanti” ti ahusitukāmatāya aggapādena bhūmiṃ phusanto viya carati. **Onamatīti** nivātavuttitāya avanamati anuddhato atthaddho hoti. **Akiñcanabhāvanti** “pabbajitena nāma akiñcanaññāṇena samapari-ggahena bhavitabban” ti akiñcanajjhāsayaṃ paṭi-avekkhitvā. **Lābhepi tādī, alābhepi tādīti** yathā alābhakāle lābhassa laddhakālepi tathevāti tādī ekasadiso. **Yase** satipi mahāparivārakālepi.

Abhayo hutvā uparatoti nibbhayo hutvā bhayassa abhāveneva oramitabbato uparato bhayahetūnam pahīnattā. Tañca kho na katipayakālam, atha kho accanta-meva uparatoti **accantūparato**. Atha kho bhāyitabbavatthum avekkhitvā tato **bhayena uparato**. Kilesā eva bhāyitabbato **kilesabhayaṃ**. Esa nayo sesesupi. **Satta sekkhāti** satta sekkhāpi bhayūparatā, pageva puthujjanoti adhippāyo.

Thaṇḍilapīṭhakanti thaṇḍilamañcasadisam piṭhakanti attho. **Nissāyāti** apassāya tam apassāyaṃ katvā. Dvinnaṃ majjhe thaṇḍilapīṭhakā dvāre ṭhatvā oloketassa nevāsikabhikkhussa na paññāyi. **Asaññatanīhārenāti** na saññatākārena. “Maṃ bhāyanto heṭṭhāmañcam pavitṭho bhavissati” ti heṭṭhāmañcam **oloketvā**. **Ukkāsīti** “bahi gacchanto akkositvā mā apuññaṃ pasavi” ti. **Adhivāsetunti** tādisam iddhāna-bhāvaṃ disvāpi paṭapaṭāyanto attano kodham adhivāsetum asakkonto.

Khayenevāti rāgassa accantakkhayeneva vītarāgattā. **Na paṭisañkhāya vāretvā** Ti na paṭisañkhānabalena rāgapariyutṭhānam nivāretvā vītarāgattā. **Evam** vuttappakārena. Kāyasamācārādīnam saṃkiliṭṭhānam vītikkamiyānañca abhāvaṃ ācārassa vodānam cirakālasamāciṇṇatāya ñātassa sahitabhāvepi anupakkiliṭṭhatāya abhayūparatabhāvasamannesanāya ākarīyati ñāpetum icchito attho pakārato ñāpīyati etehīti **ākārā**, (2.0302) upapattisādhanakāraṇāni. Tāni pana yasmā attano yathānumatassa atthassa ñāpakabhāvena vavatthiyanti, tasmā tāni tesam mūlakāraṇabhūtāni anumānaññāṇāni ca dassento bhagavā- “ke panāyasmato ākārā ke anvayā” ti avocāti imamattham vibhāvento “**ākārāti kāraṇāni, anvayāti anubuddhiyo**” ti āha. Yathā hi loke diṭṭhena dhūmena adiṭṭham aggiṃ anveti anumānato jānāti, evam vīmaṃsako bhikkhu- “bhagavā ekekavihāresu suppaṭipannesu duppaṭipannesu ca yathā ekasadisatādassanena abhayūparatataṃ anveti anumānato jānāti, suppaṭipannaduppaṭipannapuggalesu anussādanānapasādanappaṭtāya satthu aviparītadhammadesanatāya sammāsambuddhataṃ saṅghasuppaṭipattiñca anveti anumānato jānāti, evam jānanto ca abhayūparato tathāgato sabbadhi vītarāgattā, yo yattha vītarāgo, na so tannimittam kiñci bhayaṃ passati

seyyathāpi brahmā kāmabhavanimittam, tathā sammāsambuddho bhagavā aviparītadhammadesanattā, svākhāto dhammo ekantaniyyānikattā, suppaṭipanno saṅgho aveccappasannattā”ti vatthuttayaṃ guṇato yāthāvato jānāti.

Gaṇabandhanenāti “mama saddhivihārikā mama antevāsikā”ti evaṃ gaṇe apekkhāsaṅkhātena bandhanena baddhā payuttā. **Tāya tāya paṭipattiyāti** “sugatā duggatā”ti vuttāya suppaṭipattiyā duppaṭipattiyā ca. **Ussādanāti** guṇavasena ukkaṃsanā. **Apasādanā**ti hīlanā. Ubhayattha **gehassitavasenāti** iminā sammāpaṭipattiyā paresaṃ uyyojanatthaṃ- “paṇḍito, bhikkhave, mahākaccāno”ti-ādinā (ma. ni. 1.205; 3.285, 322) guṇato ukkaṃsanampi āyatim saṃvarāya yathāparādham gahaṇampi na nivāreti.

489. Vīmaṃsakassapi adhippāyo vīmaṃsanavasena pavatto. **Mūlavīmaṃsako** hetuvāditāya. Gaṇṭhivīmaṃsakassa anussutibhāvato vuttaṃ “**parasseva kathāya niṭṭhaṅgato**”ti. Tenāha bhagavā- “parassa cetopariyāyaṃ ajānantenā”ti. **Tathāgato va paṭipucchitabboti** iminā pubbe sādharmaṇato vuttaṃ anumānaṃ ukkaṃsaṃ pāpetvā vadati. Ukkamsagatañhetam anumānaṃ, yadidaṃ sabbaññuvacanaṃ avisaṃvādaṃ sāmāññato aputhujanagocarassa (2.0303) atthassa anumānato. Tividho hi attho, koci paccakkhasiddho, yo rūpādiddhamānaṃ paccattavedaniyo aniddisitabbākāro. Koci anumānasiddho, yo ghaṭṭādīsu pasiddhena paccayāyatta-bhāvena sādhiyamāno saddādīnaṃ aniccatādi-ākāro. Koci okappanasiddho, yo pacurajanassa accantamadiṭṭho saddhāvisayo paralokanibbānādi. Tattha yassa satthuno vacanaṃ paccakkhasiddhe anumānasiddhe ca atthe na visaṃvādeti aviparītappavattiyā, tassa vacanena saddheyatthasiddhi, saddheyarūpā eva ca yebhuyyena satthuguṇā accantasambhavato.

Esa mayhaṃ pathoti yvāyaṃ ājīvaṭṭhamakasīlasaṅkhāto mayhaṃ oramattako guṇo, esa aparacittaviduno vīmaṃsakassa bhikkhuno mama jānanapatho jānana-maggo. **Esa gocaroti** eso ettako eva tassa mayi gocaro, na ito paraṃ. Tathā hi **brahmajālepi** (dī. ni. 1.7) bhagavatā ājīvaṭṭhamakasīlameva niddiṭṭhaṃ. **Etāpāthoti** ettakāpātho. Yo sīle patiṭṭhito “etaṃ mamā”ti, “imināhaṃ sīlena devo vā bhavissāmi devaññataro vā”ti taṇhāya parāmasanto, tassa visesabhāgiyatāya, nibbedhabhāgiyatāya vā akāraṇena taṇhaṃ anativattanato so tammayo nāma. Tenāha “**na tammayo na sataṇho**”ti-ādi.

Sutassa uparūpari visesāvahabhāvena **uttaruttarañceva** tassa ca visesassa anukkamena paṇītatarabhāvato **paṇītatarāñca katvā deseti**. **Savipakkhanti** pahāta-bbapahāyakabhāvena sappāṭipakkhaṃ. **Kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkanti** idaṃ dhammajātaṃ kaṇhaṃ nāma, imassa pahāyakaṃ idaṃ sukkaṃ nāmāti evaṃ kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ. **Sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti** etthāpi ese va nayo. Idha pana “iminā pahātabban”ti vattabbaṃ. **Sa-ussāhanti** sabyāpāraṃ. Kiriya-mayacittānañhi anupacchinnāvijjātaṇhāmānādike santāne sabyāpāratā sa-ussāhatā, savipākadhammatāti attho. **Tasmiṃ desite dhammeti** tasmiṃ satthārā desite lokiyalokuttaradhamme. **Ekaccaṃ** ekadesabhūtaṃ maggaphalanibbānasaṅkhātaṃ **paṭivedhadhammaṃ abhiññāya** abhivisiṭṭhāya maggapaññāya jānitvā. **Paṭivedhadhammena maggena**. **Desanādhammeti** desanāruḷhe pubbabhāgiye bodhipakkhi-

yadhamme **niṭṭhaṃ gacchati**- “addhā imāya (2.0304) paṭipadāya jarāmarañato muccissāmi”ti. Pubbe pothujjanikasaddhāyapi pasanno, tato **bhiyyosomattāya** aviparītadhammadesano **sammāsambuddho so bhagavāti satthari pasīdati. Niyyānikattāti** vaṭṭadukkhatō eva tato niyyānāvahattā. **Vaṅkādīti ādi**-saddena aññaṃ asā-mīcipariyāyaṃ sabbaṃ dosaṃ saṅgaṇhāti.

490. Imehi satthuvīmaṃsanakāraṇehīti “parisuddhakāyasamācāratādīhi ceva uttaruttaripaṇītapāṇīta-aviparītadhammadesanāhi cā”ti imehi yathāvuttehi satthu-upaparikkhanakāraṇehi. **Akkharasampiṇḍanapadehīti** tesamēva kāraṇānaṃ sambodhanehi akkharasamudāyalakkhaṇehi padehi. **Idha vuttehi akkharehīti** imasmimṃ sutte vuttehi yathāvuttassa atthassa abhivyañjanato byañjanasaññitehi akkharehi. **Okappanā**Ti saddheyyavatthumṃ okkantivā pasīdanato okappanala-kkhaṇā. **Saddhāya mūlaṃ nāmāti** aveccappasādabhūtāya saddhāya mūlaṃ nāma kāraṇanti saddahanassa kāraṇaṃ parisuddhakāyasamācārādikaṃ. **Thirā** paṭipakkhasamucchedena suppatiṭṭhitattā. **Haritum na sakkāti** apānetumṃ asakkuṇeyyā. Itaresu samaṇabrāhmaṇadevesu vattabbameva natthīti āha “**samitapāpasa-maṇena vā**”ti-ādi.

“Buddhānaṃ kesañci sāvakānañca vibādhanatthaṃ māro

upagacchatī”ti sutapubbattā “**ayaṃ māro āgato**”ti cintesi. Ānubhāvasampannaena ariyasāvakena pucchitattā **musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi**. **Eteti** yathāvutte samitapāpasamaṇādayo ṭhapetvā. **Sabhāvasamannesanā**ti yāthāvasamannesanā aviparītavīmaṃsā. **Sabhāvenevā**ti sabbhāveneva yathābhūtaguṇato eva. **Suṭṭhu** sammadeva. **Samannesitoti** upaparikkhito. Sesam suviññeyyamevāti.

Vīmaṃsakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Kosambiyasuttavaṇṇanā

491. Tasmāti yasmā kosambarukkhavati, tasmā nagaraṃ kosambīsaṅkhamagamāsi. Kusambassa vā isino nivāsabhūmi kosambī, tassāvidūre bhavattā nagaraṃ **kosambī**.

Ghositaseṭṭhinā (2.0305) **kārite ārāmeti** ettha ko ghositaseṭṭhi, kathañcānena ārāmo kāritoti antolīnāya codanāya vissajjane samudāgamato paṭṭhāya ghositaseṭṭhiṃ dassetuṃ “**addilaraṭṭhaṃ nāma aho**”ti-ādi āradhamaṃ. **Kedāraparicchinanti** tattha tattha kedārabhūmiyā paricchinnaṃ. **Gacchantoti** kedārapāḷiyā gacchanto. **Pahūtapāyasanti** pahūtataṃ pāyasaṃ, taṃ pana garu siniddhaṃ antarāmagge appāhāratāya mandagahaṇiko samāno jīrāpetuṃ nāsakkhi. Tenāha “**jīrāpetuṃ asakko**”ti-ādi. Yasavati rūpavati **kulaghare nibbatti**. **Ghositaseṭṭhi nāma jātoti** evamettha saṅkhepeneva ghositaseṭṭhivatthuṃ katheti, vitthāro pana **dhammapadavatthumhi** (dha. pa. aṭṭha. 1.sāmāvatīvatthu) vuttanayeneva vedītabbo.

Upasaṃkappanavasenati upasaṅkappananiyāmena. **Āhāraparikkhīṇakāyassa**ti āhāranimittaparikkhīṇakāyassa, āhāraṅkayena parikkhīṇakāyassaṭi attho. **Suññāgāreti** janavivitte phāsukaṭṭhāne.

Kalahassa pubbhāgo bhaṇḍanaṃ nāmāti kalahassa hetubhūtā paribhāsā taṃsadisī ca anīṭṭhakiriyā bhaṇḍanaṃ nāma. **Hatthaparāmāsādivasena**ti kujjhitvā aññamaññassa hatthe gahevā parāmasana-accantabandhanādivasena. “**Ayaṃ dhammo**”ti-ādinā viruddhavādabhūtaṃ āpannāti **vivādāpannā**. Tenāha “**viruddhabhūta**”ti-ādi. Mukhasannissitatāya vācā idha “**mukha**”ti adhippetāti āha “**mukhasattihīti vācāsattihī**”ti. **Saññattinti** saññāpanaṃ “**ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo**”ti saññāpetabbataṃ. **Nijjhattinti** yāthāvato tassa nijjhānaṃ. **Aṭṭhakathāyaṃ** Pana “**saññattivevacanamevetan**”ti vuttaṃ.

Sace hoti desessāmīti subbacatāya sikkhākāmatāya ca āpattiṃ passi. **Natthi te āpattī**ti anāpattipakkhopi ettha sambhavatīti adhippāyenāha. Sā panāpatti eva. Tenāha- “**tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi aho**”ti.

492. Kalahabhaṇḍanavasenati kalahabhaṇḍanassa nimittavasena. **Yathānusa-**
ndhināva gatanti kalahabhaṇḍanānaṃ sāraṇiyadhammapaṭipakkhattā tadupasa-
māvahā (2.0306) heṭṭhādesanāya anurūpāva uparidesanāti yathānusa-
ndhināva uparisuttadesanā pavattā. **Saritabbayuttā**ti anussaraṇārahā. **Sabrahmacārīnanti**

sahadhammikānaṃ. Piyāṃ piyāyitabbaṃ karontīti **piyakaraṇā**. Garuṃ garuṭṭhā-
niyaṃ karontīti **garukaraṇā**. **Saṅgahaṇatthāyā**ti saṅgahavatthuvisesabhāvato
sabrahmacārīnaṃ saṅgaṇhanāya saṃvattantīti sambandho. **Avivādanatthāyā**ti
saṅgahavatthubhāvato eva na vivādanāya. Sati ca avivādanahetubhūtasāṅgāha-
ṇatte tesāṃ vasena sabrahmacārīnaṃ samaggabhāvo bhedābhāvo siddhoyevāti
āha “**sāmaggiyā**”ti-ādi. Mijjati siniyhati etāyāti mettā, mittabhāvo, mettā etassa
atthīti **mettaṃ**, kāyakammaṃ. Taṃ pana yasmā mettāsahagatacittasamuṭṭhānaṃ,
tasmā vuttaṃ “**mettacittena kattabbaṃ kāyakammaṃ**”ti. **Imāni** mettakāyakammā-
dīni **bhikkhūnaṃ vasena āgatāni** pāṭhe bhikkhūhi paccupaṭṭhapetabbatāvacaṇato.
Bhikkhuggahaṇeneva cettha sesasahadhammikānampi gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.
Bhikkhuno sabbampi anavajjakāyakammaṃ ābhisamācārikakammantogadhame-
vāti āha- “**mettacittena ...pe... kāyakammaṃ nāma**”ti. Vattavasena pavattiya-
mānā cetiyabodhīnaṃ vandanā mettāsadisīti katvā tadatthāya gamanaṃ mettaṃ
kāyakammanti vuttaṃ. **Ādi**-saddena cetiyabodhibhikkhūsu vuttāvasesa-apacāya-
nādiṃ mettāvasena pavattaṃ kāyikaṃ kiriyaṃ saṅgaṇhāti.

Tepiṭakampi buddhavacaṇaṃ kathiyamānanti adhippāyo. **Tiṇi sucaritāni** kāya-
vacīmanosucaritāni. **Cintananti** iminā evaṃ cintanamattampi mettaṃ mano-
kammaṃ, pageva vidhipaṭipannā bhāvanāti dasseti.

Sahāyabhāvūpagamaṇaṃ tesāṃ purato. Tesu karontesuyeva hi sahāyabhāvū-
pagamaṇaṃ **sammukhā kāyakammaṃ nāma** hoti. Kevalaṃ “devo”ti avatvā
guṇehi thirabhāvajotanaṃ **devattheroti vacanaṃ paggayha vacanaṃ**. Mamattabo-
dhanāṃ vacanaṃ **mamāyanavacaṇaṃ**. Ekantatirokkhassa manokammassa
sammukhatā nāma viññattisamuṭṭhāpanavaseneva hoti, tañca kho loke kāyaka-
mmanti pākaṭaṃ paññātaṃ hatthavikārādiṃ anāmasitvā eva (2.0307) dassento
“**nayanāni ummīletvā**”ti āha. Tathā hi vacībhedavasena pavatti na gahitā.

Laddhapaccayā labbhantīti **lābhā**, parisuddhāgamanā paccayā. Na sammā
gayhamānāpi na dhammaladdhā nāma na hontīti tappaṭisedhanatthaṃ pāḷiyaṃ
“**dhammaladdhā**”ti vuttaṃ. Deyyaṃ dakkhiṇeyyañca appaṭivibhattaṃ katvā
bhuñjatīti **appaṭivibhattabhogī**. Tenāha “**dve paṭivibhattāni nāma**”ti-ādi. **Cittena**
vibhajananti etena- “cittuppādamattenapi vibhajaṇaṃ paṭivibhattaṃ nāma,
pageva payogato”ti dasseti.

Paṭiggaṇhantova ...pe... passatīti iminā āgamanato paṭṭhāya sādharmaṇa-
buddhiṃ upaṭṭhāpeti. Evaṃ hissa sādharmaṇabhogitā sukarā, sāraṇiyadhammo
cassa supūro hoti. **Vattanti** sāraṇiyadhammapūraṇavattaṃ.

Dātabbanti avassaṃ dātabbaṃ. Attano palibodhavasena sapaḷibodhasseva
pūretuṃ asakkuṇeyyattā odissakadānampissa na sabbattha vāritanti dassetuṃ
“**tena panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Adātumpīti pi**-saddena dussīlassapi atthikassa sati
sambhave dātabbanti dasseti. Dānañhi nāma kassaci na nivāritaṃ.

Mahāgiriḡāmo nāma nāgadīpapasse eko ḡāmo. **Sāraṇiyadhammo me, bhante,**
pūrito ...pe... pattagataṃ na khīyatīti āha tesāṃ kukkuccavinodanattaṃ. Taṃ
sutvā tepi therā “sāraṇiyadhammapūraḡo ayan”ti abbhaññaṃsu. Daharakāle eva
kiresa sāraṇiyadhammapūraḡo ahosi, tassā ca paṭipattiyā avañjhabhāvavibhāva-

nattham “ete mayham pāpuṇissanti” ti āha.

Aham sāraṇiyadhammapūrikā, mama pattapariyāpannenapi sabbāpimā bhikkhuniyo yāpessanti āha “mā tumhe tesam gatabhāvaṃ cintayitthā” ti.

Sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā, vemajjheti ca idaṃ uddesāgatapā-
ḷivasena vuttaṃ. Na hi añño koci āpattikkhandhānaṃ anukkamo atthi. **Pariyante
chinnasāṭako viyāti** vatthante, dasante vā chinnavattham viya. **Khaṇḍanti** khaṇḍa-
vantaṃ, khaṇḍitaṃ vā. **Chiddanti** etthāpi eseva nayo (2.0308). Visabhāgavaṇṇena
upaḍḍham, tatiyabhāgaṃ vā sambhinnavaṇṇaṃ **sabalaṃ**, visabhāgavaṇṇeheva
pana bindūhi antarantarā vimissaṃ **kammāsaṃ**, ayaṃ imesaṃ viseso. **Taṇhādāsa-
byato mocanavacaneneva** tesam silānaṃ vivaṭṭupanissayatamāha. **Bhujissabhāva-
karaṇatoti** iminā bhujissakarāni bhujissānīti uttarapadalopenāyaṃ niddesoti
dasseti. Aviññūnaṃ appamāṇatāya “**viññuppasatthāni**” ti vuttaṃ. **Taṇhādiṭṭhīhi apa-
rāmaṭṭhattā** Ti- “imināhaṃ silena devo vā bhavissāmi devaññataro vā” ti taṇhāparā-
māsenā- “imināhaṃ silena devo hutvā tattha nicco dhuvo sassato bhavissāmi” ti
diṭṭhiparāmāsenā ca aparāmaṭṭhattā. **Parāmaṭṭhanti** codetuṃ. Silaṃ nāma avippa-
ṭṭisārādipāraṃpariyena yāvadeva samādhisampādanatthanti āha “**samādhisaṃva-
ttakāni**” ti. Samānabhāvo sāmāññaṃ, paripuṇṇacatupārisuddhibhāvena majjhe
bhinnasuvaṇṇassa viya bhedābhāvato silena sāmāññaṃ silasāmāññaṃ, taṃ gato
upagatoti **silasāmāññagato**. Tenāha “**samānabhāvūpagatasīlo**” ti.

Yāyaṃ diṭṭhīti yā ayaṃ diṭṭhi mayhañceva tumhākañca paccakkhabhūtā. Catu-
saccadassanaṭṭhena diṭṭhi, “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā,
sabbe dhammā anattā” ti, “sammāsambuddho bhagavā, svākhāto bhagavatā
dhammo, suppaṭipanno saṅgho” ti ca diṭṭhiyā sāmāññaṃ **samānadiṭṭhibhāvaṃ**.
Aggaṃ itaresaṃ sāraṇiyadhammānaṃ padhānabhāvato. Etasmiṃ sati sukhasi-
ddhito tesam saṅgāhikaṃ, tato eva tesam saṅghāṭanikaṃ gopānasiyo aparipa-
tante katvā saṅgaṇhāti dhāretīti **saṅgāhikaṃ**. **Saṅghāṭanti** aggabhāvena saṅghāṭa-
bhāvaṃ. Saṅghāṭanaṃ etesaṃ atthīti **saṅghāṭanikaṃ**, saṅghāṭaniyanti vā pāṭho,
saṅghāṭane niyuttanti vā saṅghāṭanikaṃ, ka-kārassa ya-kāraṃ katvā **saṅghāṭa-
niyaṃ**. Sāmāññato eva gahitattā napuṃsakaniddeso.

493. Paṭhamamaggasammādiṭṭhipi evaṃsabhāvā, aññamaggasammādiṭṭhīsu
vattabbameva natthīti āha “**yāyaṃ sotāpattimaggadiṭṭhī**” ti. **Ettāvatāpīti** ettakenapi
rāgādīsu ekekena pariyuṭṭhitacittatāyapi **pariyuṭṭhitacittoyeva nāma hoti**, pageva
dvīhi, bahūhi vā pariyuṭṭhitacittatāya. **Sabbatthāti** sabbesu aṭṭhasupi vāresu. **Suṭṭhu
ṭhapitanti** yathā maggabhāvanā upari saccābhisambodho hoti, evaṃ sammā
ṭhapitaṃ. Tenāha “**saccānaṃ bodhāyā**” ti. **Taṃ ñāṇanti** (2.0309) “natthi kho me
taṃ pariyuṭṭhānaṃ” ti-ādinā pavattaṃ paccavekkhaṇaññaṃ. **Ariyānaṃ hotīti** ariyā-
nameva hoti. Tesañhi ekadesatopi pahīnaṃ vattabbataṃ arahati. Tenāha “**na
puthujjanānaṃ**” ti. **Ariyanti vuttaṃ** “ariyesu jātan” ti katvā. Lokuttarahetukatāya **loku-
ttaranti vuttaṃ**. Tenevāha “**yesaṃ panā**” ti-ādi. Tathā hissa puthujjanehi asādhāra-
ṇatā. Tenāha “**puthujjanānaṃ pana abhāvato**” ti. **Sabbavāresūti** sabbesu itaresu
chasu vāresu.

494. **Paccattanti** pāṭiyekkaṃ attani mama citteyeva. Tenāha “**attano citte**” ti.

“Paccattaṃ attano citte nibbutiṃ kilesavūpasamaṃ labhāmi”ti imamatthaṃ “**eseva nayo**”ti iminā atidisati.

495. Tathārūpāya diṭṭhiyāti idaṃ “yathārūpāya diṭṭhiyā samannāgato”ti imassa atthassa paccāmasananti āha “**tathārūpāya diṭṭhiyāti evarūpāya sotāpattimaggadi-ṭṭhiyā**”ti.

496. Sabhāvenāti niyatapañcasikkhāpadatādisabhāvena. **Saṅghakammavase-nā**Ti mānattacariyādisaṅghakammavasena. **Daharoti** bālo. **Kumāro**ti dārako. Yasmā daharo “kumāro”ti ca “yuvā”ti ca vuccati, tasmā **mandoti** vuttaṃ. Mandi-ndriyatāya hi **mando**. Tenāha “**cakkhusotādīnaṃ mandatāyā**”ti. Evampi yuvāvā-tthāpi keci mandindriyā hontīti tannivattanatthaṃ “**uttānaseyyako**”ti vuttaṃ. Yadi uttānaseyyako, kathamassa aṅgārakkamananti? Yathā tathā aṅgārassa phusanaṃ idha “akkamanan”ti adhippetanti āha “**ito cito cā**”ti-ādi. **Manussānanti** mahallakāmanussānaṃ. **Na sīghaṃ hattho jhāyati** kathinahatthatāya. **Khippaṃ paṭisaṃharati** mudutaluṇasarīratāya. **Adhivāseti** kiñci payojanaṃ apekkhitvā.

497. UccāvacānīTi mahantāni ceva khuddakāni ca. **Tatthevāti** sudhākammādi-mhiyeva. **Kasāvapacanaṃ** sudhādīsaṅkharaṇatthaṃ, **udakānayaṇaṃ** dhovanā-di-atthaṃ, **haliddivaṇṇadhātulepanatthaṃ** **kucchakaraṇaṃ**. **Bahalapatthanoti** daḷhachando. **Vacchakanti** nibbattadhenupagavacchaṃ. **Apacinātīti** apavindati, āloketīti (2.0310) attho. Tenāha “**apaloketi**”ti. **Tanninno hotīti**

adhisīlasikkhādininnova hoti uccāvacānampi kiṃkaraṇīyānaṃ cārittasiḷassa pūra-
ṇavaseneva karaṇato, yonisomanasikāravaseneva ca tesam paṭipajjanato.
Therassa santike aṭṭhāsi yonisomanasikārābhāvato “taṃ taṃ samullapissāmī”ti.

498. Balam eva **balatāti** āha “**balena samannāgato**”ti. **Atthikabhāvaṃ katvāti**
tena dhammena savisesaṃ atthikabhāvaṃ uppādetvā. **Sakalacittena**ti desanā-
ya-ādimhi majjhe pariyoṣāneti sabbattheva pavattatāya sakalena anavasesena
cittena.

500. Sabhāvoti ariyasāvakaṃ puthujjanehi asādhāraṇatāya āveṇiko sabhāvo.
Suṭṭhu samannesitoti sammadeva upaparikkhito. **Sotāpattiphalasacchikiriyāyā**ti
sotāpattiphalassa sacchikaraṇena, sacchikatabhāvenāti attho. Tenāha “**sotāpatti-
phalacchikatañāṇenā**”ti. Paṭhamamaggaphalassa paccavekkhaṇaṇāṇavisesa
hete pavatti-ākārabhinnā. Tenevāha “**sattahi mahāpaccavekkhaṇaṇāṇehi**”ti. **Ayaṃ
tāva ācariyānaṃ samānakathāti** “idamassa paṭhamam ṇāṇan”ti-ādinā vuttāni
paccavekkhaṇaṇāṇāni, na maggañāṇānīti evaṃ pavattā paramparāgatā pubbāca-
riyānaṃ samānā sādharmaṇā imissā pāḷiyā **aṭṭhakathā** atthavaṇṇanā. Tattha kāra-
ṇamāha “**lokuttaramaggo hi bahucittakkhaṇiko nāma natthī**”ti. Yadi so bahucitta-
kkhaṇiko siyā nānābhisaṃmayo, tathā sati saṃyojanattayādīnaṃ ekadesappa-
hānaṃ pāpuṇātīti ariyamaggassa anantaraphalattā ekadesasotāpannatādibhāvo
āpajjati, phalānaṃ vā anekabhāvo, sabbametaṃ ayuttanti tasmā ekacittakkhaṇi-
kova ariyamaggo.

Yaṃ pana suttapadaṃ nissāya vitaṇḍavādī ariyamaggassa ekacittakkhaṇikataṃ
paṭikkhipati, taṃ dassento “**satta vassānīti hi vacanato**”ti āha. **Kilesā pana lahu
...pe... chijjantīti** vadantena hi khippaṃ tāva kilesappahānaṃ, dandhapavattikā
maggabhāvanāti paṭiññātaṃ hoti. Tattha sace maggassa bhāvanāya āraddhamat-
tāya kilesā pahiyanti, sesā maggabhāvanā niratthakā siyā, atha pacchā kilesappa-
hānaṃ, kilesā pana lahu (2.0311) chijjantīti idaṃ micchā, “sotāpattiphalasacchiki-
riyāyā”ti vakkhatīti. **Tato** suttaṃ paṭijānato. **Maggaṃ abhāvetvāti** ariyamaggaṃ
paripuṇṇaṃ katvā abhāvetvā. **Attharasaṃ viditvāti** suttassa aviparīto attho eva
attharaso, taṃ yāthāvato ñatvā. Evaṃ vitaṇḍavādivādaṃ bhinditvā vuttame-
vatthaṃ nigametum “**imāni satta ñāṇāni**”ti-ādi vuttaṃ. Sesam suviññeyyameva.

Kosambiyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā

501. “Sassato attā ca loko cā”ti (dī. ni. 1.30) evaṃ pavattā diṭṭhi **sassatadiṭṭhi**
(saṃ. ni. ṭī. 1.1.175). **Saha kāyenāti** saha tena brahmattabhāvena. **Brahmatṭhā-
nanti** attano brahmavattum. “**Aniccaṃ niccaṃ**”ti vadati aniccatāya attano apaññā-
yamānattā. **Thiranti** daḷhaṃ, vināsābhāvato sārabhūtaṃ attho. Uppādavipariṇā-
mābhāvato **sadā vijjamānaṃ**. **Kevalanti** paripuṇṇaṃ. Tenāha “**akhaṇḍan**”ti. **Kevalanti**
vā jāti-ādīhi amissaṃ, virahitanti adhippāyo. Uppādādīnaṃ abhāvato eva **aca-**

vanadhammaṃ. Koci jāyanako vā ...pe... upapajjanako vā natthi niccabhāvato. Thānena saddhiṃ tannivāsinaṃ niccabhāvañhi so paṭijānāti. **Tisso jhānabhūmiyoti** dutiyatatiyacatutthajjhānabhūmiyo. Catutthajjhānabhūmivisesā hi asaññasuddhāvāsārubbhāvā. **Paṭibāhatīti** santamyeva samānaṃ ajānantova natthīti paṭikkhipati. **Avijjāya gatoti** avijjāya saha gato pavatto. Sahayoge hi idaṃ karaṇavacanaṃ. Tenāha “**samannāgato**” ti. **Aññāṇīti** avidvā. Paññācakkhuvirahato andho bhūto, andhabhāvaṃ vā pattoti **andhībhūto**.

502. Tadā bhagavato subhagavane viharaṇassa avicchinnataṃ sandhāya vuttaṃ “**subhagavane viharatīti ṅatvā**” ti. Tattha pana tadāssa bhagavato adassanaṃ sandhāyāha “**kattha nu kho gatoti olokeno**” ti. **Brahmalokaṃ gacchantaṃ disvāti** iminā katipayacittavārasena tadā bhagavato (2.0312) brahmalokagamaṃ jātaṃ, na ekacittakkaṇṇenāti dasseti. Na cettha kāyagatīyā citta pariṇāmanaṃ adhippettaṃ- “seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyyā” ti-ādivacanato (ma. ni. 1.501). Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. **Vichandanti** chandavigamaṃ. **Apasāditoti** diṭṭhiyā gāhassa viparivattanena santajjito. “Metamāsado” ti vacanena **upatthambho hutvā**.

Anvāvisitvāti āvisanavasena tassa attabhāvaṃ adhibhavitvā. Tathā abhibhavato hi tassa sarīraṃ pavitṭho viya hotīti vuttaṃ “**sarīraṃ pavisitvā**” ti. Yañhi sattaṃ devayakkhanāgādayo āvisanti, tassa pākatikakiriyamaṃ cittappavattiṃ nivāretvā attano iddhānubhāvena yaṃ icchitaṃ hasitalapitādi, taṃ tena kārapenti, kārentā ca āvitṭhapuggalassa cittavasena kārenti. “Attanovā” ti na vattabbametaṃ acinteyyattā kammajassa iddhānubhāvassāti keci. Apare pana yathā tadā cakkhuvīññāṇādipavatti āvitṭhapuggalasseva, evaṃ kiriyamayacittapavattipi tasseva, āvesakānubhāvena pana sāmāññatā parivattati. Tathā hi mahānubhāvaṃ puggalaṃ te āvisitūṃ na sakkonti, tikicchāvutṭhāpane pana chavasarīraṃ anupavisitvā satantaṃ karoti vijjānubhāvena. Korakhattiyādīnaṃ pana chavasarīrassa utṭhānaṃ vacīnicchāraṇaṅca kevalaṃ buddhānubhāvena. Acinteyyā hi buddhānaṃ buddhānubhāvāti. **Abhibhavitvā ṭhitoti** sakalalokaṃ attano ānubhāvena abhibhavitvā ṭhito. **Jeṭṭhakoti** padhāno, tādisaṃ vā ānubhāvasampannattā uttamo. Passatīti **daso**. Visavacanicchāya abhāvato anavasesavisayo daso-saddoti āha “**sabbaṃ passatī**” ti. **Sabbajananti** laddhanāmaṃ sabbasattakāyaṃ. **Vase vatteti**, seṭṭhattā nimmāpakattā ca attano vase vatteti. Lokassa īsanasilatāya **issaro**. **Sattānaṃ kamma** kārakabhāvena **kattā**. Thāvarajaṅgamavibhāgaṃ sakalaṃ lokaṃ nimmānetīti **nimmātā**.

Guṇavisesena loke pāsaṃsattā **seṭṭho**. Tādiso ca ukkaṭṭhatamo hotīti āha “**uttamo**” ti. Sattānaṃ nimmānaṃ tathā tathā sajanaṃ visajanaṃ viya hotīti āha “**tvam khattiyo**” ti-ādi. Jhānādīsu attano citte ca ciṅṅavasittā **vasī**. **Bhūtānanti** nibbattānaṃ. Bhavaṃ abhijātaṃ (2.0313) arahantīti bhabyā, sambhavesino, tesam **bhabyānaṃ**. Tenāha “**aṇḍajalābujā sattā**” ti-ādi.

Pathavī-ādayo niccā dhuvā sassatā. Ye tesam “aniccā” ti-ādinā garahakā jigucchā sattā, te ayathābhūtavāditāya matakāle apāyaniṭṭhā ahesuṃ. Ye pana pathavī-ādīnaṃ “niccā dhuvā” ti-ādinā pasaṃsakā, te yathābhūtavāditāya brahma-

kāyūpagā ahesunti māro pāpimā anvayato byatirekato ca pathavī-ādimukhena saṅkhārānaṃ pariññāpaññāpane ādīnavaṃ vibhāveti tato vivecetukāmo. Tenāha “**pathavīgarahakā**”ti-ādi. Ettha ca māro pathavī-ādīdhātumahābhūtaggahaṇena manussalokaṃ, bhūtaggahaṇena cātumahārājike, devaggahaṇena avasesakāma-devalokaṃ, pajāpatiggahaṇena attano ṭhānaṃ, brahmaggahaṇena brahmakāyike gaṇhi. Ābhassarādayo pana avisayatāya eva anena aggahitāti daṭṭhabbaṃ. **Taṇhā-diṭṭhivasenā**ti taṇhābhinandanāya diṭṭhābhinandanāya ca vasena. “Etaṃ mama, eso me attā”ti **abhinandino** abhinandakā, abhinandanasilā vā. **Brahmuno ovāde ṭhitānaṃ iddhānubhāvaṃ dasseti**ti tesaṃ tattha sannipatitabrahmānaṃ iddhānubhāvaṃ tassa mahābrahmuno ovāde ṭhitattā nibbattaṃ katvā dasseti. **Yasenāti** ānubhāvena. **Siriyāti** sobhāya. **Maṃ brahmaparisāṃ upanesīti** yādisā brahmaparisā issariyādisampattiyā, tattha maṃ uyyojesi. **Mahājanassa māraṇato**ti mahājanassa vivaṭṭūpanissayaḡuṇavināsanena ānubhāvena māraṇato. **Ayasanti** yasapaṭipakkaṃ akittikammānubhāvañcāti attho.

503. Kasiṇaṃ āyunti vassasataṃ sandhāya vadati. Upanissāya setīti upasayo, upasayova **opasāyiko** yathā “venayiko”ti (ma. ni. 1.246; a. ni. 8.11; pārā. 8) āha “**samīpasayo**”ti. **Sayaggahaṇa**ñcetha nidassanamattanti dassetuṃ “**maṃ gacchantaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Anekattattā dhātūnaṃ vattanatto daṭṭhabbo. **Mama vatthusmiṃ sayanakoti** mayhaṃ ṭhāne visaye vattanako. **Bāhitvāti** nīcaṃ katvā, abhibhavitvā vā. **Jajjharikāgumbatoti** ettha **jajjharikā** nāma pathaviṃ pattharivā jātā ekā gacchajāti.

Imināti (2.0314) “sace kho tvaṃ bhikkhū”ti-ādivacanena. **Esa brahmā. Upalāpetī**ti saṅgaṇhāti. **Apasādetī**ti niggaṇhāti. **Sesapadehī**ti vatthusāyiko yathākāmakaraṇīyo bāhiteyyoti imehi padehi. **Mayhaṃ ārakkhaṃ gaṇhissasīti** mama ārakkhako bhavissasi. **Lakuṇḍakataranti** nīcataraṃ nihīnavuttisarīraṃ.

Phusitumpi samatthaṃ kiñci na passati, pageva ñāṇavibhavanti adhippāyo. **Nipphattinti** nipphajjanaṃ, phalanti attho. Tañhi kāraṇavasena gantabbato adhigantabbato **gatīti** vuccati. **Ānubhāvanti** pabhāvaṃ. So hi jotanaṭṭhena virocanaṭṭhena **jutīti** vuccati. Mahatā ānubhāvena paresaṃ abhibhavanato mahesoti akkhāyatīti **mahesakkho**. Tayidaṃ abhibhavanaṃ kittisampattiyā parivārasampattiyā cāti āha “**mahāyaso mahāparivāro**”ti.

Pariharantīti sineruṃ dakkhiṇato katvā parivattanti. **Disāti** bhummatthe etaṃ paccattavacananti āha “**disāsu virocamaṇā**”ti. Attano jutiyā dibbamānāya vā. **Tehīti** candimasūriyehi. **Tattakena pamāṇenāti** yattake candimasūriyehi obhāsiyamāno lokadhātusaṅkhāto eko loko, tattakena pamāṇena. Idaṃ cakkavāḷaṃ buddhānaṃ uppattiṭṭhānabhūtaṃ seṭṭhaṃ uttamaṃ padhānaṃ, tasmā yebhuyyena etthupapannā devatā aññesu cakkavāḷesu devatā abhibhuyya vattanti. Tathā hi brahmā sahampati dasasahassabrahmaparivāro bhagavato santikaṃ upagañchi. Tenāha “**ettha cakkavāḷasahassee tuyhaṃ vaso vattati**”ti. Idāni “**ettha te vattate vaso**”ti vuttaṃ vase vattanaṃ sarūpato dassetuṃ “**paroparañca jānāsī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha paṭhamagāthāyaṃ vuttaṃ **ettha-saddaṃ** ānetvā attho vedittabboti dassento “**ettha cakkavāḷasahassee**”ti āha. **Uccanīceti** jātikularūpabhogapari-

vārādivasena uḷāre ca anuḷāre ca. **Ayaṃ iddho ayaṃ pakatimanussoti** iminā “sarū-pato evassa sattānaṃ paroparajānanaṃ, na samudāgamato” ti dasseti. Yaṃ pana vakkhati “**sattānaṃ āgatiṃ gatinti**, taṃ kāmaloke sattānaṃ ādānanikkhepajānana-mattaṃ sandhāya vuttaṃ, na kammavipākajānanaṃ. Yadi hi samudāgamato jāneyya, attanopi jāneyya, na cassa taṃ atthīti, tathā āha “**itthambhāvoti** (2.0315) **idaṃ cakkavāḷan**” ti-ādi. Rāgayogato rāgo etassa atthīti vā rāgo, virajjanasīlo virāgī, **taṃ rāgavirāgināṃ. Sahassibrahmā nāma tvaṃ** cūḷaniyā eva lokadhātuyā jānato. **Tayāti** nissakke karaṇavacanaṃ. **Catuhatthāyāti** anekahatthena sāṇipā-kārena kātabbapaṭappamaṇaṃ dīghato catuhatthāya, vitthārato dvihatthāya piloti-kāya kātuṃ vāyamanto viya gopphake udake nimujjitukāmo viya ca pamāṇaṃ ajā-nanto vihaññatīti niggaṇhāti.

504. Taṃ kāyanti tadeva nikāyaṃ. **Jānitabbaṭṭhānaṃ patvāpīti** anaññasādhā-raṇā mayhaṃ sīlādayo guṇavisesā tāva tiṭṭhantu, īdisaṃ lokiyaṃ parittakaṃ jānita-bbaṭṭhānampi patvā. Ayaṃ imesaṃ atisayena nīcoti nīceyyo, tassa bhāvo **nīce-yyanti** āha “**tayā nīcatarabhāvo pana mayhaṃ kuto**” ti.

Heṭṭhūpapattikoti uparūparito cavitvā heṭṭhā laddhūpapattiko. Evaṃ saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**anuppanne buddhuppāde**” ti āha. **Heṭṭhūpapa-ttikam katvāti** heṭṭhūpapattikaṃ patthanaṃ katvā. Yathā kenaci bahūsu ānantari-yesu katesu yaṃ tattha garutaraṃ balavaṃ, tadeva paṭisandhiṃ deti, itarāni pana tassa anubalappadāyakāni honti, na paṭisandhidāyakāni, evaṃ catūsu rūpajjhā-nesu bhāvitesu yaṃ

tattha garutaraṃ chandapaṇidhi-adhimokkhādivasena sābhisaṅkhārañca, tadeva ca paṭisandhiṃ deti, itarāni pana aladdhokāsatāya tassa anubalappadāyakāni honti, na paṭisandhidāyakāni, tannibbattitajjhāneneva āyatīṃ punabbhavābhini-bbatti hotīti āha “**tatijjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā**”ti. **Tatthāti** subhakiṇhabrahmaloke. Puna **tatthāti** ābhassarabrahmaloke. **Paṭhamakāleti** tasmīṃ bhava paṭhamasmīṃ kāle. **Ubhayanti** atītaṃ attano nibbattaṭṭhānaṃ, tattha nibbattiyā hetubhūtaṃ attano katakammanti ubhayaṃ. **Pamussitvā** kālassa ciratarabhāvato. **Vitīnāmeti paṭipajjantīti** ca tadā tassā kiriyāya pavattikkhaṇaṃ upādāya pavattamānapayogo.

Apāyesīti pāyesi. **Pipāsiteti** tasite. **Ghammanīti** ghammakāle. **Sampareteti** ghammapariḷāhena pipāsāya abhibhūte. Nti pāṇiyadānaṃ. **Vatasīlavattanti** samādānavasena vatabhūtaṃ cārittasiḷabhāvena samāciṇṇattā (2.0316) sīlavattaṃ. **Suttappabuddhova anussarāmīti** supitvā pabuddhamatto viya supinaṃ tava pubbanivutthaṃ mama pubbenivāsānussatiñāṇena anussarāmī, sabbaññutaññāṇena viya paccakkhato passāmīti attho.

Karamareti vilumpitvā ānīte. **Kammasajjanti** yuddhasajjaṃ, āvudhādāyininti attho.

Enīkūlasminti eṇīmigabāhullena “eṇīkūlan”ti saṅkhaṃ gate gaṅgāya tīrappadesa. **Gayhaka nīyamānanti** gayhavasena karamarabhāvena corehi attano ṭhānaṃ nīyamānaṃ.

Āvāhavivāhavasena **mittasanthavaṃ katvā**. “Evaṃ amhesu kīlantesu gaṅgeyyako nāgo kupito”ti **mayi saññampi na karontīti**. **Susukāranti** susūti pavattaṃ bheravanāganissāsaṃ.

Gahītanāvanti viheṭhetukāmatāya gatinivāraṇavasena gahitaṃ niggahitaṃ nāvaṃ. **Luddenāti** kurūrena. **Manussakappāti** nāvāgatānaṃ manussānaṃ viheṭhetukāmatāya.

Baddhacaroti paṭibaddhacariyo. Tenāha “**antevāsiko**”ti. **Taṃ nissāyevāti** raññā upaṭṭhiyamānopi rājānaṃ pahāya taṃ kappaṃ antevāsīṃ nissāyeva.

Sambuddhimantaṃ vatinaṃ amaññīti ayaṃ sammadeva buddhimā vatasampantoti amaññī sambhāvesi ca.

Nānattabhāvesūti nānā viṣuṃ viṣuṃ attabhāvesu.

Addhāti ekaṃsena. **Mametamāyunti** mayhaṃ etaṃ yathāvuttaṃ tattha tattha bhava pavattaṃ āyuṃ. Na kevalaṃ mama āyumeva, atha kho **aññampi** sabbaññeyyaṃ **jānāsi**, na tuyhaṃ aviditaṃ nāma atthi. **Tathā hi buddho** sammāsambuddho tuvaṃ. No ce kathamayamattho ñāto? **Tathā hi** Sammāsambuddhattā **eva te ayaṃ jalito** jotamāno **ānubhāvo obhāsayaṃ** sabbampi **brahmalokaṃ** obhāsento dibbamāno **tiṭṭhatīti** satthu asamasamataṃ pavedesi.

Pathavattenāti (2.0317) pathavī-attena. Tenāha “**pathavīsabhāvenā**”ti. Ettha ca yasmā- “sabbasaṅkhārasamathoti”ādinā (mahāva. 7; dī. ni. 2.64, 67; ma. ni. 1.281; saṃ. ni. 1.172) sādharmaṇato, “yattha neva pathavī”ti asādharmaṇato ca pathaviyā asabhāvena nibbānassa gahetabbatā atthi, taṃ nivattetvā pathaviyā anaññasādharmaṇaṃ sabhāvaṃ gahetuṃ “**pathaviyā pathavattenā**”ti vuttaṃ. **Nāpa-**

hosinti na pāpuṇiṃ. Idha pathaviyā pāpuṇanaṃ nāma “etaṃ mamā”ti-ādinā gaha-
nanti āha “**taṇhādiṭṭhimānaggāhehi na gaṇhin**” ti.

Vāditāyāti vādasīlatāya. **Sabbanti akkharaṃ niddisitvāti** “sabbam kho ahaṃ
brahme”ti-ādinā bhagavatā vuttaṃ sabba-saddaṃ- “sace kho te mārisa sabbassa
sabbattena ananubhūtan”ti paccanubhāsanavasena niddisitvā. **Akkhara dosam
gaṇhantoti** bhagavatā sakkāyasabbaṃ sandhāya sabba-sadde gahite sabbasa-
bbavasena tadatthaparivattanena sabba-saddavacanīyatāsāmaññaena ca dosam
gaṇhanto. Tenāha “**sathā panā**”ti-ādi. Tattha yadi sabbam ananubhūtam “natthi
sabban”ti loke anavasesam pucchati. Sace sabbassa sabbattena anavasesasa-
bhāvena ananubhūtam appattam, tam gaganakusumam viya kiñci na siyā. **Athassa
ananubhūtam atthīti** assa sabbattena ananubhūtam yadi atthi, “sabban”ti idaṃ
vacanam micchā, sabbam nāma tam na hotīti adhippāyo. Tenāha “**mā heva te
rittakamevā**”ti-ādi.

Aham sabbañca vakkhāmi, ananubhūtañca vakkhāmīti aham “sabban”ti ca
vakkhāmi, “ananubhūtan”ti ca vakkhāmi, ettha ko dosoti adhippāyo. **Kāraṇam āha-
rantoti** sabbassa sabbattena ananubhūtassa atthibhāve kāraṇam niddisanto. **Vijā-
nitabbanti** maggaphalapaccavekkhaṇaññehi visesato sabbasañkhatavisiṭṭhatāya
jānitabbam. **Anidassananti** idaṃ nibbānassa sanidassanaduke dutiyapadasahita-
tādassananti adhippāyena “**cakkhuviññāṇassa āpātham anupagamanato anida-
ssanam nāmā**”ti vuttaṃ. Sabbasañkhatavidhuratāya vā natthi etassa nidassa-
nanti **anidassanam**. Natthi etassa antoti **anantam**. Tena vuttaṃ “**tayidan**”ti-ādi.

Bhūtānīti paccayasambhūtāni. **Asambhūtaṃ** paccayehi asambhūtam, nibbā-
nanti attho. Apabhassarabhāvahetūnam sabbaso abhāvā sabbato (2.0318)
pabhāti **sabbatopabham**. Tenāha “**nibbānato hī**”ti-ādi. Tathā hi vuttaṃ- “tamo
tattha na vijjatī”ti. (netti. 104) **pabhūtaṃ** pakaṭṭhabhāvena ukkaṭṭhabhāvena
vijjamānameva. Arūpibhāvena adesikattā sabbato pabhavati vijjatīti **sabbato-
pabham**. Tenāha “**puratthimadisādīsū**”ti-ādi. Pavisanti etthāti pavisaṃ, tadeva
sa-kārassa bha-kāram, vi-kārassa ca lopam katvā vuttaṃ “**pabhan**”ti. Tenāha
“**titthassa nāman**”ti. **Vādam patitṭhapesīti** evam mayā sabbañca vuttaṃ, ananu-
bhūtañca vuttaṃ, tattha yaṃ tayā adhippāyam ajānanta sahasā appaṭisa-
ñkhāya dosaggahaṇam, tam micchāti brahmānam niggaṇhanto bhagavā attano
vādam patitṭhapesi.

Gahitagahitanti “idaṃ niccan”ti-ādinā gahitagahitam gāham. Tattha tattha dosa-
dassanamukhena niggaṇhanta **sathārā vissajjāpito kiñci gahetabbam** attano
paṭisaraṇam **adivā** parājayaṃ paṭicchādetuṃ **laṭitakam kātukāmo** vādam pahāya
iddhiyā pāṭihāriyalīlam dassetukāmo. **Yadi sakkosi mayham antaradhāyituṃ**, na
pana sakkhissasīti adhippāyo. **Mūlapaṭisandhim gantukāmoti** attano pākatikena
attabhāvena ṭhātukāmo. So hi paṭisandhikāle nibbattasadiyatāya mūlapaṭisa-
ndhīti vutto. **Aññesanti** heṭṭhā aññakāyikānam brahmūnam. **Na adāsi** abhisāñkha-
takāyenevāyam tiṭṭhatu, na pākatikarūpenāti cittaṃ uppādesi. Tena so abhisā-
ñkhatakāyam apanetuṃ avisahanto attabhāvapaṭicchādakam andhakāram
nimminituṃ ārabhi. Sathā tam tamam viddhamseti. Tena vuttaṃ “**mūlapaṭisandhim**”

vā”ti-ādi.

Bhavevāhanti bhava eva ahaṃ. Ayañca eva-saddo aṭṭhānapayuttoti dassento āha “**ahaṃ bhava bhayaṃ disvāyevā**”ti, sabbasmiṃ bhava jāti-ādibhayaṃ ñāṇa-cakkhunā yāthāvato disvā. **Sattabhavanti** sattasaṅkhātaṃ bhavaṃ. Kammabhava-paccaye hi upapattibhave sattasamaññā. **Vibhavanti** vimuttiṃ. Pariyesamānampi upāyassa anadhigatattā **bhaveyeva disvā**. **Bhavañca vibhavesinaṃ** Vibhavaṃ nibbutiṃ esamānānaṃ sattānaṃ bhavaṃ, bhavesu uppattiñca disvāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Na abhivadinti** “aho vata sukhan”ti evaṃ abhivadāpanākārābhāvato na abhinivisiṃ, lakkhaṇavacanametam. Gāhattho eva vā abhivāda-saddoti āha “**nābhivadin**”ti, “**na** (2.0319) **gavesin**”ti. **Bhavaggahaṇenettha** dukkha-saccaṃ, **nandīgahaṇena** samudayasaccaṃ, **vibhavaggahaṇena** nirodhasaccaṃ, **nandiñca na upādiyinti** iminā maggasaccaṃ pakāsanti āha “**iti cattāri saccāni pakāsento**”ti. Tadidaṃ catunnaṃ ariyasaccānaṃ gāthāya vibhāvanadassanaṃ. Sathā pana tesaṃ brahmūnaṃ ajjhāsayānurūpaṃ saccāni vitthārato pakāsento vipassanaṃ pāpetvā arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Te ca brahmāno keci sotāpattiphale, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahatte ca patiṭṭhahiṃsu. Tena vuttaṃ “**saccāni pakāsento sathā dhammaṃ desesi**”ti-ādi. **Acchariyajātāti** sañjātacchariyā. **Samūlaṃ bhavanti** taṇhāvijjāhi samūlaṃ bhavaṃ.

505. Mama vasaṃ ativattitānīti sabbaso kāmadhātusamatikkamanapaṭipadāya mayhaṃ visayaṃ atikkamitāni. Kathaṃ panāyaṃ tesaṃ ariyabhūmisamokkamaṃ jānātīti? Nayaggāhato- “samaṇo gotamo dhammaṃ desento saṃsāre ādīnavaṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ pakāsento veneyyajanaṃ nibbānaṃ diṭṭhameva karoti, tassa desanā avañjhā amoghā indena vissatṭhavajirasadisā, tassa ca āṇāya ṭhitā saṃsāre na dissantevā”ti nayaggāhena anumānena jānāti. **Sace tvaṃ evaṃ anubuddhoti** yathā tvaṃ paresaṃ saccābhisambodhaṃ vadati, evaṃ tvaṃ attano anurūpato sayambhuñāṇena buddho dhammaṃ paṭivijjhitvā ṭhito. **Taṃ dhammaṃ mā upanayasīti** tayā paṭividdhadhammaṃ mā sāvakaṃ paṭivedhaṃ pāpesi. **Idanti** idaṃ anantaraṃ vuttaṃ brahmaloke patiṭṭhānaṃyeva sandhāya māro vadati, te dassento “**anuppanne hī**”ti-ādimāha. Apāyapatiṭṭhānaṃ pana ājivakanigaṇṭhādipabbajjaṃ upagate titthakare, ye keci vā pabbajitvā micchāpaṭipanne jane sandhāya vadati. **Anuppanneti** asañjāte, appatteti attho. **Anullapanatāyāti** yathā māro upari kiñci uttaraṃ lapituṃ na sakkoti, evaṃ tathā uttarabhāsanena. **Nimantanavacanenāti** viññāpanavacanena. Brahmaṃ seṭṭhaṃ nimantaṃ, brahmuno vā nimantaṃ ettha atthīti **brahmanimantanikaṃ**, suttaṃ. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Brahmanimantanikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Māratajjaniyasuttavaṇṇanā

506. Koṭṭhamanupavitṭhoti (2.0320) āsayo vaccaguttatṭhānatāya koṭṭhaṃ, tassa

abbhantarañhettha koṭṭhaṃ. Anurūpo hutvā pavīṭṭho anupavīṭṭho. Sukhumañhi tadanucchavikaṃ attabhāvaṃ māpetvā ayaṃ tattha pavīṭṭho. **Garugaro viyāti** garukagaruko viya. U-kārassa hi o-kāraṃ katvā ayaṃ niddeso, ativiya garuko maññeti attho. Garugaru viya icceva vā pāṭho. Māsabhattaṃ māso uttarapadalopena, māsabhattena ācitaṃ pūritaṃ **māsācitaṃ maññe**. Tenāha “**māsabhattaṃ bhuttassa kucchi viyā**”ti. Uttarapadalopena vinā atthaṃ dassetuṃ “**māsapūritapa-sibbako viyā**”ti vuttaṃ. **Tintamāso viyāti** tintamāso pasibbako viya. Kiṃ nu kho etaṃ mama kucchiyaṃ pubbaṃ bhārikattaṃ, kiṃ nu kho kathaṃ nu kho jātanti adhippāyo? **Upāyenāti** pathena ñāyena. Byatirekato panassa anupāyaṃ dassetuṃ “**sace panā**”ti-ādi vuttaṃ. Attānameva vā sandhāya “**mā tathāgataṃ viheseṣī**”ti āha. Yathā hi ariyaśaṅgho “tathāgataṃ devamanussapūjitaṃ, saṅghaṃ nama-ssāma suvatthi hotū”ti-ādīsu (khu. pā. 6.18; su. ni. 241) **tathāgatoti** vuccati, evaṃ tappariyāpannā ariyapuggalā, yathā ca purimakā dutiya-aggasāvaka kappānaṃ satasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyaṃ pāramiyo pūretvā āgatā, ayampi mahāthero tathā āgatoti **tathāgatoti**. **Pati-aggaleva aṭṭhāsīti** aggaḷassa bahibhāge aṭṭhāsī.

507. Rukkhadevatā nāma cātumahārājikesu nihīno kāyo, tasmā nesaṃ manu-ssagandho paricitattā nātijegucchoti āha “**ākāsaṭṭhadevatānan**”ti. **Ābādhaṃ karo-**tīti dukkhaṃ janeti. **Nāgarikoti** sukumāro. **Paricokkhoti** sabbaso sucirūpo. **Ñātiko-**ṭīti ñātibhāgaṃ. Anādimati hi saṃsāre ñātibhāgarahito nāma satto kassacipi natthīti adhippāyo. **Idanti** “so me tvaṃ bhāgineyyo hosī”ti idaṃ vacanaṃ. **Paveṇiva-**senāti tadā mayhaṃ bhāgineyyo hutvā idāni māraṭṭhāne ṭhitoti imissā paveṇiyā vasena vuttaṃ. Aññassa vā vesamaṃ dhuro **vidhuro**. Tenāha “**aññehi saddhiṃ asadiso**”ti. **Appadukkhenāti** sukheveva. Panthānaṃ (2.0321) avanti gacchantīti **pathāvino**. **Ettakenāti** ettāvatā citakasannisayena.

Udakaleṇanti udakanissandanaleṇaṃ. **Samāpattitoti** nirodhasamāpattito. **Samāpattiphalaṇti** nirodhasamāpattiphalaṃ.

508. Dasahi akkosavatthūhīti dasahipi akkosavatthūhi, tato kiñci ahāpentā. **Paribhāsathāti** garahatha. **Ghaṭṭethāti** anūnāhi kathāhi imesu ovijjhatha. **Dukkhāpe-thāti** citte dukkhaṃ janetha. **Etesanti** tesaṃ bhikkhūnaṃ tumhākaṃ akkosanādīhi bhikkhūnaṃ kilesupattiyā. Tenettha **dūsī māro** otāraṃ labhati nāmāti adhippāyo. Upaṭṭhātabbaṃ ibhaṃ arahantīti ibbhā, hatthibhaṇḍakā, hīnajīvikatāya hete ibbhā viyāti **ibbhā**, te pana sadutiyakavasena **“gahapatikā”** ti vuttā. **Kaṇhāti** kaṇhābhijātikā. Pādato jātattā **pādānaṃ apaccā. Ālasiyajātāti** kasivaṇijjādikammassa akaraṇena sañjātālasiyā. **Gūthaniddhamanapanāḷīti** vaccakūpato gūthassa nikkhamapadeso.

Manussānaṃ akusalaṃ na bhaveyya tesaṃ tādīsāya abhisandhiyā abhāvato. Āvesakassa ānubhāvena āviṭṭhassa cittasantati viparivattatīti vuttovāyamattho. **Visabhāgavatthuntī** bhikkhūnaṃ santike itthirūpaṃ, bhikkhunīnaṃ santike purisarūpanti īdisaṃ, aññaṃ vā pabbajitānaṃ asārappaṃ visabhāgavatthum. **Vippaṭṭisārārammaṇanti** passantānaṃ vippaṭṭisārassa paccayaṃ. **Lepayaṭṭhintī** lepalittaṃ vākurayaṭṭhiṃ.

510. Somanassavasenaṇti gehassitasomanassavasena. **Aññathattanti** uppilāvī-tattaṃ. **Purimanayenevāti** “sace māro manussānaṃ sarīre adhimuccitvā” ti-ādīnā pubbe vuttanayena. Yadi mārova tathā kareyya, manussānaṃ kusalaṃ na bhaveyya, mārasseva bhaveyya, sarīre pana anadhimuccitvā tādīsāṃ pasādanīyaṃ pasādavatthum dassesi. Tenāha **“yathā hī”** ti-ādi.

511. Asubhasaññāparicitenāti sakalaṃ kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya sahaḡatajjhānaṃ asubhasaññā, tena paricitena paribhāvitena. **Cetasā** (2.0322) cittaṇa. **Bahulanti** abhiṇhaṃ. **Viharatoti** viharantassa, asubhasamāpattibahula-ssāti attho. **Patilīyatīti** saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṅghitattā. **Patikuṭatīti** apasakkati. **Pativattatīti** nivattati. Tato eva **na sampasāriyati. Rasataṇhāyāti** madhurādi-rasavisayāya taṇhāya.

Sabbaloke anabhiratisaññāti tīsupi bhavesu aruccanavasena pavattā vipassanābhāvanā. Nibbidānupassanā hesā. **Lokacitresūti** hatthi-assarathapāsādakūṭāgārādibhedesu ceva ārāmarāmaṇeyyakādibhedesu ca loke cittavicittesu. **Rāgasantāni** vūpasantarāgāni. **Dosamohasantāni** etthāpi eseva nayo. Imesaṃ evaṃ kammaṭṭhānaggahaṇaṃ sabbesaṃ sappāyabhāvato.

512. Sakkharaṃ gahetvāti sakkharāsīsena tattakaṃ bhinnapāsāṇamuṭṭhinti āha **“antomuṭṭhiyaṃ tiṭṭhanapamaṇaṃ pāsāṇaṃ”** ti. Muṭṭhipariyāpannanti attho. Ayañhi pāsāṇassa heṭṭhimakoṭi. **Hatthināgoti** mahāhatthī. Mahantapariyāyo **nāgasaddoti** keci. Ahināgādito vā visesanatthaṃ hatthināgoti vuttaṃ. Sakalasarīreneva nivattitvā apalokesīti vuttamatthaṃ vivarituṃ **“yathā hī”** ti-ādi vuttaṃ. **Na vāyanti** ettha **vā-saddo** avadhāraṇatthoti āha **“neva pamāṇaṃ aññāsī”** ti. **Sahāpalokanāyāti ca vacanatoti** iminā vacanena imaṃ vacanamattaṃ gahetvāti adhippāyo. **Uḷāreti** uḷāraguṇe. Bhagavantañhi ṭhapetvā natthi tadā sadevake loke tādīso guṇavisesayuttoti.

Visuṃ visuṃ paccattavedaniyo ayasūlena saddhiṃ bhūtāni cha phassāyatanāni etassāti cha phassāyatanaṃ, dukkhaṃ. Taṃ ettha atthīti **cha phassāyataniko**, nirayo. Tenāha “**chasu phassā ...pe... paccayo**” ti. Samāhanatīti samāhato, aneka-satabhedo saṅkusamāhato ettha atthīti **saṅkusamāhato**, nirayo. Visesapaccaya-tāya vedanāya t̥hitoti vedaniyo, kāraṇākārakena vinā paccattaṃ sayameva vedaniyoti **paccattavedaniyo**. **Ayasūlena saddhiṃ ayasūlanti** pādapadesato paṭṭhāya nirantaraṃ abhihananavasena āgatena paṇṇāsāya (2.0323) janehi gahitena ayasūlena saha sīsapadesato paṭṭhāya āgataṃ. Ayasūlabhāvasāmaññaena cetaṃ ekavacanaṃ, satamattāni patitāni sūlāni. **Iminā te t̥hānena cintetvāti** nissitavohārena nissayaṃ vadati. **Evaṃ vuttanti** “tadā jāneyyāsi vassasahassaṃ me niraye paccamānassā” ti evaṃ vuttaṃ. **Vuṭṭhānimanti** vuṭṭhāne bhavaṃ, antimanti attho. Tenāha “**vipākavuṭṭhānavedanan**” ti, vipākassa pariyosānaṃ vedananti attho. **Dukkhatarā hoti** padīpassa vijjhāyanakkaṇe mahantabhāvo viya.

513. Ghaṭṭayitvā pothetvā. **Pāṭiyekavedanājanakāti** paccekaṃ mahādukkhasamuppādakā. Ayato apagato **nirayo**, so **devadūtasuttēna** (ma. ni. 3.261) dīpetabbo. Atthavaṇṇanā panassa parato sayameva āgamissati. Imaṃ pana atītavatthum āharitvā attano ñāṇānubhāvadīpanamukhena māraṃ santajjento mahāthero “**yo etamabhijānāti**” ti gāthamāha. Tassattho- **yo** mahābhiñño **etaṃ** kammaṃ kammaphalañca hatthatale t̥hapitaṃ āmalakaṃ viya abhimukhaṃ katvā paccakkhato jānāti. Sabbaso bhinnakilesatāya **bhikkhu** sammāsambuddhassa aggasāvako, **tādisaṃ** uḷāraguṇaṃ **āsajja** ghaṭṭayitvā ekantakāḷakehi pāpadhammehi samannāgatattā **kaṇha** māra āyatim̃ mahādukkhaṃ vindissasi.

Udakaṃ vatthum katvāti tatha nibbattanakasattānaṃ sādharmaṇakammaphalena mahāsamudda-udakameva adhiṭṭhānaṃ katvā. Tathā hi tāni kappat̥thitīkāni honti. Tenāha “**kappat̥thāyino**” ti. **Tesanti** vimānānaṃ. **Etaṃ** yathāvuttavimānavatthum tāsam̃ accharānaṃ sampattim̃, tassa ca kāraṇaṃ attapaccakkhaṃ katvā **jānāti**. **Pādaṅguṭṭhena kampayīti** pubbārāme visākhāya mahā-upāsikāya kāritaṃ sahasagabbhapaṭimaṇḍitamahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesi. Tenāha “**idaṃ pāsādakampanasuttēna dīpetabban**” ti. Idanti “yo vejayantan” ti imissā gāthāya atthajātaṃ **cūlataṇhāsasaṅkhayavimuttisuttēna** (ma. ni. 1.393) **dīpetabbaṃ**.

Tassa brahmagaṇassa tathācintanasamanantaramēva tasmim̃ brahmaloke sudhammaṃ brahmasabhaṃ gantvā. **Tepīti** mahāmoggallānādayo. **Paccekaṃ disāsūti** (2.0324) mahāmoggallānatthero puratthimadisāyaṃ, mahākassapatthero dakkhiṇadisāyaṃ, mahākappinatthero pacchimadisāyaṃ, anuruddhatthero uttaradisāyanti evaṃ cattāro therā brahmaparisamatthake majjhe nisinnassa bhagavato samantato catuddisā nisīdiṃsu. **Gāthā vuttāti** “yo brahmaṃ paripucchatī” ti gāthā vuttā. **Aññatarabrahmasuttēnāti**- “tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hotī” ti-ādinā (saṃ. ni. 1.176) mahāvagge āgatena aññatarabrahmasuttēna.

Jhānavimokkheṇa phusīti jhānavimokkhasannissayena abhiññāññaṇeṇa phassayi. Vananti jambudīpaṃ aphasayīti sambandho. Jambudīpo hi vanabahu-

latāya idha “vanan”ti vutto. Tenāha “jambusaṇḍassa issaro”ti. **Pubbavidehānaṃ dīpanti** pubbavidehavāsīnaṃ dīpaṃ, pubbavidehadīpanti attho. **Bhūmisayā narā** nāma aparagoyānakā uttarakurukā ca. Yasmā te gehapariggahābhāvato bhūmiyaṃyeva sayanti, na pāsādādīsu. **Paṭilabhīti** uppādesi. **Etaṃ āsaṃ mā akāsīti** esā yathā pubbe dūsimārassa, evaṃ tuyhaṃ āsā dīgharattaṃ anathāvahā, tasmā edisaṃ āsaṃ mā akāsīti mārassa ovādaṃ adāsī. Sesā sabbattha suviññeyyameva.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māratajjanīyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca cūḷayamakavaggavaṇṇanā.

Mūlapaṇṇāsaṭṭhikā samattā.

Dutiyo bhāgo niṭṭhito.